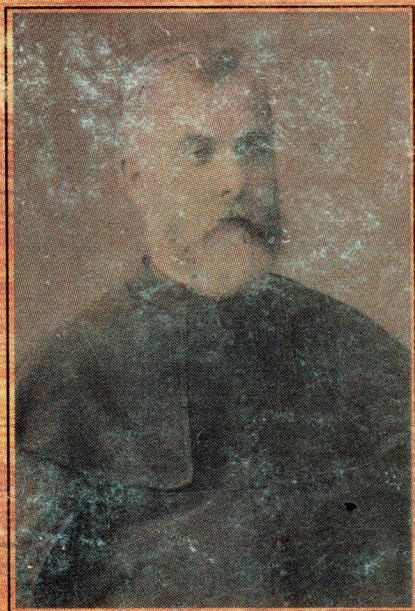

14164/1

IOACHIM LAZĂR

BENIAMIN DENSUȘIANU
(1829-1915)
DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA SA

DEVA
2002

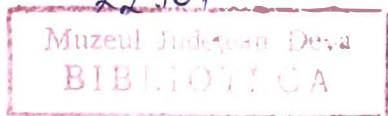
IOACHIM LAZĂR

BENIAMIN DENSUȘIANU

1829 – 1915

DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA SA

22901

DEVA
2002

Seria „Restituiri”

Culegere computerizată: Ioachim Lazăr

Tehnoredactare computerizată: Dorina Dan

Traducere rezumate: Coralia Maria Jianu, Silvia Burnaz

Coperta: Mugurel Manea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

LAZĂR, IOACHIM

Beniamin Densușianu (1829-1915): Din viața și activitatea sa

Ioachim Lazăr – Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, Deva, 2002

264 p. + 6 p. foto; 148,5 x 210 cm.

Bibliogr. p. 257-261

ISBN 973 - 0 - 02884 - 2

94 (498.4) "19" Densușianu Beniamin

929 Densușianu, Beniamin

ISBN 973 - 0 - 02884 - 2

***Părinților mei Ioan și Maria, fraților Petru
și Ioan, pentru sprijinul moral și material
în realizarea studiilor universitare.***

PREFAȚĂ

De aproape un deceniu cercetătorul Ioachim Lazăr adună bob cu bob fiecare informație despre un înaintaș mai puțin cunoscut al zorilor istoriei moderne a românilor din Transilvania, Benjamin Densușianu (1829-1915). Truda autorului s-a întrupat în această valoroasă lucrare monografică cu modestul titlu: "Benjamin Densușianu 1829-1915. Din viața și activitatea sa". Benjamin Densușianu nu este mai puțin cunoscut pentru că nu a lăsat destule "urme" care să "sfințească" locul pe care l-a ocupat, ci pentru că, așa cum spune I. Lazăr, Benjamin a intrat în conul de umbră al propriilor frați, Aron și Nicolae și a nepotului său Ovid.

În decursul timpului, cercetarea vieții lui Benjamin n-a avut nici șansa de a fi încurajată și din cauza poziției sale înalte în ierarhia clerului bisericii greco-catolice care nu a fost pe placul celor ce în anul 1948 au interzis respectiva confesiune. Nu este de datoria mea să prezint cititorilor realizările omului Benjamin Densușianu, și nici cursul complicat al vieții sale, o face cu prisosință Ioachim Lazăr, așa încât eu mă voi opri doar asupra câtorva "momente" din viața sa care au stâmit parcă un mai mare interes atât autorului, cât și prefațatorului, cu gândul de a atrage atenția cititorului, că tocmai aceste "momente" l-au impus pe Benjamin între fruntașii vieții noastre culturale și ecleziastice.

De la bun început trebuie precizat însă că Benjamin Densușianu a fost un pașoptist, un romantic, un suflet generos, care a luptat cu arma în mână pentru eliberarea națională și socială a neamului românesc din Transilvania. Nici nu putea fi altfel când viața sa, în anii de studiu petrecuți la Blaj vor lăsa o amprentă de neșters asupra personalității sale. El a fost format de profesori ca: Simion Bămuțiu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul, Ioan Rusu și mulți alții, care au aprins în Benjamin Densușianu flacăra luptei pentru libertate națională.

Și Benjamin Densușianu a "ars" cu o asemenea forță în revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, încât a fost cât pe aci să-și dea și viața pentru idealurile pe care profesorii săi i le-au sădit în suflet. Participarea sa la revoluția română îl marchează și face din el un luptător dârz pentru atunci

și pentru mai târziu. Primul impact cu revoluția a fost acela al implicării sale în copierea textului manifestului lui Simion Bămuțiu din 24/25 martie 1848, care împreună cu discursul de la Blaj devine temelia ideologică a revoluției românilor din Transilvania.

Participând la transcrierea acestui important document și la răspândirea lui, Beniamin Densușianu nu putea să nu devină un adevărat TRIBUN al revoluției. Așa cum intuește autorul (care a ajuns să-i cunoască cele mai intime resorturi ale sufletului), ideile din manifest, devin și ideile sale, pentru care a considerat că merită să lupte ca tribun în armata țărănească, alături de oștenii prefectului Nicolae Solomon, înscriindu-se astfel între combatanții care ardeau la cea mai curată flacără a luptei pentru libertate.

Execută câteva misiuni de patrulare în 1849, apoi încearcă să ajungă la luncu. În satul său este trădat de niște dregători unguri. Arestat și închis e la un pas de a fi executat. Are noroc cu vicarul și deputatul în dieta Ungariei, Constantin Papfalvi, care intervine pentru a-i salva viața chiar la generalul Bem. În fața nemilosului tribunal de sânge din Hațeg n-a contat că Beniamin și I. Cetățeanul, colegul său, aveau doar 19 ani. Bem ca militar știa însă ce este o crimă împotriva umanității și în cazul de față îi iartă pe cei doi de crunta pedeapsă, de moartea prin spânzurătoare. Așa a ajuns generalul Bem să-și facă oarecare faimă printre români, în comparație cu cruzimile ungurești.

Imaginea evenimentelor de la 1848-1849 rămâne pentru Beniamin una de coșmar, de apocalips, pe care ține, de altfel să o consemneze pe filele pătate ale unei evanghelii, aruncate de husari în noroi, recuperate și dăruite bisericii din Săcărâmb, care a trecut și ea prin cumplitii ani ai revoluției. Însemnarea este un strigăt de disperare îndreptat împotriva terorii care a dominat Transilvania atâta timp cât au stăpânit-o trupele ungurești ale lui Bem. Pentru că însemnarea descrie o situație caracteristică epocii de atunci, merită să cităm din ea, mai ales că e scrisă de mâna lui Beniamin Densușianu: Această Evanghelie pentru aceea am voit mai tare să devină în proprietatea bisericii "Secărâmbului" – notează Beniamin – pentru că ea poartă pe sine câteva semne istorice care atestă: "vandalismul furios, ura și

răzbunarea sălbatecă a rebelanților "magiari" din 1848/9 asupra națiunii române, asupra limbei, monumentelor și institutelor ei de cultură". Și continuă în același spirit: "Această Ev-lie s-a întinat și s-a maculat la an. 848 prin rebelii "magiari", când aceștia au erupt în nomitul an în Blasiu, și toate bibliotecile și arhivele institutelor Blasiului le-au spart și deprădat de toate cărțile, actele, monumintele și alte obiecte de preț literar și științific, iară câte nu le-au putut fura și deprăda, le-au risipit și împrăștiat în toate părțile, aruncându-le pre uliți, prin tină și alte locuri necurățite".

Valoarea istorică a acestei însemnări nu poate fi contestată și nici faptul că "spiritul" care a dus la terfelirea acestei sfinte cărți, a dominat și asasinarea și lichidarea sub mai multe forme a celor 40.000 de români. După ce o pace aspră se așterne peste Transilvania, tânărul Beniamin se înscrie la seminarul teologic din Blaj. Din 1854 este profesor la Școala preparandială din Hațeg, până la fatidicul an 1857, când prin moartea tatălui său Vizantie Pop, mama sa Sofia rămâne fără nici un sprijin să crească 6 copii.

Un alt mare gest al tânărului cu suflet de tribun este acela că își asumă responsabilitatea salvării familiei din situația dezastruoasă în care se afla. Soluția ? Îmbrățișarea pentru tot restul vieții a carierei ecleziastice. Hirotonit preot în decembrie 1857, va sluji biserica greco-catolică, aproape 60 de ani. Și încă mereu ca preot celibe, rupând în ultimul moment o logodnă (Cât l-a durut oare pe Beniamin, omul ? S-o mai fi măritat aleasa nenorocoasă ? Sunt întrebări la care numai descoperirea ipotetică a unui "jurnal intim" ar putea răspunde).

N-a avut posibilitatea să aibă propria sa familie. Oarecare nefericire trebuie să fi stăruit în sufletul său. Dar aceasta, vai, nu intră în preocupările unui cercetător care vrea să reconstituie ambianța, realizările, faptele, mereu faptele. Dar oare "omul" Beniamin n-a avut și aspirații personale, cât de modeste vor fi fost ele ? Un lucru este însă cert; una dintre aspirații i-a fost aceea de a-și vedea națiunea fericită. Așa cum a fost și dorința lui lancu. Așa cum dorea de fapt orice român conștient. Dar cum am spus mai sus, în domeniul aspirațiilor personale istoricul este destul de neputincios.

Autorul ne descrie mereu și cu lux de amănunte cât de activ era Beniamin, cât de mult muncea pentru oamenii săi, pentru biserica sa. Oare să nu fi fost acesta și un refugiu, o reacție "eroică" la împrejurările dure ale vieții care nu i-au permis a se realiza ca om împlinit și pe plan familial ? Nu știm. Presupunem doar. Ce se vede pe dinafară este tenacitatea. Tenacitatea sa exemplară în slujba bisericii sale: ca protopop al Bobârnei, ca vicar al Hațegului sau canonic la Episcopia Lugojului.

Un rol aparte mai joacă Beniamin ca membru al Dietei de la Sibiu.

Ne este revelat apoi un aspect aproape necunoscut din activitatea lui Beniamin; acela de redactor de manuale școlare și poet ocazional (dar din păcate destul de lipsit de har). Har a avut însă din plin atunci când a trebuit să lupte împotriva maghiarizării școlilor românești. În lupta aceasta se distinge din plin. Se distinge și ca ziarist căci scrie la diferite gazete ale vremii, bănuim că și sub pseudonim.

Faima lui Beniamin Densușianu trece granițele Transilvaniei și i se recunoaște și apreciază efortul de a fi promovat legăturile dintre frații de același sânge din Transilvania și România, motiv pentru care Comisia de premiere care a funcționat în timpul Expoziției Generale de la București, în 1906, i-a decernat lui Beniamin Densușianu "Diploma specială și "Medalia de Aur". Probabil că marea răsplată a vieții sale a fost însă ascensiunea fratelui său Nicolae în Academia Română. Cu alte cuvinte: sacrificiu și modestie.

E semnificativ apoi că autorul scoate în evidență, în câteva rânduri modestia de care Beniamin a dat dovadă, în cursul vieții sale. Scrisă cu acribie științifică și cu o frază viguroasă, monografia închinată lui Beniamin Densușianu constituie o contribuție remarcabilă la marea monografie a Densușienilor care va trebui realizată odată și odată.

Să nu trecem acum în încheiere peste întrebările tare chinuitoare pe care și le pune Beniamin spre sfârșitul vieții. De ce între nepoți nu s-au născut bărbați la fel de talentați și muncitori ca și generația din care făceau parte Nicolae, Aron, Ovid și el, Beniamin...? A fost se pare o mare dezamăgire a crepusculului chinutei sale vieți.

Să mai remarcăm apoi grija autorului de a releva rolul extrem de important al mamei Densușienilor, Sofia, o femeie cu o voință admirabilă și o hărnicie fără pereche, calități pe care fiii și fiicele ei i le-au putut moșteni spre cinstea lor. După ce ai terminat de citit monografia lui Beniamin Densușianu te uimește, în primul rând, efortul uriaș de luptă cu cele două blesteme de pe capul românilor ardeleni: sărăcia și regimul oprimator maghiar. Și te gândești cu nostalgie și cu părere de rău la această vrednică generație. Doamne, dacă i-ai mai fi dăruit lui Beniamin Densușianu și celorlalți câțiva ani de viață (vreo 3 – 4) și-ar fi văzut visul Unirii celei Mari cu ochii.

În încheiere, o remarcă specială o merită anexele științifice: texte, documente, scrisori, unele publicate, altele inedite până azi, cum sunt mai ales scrisorile lui Beniamin către fratele său Nicolae, din care reiese rolul important pe care îl are Beniamin în răspândirea în Transilvania și Banat a monografiei "Revoluțiunea lui Horea". Cu această valoroasă lucrare, fără îndoială autorul Ioachim Lazăr a contribuit substanțial la sporirea renumelui Densușului și a Densușienilor.

21. VI. 2002

Dr. Gelu Neamțu
Cerc. șt. princ. I la Institutul de Istorie
"George Bariț" din Cluj – Napoca

ARGUMENT

Dintre marile personalități hunedorene, din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, care au contribuit la eforturile pentru emanciparea națiunii române face parte și Beniamin Densușianu. Prodigioasa sa activitate, puțin cunoscută până în prezent, îl situează ca precursor în domeniile în care a activat, fiind un remarcabil cetățean și patriot, care și-a dăruit toate cunoștințele pentru emanciparea poporului căruia îi aparținea. Timp de peste 65 de ani, începând cu anul revoluționar 1848, Beniamin Densușianu și-a legat numele de principalele acțiuni menite să ducă la emanciparea culturală, spirituală și politică a românilor.

Spirit luminat, receptiv la imperativele vremii Beniamin Densușianu s-a implicat profund în lupta pentru cauza poporului român, luând parte activă la evenimentele revoluționare din Transilvania și Banat desfășurate în cursul anilor 1848-1849. Tânărul elev de liceu ia parte la copierea Proclamațiilor lui Simion Bărnuțiu și Aron Pumnul și este prezent la Adunarea Națională de la Blaj, din 3/15 mai 1848, depunând jurământul de fidelitate față de națiunea română și tron. În timpul revoluției Beniamin Densușianu a acționat energic pentru instaurarea administrației românești în Țara Hațegului, iar după izbucnirea războiului civil a luat parte activă la luptele purtate de oștile prefectului Nicolae Solomon, îndeplinind funcția militară de tribun.

După terminarea studiilor teologice la Blaj, Beniamin Densușianu a fost desemnat să conducă cursurile Preparandiei de dascăli înființată în orașul Hațeg în anul 1854. În perioada cât a activat aici (1854-1857), a contribuit la pregătirea a peste 35 de învățători care au ocupat posturi în cadrul școlilor din Țara Hațegului.

În perioada liberală (1860-1867), Beniamin Densușianu este ales membru al Dietei române din Sibiu și acționează pentru alegerea deputatului Petru Damian în cercul Geoagiul de Jos.

Dar activitatea cea mai intensă o desfășoară în domeniul ecleziastic, contribuind în calitate de protopop al Bobârnei, vicar al Hațegului și canonic al Episcopiei Lugojului, la propășirea Bisericii Române Greco-Catolice.

Trebuie să remarcăm și înclinațiile de istoriograf ale fostului tribun revoluționar, care cercetează arhivele locale pentru întocmirea unei

monografia a protopopiatului greco-catolic al Bobârnei. Prin memoriile scrise despre revoluția română din 1848-1849, Benjamin Densușianu aduce noi date despre unele evenimente mai puțin cunoscute – retragerea în Banat și Țara Românească a prefectului Nicolae Solomon – contribuind la dezvoltarea memorialisticii dedicate revoluției, alături de alte personalități consacrate, între care amintim numele lui Athanasie Șandor, Vasile Ladislau Pop, Ioan Rațiu, Simion Balint, Alexandru Roman, Ioan Ciurileanu, Isaia Moldovan și alții.

Și totuși, în mod surprinzător, cu excepția unor articole de mici dimensiuni¹, lui Benjamin Densușianu nu i s-a dedicat nici o lucrare biografică semnificativă. Să fie o simplă întâmplare ? Una din cauze s-ar putea explica prin faptul că în perioada regimului totalitar investigația istorică era subordonată unor comandamente menite să servească o istorie oficială. În aceste condiții monografiile locale sau biografiile au fost marginalizate și astfel o serie de protagoniști ai vieții politice, culturale și spirituale românești au rămas uitați. Din lungul șir al personalităților "uite" face parte și Benjamin Densușianu. Dar motivul principal al "uitării" lui Benjamin Densușianu se datorează funcțiilor ecleziastice pe care le-a îndeplinit în cadrul Bisericii Române Greco-Catolice, desființată de către regimul comunist în anul 1948.

Un alt motiv pentru care Benjamin Densușianu nu s-a bucurat de atenția cuvenită din partea cercetătorilor s-a datorat celebrității incontestabile a fraților săi, Aron și Nicolae, el rămânând în conul lor de umbră.

Demersul nostru istoriografic își propune reconstituirea vieții și activității acestei personalități, puțin cunoscută, dar deosebit de complexă. Atunci când am pornit la drum, în urmă cu peste 10 ani, cunoștințele noastre despre primul dintre frații Densușianu erau aproape inexistente. Pas cu pas s-a acumulat o cantitate apreciabilă de documente arhivistice, scrisori și însemnări manuscrise, articole publicate în presa timpului, ceea ce ne-a permis să punem în adevărata lumină viața încercată și activitatea prodigioasă a lui Benjamin Densușianu. Printr-o întâmplare dintre cele mai fericite, am intrat și în posesia unor fotografii inedite ale familiei Densușienilor de o valoare deosebită. La împlinirea a 75 de ani de la

¹ Ernest Armeanca, Însemnările unui tribun din 1848/49, în AIIN, 1931-1935, vol. VI, p. 514-520. Anexa I.

moartea lui Beniamin Densușianu, în aprilie 1990, cu prilejul organizării unui simpozion comemorativ, Șara Densușianu, o urmașă vrednică a familiei, ne-a surprins pe toți cei prezenți, referenți și public, prin prezentarea acestor fotografii. Atunci, gândul nostru a poposit – recunoscător și smerit – întâi în casa parohială din Densuș, unde cu 161 de ani în urmă văzuse lumina zilei Beniamin Densușianu, apoi în preajma bisericii din comună, unde își dorm somnul de veci părinții și o parte din frații și surorile sale. Concomitent cu activitatea de strângere a dovezilor documentare despre familia Densușienilor, am publicat, mai întâi în presă² și apoi în diferite reviste de specialitate³, articole și studii dedicate lui Beniamin Densușianu. Astăzi, privind în urmă prin zarea cețoasă a celor peste 150 de ani, din documentele scăpate din incendii, salvate de la răzbunarea dușmănilor nemiloase, de nepăsarea inconștientă a naivilor și a întunecaților de neștiință și incultură, analizând viața și faptele sale, Beniamin Densușianu ne apare ca un fenomen de agerime intelectuală nativă, ca un exemplu de perseverență și de îndrăzneală fanatică, urmărindu-și neabătut înfăptuirea convingerilor sale de libertate și unitate națională, de progres cultural și spiritual al românilor din Transilvania.

Pentru realizarea acestor idealuri a devenit tribun al Porților de Fier, în legiunea prefectului Nicolae Solomon, a fost prins și condamnat la moarte "prin spânzurătoare de către tribunalul de sânge" din Hațeg, scăpând

² Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu, 75 de ani de la moartea sa, în *Columna*, 6 aprilie 1990; Idem, Beniamin Densușianu, tribun în revoluția românilor de la 1848-1849, în *Columna*, nr. 10 din iunie 1990 și 11 din iulie 1990; Idem, Beniamin Densușianu, 80 de ani de la moartea sa, în *Cuvântul liber*, an. VII, 3 mai 1995; Idem, Șapte fotografii inedite despre Densușieni: Beniamin Densușianu (1829-1915), în *Cuvântul liber*, an. VII, 18 august 1995.

³ Ioachim Lazăr, Din activitatea Preparandiei din Hațeg, în *Alia*, Cluj, XXIX/ 1988-1989, p. 503-512; Idem, Beniamin Densușianu în Revoluția română din Transilvania de la 1848-1849, în *Restituiri*, an. I, nr. 1/1993, Deva, p. 18-31; Idem, Din activitatea revoluționară desfășurată în Banat de tribunul hațegan Beniamin Densușianu în primăvara anului 1849, în *Ziridava*, XVIII/1993, p. 123-134; Idem, Un protocol din anul 1855 aparținând lui Beniamin Densușianu, în *Vechi tipărituri și manuscrise*, 1993, p. 26-29; Idem, Știri inedite despre familia Densușienilor. În memoriam Ovid Densușianu (1873-1938), în *Historia Magistra Vitae*, nr. 2/ 1994, p. 7-11; Idem, Învățăământul pedagogic hunedorean între anii 1849-1883, în *Sargetia*, XXV/1992-1994, p. 623-660; Idem, Beniamin Densușianu (1829-1915), un vrednic și devotat slujitor al Bisericii Românești Greco-Catolice, în *Cultura creștină*, an. I, nr. 1/1995, Blaj, p. 23-28; an. II, nr. 1/1996, p. 96-101 și an. III, nr. 1/ 1997, p. 120-126; Idem, Istoria romanilor antici de Beniamin Densușianu, în *Saeculum Traiani*, Sibiu, 1996, p. 60-63; Idem, Din viața și activitatea lui Beniamin Densușianu (1829-1915), în *Restituiri*, IV, Deva, 1996, p. 23-43; Idem, Învățăământul pedagogic, gimnazial și liceal din sud-vestul Transilvaniei în perioada 1853-1883, în *Sargetia*, XXVII/2, 1997-1998, p. 37-104; Idem, Beniamin Densușianu, autor de manuale școlare pentru Preparandia din Hațeg (1854-1857), în *Info-Biblio*, Buletin de informare, an. II, nr. 3, Deva, 2002, p. 40-42.

doar datorită vârstei și a intervenției vicarului Papfalvi la generalul Bem. Aceleași convingeri l-au determinat să desfășoare o intensă activitate publică, nu numai în cadrul obligațiilor sale de cleric, ci și ca profesor al Preparandiei din Hațeg, în calitate de membru al Congresului român de la Sibiu (1863), de corespondent al ziarului "Concordia", sau ca membru al Astreii.

Lui îi închinăm această succintă prezentare a exemplarei sale vieți și activități, însoțită de o listă bibliografică și un număr important de imagini, parte inedite, cu speranța ca în viitor să putem vedea realizată monografia Densușienilor.

DENSUȘUL PRIN VEACURI DE ISTORIE

Localitatea Densuș este situată în partea de sud a ramificațiilor munților Poiana Ruscăi, într-o vale înconjurată de dealuri împădurite. Se află la o depărtare de 12 km de orașul Hațeg și este reședința comunei cu același nume. Comuna Densuș se întinde pe o suprafață de 130 kmp., și este alcătuită din satele Densuș, Criva, Hățăgel, Peșteana, Peștenița, Poieni și Ștei, situate la o distanță de 2 până la 12 km de localitatea de reședință.

Zona geografică în care se situează Densușul aparține uneia dintre cele mai mari depresiuni intramontane cunoscută sub numele de Țara Hațegului, amintită în documente la 1247 și constituind puntea de legătură între trei mari provincii istorice românești: Transilvania, Banatul și Oltenia¹.

Țara Hațegului aparținea, la 1247, voievodului lui Litovoi și era țara puternicelor districte românești medievale, al Hațegului, Devei, Streiului, Hunedoarei și Dobrei, a puternicelor cnezate din secolele XIII-XV și a celor mai vechi biserici de piatră: Densuș, Sântămăria Orlea, Strei².

Deși biserica de curte a familiei cneziale de aici este cu certitudine anterioară secolului al XIV-lea, satul și cnezii de Densuș apar în documente doar după mijlocul acestui secol. În anul 1360 se judeca la Hațeg procesul dintre "Myk fiul lui Murk", pe de o parte și Stoian și Boian, fii lui Mușana de Densuș, pentru satele Răchitova și Mesteacăn³. Printre jurații hațegani care-l asistă, cu acest prilej, pe castelanul de Hațeg, figurează cneazul Dușa "de Domsus" și preotul "Dalk de Domsus"⁴. Două ramuri ale familiei de Densuș pot fi urmărite de acum înainte. Prima descinde din cneazul Dușa, iar a doua din cneazul Mușana. Strămoșul lor comun, un cneaz de sat, a trăit pe la anul 1300, dar înaintașii acestuia sunt mai vechi de un secol, făceau parte din obștea respectivă, devenind, prin alegere cnezi de obște⁵. În anul 1361 este amintit din nou preotul român din Densuș⁶.

În secolul al XV-lea cnezatul Densușului avea în componența sa 24 de sate stăpânite de cnezii din Densuș, exclusiv sau împreună cu alte familii

¹ Radu Popa, La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului, București, 1988, p. 5.

² Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, Cluj, 1972, p. 35.

³ Radu Popa, op. cit., p. 93.

⁴ Coriolan Suciu, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, București, 1967, vol. I, p. 197; Radu Popa, op. cit., p. 93.

⁵ Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 496.

⁶ Idem, vol. II, 1979, p. 462.

cneziale. Satele cnezatului de vale care și-au avut centrul la Densuș se grupează pe cursul mijlociu al râului Galbena, pe văile afluenților lui, precum și în întreg bazinul superior al râului Cema⁷. Raportarea pe hartă a satelor ce alcătuiau cnezatul Densușului, evidențiază o structură unitară care se întinde din partea de nord-vest a depresiunii Hațegului și până în munții Poiana Ruscăi, acoperind o suprafață de 6-700 kmp⁸. În interiorul acestui teritoriu nu apar, în secolele XIV-XV, decât accidental stăpâniri străine.

Ctitoriile cneziale hațegane din secolul al XIII-lea, între care un loc de primă importanță îl ocupă Densușul, constituie dovezi convingătoare cu privire la existența cnezilor și a uniunilor de obști dintr-o perioadă anterioară, a căror urmași erau contemporanii și colaboratorii voievodului Litovoi din sudul Carpaților⁹. Prestigiul și importanța familiei cneziale din Densuș rezultă și din faptul că a construit biserica monumentală din acest sat, vechimea căreia se pare că este anterioară secolului XIII și tot această familie a construit și cetatea de refugiu din hotarul satului Răchitova¹⁰.

Numeroși cnezi din Densuș s-au remarcat prin actele de vitejie săvârșite în bătăliile purtate împotriva turcilor, fiind răsplătiți cu numeroase moșii. Participarea cnezilor din Densuș la apărarea vadurilor Dunării este adeverită, la 1443, de regele Vladislav. În aceste eforturi cnezii din Densuș apără cu "cheltuielele, strădaniile și cu sângele cetățile bănățene împotriva turcilor prea cruzi"¹¹. În anul 1453 Ioan de Ciula și Dimitrie de Densuș obțin drept răspală pentru vitejiile și jertfele aduse în războaiele cu turcii, șapte moșii și jumătăți de moșii sub aceleași condiții cu care s-au dăruit și alte moșii în districtul Hațeg¹².

Punctul de atracție al satului îl constituie biserica, așezată pe un platou, la 390 m altitudine, în mijlocul unei livezi de pomi. Dimensiunile inițiale precum și inscripțiile referitoare la cnezii ctitori din familia Musana (Musina) dovedesc că la început biserica a fost o capelă cnezială. În anul 1380, când Stoian, fiul lui Musana, din familia Densușienilor, este întărit în

⁷ Radu Popa, op. cit., p. 168-171.

⁸ Ibidem.

⁹ Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. III, p. 380.

¹⁰ Radu Popa, op. cit., p. 70 și 180; Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. III, p. 437 și 502.

¹¹ Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 452.

¹² Idem, Voievodatul Transilvaniei, vol. III, p. 54, nota 24.

stăpânirea a două sate, diploma regală îl numește "kenezus olachorum de districtu castri Haczak"¹³.

Partea cea mai veche a bisericii de la Densuș a constat dintr-o navă aproape riguros patrată, cu dimensiunile interioare de 6,40/6,25 m, construită din blocuri mari de piatră romane și dintr-un altar lung de 2 m, încheiat cu o absidă semicirculară, înălțat, în special, din piatră neregulată de carieră¹⁴. Adaosurile din secolele XIV-XV, sunt mai greu de explicat, iar cercetările mai recente, duc la concluzia că aici a existat o mănăstire¹⁵. De altfel, încă în anul 1906, Nicolae Iorga emitea ipoteza mănăstirii tocmai datorită anexelor bisericii. În sprijinul ipotezei mănăstirii istoricul A. A. Rusu aduce mai multe argumente. În primul rând "dezvoltarea nișei pastoforiilor, până la nivelul unor încăperi speciale, este proprie, în special mănăstirilor"¹⁶. Un alt element în sprijinul ipotezei, ar fi adăugirea pronaosului în forma literei L, care nu putea avea un caracter de sacralitate câtă vreme vederea altarului era imposibilă din acel loc. Urmele de frescă care apar în "culoarul" paralel cu latura de sud întăresc ipoteza, sprijinită și de un sgrafit, din anul 1473, care amintește de pristăvirea preotului "presbiter" Daniil și a "mamei Stana"¹⁷.

Biserica din Densuș este monumentul cu cea mai vastă bibliografie și interpretări pe măsură. Încă în anul 1767 baronul Hohenhausen își exprima părerea că la Densuș ar fi vorba de un monument păgân, templu al zeului Marte, transformat în biserică creștină¹⁸. În anul 1847 a fost lansată o altă supoziție, care considera biserica din Densuș ridicată de către goți¹⁹. La rândul său Aron Densușianu, în descrierile de călătorie prin Țara Hațegului, publicate în 1865, reia teza conform căreia biserica ar fi fost mausoleul generalului roman Longinus, ucis de către daci în timpul războaielor purtate de romani pentru cucerirea Daciei²⁰. În deceniul șase al secolului al XIX-lea, istoricul sas Michael I. Ackner a încadrat Densușul în rândul monumentelor

¹³ Radu Popa, op. cit., p., 192.

¹⁴ Ibidem, p. 228.

¹⁵ Adrian Andrei Rusu, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, 1997, p. 120-121.

¹⁶ Ibidem, p. 120.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ioan Marin Mălinaș, *La umbra Sarmizegetusei romane. Basilica din Densuș*, Viena, Oradea, 1997, p. 16-17.

¹⁹ Adrian Andrei Rusu, op. cit., p. 120.

²⁰ Aron Densușianu, *Suveniruri și impresii de călătorie*, în *Familia*, nr. 19/1865, p. 244.

medievale²¹. În anul 1870 biserica avea datarea și încadrarea cronologică de referință, fiind clasată între bisericile romanice ale secolului al XIII-lea²². Necunoscutele care mai planează asupra monumentului de la Densuș se datorează opiniilor contradictorii ale istoricilor de artă, dar mai ales nepublicării cercetărilor arheologice efectuate aici. Istoricul Vasile Drăguț o numește "un edificiu straniu și singular ca înfățișare și structură arhitectonică fiind cu siguranță cel mai problematic monument medieval din câte se află pe întinsul țării noastre"²³.

Chiar și astăzi istoriografia românească continuă să fie alimentată de lucrări care reiau teoria fantezistă a monumentului roman refolosit și transformat în biserică creștină²⁴.

De-a lungul îndelungatei lor istorii românii au fost nevoiți să ducă o permanentă luptă pentru apărarea religiei. Una din căile folosite de către regii maghiari a fost slăbirea ortodoxiei prin atragerea la catolicism. În locul preoților schismatici (ortodocși) izgoniți își fac apariția călugării franciscani, care au construit convente la Orșova, Hațeg, Cuvin, Sebeș, Ineu și alte localități²⁵. În anul 1428 Sigismund de Luxemburg adăuga noi dispoziții care prevedeau că "nobililor și cnezilor români li se interzicea să posede moșii, interzicerea de a întreține preoți de altă religie decât catolică"²⁶. Copiii nobililor și ai cnezilor români nu puteau fi botezați decât de preoți catolici. Dispozițiile se referă la românii ortodocși din ținuturile Sebeș, Mehadia și Hațeg.

La mijlocul secolului al XIV-lea funcționau parohiile catolice din Hațeg, Sântămăria Orlea și Bretea²⁷. O serie de cnezi hațegani colaborează cu forurile catolice, ajungând la înalte demnități ecleziastice cum e cazul lui Filip More de Ciula ajuns episcop de Pecs (1524-1526)²⁸. La rândul său Ladislau Arca de Densuș s-a pus în slujba directă a episcopului de Alba Iulia, Ladislau Gereb de Vingard²⁹. După moartea regelui Matia Corvinul

²¹ Adrian Andrei Rusu, op. cit., p. 193.

²² Ibidem.

²³ Stela-Maria Checiu, Cristina Oprescu, Importanța turistică a satului Densuș, în Restituiri, IV, Deva, 1996, p. 167-175.

²⁴ Vezi lucrarea lui Ioan Marin Mălinaș.

²⁵ Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, III, p. 287.

²⁶ Idem, Voievodatul Transilvaniei, vol. IV, p. 311.

²⁷ Adrian Andrei Rusu, op. cit., p. 33.

²⁸ Ibidem, p. 37.

²⁹ Ibidem, p. 38.

(1490), catolicismul n-a mai avut vigoarea prozelită de la începutul secolului al XV-lea. Agravarea crizei instituționale și morale a catolicismului avea să-l ducă inexorabil în fața revoluției protestante.

Cele dintâi mărturii care exprimă o realitate reformată în perimetrul Hațegului sunt din anul 1559. La Sântămăria Orlea era instalat un preot reformat cu numele Martin. Adoptarea unor nume din panteonul onomastic biblic al Vechiului Testament se întâlnește la o serie de nobili hațegani trecuți la Reformă. În anul 1585, un Gabriel-Gaspar se întâlnește la Densuș³⁰. Se ajunge ca o serie de biserici să fie folosite de către două culte diferite, reformat și ortodox, cum e cazul la Hațeg, Densuș, Galați și Sântămăria Orlea³¹. Modalitățile slujirii de către două culte a aceleiași biserici, nu erau reglementate în Hațeg nici în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. La Densuș, în perioada 1566-1733, slujea și un preot reformat pe lângă cel ortodox.

Adâncirea și radicalizarea Reformei s-a realizat în cursul secolului al XVII-lea. Splendidele fresce au fost acoperite și au dispărut icoanele mobile din bisericile ortodoxe. În aceeași perioadă numărul cărților comandate de calvini a depășit pe cele ortodoxe. În timpul lui Gheorghe Rakoczy I, la 10 octombrie 1643, protopopiatul Hațegului a fost scos de sub ascultarea vlădicilor de la Bălgrad și supus direct autorității superintendenței calvine³². Membri ai familiilor Kendeffy, Nalatz, Buda, au fost intimi ai principilor reformați ardeleni. Trebuie amintit faptul că Ștefan Nalacz a fost implicat în condamnarea și alungarea mitropolitului ortodox Sava Brancovici³³. Cu toate influențele calvine, Biserica românească își păstrează individualitatea. Simbolurile funerare, folosirea semnelor crucii, păstrarea cultului sfinților și al moaștelor, folosirea cărților din Moldova și Țara Românească, sunt tot atâtea dovezi ale perpetuării individualității Bisericii românești ortodoxe.

Alternativa oferită de habsburgi românilor din Transilvania a găsit în Hațeg un ecou special. La 21 ianuarie 1699 protopopul Gheorghe, preoții Ioan din Silvașul de Jos, Vasile din Clopotiva, Negrilă din Râu de Mori, Costea din Cârnești, Ion din Clopotiva, Filip de Reea, Ignat de Ciopeia,

³⁰ Ibidem, p. 45.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, p. 48.

³³ Ibidem.

Ștefan de Livadia, Gheorghe de Pui, Alexandru de Ponor, afirmau că "legea noastră românească, din legea grecească o ținem întreagă și o ținem așa fiindcă în ea ne-am aflat"³⁴. O însemnată parte a preoțimii hațegane, nobili și nenobili, declarau supunerea față de episcopul calvin și apartenența la ritul și libertățile avute înainte. Revigorarea vieții religioase hațegane, în forme ortodoxe și greco-catolice, în secolul al XVIII-lea, dovedea atât persistența unor elemente de cult similare, dar și ușurința cu care comunitatea era în măsură să se readapteze, din nou, unei noi conjuncturi create și pretinse dinspre exterior.

La soborul mare, convocat de episcopul Atanasie, la 7 octombrie 1698, participau 30 de protopopi, între care și Gheorghe de Hațeg, Ioan din Hunedoara, Daniel din Ilia și Simion din Silvaș. Frământările religioase au dus la convocarea unui nou sinod ce a avut loc în Mănăstirea Sf. Treimi din Alba Iulia, în zilele de 4-5 septembrie 1700³⁵. La acest sinod au participat 54 protopopi ce reprezentau 1563 preoți. Din părțile Hațegului au participat protopopii Gheorghe din Hațeg cu 35 de preoți și Simion din Silvaș cu 26 preoți³⁶. "Unirea cu Biserica Romei – scria Nicolae Densușianu – așa cum o făcuse episcopul Atanasie s-a părut tuturor bărbaților noștri luminați din secolul trecut și din secolul prezent, un pas foarte greșit în ce privește viitorul acestei biserici și viitorul națiunii române din Transilvania"³⁷. La Densuș, în anul 1733, sunt amintiți ca parohi, Popa Vasilie și Popa Toader³⁸. Mișcările religioase conduse de călugării Visarion Sarai (1744) și Sofronie din Cioara (1759-1761), au zdruncinat din temelii Unirea cu Biserica Romei. Au fost necesare măsuri militare drastice pentru a salva Unirea în ținutul Hațegului. Timp de peste trei decenii la Densuș nu se mai amintește nici un preot greco-catolic. Abia la 1767, Popa Sofronie, venit din Răchitova în Densuș, ne spune că "murind Popa Pascu și rămânând satul fără preot, s-au legat de mine să le fiu preot"³⁹. Alți preoți din satul Densuș, amintiți sunt Popa Ioan (1781), Popa Vichentie (1801), Popa Iuon, care a încetat din viață

³⁴ Ibidem, p. 52.

³⁵ George Popoviciu, Unirea românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I, Lugoj, 1901, p. 124-125.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, p. 189-190.

³⁸ Iacob Radu, Vicariatul greco-catolic al Hațegului, Lugoj, 1913, p. 201; Demetriu Radu, Dieceza Lugojuului. Șematism istoric, Lugoj, 1903, p. 136.

³⁹ Iacob Radu, op. cit., p. 406.

În anul 1803, iar parohia Densușului a rămas vacantă timp de 6 ani fiind administrată de preoții din satele vecine, iar în anii 1807-1809, chiar de către Popa Marcu din Subcetate. În 1809 a fost numit aici unul dintre cei mai destoinici preoți, Nicolau Bosi, fost profesor de gramatică la Blaj, originar din satul Boș de lângă Hunedoara. Începând din anul 1818, el a administrat și protopopiatul greco-catolic al Hunedoarei⁴⁰.

În secolul al XVIII-lea satul este antrenat în vâltoarea evenimentelor care au precedat răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan. După publicarea patentei pentru înrolarea de noi soldați în regimentele de grăniceri, din 31 ianuarie 1784, o mulțime de țărani se îndreaptă spre Hațeg pentru a se înscrie. Satele hațegane urmau să fie cuprinse în regimentele de graniță pentru a se crea teritorii compacte grănicerești. Se înscriu satele Gântaga, Vâlcelele Bune, Vâlcelele Rele, Boșorod, Bătălar, Valea Sângeorgiului, Ohaba, Ocolîșu Mic, Chitid, Sântuhalm, Plopi. Conscriptiia militară a început să înstrăineze pe români și de domnii pământești și de dregătorii comitatului, scria judele nobililor Nicolae Puji, în 16 august, din Totești. În Țara Hațegului, vecină cu Țara Românească, țăranii sunt ispitiți să creadă nu numai că vor scăpa de domnii lor pământești și că vor rămâne stăpâni pe pământurile pe care le locuiesc, dar îndrăznesc să vorbească de omoruri, de prăzi, de retragere în munți la nevoie, și de năvăliri de acolo dacă vor putea obține astfel libertatea⁴¹.

Pentru temperarea locuitorilor, la Hațeg au fost trimise două centurii de miliție regulată pedestră și alte două de miliție ecvestră. Înscrierea țăranilor în regimentele de graniță e sistată. Publicarea sistării conscripției militare a dus la noi tulburări. Totuși la Densuș nu s-a constatat nici o tulburare, iar locuitorii au promis ascultarea⁴². Flăcările răscoalei au cuprins și Țara Hațegului până la Zeicani și Baru Mare. După relatarea vicecomitelui Ștefan Kenderesi, din 26 octombrie 1784, în Țara Hațegului a scăpat de pradă numai nobilimea din Breazova, Peșteana, Densuș, (afară de casa doamnei Antalfi), Ciula, Tuștea, Fărcădinele, Silvașul de Sus, Băiești și Mățești, iar cele mai mari pagube le-au suferit familiile Kendeffi⁴³.

⁴⁰ Ibidem, p. 202.

⁴¹ D. Prodan, Răscoala lui Horea, vol. I, București, 1984, p. 260-261.

⁴² Ibidem, p. 286.

⁴³ Ibidem, p. 345.

"Nobili s-au refugiat în Hațeg, așa le-a rămas și puținica avere"⁴⁴, se menționează în documentele răscoalei. Sunt luate măsuri excepționale pentru stingerea răscoalei în Țara Hațegului. Vicecolonelul Karp va urmări cu mare atenție comportamentul supușilor, raportând cel mai mic incident, prin curier, la Deva. Soldații sunt dotați cu câte 30 de cartușe fiecare. Grănicerii vor fi astfel dislocați ca să nu rămână descoperită Valea Hațegului⁴⁵. În același timp trimite soli prin sate care să îndemne plebea la liniște și să cheme la el câte doi inși din fiecare sat, pe care însuși să-i convingă să se comporte liniștit. Supravegheată strict de armată Țara Hațegului, după 14 noiembrie 1784, a fost pacificată complet.

Trecerea armatei de partea nobililor "a pus stavilă furiei țăranilor și a scăpat curțile nobiliare din cercul Densuș de pradă și flăcări"⁴⁶. Totuși nemulțumirea țăranilor persista și în aceste sate. Vicejudele cercului Densuș relatează, la 14 decembrie 1784, că un servitor de-al său, un român cu numele Petru i-a spus: "numai să ducă Dumnezeu zăpada și să aducă frunza, altfel vor sta lucrurile"⁴⁷. Chiar vicecolonelul Karp raporta, la 7 decembrie, că supușii se comportă în cea mai mare parte liniștiți, restituie multe din lucrurile prădate, dar nu chiar totul. Dar se observă la ei multă nemulțumire și se pare speră încă ajutor de la Horea⁴⁸.

Nobilimea adunându-se pentru propria apărare în satele Pui, Peșteana și Densuș, strânge de la supuși "porții" pentru caii săi și a slujitorilor săi⁴⁹. Astfel din satele Răchitova, Lunca Cerni și Meria a luat câte 2 care de fân, câte o vacă grasă și un stângen de lemn. Prin atitudinea sa nobilimea hațegană nu încetează să procedeze cu de la sine putere, să întrețină neliniștea, ura, prin provocările și amenințările sale. Deși implicarea satului Densuș în răscoală este minoră, totuși și aici se păstrează tradiția evenimentelor din 1784. Astfel preotul Vizantie Pop nota, la 20 februarie 1855, pe o Matricolă următoarele: "1784 a fost Horia, adecă scularia românilor din Ardeal asupra ungurilor"⁵⁰. După moartea împăratului Iosif al II-lea, patenta sa din 22 august 1785, prin care desființa servitutea

⁴⁴ Ibidem, p. 450.

⁴⁵ Ibidem, p. 481.

⁴⁶ Ibidem, vol. II, p. 183.

⁴⁷ Ibidem, p. 204.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, p. 289.

⁵⁰ Iacob Radu, op. cit., p. 406.

personală și legarea de glie a țăranilor a fost anulată. Perioada 1785-1820 se caracterizează prin revenirea la obligațiile țăranimii anterioare răscoalei din 1784. Conform Conscripției din anul 1784-1787 în Densuș existau un număr de 86 case, în care locuiau 109 familii având o populație de 670 locuitori⁵¹. Cea mai mare parte a populației o constituiau jeleri (102). Iobagii erau în număr de 52, care prestau slujbe la un număr de 11 nobili⁵². În anii următori scade numărul țăranilor iobagi și crește cel al nobililor. Conform conscripției din anul 1820, în Densuș existau 13 stăpâni feudali și 40 de țărani dependenți⁵³. Iobagii prestau 3792 zile de robotă pe an, ceea ce însemna o medie de 94, 8 zile de familie⁵⁴. Între obligațiile țăranilor față de stăpânii lor de pământ se mai înscrie și predarea a 34 de găini, 396 de ouă, 5 cocoși tineri și 1 cupă de unt⁵⁵. Pentru răscumpărarea obligațiilor în muncă și natură, cei 40 de iobagi din Densuș plăteau 45 fl. renani⁵⁶.

Obligațiile apăsau greu asupra gospodăriilor țăărănești, sustrăgând principala forță de muncă de la prelucrarea loturilor proprii, în perioadele de vârf ale muncilor agricole. Obligațiile în natură și dijma apăsau și ele asupra gospodăriilor țăranilor iobagi, luându-le o parte din produsele alimentare necesare traiului de zi cu zi.

La înrăutățirea vieții locuitorilor satului Densuș, mai contribuie și desele calamități naturale, epidemiile, invaziile etc. Asemenea evenimente au fost consemnate de către preoții satului Vichentie și Vizantie Pop. Pe un Nou Testament din 1648, se menționa că anul 1813 a fost așa de ploios încât din "șase clăi și din șapte, abia făceam o ferdelă și a fost foamete mare în tot Ardialul"⁵⁷. Urmare a ploilor din 1813 s-au scumpit toate cerealele încât în "aprilie 1814 ferdela de cucuruz a fost 3 zloți, 30 cr. iară cel frumos 4 zloți, săcara ca și cucuruzu"⁵⁸. În același an, în primele zile ale lunii mai vremea era ca la începutul lui martie iar bruma a stricat, în unele părți "prunele, merele, viile, dar aici în sat au rămas, în unele locuri destule

⁵¹ Danyi Dezső, David Zoltán, *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787)*, Budapest, 1960, p. 314-315.

⁵² Ibidem.

⁵³ Liviu Botezan, *Situația rentei în bani din comitatele transilvănene în perioada 1785-1820*, în *Studia UBB, seria Historia*, fasc. 2/1970, p. 42-43.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 405.

⁵⁸ Ibidem.

mere, prune, cireașă, vișine, iară nuci nimic"⁵⁹. "În două zile a lui iunie, a nins mai până în Clopotiva, grâu s-a făcut puțin, cucuruz s-a făcut dar nu s-a copt, bătându-l bruma la august, 17 zile și a nins septembrie 28, toată ziua"⁶⁰, nota preotul Vichentie Pop din Densuș. Pe o Biblie din anul 1795, preotul Vizantie Pop nota la rândul său asemenea fenomene petrecute în timpul preoției sale. "În 1834 trecând vara fără ploi până la 26 iulie și plouând atunci bine, cu aceia a fost până la 13 october și lipsa fânului a adus caii cei câțuluș bătrâni la 5 zloți răi, fiind caru de fân cu 30 de zloți răi, mai pe urmă la 50 zloți caru"⁶¹. În anul 1839 "a fost vara secetoasă tare și în scădere întru toate rodurile și fân puțin"⁶², nota iarăși preotul Vizantie pe o matricolă școlară. Anul următor vremea a fost și mai capricioasă, iama ținând până la "2 iunie v., încât nici iarbă, nici frunză nu era și pereau vitele de foame"⁶³.

În secolul al XIX-lea, renumele satului Densuș avea să fie sporit de celebra familie Densușianu. Densușul continua să fie un sat de tip așezat, caracteristic așezărilor din Țara Hațegului, zonă etnografică renumită, ale cărei obiceiuri au fost determinate de ocupațiile de bază ale locuitorilor, agricultura, pomicultura și creșterea vitelor mari. Conform conscripției din 1785, în majoritatea satelor hațegane, cu excepția Silvașului de Jos, se practica asolamentul bienal, pământul fiind împărțit în două țarine, una în cultură, alta lăsată a fi gunoită⁶⁴. Locuitorii din Densuș cu puțin pământ pentru agricultură, arau în jurul casei unde cultivau legume, porumb și cânepă. Dispun de suficiente fânațe pentru creșterea animalelor. În anul 1850 populația Densușului ce se ridica la 1248 locuitori avea 47 cai și 765 bovine⁶⁵ ceea ce însemna că dispunea de suficiente animale pentru un trai decent. Pentru comparație menționăm că Răchitova la o populație de 1033 locuitori avea 8 cai și 228 bovine⁶⁶, Clopotiva cu 1463 locuitori avea 12 cai și 510 bovine⁶⁷, iar Sălașu de Sus la 1145 locuitori dispunea de 106 cai și 661

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, p. 406.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Mihai Cerghedeian, Conscriptia urbarială de la 1785 în Țara Hațegului, în Sargetia, VIII/1971, p. 107-114.

⁶⁵ Recensământul din 1850, Cluj-Napoca, 1986, p. 188-189.

⁶⁶ Ibidem, p. 199.

⁶⁷ Ibidem.

bovine⁶⁸. Comparația ne permite să afirmăm că principala ocupație a locuitorilor din Densuș era creșterea animalelor. Încă la 1785 sunt amintite și alte ocupații ale unei părți a locuitorilor legate de confecționarea îmbrăcămintei. Aceeași conscripție din anul 1785 amintește că la Densuș funcționa o "piuă de pănură"⁶⁹. La rândul său, călătorul englez John Paget, cu prilejul trecerii sale prin Densuș, în anul 1839, rămâne uimit de hărmicia femeilor de aici, remarcând faptul că "doar două fete conduc o moară"⁷⁰.

Densușul reprezenta, în secolul al XIX-lea, o părticică din acea unitate geografică, etnică și etnografică care era Țara Hațegului. Renumele satului a fost dat de biserica situată aici, una dintre bijuteriile arhitectonice medievale românești. Acest renume va fi sporit de membrii familiei Densușienilor, care își vor înscrie numele în Pantheonul culturii românești.

⁶⁸ Ibidem, p. 201.

⁶⁹ Mihai Cerghedean, op. cit., p. 110.

⁷⁰ N. Iorga, Istoria românilor prin călători, București, 1981, p. 685.

STRĂMOȘII

Între numeroasele familii de intelectuali care s-au impus în mod deosebit în cultura și spiritualitatea românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, la loc de frunte se înscrie familia Densușienilor. Puține au fost cazurile când în aceeași familie Dumnezeu a hărăzit nașterea și apoi formarea unui număr atât de mare de intelectuali, care au contribuit la dezvoltarea culturii și spiritualității românești. Compusă din numeroși factori de cultură, între care amintim numele lui Vizantie, Benjamin, George, Aron, Nicolae, Ovid, Romul¹, Alexandru², Septimiu³, Pompei⁴, Eliza⁵ și Elena⁶, această familie și-a adus o însemnată contribuție la dezvoltarea culturii și științei românești, la lupta pentru emanciparea culturală și națională a poporului român.

Frații Densușianu s-au remarcat prin cultura lor latină de școală înaltă, iar lucrările lor iradiază, în cea mai mare parte, ideile Școlii Ardelene. Ei sunt în același timp oameni de acțiune, patrioți, cărturari minuțioși, fanteziști și tenebroși culturali, cu o disciplină severă de cazarmă austriacă, oscilând între amatorism și erudiție scrupuloasă, fiind preocupați de poezie, folclor, istorie, etnografie, arheologie etc. Densușienii proveneau dintr-o veche familie de preoți, de pe Valea Streiului, din satul Măceu. Satul Măceu număra la 1850 o populație de 798 locuitori, dintre care 793 erau români și 5 țigani⁷. Dintre aceștia, 713 erau ortodocși și numai 85 greco-catolici⁸.

Rădăcinile familiei pot fi urmărite cu oarecare probabilitate până în secolul al XVII-lea. La 30 martie 1671, frații Ioan și Petru Pop, doi dintre strămoșii familiei, au fost înnobiți de către principele Mihai Apaffi "pentru credința către principe, către religia creștină și pentru servicii militare în bătăliile turcești"⁹. "Diploma aceasta, la cererea descendenților familiei, cu

¹ Romul, fiu al preotului George Densușianu, ajuns învățător în comuna Mocod din districtul Năsăud.

² Alexandru, alt fiu al preotului George, ce a studiat la Hațeg, Blaj și Iași devenind profesor. A funcționat la gimnaziile din Tecuci și Galați.

³ Septimiu Darie, fiul lui Iulie din Răchitova, sora Densușienilor, după terminarea studiilor a trecut munții în România stabilindu-se la București, unde a lucrat ca redactor la ziarul "Universul" și "Voința Națională".

⁴ Pompei, alt fiu al lui Iulie, învățător în comuna Răchitova din Țara Hațegului.

⁵ Eliza, fiică a lui Aron Densușianu, profesoară la Școala normală din Iași.

⁶ Elena (1875-1965), fiică a lui Aron Densușianu, medic oftalmolog, profesor universitar la Iași.

⁷ Studia Censuaria Transsilvanica. Recensământul din 1850, 1996, p. 182-183.

⁸ Ibidem.

⁹ Georgeta Antonescu, Aron Densușianu, Cluj, 1974, p. 8.

preferință a moșiiului nostru Nicolae Pop, paroch gr. cath. în comuna Măceu, de pe Valea Streiului, s-a autenticat, la 6 mai 1831, prin esmișii sedriei judiciare a co(mi)t(a)tului Hunedoarei Balint Sigmond, Somboti Laszlo și Szekely Sandor, care, în fața locului, în Măceu, ascultând 11 martori bătrâni și jurați, aceștia au adeverit descendența familiei noastre de la nobilul Ioan Pop de Hațeg, notându-se în procesul verbal (protocol) cu numele toți descendenții, de pe acel timp, între care se numește cu numele și moșiiul nostru Nicolae Pop, după tata, ca preot gr. cath. în Măceu¹⁰, nota Beniamin Densușianu în memoriile sale. Meritul pentru care Ioan Pop și fratele său Petru au obținut înnobilitarea a fost prilejuit de acțiunea lui "Nicolae Zolyomi (care n.n.) făcându-se trădătoriu al țării și al principelui, prin aceea că a trecut la turci, și cu el, ca servitor, a trecut și Ioan Pop", dar acesta "părăsind pe stăpânul său infidel, s-a reîntors iarăși în patrie, făcându-se credincios principelui și țării și pentru această virtute a dobândit nobilitatea cu predicatul Pop de Hațeg"¹¹. Originalul diplomei a fost descoperit de către Beniamin Densușianu, în anul 1855, la preotul Georgie Pop din Bretea Maghiară. Fiind, în această perioadă, profesor la Preparandia din Hațeg, tânărul Beniamin a copiat-o, originalul rămânând în posesia preotului Georgie Pop¹². Urmaș al nobilului Ioan Pop de Hațeg a fost preotul Mihai Popovici din Măceu.

Preotul Mihai Popovici s-a născut în anul 1729 și în urma căsătoriei cu o tânără fată, cu numele Maria, a fost denumit preot greco-catolic în satul Măceu¹³. Situația sa era dintre cele mai dificile. În urma mișcărilor religioase conduse de călugărul Sofronie din Cioara, majoritatea locuitorilor din Măceu, ce trecuseră la Unire, se reîntorc la ortodoxie. Conform conscripției din anul 1765 în parohia greco-catolică a Măceului se mai afla o singură familie și 2 preoți¹⁴. Chiar și beneficiul parohial, în cea mai mare parte a trecut în posesia nobilului Paul Bomemissa, iar preoții, după partea rămasă lor, trebuiau să plătească taxe și să presteze zile de lucru¹⁵. Preotul Mihai Popovici a depus stăruitoare eforturi pentru restaurarea parohiei greco-

¹⁰ BAR București, Arhiva Densușianu Beniamin, Mapa I, Acte 1-25, ms. IV. Vezi anexele III- IV.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ioachim Lazăr, Zenovie Densușan, op. cit., p. 11-16; Ioachim Lazăr, Știri inedite despre familia Densușienilor, ...p. 7-11.

¹⁴ Demetriu Radu, op. cit., p. 350.

¹⁵ Ibidem.

catolice a Măceului, văzându-și visul împlinit abia la bătrânețe, în anul 1800. În aceeași acțiune de restaurare a parohiei Măceului se înscrie și cumpărarea unei Biblii de Blaj, tipărită în anul 1795. "S-au cumpărat aiciastă sfântă carte de Mihai Popovici cu soția sa Maria"¹⁶, glăsuiește însemnarea făcută de preot pe cartea cumpărată. Preotul Mihai Popovici a încetat din viață în anul "1812 septembrie 4, în vârstă de 84 ani, iar Maria, femeia sa, la anul 1797, de 38 de ani au repausat"¹⁷, continuă însemnarea de pe Biblia de Blaj. Familia preotului Mihai a fost numeroasă, doi dintre fiii săi, Georgie și Nicolae, fiind susținuți cu mari sacrificii materiale la școlile din Blaj, devenind preoți. Strămoșul direct al familiei Densușienilor, preotul Nicolae s-a născut în anul 1773. "Eu mai micul și mult smeritul între preoți, popa Nicolae de Mateu (Măceu), unit, m-am născut la anul 1773, ianuarie 3, m-am căsătorit la 1796, noiembrie 3, m-am hirotonisit, adecă preuțit la 1798, aprilie 11"¹⁸, însemna preotul pe un Penticostariu din 1808. Nicolae Pop s-a căsătorit cu Tanasia Popiți¹⁹, punând bazele unei solide familii prin cei 13 copii născuți. Pe o Evanghelie din anul 1776 este consemnat numele a 10 copii și anume: Vizantie, Treja, Vasili, Treja²⁰, Vasili²¹, Iulia, Moise, Aron, Elisabeta și Eufrosina²². O altă însemnare, probabil mai târzie, de pe un Penticostar din 1808, mai amintește numele a trei copii: Trudi, Iosif și Moisie²³. În realitate preotul Nicolae Pop a avut 14 copii, conform unei însemnări de pe o Biblie de Blaj din anul 1795: "Iară eu al 14-lea fiu al mai sus scrisului preot, m-am născut la anul 1824, iară taina căsătorii am primit-o la anul 1844, aprilie 23, iară taina sfintei preoții am primit-o la anul 1848, martie 15 zile. Scris la anul 1850, fiind încă bătrânul în viață"²⁴.

Viața a fost deosebit de aspră și necruțătoare cu familia preotului Nicolae Pop. După ce a depus mari eforturi materiale pentru susținerea băieților prin școli, doi dintre ei au încetat din viață chiar în timpul studiilor. "Am învățat 3 copii cu cheltuială pe la școlile cele mari; pe Vizantie, parohu(l) Densușului teolog, pe Moisi prințiști, și a murit la 1823, de 15

¹⁶ Iacob Radu, op. cit., p. 405.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Georgeta Antonescu, op. cit., p. 9.

²⁰ Era obiceiul să fie botezați cu același nume doi copii, dacă primul murea.

²¹ Ca mai sus.

²² Iacob Radu, op. cit., p., 404.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, p. 405.

ani, Aron sintaxiste, și a murit la anul 1830, de ani 18, amar mie"²⁵, se tânguia preotul Nicolae într-o însemnare făcută pe o Evanghelie din anul 1776. Preotul Nicolae a fost martor la moartea a 8 dintre copiii săi. "Am avut fii 13, dintră care 8 au murit pă dreapta mea și mai stă 5, nu știu până când"²⁶, scria cu teamă mult încercatul părinte. Între pedepsele pe care le-a îndurat, prima dintre ele, pe care o consemnează preotul este "moartea fiilor, toți în știință"²⁷. În mica comunitate a satului Măceu, majoritar ortodoxă, au avut loc dese conflicte religioase, cu urmări directe asupra vieții preotului greco-catolic. Nicolae Pop consemna, pe aceeași Evanghelie din anul 1776, urmările acestor conflicte asupra familiei sale: "Răle și pagubă de la vrăjmași, părăle cele mincinoasă, care cu mari teltuiale și pagubi le-am așezat; 2 vrejmași mi i-au tăiat via de 60 hierii (fierii n. n.); 3 mi i-au vărsat 100 de herii de vin noaptea și or tăiat coadele la vite"²⁸.

Cu toate greutățile întâmpinate și piedicile puse de adversarii săi, preotul se dovedește un bun gospodar, harnic și întreprinzător. Printre darurile avute de la Dumnezeu, preotul Nicolae menționa "darul preoției, fără venit de la popor, visterie după truda mânilor de ajuns mi i-a dat, din care am zidit biserica, am învățat 3 fii., am zidit casă mari, am îmbrăcat 2 fiice în cinstea și le-am învățat și carte"²⁹. În al treilea rând preotul Nicolae menționa între darurile avute sau dobândite "învățătura retoricască și theologicească și astronomicească și sănătate 72 ani"³⁰.

Biserica construită de către preotul Nicolae în satul Măceu, era din lemn și a fost terminată în anul 1815, având hramul "Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril"³¹. Preotul Nicolae a păstorit credincioșii din satul Măceu între anii 1798-1852. Din anul 1847, va fi ajutat și de către fiul său Moise Pop, născut în anul 1824, căsătorit în 1844 și după hirotonire, funcționând ca preot cooperador pe lângă tatăl său. Primul dintre fiii săi, Vizantie, se va stabili în parohia Densușului, unde va întemeia renumita familie a Densușienilor, care prin celebritatea sa va spori renumele acestei localități hațegane.

²⁵ Ibidem, p. 404. Vezi și Ioachim Lazăr, Zenovie Densușan, op. cit., p. 11-16.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Demetriu Radu, op. cit., p. 351.

PĂRINȚII

Vizantie Pop, tatăl Densușienilor. S-a născut la 28 iulie 1798, fiind primul dintre copiii preotului Nicolae Pop din satul Măceu de pe Valea Streiului¹. Primele noțiuni școlare le-a primit în casa părintească, de la tatăl său, preotul Nicolae, apoi a fost trimis la școala trivială din Hațeg. După terminarea școlii, a fost îndreptat către Blaj, unde a absolvit "școlile gimnaziale și clericale"². După absolvirea teologiei tânărul Vizantie Pop s-a căsătorit, la 24 mai 1828, cu fiica preotului ortodox din satul Boș, Sofia Popovici³. După căsătorie a fost hirotonit, la 5 iunie 1828, în Blaj de către episcopul Ioan Bob și dispus preot în parohia Densușului. Tânărul preot îi urma în parohie unuia dintre cei mai destoinici slujitori ai acestei biserici Nicolau Bosi, care a păstorit credincioșii greco-catolici din satul Densuș între anii 1809-1828. În acest an el a fost înălțat la rangul de protopop și s-a mutat la Hunedoara, pentru administrarea protopopiatului.

În timpul cât a fost preot la Densuș, Nicolau Bosi a construit casa parohială, terminată în anul 1818, și o serie de anexe gospodărești printre care și o șură. Pe una din grinzile șurii s-a aflat săpată următoare inscripție: "Supremi numinis auxilio et fatigio item consumptibus Nicolai Boosi, 1 iunii 1816, inceptam et erectum istud horreum"⁴.

Parohia greco-catolică a Densușului era una dintre cele mai puternice din Țara Hațegului. În anul 1700 preotul și locuitorii au trecut la Unirea cu Biserica Romei. Conscripția din anul 1733 consemnează aici 58 de familii unite, care dispuneau de biserică, casă parohială și doi preoți, Popa Vasilie și Popa Toader⁵. Mișcările religioase conduse de călugării Visarion Sarai și Sofronie din Cioara n-au avut un impact prea puternic asupra Densușului și locuitorilor săi. Dovada o reprezintă faptul că la conscripția din anul 1750 sunt înregistrați aici 274 de credincioși uniți, dar fără preot, pentru ca în anul 1811 să fie consemnate în Densuș 70 de familii greco-catolice, numărând 340 credincioși⁶. În casa parohială de la poalele

¹ Iacob Radu, op. cit., p. 404

² Gheorghe Naghi, Un manuscris inedit al lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului, la mijlocul secolului al XIX-lea, în Sargetia, XX/1986-1987, p. 314.

³ Ioachim Lazăr, Zenovie Densușan, op. cit., p. 11-16.

⁴ Iacob Radu, op. cit., p. 407.

⁵ Ibidem, p. 192 și 201.

⁶ Ibidem, p. 192.

platoului, pe care se găsește biserica, s-a instalat în vara anului 1828 preotul Vizantie Pop și soția sa Sofia. El nu se distingea, din punct de vedere al îmbrăcăminte de majoritatea țăranilor din sat. Un portret al preotului Vizantie este întocmit de către călătorul englez John Paget, în anul 1835. Istoricul Nicolae Iorga îl așeza pe John Paget "între cei mai atenți cercetători ai vechiului Ardeal"⁷. Însoțit de graficianul G. Hering, călătorul englez străbate cu vaporul distanța Viena-Orșova și apoi pe uscat urmează itinerarul Mehadia, Caransebeș, Poarta de Fier a Transilvaniei, Grădiște, Densuș, Hațeg, Hunedoara, Deva, Alba Iulia, Zlatna, Turda, Cluj, Oradea, Baia Mare, Budapesta. La Densuș, vizită prezentată pe vreo 7 pagini, descrie "templul roman", folosit acum drept biserică valahă⁸. La un moment dat "în timp ce priveam biserica, preotul valah (Vizantie Pop n. n.) vine și ne vorbește. El era îmbrăcat într-o cămașă de in foarte albă, după portul obișnuit al țăranilor și strâns în jurul taliei cu un chimir de piele, cu pantaloni largi din in și cu sandale. În afara unei anumite distincții personale și a bărbii lungi și negre care îi atârna pe piept, preotul nu se deosebea în nici un fel de cel mai umil om din turma sa"⁹. Călătorului englez i se pare că privirile "sacerdotale câtă prea mult de partea unde sunt fetele frumoase. I se mai pare că tot acest cler se gândește la țarul ortodox, /la/ cutare calendar din București, larg răspândit în Ardeal, ar fi chemat chiar nația la revoltă"¹⁰.

Reprezentanții autorităților care îl însoțeau pe John Paget caută să diminueze numărul românilor din Transilvania la 850.000, în timp ce Sematismul unit dă singur, 551.998 credincioși pentru Biserica din Blaj¹¹. Tot eronat și în mod tendențios sunt prezentați și țăranii români, învinuiți "de spirit răzbunător și de lașitate, de superstiție, de lene, de beție, aduse acestui popor al tuturor răbdărilor, dar Paget a aflat despre conțesa care mergea la biserică, pe noroi, călcând peste spinările valachilor îngenunchiați"¹². În sat copiii cei mai isteți ai românilor "sunt poftiți la școala maghiară, dar nu vin, iar părinții spun că nu vor ca odraslele lor să fie mai cumini decât dâșii – respectuoși cu părinții, miloși cu bătrânii și bolnavii, legați de vatra lor, datina veche, pricepuți la lucru de lemn, la arta populară,

⁷ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1981, p. 684-685.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

la orice, iubitori de cântec și danț"¹³. Călătorul englez ne spune că femeile din sat sunt "harnice, veșnic la lucru"¹⁴. Portul lor, mai ales șorțul este așa de scoțian. În nota locuitorilor satului este și preotul lor. El îl moștenise pe tatăl său din Măceu, cel care reușise să crească și să ofere o educație și instrucție aleasă pentru numeroșii săi copii. Vizantie Pop a fost și el un om harnic și o fire întreprinzătoare, exploatând cu grijă pământurile parohiale și plantând, o parte a lor, cu pomi fructiferi și viță de vie. Conform conscripției realizate de către Ștefan Moldovan în anul 1855, parohia Densușului dispunea de două fonduri parohiale: dinlăuntru și din afară. Fondul parohial dinlăuntru era alcătuit din cimitir și curtea parohială, îngrădite împreună și având o suprafață de 2 iugăre și 908 stânjeni patrați¹⁵. În cimitir se găseau tot felul de pomi fructiferi și un loc de semănătură. Tot aici se afla și "casa parohială cu 2 odăi locuibile și cu cămară la cei dinainte și cu tindă la mijloc, clădită pe pivniță cu fundament tare de piatră, întocmită cu pridvor de către sud și vest, pusă în loc ridicat, cu fața către soare și acoperită cu șindrilă, în stare bună"¹⁶. Casa – se consemna în conscripție – cu toate anexele era a bisericii și a fost răscumpărată de la "protopopul Bosi de Măria Sa D. Eppu. Ioane Lemeni – ex propriis – cu 300 f. mc"¹⁷.

Fondul parohial dinafară era compus dintr-o vie și 8 bucăți de pământ arător și 3 bucăți de fânaț. Via avea o suprafață de 246 stânjeni patrați și a fost "plantată de parochul de acum"¹⁸. Cele două fonduri aveau o suprafață totală de 14 iugăre, 239 st. patrați¹⁹. Pentru susținerea preotului fiecare familie contribuia cu "2 mierre de cucuruz și 1 zi de clacă"²⁰. Conform recensământului din 1850 sunt înregistrați în Densuș, 1206 greco-catolici, 24 romano-catolici, 15 reformați și 4 ortodocși²¹. Pentru completarea veniturilor sale preotul Vizantie Pop se ocupa și cu meșteșugul cojocăritului.

Portretul preotului Vizantie Pop lăsat de către călătorul englez John Paget este completat de cel realizat de către vicarul Hațegului, Ștefan Moldovan, în anul 1855. "Preotul de acum este R. D. Visantie Maciou,

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Gheorghe Naghi, op. cit., p. 314.

¹⁶ Ibidem, p. 314-315.

¹⁷ Ibidem, p. 315.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Recensământul din 1850, p. 188-189.

vorbește și latinesce, are măiestria cojocăritului, învățată de la părinți, e un om econom bun, iubitor de creșterea pruncilor săi, din care unul e dascăl de preparandie în Hațeg, altul cleric în Blaj, al treilea în gimnaziu, învățător bun, al 4-lea mai mic, la Hațeg la școală, nevoitor într-o împlinirea oficiului său pastoral, nebețiv, nesfadnic, drept, cu frica lui Dumnezeu²². Diferențele mari de vârstă dintre băieți i-au permis preotului Vizantie Pop să-i trimită pe rând la școlile din Hațeg și Blaj. Preotul s-a integrat în tradiția familiei sale, depunând serioase eforturi și manifestând dorința permanentă ca familia sa să-și amelioreze atât condițiile materiale cât mai ales pe cele intelectuale. Vizantie însuși s-a remarcat prin preocupări culturale. În Biblioteca județeană din Turnu Severin s-a descoperit, cu ani în urmă, un manuscris care este o culegere de poezii adunate și care poartă titlul: "Colecția de cântece a preabunului și neuitatului meu părinte Bizanțiu Densușianu din Măceu și scrisă încă pe când se afla ca teolog în Blasiu, 1821"²³. Manuscrisul cuprinde cântece populare de dor, de jale și de înstrăinare, de dragoste și de veselie. Multe versuri sunt clare, frumoase și simple, autentice. Altele sunt mai greoaie, cu unele nepotriviri de rimă și măsură. Culegerea are 96 de pagini și oglindește o tematică variată, reliefând pasiunea lui Vizantie pentru culegerea folclorului. Vizantie Pop își întitulează o parte din poeziile culese: "Versul străinătății", "Versul românului", "Versul veseliei", "Vers de nuntă", "Vers la moartea lui Lazăr", "Versul pustiei", "Versul lui Iosif" etc²⁴.

Prin această culegere Vizantie Pop se situează între primii culegători de folclor, activitate apreciată și recunoscută de studiile de specialitate, fiind un deschizător de drum în acest domeniu²⁵. Dar Vizantie s-a mai remarcat și ca un pasionat cumpărător și păstrător al cărții românești. Pe un Apostol tipărit la Blaj, în anul 1814, se păstrează o însemnare făcută de Vizantie Pop, care ne confirmă această apreciere. "Aciastă s(fântă) carte s-au cumpărat de Bizantie Maciou p(arohul)

²² Gheorghe Naghi, op. cit., p. 314.

²³ Dumitru Boboșa, Folclorul în preocupările familiei Densușianu, în Ovid Densușianu, omul și opera, Deva, 1973, p. 161-163; Călin Comelia, Contribuții la istoria folcloristicii românești. Un manuscris vechi aparținând lui Bizanțiu P. Densușianu, în RE, București, t. 18, nr. 5, 1973, p. 409-424; Ioachim Lazăr, Zenovie Densușan, op. cit., p. 14.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Maria Basarab, Vizantie Pop, deschizător de drum, în Columna, nr. 7/1990; Idem, Repere Densușiene în patrimoniul bibliofil hunedorean, în Historia Magistra Vitae, nr. 2, Deva, 1994, p. 47.

Densușului, pă sama bisericii Densușului, cu 13 Rf. din banii bisericii s-au cumpărat, 1844, 19 septembrie²⁶. În același timp preotul Vizantie a lăsat o serie de însemnări privind unele evenimente istorice sau fenomene atmosferice care au lăsat o impresie deosebită în tradiția satului. Pe o Matricolă din anul 1824, sunt făcute mai multe însemnări de acest gen. În anul 1839 fiind "Paștile în 26 martie, am iernat până la Duminica Tomii, adecă până în 2 zile aprilie și atunci așa frig a fost noaptea cât mergea zai pe apă, nici iarbă, nici pomi, nimica n-au fost mișcat, nici o zi de primăvară până atunci n-a fost și a fost vara secetoasă tare și scădere întru toate rodurile și fân puțin"²⁷.

Aceleași capricii ale vremii sunt consemnate și pentru anul următor. "La 1840 până la Cifor (2 iunie v.) au ținut iarna și la Cifor nici iarbă, nici frunză nu era și piereau vitele de foame"²⁸. În acest an – continua însemnarea preotului – Eclesia bisericii Densușului sămănând 11 gălete și o mircă (mierță), fânațiu 5 gălete și o mircă, via 150 stânjeni, nefolosit 1468 stânjeni, adecă cintirimul și ocolul, di acia nu este dobândă"²⁹. Capriciile vremii, seceta, prelungirea iernii, duceau deseori la foamete, epidemii etc. "La 1812 s-a început foametea și ținu până la 1817, într-acest an peri multă lume de foamete în Ardial, ajungând mirca de cucuruz cu 15 Rf. valută, grâul cu 18 Rf. valută și mai scump până la toamnă"³⁰.

Pe aceeași Matricolă Vizantie Pop mai consemnează o serie de evenimente istorice ce se păstrau în memoria locuitorilor din Densuș: "1784 au fost Horia, adică scularia românilor din Ardeal asupra ungurilor; 1788 a fost intrarea turcului pe la Vulcan, în Țara Hațegului, până la Sântămăria Orli; la 1848, 7 iunie se stinsă iobăgia în Ardeal și iarăși se sculară ungurii cu românii la bătaie și periră de amândouă părțile foarte mulți; Scris-am eu Bizantius Matsoy, parochul Densușului, la anul 1855, 20 februarie"³¹.

În timpul revoluției de la 1848-1849, asupra familiei preotului Vizantie Pop s-au abătut mari nenorociri. Fiul său Nicolae Densușianu scria, la 10 septembrie 1867, că "3 milioane și jumătate români din Austria, unde părinții noștri în 1848 (de unde se trage și moartea tatălui meu) își vărsară

²⁶ Iacob Radu, op. cit., p. 404.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

sângele pentru libertate și tron; tot acela domn ne dă astăzi sub biciul și teroarea aceluia în contra căruia noi ne-am luptat. Astăzi nu numai că n-avem libertate, dară chiar limba, ce s-a păstrat până acum cu atâta sanctitate de strămoșii noștri se află nimicită”³².

Păstorind credincioșii dintr-o comună înzestrată cu una dintre cele mai frumoase și valoroase biserici, Vizantie Pop se adresează, în câteva rânduri, atât Vicariatului Hațegului cât și Episcopiei Lugojului, pentru a obține bani în vederea reparației sfântului lăcaș. În timpul păstoriei sale se efectuează câteva intervenții de strictă urgență, ce s-au făcut în anul 1841³³.

Trei surse documentare ne vorbesc despre reparațiile făcute la biserică în timpul său. Beniamin Densușianu ne spune că reparația a avut loc în anii 1841-1842, când, pentru a se salva biserica și turnul, a fost stricat coridorul lateral, iar materialul recuperat a fost folosit la turn și biserică³⁴. Aron Densușianu ne confirmă efectuarea reparației care s-a făcut la ordinul unui baron Nopcea și a constatat din “stricarea unui zid vechi”³⁵. La rândul său, Ștefan Moldovan, vicarul Hațegului, între anii 1852-1857, știa doar de “stricarea cămăruței”³⁶. În anul 1841 s-a obținut de la guvernul Transilvaniei dreptul de a colecta bani din comitatul Hunedoara pentru a se repara biserica, păstrând forma antică, iar pentru popor, conform propunerii vicarului Papfalvi, să se zidească altă biserică³⁷. Nu se știe câți bani s-au colectat, cert este că în anul 1846, pretorul Densușului, Para Antal, încheia un contract, în valoare de 568 fl. 15 cr. pentru repararea bisericii, dar nici acest proiect nu s-a realizat³⁸.

Preotul Vizantie Pop a depus mari eforturi pentru înființarea unei școli primare în parohia sa. În anul 1852, vicarul Ștefan Moldovan, cu ocazia vizitării parohiei îndemna “credincioșii din Densuș să câștige un loc pentru a-și zidi școala”³⁹. Dar nici în noiembrie 1855, nu se obținuse terenul necesar, documentele menționând că “loc de școală mai îndemânat nu se află aici, decât în colțul de jos al curiei parohiale, de nu cumva va slobozi

³² C.I. Istrati, Nicolae Densușianu. Viața și opera sa, în *Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii științifice*, seria II, tomul XXXIV, 1911-1912, p. 608.

³³ Iacob Radu, op. cit., p. 199.

³⁴ Adrian Andrei Rusu, op. cit., p. 193.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Iacob Radu, op. cit., p. 199.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Gheorghe Naghi, op. cit., p. 315; Iacob Radu, op. cit., p. 202.

vreun poporean alt loc, aproape asemenea îndemânat, cât pe bani să se cumpere”⁴⁰. Tot mai bolnav, Vizantie Pop face tot mai greu față sarcinilor sale de familie și preoțești. Proiectele sale școlare se vor realiza abia după anul 1860. Nu și-a văzut nici copii cu studiile terminate și așezați la casele lor, deoarece la 1 mai 1857, se stingea din viață la numai 59 de ani. La 19 mai 1857, Ștefan Moldovan, cerea tuturor preoților din Diecesa Lugojului ca "din legătura frățiască și laudavăra datină să servească 3 SS Liturghii pentru repausul sufletului adormitului în Christos frate”⁴¹. În circulară se menționa că Vizantie Pop a încetat din viață la 1 mai 1857 "după o boală îndelungată”⁴². A fost plâns de întreaga familie, care-și pierduse cel mai puternic sprijin și de credincioșii din parohie. Conducându-l pe ultimul drum de îndurerată familie și un mare număr de credincioși, a fost înmormântat, în partea sudică a platoului, aproape de zidurile bisericii pe care a slujit-o cu credință și devotament aproape 30 de ani. Prin întreaga sa activitate Vizantie Pop este un deschizător de drum, pentru fiii săi, care vor continua să ridice opera începută de tatăl lor, pe cele mai înalte culmi.

Sofia Pop (n. Popovici), mama Densușienilor. Sofia Pop a văzut lumina zilei în anul 1809, în satul Boș din apropierea Hunedoarei, fiind fiica preotului ortodox din această localitate. A crescut în casa părintească unde a deprins primele noțiuni școlare de la părintele său. Apoi a fost trimisă la școala din Hunedoara, înființată încă în anul 1725. Crescută în lumea satului, Sofia Pop va învăța o serie de mituri, legende și basme, încântând sufletul copiilor săi prin povestirile depănate la gura sobei, în serile de iarnă. În manuscrisele rămase de la Beniamin Densușianu, se află multe și variate însemnări de medicină populară⁴³.

La vârsta de 19 ani se căsătorește cu Vizantie Pop de Măceu, tânărul absolvent al școlilor gimnaziale și clericale din Blaj. Cununia religioasă și nunta tinerilor Vizantie și Sofia are loc la 24 mai 1828, în satul Boș. În urma hirotonirii lui Vizantie ca preot, tinerii se așează în satul Densuș, unde Vizantie a fost numit să păstorească credincioșii greco-

⁴⁰ Gheorghe Naghi, op. cit., p. 315.

⁴¹ DJHAN Deva, fond Parohia greco-catolică Hunedoara II, Dosar 1/1857, f. 75.

⁴² Ibidem.

⁴³ Constantin-Mihail Popescu, Nicolae Densușianu – omul și opera, teză de doctorat, București, 1998, p. 159.

catolici. Aici pune bazele unei puternice familii prin cei 6 copii, 4 băieți și 2 fete.

Situația materială a tinerei familii se ameliorează datorită hărniciei ambilor soți. Dacă Vizantie se ocupa de îngrijirea pomilor fructiferi și a viței de vie, de aratul, semănatul și recoltatul produselor de pe pământurile parohiale, soția sa Sofia se ocupa de treburile casnice și creșterea celor 6 copii. Tânăra preoteasă torcea, țesea, spăla și gătea ca oricare gospodină din sat. Când fiul său Beniamin, avea 2 ani, Sofia merge cu el la râu, pentru spălarea și albirea pânzei țesute. Aici are loc o întâmplare care putea deveni tragică. Din neatenție copilul cade de pe mal în apa învolburată de ploile primăverii și este salvat numai datorită curajului mamei sale⁴⁴. Beniamin Densușianu, amintește în memoriile sale acest episod scriind: "Când am fost în etate de doi ani trecuți, ducându-mă cu mama mea la râu pentru înălbitul de pânză, și râul foarte crescut fiind, am alunecat de pe țămure în apă, norocirea vieții mele a stat în aceia că din întâmplare am căzut pe pânza care era slobozită în apă și numai în aceia a stat succesul, mama mea că trăgând pânza afară din apă, m-a tras și pe mine, abia viu, învelit în aceia"⁴⁵. Sofia a dat copiilor săi o educație aleasă. Băieții trimiși la școală la Blaj sau Hațeg, mergeau îmbrăcați în straie țărănești, confecționate în casă de către mama lor și nu se distingeau printre colegi decât printr-o deosebită râvnă la învățătură.

În timpul revoluției de la 1848-1849 familia sa trece prin cele mai grele încercări. Soțul său este maltratată de către insurgenții unguri, toate bunurile familiei fiind confiscate sau devastate de către aceștia. Fiul său mai mare Beniamin, este prins și închis la Hațeg, unde este condamnat la moarte și scapă numai datorită intervenției lui Vizantie Pop la vicarul Papfalvi și acesta la generalul Bem. După revoluție familia își reface cu greu situația materială care să-i permită să susțină băieții prin școlile Hațegului și ale Blajului. Beniamin lucrează ca econom la judele din Peșteana, apoi participă la recensământul din 1850 și la măsurătorile cadastrale în câteva sate din Hațeg și Valea Jiului agonisind modeste sume de bani care îi vor permite să-și reia studiile în toamna anului 1850. În schimb, Aron este silit să-și întrerupă școala pentru o perioadă de timp.

⁴⁴ Ioachim Lazăr, Sofia, mama Densușienilor,...p. 17-22.

⁴⁵ BAR București, Arhiva Densușianu Beniamin, Mapa I, ms. 4. Vezi anexa II-IV.

În anul 1857, Sofia, mama Densușienilor, primește cea mai grea lovitură a soartei prin încetarea din viață a soțului său, preotul Vizantie. Parohia Densușului este scoasă la concurs. Ștefan Moldovan anunța preoții din Dieceză că cei care doresc "a dobândi această stațiune parohială, carea întru acest timp deveni vacantă după drept și faptă și să se insinueze la această cârmă diecesană cu recurs formal până la capătul lunei iuliu a.c."⁴⁶. Situația familiei devine disperată. "Mama mea – scria Beniamin Densușianu în memoriile sale – rămâne fără nici o posesiune, fără nici un așezământ, fără nici o sprijinire, cu 5 copii minori, afară de mine, trei prunci erau la școli, Georgie, cleric în seminariul din Blaj, Aron, gimnast, Nicolae era la mine în Hațeg și două fete surori, Iulia și Elisabeta cu mama acasă"⁴⁷. Sofia își strânge întreaga familie în jurul său pentru a se sfătui ce să facă, cum să procedeze într-o astfel de situație. Beniamin sosește de la Hațeg însoțit de Nicolae, iar George de la Blaj, unde își efectua studiile. Se ia hotărârea ca Beniamin să renunțe la postul de profesor la preparandie, să se căsătorească și apoi să se sfințească preot și să ocupe parohia rămasă vacantă prin moartea tatălui său⁴⁸.

Demersul lui Beniamin Densușianu găsește înțelegere din partea Consistoriului din Lugoj, care se decide să păstreze parohia Densușului, până la absolvirea teologiei de către George, iar Sofia, preoteasa văduvă, poate rămâne în casa parohială împreună cu cele două fete, Iulia și Elisabeta. Lui Beniamin i se propune să devină preot celibat, ceea ce tânărul acceptă, întrucât această propunere venită din partea Consistoriului corespundea aspirațiilor sale. Ocuparea parohiei Densușului de către George, precum și îmbrățișarea cariere eclesiastice de către Beniamin sporesc considerabil posibilitățile familiei, condusă energic de către Sofia, de a-i ajuta și pe ceilalți doi băieți, Aron și Nicolae, ca să-și continue școala. Nu trec decât trei ani, și Sofia primește o nouă lovitură a soartei, când fiica sa cea mai mică înceta din viață la vârsta de numai 17 ani⁴⁹. Sofia trece cu greu peste acest moment, dar primii nepoți, copiii fiului său George și a nurerii sale Terezia îi vor însenina din nou viața. Dacă până în anul 1857

⁴⁶ DJHAN Deva, Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II, dosar 1/1857, f. 75.

⁴⁷ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. 4; Vezi și Ioachim Lazăr, Sofia, mama Densușienilor,...p. 18.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ioachim Lazăr, Sofia, mama Densușienilor,...p. 18; Vezi anexa IV.

numele Sofiei este destul de rar amintit în presa, după moartea soțului său ea apare tot mai des în jumalele vremii. În anul 1873 numele său apare în presă ca o martiră a suferinței românești. Din Densuș, la 30 octombrie 1873, ea semna o plângere, intitulată "Mama Densușianilor", contra autorităților maghiare, învinuite de arestarea fiului său Aron, avocat în Făgăraș și încarcerat la Târgu Mureș⁵⁰.

În acest an Aron Densușianu s-a situat în fruntea uneia dintre cele mai răsunătoare acțiuni politice a românilor din Făgăraș, legată de apărarea drepturilor limbii române în administrație și a autonomiei municipale încălcată de guvernul maghiar. Ca membru al consiliului municipal și ca avocat, Aron Densușianu se numără printre cei mai statornici susținători ai opoziției față de guvern, fiind în cele din urmă dat în judecată pentru "crima conturbării liniștii publice"⁵¹. Pentru acțiunea sa Aron Densușianu este citat în fața tribunalului regesc din Târgu Mureș și ținut în arest preventiv între 21 octombrie și 20 noiembrie 1873, fiind eliberat doar în urma hotărârii "Curiei regale din Pesta". Sofia, mama Densușienilor adresa, în noiembrie 1873, ziarului "Federațiunea" un vehement protest împotriva acțiunii autorităților maghiare. În protestul său, Sofia făcea o întreagă genealogie a martirajului în familia sa. "Astăzi mă-ncunoștințai că fiul meu Aron Densușianu, avocat în Făgărașiu e încarcerat în Târgul Mureșului, de stăpânii patrioți maghiari, pentru c-ar fi apărât dreptatea și sacrele interese ale națiunii noastre.

Repausatul meu sociu, Bizanțiu, paroc în Densușiu, fu la anul 1848, despoiat de toată averea, legat de loitrele carului și astfel transportat de patrioții maghiari, pentru a-l împușca, însă providența divină și dreptele lui fapte l-au eliberat din mânele scelerăților.

Prim genitul meu fiu Benjamin Densușianu, actualmente protopop în Secarămb (Săcărămb, n. n.) la anul 1848, împins de așcutișul baionetelor patrioților maghiari și transportat în opidul Hațeg, unde i se preparase furcile unguresci, după ce i se constatară umanele-i fapte, pronia divină îl eliberă asemenea.

Al doilea fiu al meu, Georgiu Densușianu, paroc în Densușiu și asesor consistoriale, la 1848, acuzat de un ministru ca agitatore prin presă, documentându-și dreptele sale aserțiuni întru interesele bisericii și poporului, fu asemenea eliberat.

⁵⁰ Georgeta Antonescu, op. cit., p. 27; Marin Bucur, op. cit., p. 9-10.

⁵¹ Georgeta Antonescu, op. cit., p. 27.

Al treilea fiu al meu, Aron Densușianu, avocat în Făgărașiu, astăzi de către patriotismul maghiar încarcerat în Târgu Mureșului, suferă pentru că a luptat în interesul dreptății și al națiunii. Eu dar apelez la națiune, nu pentru a-l elibera ci pentru a-l imita, căci sunt convinsă că și acest fiu al meu, după dreptele lui fapte, dacă de tribunale și patriotismul maghiar nu va fi eliberat, va fi eliberat de acel tribunal sfânt, unde se vor încorona meritele fiilor acestei națiuni care a luptat pentru dreptate și libertate.

Mai am încă al patrulea fiu, Nicolau Densușianu, avocat în Brașeu (Brașov n. n.) și dacă providența peste mine în adânci bătrâneți atâtea tentațiuni a adus, rog pe părintele ceresc și pentru el, ca să nu pregete cu ori și ce preț a suferi pentru națiune, de l-aș vedea asemenea tratat, apoi să mor.

Sofia, Mama Densușienilor⁵².

Protestul Sofiei a avut un imens ecou, în rândul opiniei publice românești. Din Budapesta, Viena, Graz, Năsăud și Arad tinerii români trimit telegrame de aderență la acțiunea lui Aron Densușianu. Probabil că stimulată de George, Sofia, mama Densușienilor își manifestă nemulțumirea față de procesele politice de răsunet, cel al lui Aron Densușianu, din 1873, și al avocatului Gruia Liuba din 1874⁵³. George îi scria fratelui său Nicolae, motivând un articol apărut în Albina și semnat de Mama Densușienilor care dorea ca "publicul să afle aceste expresiuni de condoleanțe singur, ca private ale maicăi, fără conștientizarea familiei"⁵⁴.

În timpul celui de-al doilea război mondial, într-un moment de cumpănă pentru cultura și civilizația românească, atunci când trupele sovietice de ocupație făceau presiuni pentru instaurarea unui guvern marionetă, la București, istoricul literar Augustin Z. N. Pop, aducea în paginile "Revistei Bucovinei", exilată la Timișoara, exemplul de înaltă ținută morală al Sofiei, mama Densușienilor, scriind: "Între scrisorile care cinstesc pe semnatarii lor prin confesiunea încercărilor, din care sufletul românesc a ieșit mai călit în prigoana dușmană, este vrednică de tipărit epistola preotesei Sofia Densușianu, mama istoricului literar Aron Densușianu și a istoricului de luminoase regăsiri dacice care a fost Nicolae Densușianu"⁵⁵.

⁵² Albina, VIII, nr. 1873, 15 noiembrie, p. 2.

⁵³ Georgeta Antonescu, op. cit., p. 10.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Revista Bucovinei, Timișoara, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1945, p. 35-36.

Din când în când, de sărbătorile Crăciunului, frații și sora lor Iulia, se adunau la Densuș pentru a se revedea și a petrece împreună, prilej de mare bucurie pentru Sofia, care își vedea adunată numeroasa familie în jurul său. O afecțiune deosebită a manifestat pentru Nicolae, mezinul familiei. La 5 decembrie 1869, George îi scria lui Aron, la Făgăraș, mărturisindu-i dorința mamei de a-l revedea pe Nicolae. "Frate, spune-i lui Nicolae, că a lăsat mama cu limbă de moarte, să vină de Crăciun la noi"⁵⁶. Anii trec și dorința mamei de a-și revedea pe cei doi fii, Aron și Nicolae, este tot mai des exprimată în scrisorile trimise de George, preotul din Densuș. "Eu însă - îi scria George lui Nicolae, la 17 mai 1874 - și maica am tare dorit ca o dată să vizităm pe Aron și pe tine și apoi să murim, pentru că amândoi suntem mai aproape de groapă, maica de bătrânețta, iar eu de atâta boală"⁵⁷.

În anul 1879 Sofia împlinea 70 de ani. Copiii se îndreaptă spre Densuș pentru a-și sărbători mama. Beniamin era vicar la Hațeg, Aron era avocat la Brașov iar Nicolae se stabilise, încă din 1877, la București. Momentul revederii întregii familii a fost immortalizat printr-o fotografie, descoperită recent, în care Sofia este încadrată de cei patru fii, Beniamin, George, Aron și Nicolae, de fiica Iulia și ginerele Dumitru Darie din Răchitova și de nora Terezia, soția preotului George. Este pentru ultima dată când mama își vedea întreaga familie reunită în jurul său. În același an ea se îmbolnăvește revenindu-și foarte greu. Cu dorul în suflet după fiii aflați departe de ea, va înceta din viață, trei ani mai târziu, în 1882.

La 24 februarie 1882, Aron îi scria lui Nicolae că a primit scrisoarea care îl anunța "despre moartea neuitatei noastre mame"⁵⁸. Din cauza depărtării și a dificultăților unei călătorii cu trenul pe timp de iarnă, Aron a trebuit să renunțe a fi prezent la înmormântare. "Prin urmare a trebuit, cu nespūsă durere, să renunț a-i da ultima sărutare"⁵⁹.

Aron își exprima profundul regret pricinuit de pierderea mamei și "cruda durere de a nu o putea vedea pentru ultima oară"⁶⁰. "Trebuie că atacată de boală - scria Aron - de acum trei ani, suferind mereu, a repausat

⁵⁶ BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, nr. 179; Vezi și Ioachim Lazăr, Sofia, mama Densușienilor,...p. 19.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, nr. 63.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

pe neașteptate joi noaptea”⁶¹. Totodată Aron își exprima admirația față de părinții care i-au crescut și educat. “Mama fericită căci și-a văzut copii încărungiți și în stare precum poate n-a așteptat. Fiei țărâna ușoară și memoria eternă, dimpreună cu neasemuitul nostru tata, amândoi doi lari, ai unei noi familii ce ei au întemeiat-o”⁶². Din aceleași motive nici Nicolae n-a fost prezent la înmormântarea mamei. “Lacrimile îmi curg, când îmi aduc aminte că de la 1879, de când n-am mai fost pe la Densuș și Răchitova, au trecut pe cealaltă lume, prea iubită mea mamă, Sofia, scumpul meu frate George, preot în Densușiu și prea iubită mea soră Lisca. Să le fie țărâna ușoară”⁶³, nota cu amărăciune Nicolae Densușianu, la 13 ianuarie 1894. Sofia, mama Densușienilor a fost condusă pe ultimul său drum de fiii Beniamin și George, de fiica Iulia din Răchitova, de numeroși săi nepoți și nepoate. Ea va fi înmormântată în cimitirul bisericii din Densuș, alături de soțul său Vizantie și de fiica sa Elisabeta.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ C. I. Istrate, op. cit., p. 635.

BENIAMIN DENSUȘIANU

Copilăria și școala. Beniamin Densușianu, primul copil al preotului Vizantie Pop și a soției sale Sofia, s-a născut la 24 iulie, st. v. 1829, după cum ne confirmă extrasul din Matricola botezaților parohiei Densușului, eliberat la 29 mai/10 iunie 1858, de către fratele său George Pop Densușianu¹. A fost botezat de către Popa Petru, parohul Ciuli, iar nănașă i-a fost Iuliska Nagy². Conform matricolei, pruncul botezat și miruit era "înregistrat cu numele Beniamin, nobilis de Hațeg"³.

În casa parohială așezată sub coasta dealului, cu o largă vedere spre Munții Retezat, a văzut lumina zilei și apoi și-a petrecut copilăria Beniamin Densușianu. Satul copilăriei sale păstra o serie de tradiții, folclorul cu poeziile, basmele și legendele populare, superstițiile și datinele care-i vor stimula pe toți Densușienii în creația lor. În anul 1865, Aron Densușianu publica legenda bătrânului rege, ce domnea peste Țara Hațegului, auzită de la un bătrân porcar al satului Densuș⁴. O altă legendă este în strânsă legătură cu biserica din sat, conform căreia aici exista o galerie întunecoasă numită Peștera Zafirei⁵. Zafira era fata unor oameni foarte lacomi, Stoica și Ileana, care o sileau să se mărite cu un tânăr foarte bogat, dar urât la înfățișare. Cu ocazia nedeii din sat, Zafira se îndrăgostește de un tânăr frumos, dar sărac din satul vecin. Împiedecată de părinți să se căsătorească cu tânărul pe care-l iubea, Zafira începe să se întâlnească cu el pe ascuns. Tatăl său îi surprinde la una din întâlniri și îl snopește pe tânăr în bătaie. Zafira crezând că lubitul său a fost omorât, fuge de acasă și se ascunde în galeria întunecoasă a bisericii. Noaptea ieșea din ascunzătoare, hrănindu-se cu fructele din prunii, meri și perii ce creșteau în cimitir.

Disperat pentru dispariția frumoasei sale fete, Stoica se adresează, într-o duminică, oamenilor care ieșeau de la slujbă zicându-le "Cine știe unde este fata sau o va găsi cineva, îi va da doi boi și îi lasă libertatea de a-și alege de bărbat pe cine va voi"⁶. Zafira aude cuvintele tatălui său, iese din

¹ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Aron Densușianu, *Suveniri și impresiuni de călătorie*, Familia, An. I, nr. 17/15-27 noiembrie 1865, p. 206-207.

⁵ Ibidem, nr. 19/ 5-17 decembrie 1865, p. 230-231.

⁶ Ibidem.

galeria unde era ascunsă și îi strigă: "Neîndurate, pe cel ce l-am iubit l-ai omorât, voi acum să mor și eu și s-a aruncat din înaltul bisericii, murind pe loc"⁷. În această lume de basm și legendă a copilărit Beniamin Densușianu. În serile de iarnă, mama sa și femeile din sat, adunate la tors și țesut, la claca pentru despoiat cucuruzul, depăneau astfel de legende și obiceiuri populare, care i-au adăpat sufletul și i-au sporit imaginația copilăriei. În același timp, tatăl său îl învăța primele noțiuni de școală. "A ceti românește, cu cirile și litere, precum și latinesce m-a învățat tatăl meu"⁸, scria Beniamin Densușianu în memoriile sale.

O întâmplare nefericită, din această perioadă, putea întrerupe viața lui Beniamin Densușianu. La vârsta de doi ani, mama sa l-a dus la râu, unde urma să spele pânza țesută în casă și să o pună la înălbit. Copilul jucându-se pe țarm, a alunecat în râul involburat de apele primăverii. "Norocirea vieții mele – spune Beniamin Densușianu – a stat în aceea că din întâmplare am căzut pe pânza ce era slobozită în apă și numai în aceea a stat succesul, mama mea, că trăgând pânza afară din apă, m-a tras și pe mine, abia viu, învelit în aceea"⁹.

La vârsta de 7 ani este dus de tatăl său la școala ce funcționa pe lângă Mănăstirea Franciscanilor din Hațeg, unde "pe lângă ceva studii normali am învățat și limba maghiară"¹⁰. După ce a absolvit trei clase la școala din Hațeg, în anul 1839, este trimis în școlile Blajului, unde urmează gimnaziul și liceul. Potrivit testimoniuului școlar, eliberat la 19 iulie 1846, Beniamin Densușianu, fiul preotului din Densuș, în vârstă de 17 ani, obține la materiile predate, calificativele "Primam cum laude", "Eminens" și "Ad eminentiam"¹¹. În anul școlar 1847-1848, în urma examenelor susținute la "Studiul religiei", "Fizica și istoria universală", Beniamin Densușianu a obținut calificativul "eminens"¹².

În timpul studiilor de la Blaj tânărul copil, din Densușul Hațegului a primit numele Densușianu. În memoriile sale Beniamin ne relatează împrejurările în care a primit acest nume: "Eu în anul 1841, frecventând a

⁷ Ibidem.

⁸ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. 4. Anexe II-III.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, Mapa, I, Acte 1-25.

¹² Ibidem.

IV-a clasă școlară (principia), în Blasiu și având de profesor pe un Maniu¹³, și fiindcă eram în clasă mai mulți tineri cu predicatul de Pop, ne-a mai adăugat câte un predicat, după numele comunei din care eram; așa la unul Hațiegan, la altul Peucian, la altul Feișan, la altul Cutean, iar mie mi-a adăugat Densușianu și cu acest predicat introdus și în registrul școlar, am parcurs prin toate școlile Blajului, care s-a introdus și în testimoniile mele școlare; așa că nu l-am mai putut elimina acest predicat, apoi a trecut și la frații mei, Georgie, Aron și Nicolae¹⁴.

Izbucnirea revoluției europene din anul 1848 îl găsește pe tânărul Beniamin Densușianu la studii în Blaj. Participă cu mult entuziasm la evenimentele ce se desfășoară aici în primăvara anului 1848 și apoi la luptele purtate de către națiunea română cu arma în mână pentru apărarea libertăților și demnității sale¹⁵. În urma devastărilor produse de trupele maghiare în Blaj, cursurile școlare nu vor fi reluate decât în toamna anului 1850. Gravele pagube materiale și persecuțiile morale suferite de familia sa de la Densuș îl obligă să se înscrie la seminarul teologic. Aici pe durata studiilor putea să beneficieze de vestii "țipăi"¹⁶.

Beniamin Densușianu a frecventat seminarul teologic în anii 1850/51, 1851/52 și 1852/53¹⁷. Anul școlar era împărțit în două semestre, la sfârșitul fiecăruia dintre ele studenții susțineau un examen. Între materiile studiate în seminar de către tinerii candidați la preoție amintim "Studiul bibliei", "Istoria ecleziastică", "Dreptul canonic", "Teologia dogmatică", "Teologia pastorală și pedagogia", "Teologia morală" etc¹⁸. La examenele susținute în cei trei ani de seminar, Beniamin Densușianu a obținut calificativele "eminentia", "ad eminentiam" și "prima"¹⁹. În toamna anului 1853, se înscrie în anul IV al seminarului, dar în decembrie i se propune

¹³ Beniamin Densușianu face referire la profesorul Iosif I. Maniu (1816-1851), care a funcționat aici în anul 1840-1841 ca profesor la "principie". (Cf. Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, Dascălii Blajului, 1994, p. 78).

¹⁴ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. IV.

¹⁵ Participarea la revoluția română a tânărului Beniamin Densușianu va fi tratată în capitolul următor.

¹⁶ Pâine în greutate de 3,5 kg. (Cf. Iacob Mârza, Școală și națiune. Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale, Cluj-Napoca, 1987, p. 66).

¹⁷ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

postul de profesor la Preparandia din Hațeg, înființată prin stăruitoarele eforturi ale vicarului Ștefan Moldovan²⁰.

Cei 12 ani de studiu petrecuți la Blaj vor lăsa o puternică amprentă asupra personalității lui Beniamin Densușianu. A învățat aici nu numai elementele de bază ale unor discipline științifice, umaniste și teologice dar și un anume mod de a răspunde cu pasiune și seriozitate tuturor solicitărilor vieții și societății în care trăia. Blajul perioadei sale de studii evidențiază generația de profesori tineri și entuziaști, care după 1830 au propovăduit idealurile înalte în școlile sale și care au declanșat curentul de regenerare națională. Amintim numele lui Simion Bămuțiu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul, Ioan Rusu, George Barițiu, Demetriu Boer, Ștefan Moldovan și mulți alții, studenți și oameni de cultură ai Blajului, care ardeau la cea mai curată flacără a luptei pentru libertate națională și echitate socială.

Situația istorico-politică a Transilvaniei și noua orientare a politicii cercurilor habsburgice de la Viena pe plan european a determinat o nouă orientare a mișcării naționale românești. Memoriul cercurilor intelectuale din Blaj și Sibiu (1834) și actul alcătuit cu ocazia convocării Dietei din 1837, au fost două din posibilele acțiuni românești în acele împrejurări politice²¹. În anul 1833 se emite un decret prin care istoria era considerată doar tolerată în liceu fiindcă profesorii trezeau, prin lecțiile lor, conștiința națională în rândul elevilor²².

La 16 martie 1842, Dieta Transilvaniei înainta Curții din Viena Proiectul de lege care prevedea că limba oficială a Transilvaniei era maghiara. Pentru școala românească limba maghiară devenea obligatorie după 10 ani. Împotriva acestei legi se ridică întreaga națiune română. Consistoriul din Blaj redacta unul dintre cele mai vehemente proteste împotriva proiectului. "Mărturisim însă sincer, dar nici după zece veacuri, ba niciodată în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care pentru datinele și credința noastră pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru naționalitatea noastră ruină și pieire"²³, se spune în

²⁰ Ioachim Lazăr, Din activitatea Preparandiei din Hațeg (1854-1857), în AIIA Cluj-Napoca, 29/1989, p. 503-512.

²¹ Ladislau Gyemant, Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1790-1848, București, 1986, p. 129-137.

²² Iacob Mărza, op. cit., p. 45.

²³ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, p. 405.

protestul Consistoriului, redactat de Timotei Cipariu. "O tocmeală de rușine și o lege nedreptă" se intitula protestul scris de Simion Bămuțiu.

Benjamin Densușianu își desfășoară studiile tocmai în această perioadă de mari frământări și înnoiri, când autoritățile guberniale iau o serie de măsuri restrictive împotriva activității culturale și politice desfășurată de către majoritatea profesorilor de la Blaj. Apoi tânărul Benjamin Densușianu va fi și martorul marilor distrugerii suferite de orașul studenției sale în timpul revoluției de la 1848-1849. Blajul a căzut, în mâna armatelor lui Bem, la 18 ianuarie 1849. Modul cum a fost tratat de către învingători orașul redeșteptării naționale a românilor va rămâne de-a pururi o pată de neșters. Vandalismele au întrecut orice închipuire. "Au prădat reședința episcopală, au nimicit bibliotecile, au stricat tipografia, au jefuit altarul bisericii catedrale, au intrat cu forța până și în cripta episcopală, răscolind oasele din mormintele episcopilor, pentru a găsi eventuale odoare îngropate"²⁴. "Seminarul greco-catolic l-au transformat în cazarmă pentru secui, iar biblioteca seminarului o au deprădat cu totul, piața era plină de cărți și scrisori, (aruncau) unii după alții cu cărți, alții îmbrăcau veșminte bisericești sau popești și cu câte o carte în mână, mergeau prin piață, urmați de mai mulți și strigau: "En vagyok Bămuțiu", alții, "En vagyok Cipariu" (Eu sunt Bămuțiu, Eu sunt Cipariu). Așa își băteau joc de lucrurile cele mai sfinte și de oamenii cei mai prețuiți ai românilor"²⁵.

Despre devastările instituțiilor spirituale și școlare ale Blajului, Benjamin Densușianu lăsa o emoționantă însemnare pe o Sfântă Evanghelie procurată pentru biserica din Săcărâmb. "Această Evanghelie pentru aceea am voit mai tare, să devină proprietatea Bisericii Săcărâmbului, fiindcă ea purta pe sine niscari semne istorice foarte caracteristice și care atestază cu toată preciziunea vandalismul furios, ura și răzbunarea sălbatecă a rebelanților maghiari din 1848/49 asupra națiunii române, asupra limbii, mormintelor și instituțiilor ei de cultură"²⁶.

"Maculele (menseliturile) câte se văd și află pe foile acestei S(finte) Ev(anghe)lie – continuă însemnarea – sunt semnele atestului, ba însuși atestul memorat. Această Ev(anghe)lia s-a întinat și maculat la an(ul) (1)848 prin rebelii maghiari, când aceștia au erupat, în numitul an, în Blasiu și

²⁴ Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p. 91.

²⁵ Ibidem, p. 91-92.

²⁶ Ernest Armeanca, *Însemnările unui tribun din 1848/49*, în *Alia*, 1931-1935, vol. VI, p. 514-520.

toate bibliotecile și arhivele institutelor Blasiului le-au spart și deprădat de toate cărțile, actele, monumentele și alte obiecte de preț, literariu și științifice, iar câte nu le-au putut fura și deprăda, le-au risipit și împărțit în toate părțile, aruncându-le pe uliți, prin tină și alte locuri necurățite”²⁷. “Aceasta a fost soarta și a foilor acestei Ev(anghe)lia atunci și în acest mod vandalic s-a întinat și maculat și foile ei să servească cetitoriului spre aducere aminte, iar posterității fie aceasta Ev(anghe)lia de un document al anului (1)848/49. Densușianu, paroh Gr(eco) Cath(olic)”²⁸.

Sunt evenimente și întâmplări care vor rămâne întipărite pentru toată viața în mintea tânărului Beniamin Densușianu. În acest climat intelectual al Blajului s-a format Beniamin Densușianu, personalitate cu har de pedagog, un caracter demn, cum o va demonstra în nenumărate rânduri de-a lungul întregii sale vieți și activități. Luând exemplul profesorilor săi, Beniamin Densușianu va fi un purtător de lumină prin știința de carte și lider al vieții culturale și spirituale în mediile urbane și rurale în care a trăit și activat. Se remarcă și prin activitatea ziaristică scriind o serie de articole în “Concordia” și va întocmi manuale de istorie pentru elevii Preparandiei din Hațeg.

Opțiunile sale culturale sunt mărturisite și prin achiziționarea noilor cărți apărute. Îndeplinind o serie de funcții administrativ-bisericești, Beniamin Densușianu a manifestat o grijă permanentă pentru înzestrarea parohiilor cu diferite cărți necesare unei bune desfășurări a activității. În aceste eforturi se înscrie și procurarea unei Sf. Evanghelii pentru biserica din Rengheț²⁹.

Beniamin Densușianu a învățat de la profesorii săi pasiunea față de urmele trecutului, cercetând istoria protopopiatului Bobâlna, pe care l-a condus și administrat în perioada 1860-1875. Apogeul carierei sale politice se situează în perioada anilor 1861-1863, când participă la Dieta românească de la Sibiu. Luând exemplul dascălilor săi de la Blaj, Beniamin Densușianu se va remarca prin temeritate, devenind figură de legendă, ținând arma în mână, amenințat cu spânzurătoarea, scăpat în mod miraculos și devenind cleric în datina veche a preoților transilvani, luptând cu Biblia și Crucea în mână pentru triumful bisericii pe care o slujea.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

TRIBUN ÎN REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1848-1849

Declanșarea revoluției europene și primele mișcări social-politice din imperiu i-a luat prin surprindere pe românii din Transilvania¹. Când gazetele din Pesta aduceau primele știri (21 martie 1848) despre revoluție și apoi comunicau punctele formulate de către tineretul din capitala Ungariei, precum și vestea despre constituirea unui guvern, tinerii canceliști din Târgu Mureș se consideră dezlegați din lanțurile șerbiei. Canceliștii maghiari întocmesc un memoriu semnat și de 9 canceliști români, între care Papiu Ilarian, Samuil Poruțiu și Avram Iancu. Dacă în primul moment canceliștii români nu și-au dat bine seama de programul tinerilor maghiari, care nu ținea seama nici măcar de existența naționalității române din Transilvania, ei vor reveni foarte curând exprimându-și cu pricepere și curaj nedumerirea².

Atitudinea canceliștilor români se explică prin ezitățile din primele săptămâni, când au fost exprimate opțiuni politice divergente, formulate sub imperiul șocului produs de explozia revoluționară europeană. Analiza lucidă a programelor revoluționare de la Pesta, Viena, Praga etc., obiectivele de ansamblu ale societății românești favorizează demararea dialogului între tineretul studios de la Târgu Mureș, Blaj, Cluj, Brașov și Sibiu. Ei realizează imediat importanța evenimentelor din capitala Ungariei, programul de modernizare pe care și-l propun ungurii, având ca obiectiv prioritar refacerea statului, prin încorporarea, la început, a comitatelor vestice sau a așa-zisului Partium, apoi a Transilvaniei³.

Românii constată cu dezamăgire că în politica maghiarilor nu se schimbaseră nimic față de 1842, doar negociindu-se soarta unui popor pe promisiuni de drepturi. Nou era doar faptul că atentatul împotriva autonomiei Transilvaniei era înscris într-un program revoluționar. Cele 12 puncte ale Programului revoluției maghiare se reduceau în Transilvania, în aplicarea dată de maghiarii de aici, doar la unul singur: Uniunea cu Ungaria. Primul glas românesc care se ridica în Transilvania respingând viguros uniunea a fost acela al lui Simion Bămuțiu, care în seara zilei de 24 martie 1848, în Sibiu, îi dicta colegului său Ioan Pușcariu, un manifest intitulat "Fraților

¹ Liviu Maior, 1848-1849, Români și unguri, București, 1998, p. 49.

² Silviu Dragomir, Avram Iancu, București, 1968, p. 42.

³ Liviu Maior, op. cit., p. 49.

români”⁴. Manifestul conceput de Bămuțiu era o formulă românească, o alternativă la Programul, din 15 martie, de la Pesta și era o reacție firească față de intențiile revoluționarilor maghiari de anexare a Principatului⁵. Proclamația lui Simion Bămuțiu, a fost copiată în 5-6 exemplare și expediată, a doua zi, la tinerimea din Blaj, Cluj, Târgu Mureș, Sibiu și Brașov, cu recomandarea ca fiecare tânăr din liceu, seminar sau gimnaziu să o copieze din mână în mână și să o trimită fiecare la ai săi prin comunele de unde sunt născuți, unde preoții și dascălii să le răspândească, ca circulare în comunele învecinate și așa mai departe⁶.

În 25 martie 1848, la Blaj, a avut loc prima conferință a intelectualității, la care au participat, la sugestia profesorului Aron Pumnul și elevii de la seminar și din clasele superioare ale liceului și gimnaziului⁷. Între participanții la conferință se afla și Beniamin Densușianu, elev în ultima clasă de liceu⁸. În cadrul conferinței profesorii Timotei Cipariu și Vasile Rațiu au propus redactarea unei petiții către împărat și Dieta Transilvaniei. La rândul său profesorul Ioan Turcu a susținut pe un ton energic, dar justificat, că drepturile poporului român, trebuie revendicate. Nu trebuie adresate rugăminți pentru rezolvarea lor⁹. Studentul Eliseu Todoran, care se va număra printre primii martiri ai cauzei românești, a fost și mai categoric spunând: “Ba nu onorată conferință. Noi nici să cerem, nici să pretindem, ci să luăm ce este al nostru”¹⁰.

Primirea Manifestului lui Bămuțiu realizează la obiectivele sale și intelectualii din Blaj. Manifestul elaborat de Bămuțiu clarifica problemele dezbătute de intelectualitatea blăjeană. Tinerii elevi și studenți sunt implicați în copierea manifestului în zeci de exemplare pentru a fi răspândite în satele transilvănene. La această acțiune participă și elevul din Densuș, după cum

⁴ Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p. 22.

⁵ Liviu Maior, op. cit., p. 49.

⁶ Ioan Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 15-16; V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 196.

⁷ Iacon Mârza, *Opțiune politică și implicare revoluționară. Școlile din Blaj și revoluția din 1848*, în *Cultura creștină*, Blaj, 1994, p. 48.

⁸ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

⁹ Iacob Mârza, op. cit., p. 48.

¹⁰ V. Cheresteșiu, op. cit., p. 196; Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, p.44.

ne dovedește un exemplar copiat de el și păstrat în Biblioteca Academiei Române din București¹¹.

Prin Proclamație, Simion Bămuțiu încearcă să direcționeze mișcarea românească, chiar din faza sa incipientă, pe făgașul împlinirii dezideratelor naționale, sesizând pericolul reprezentat de introducerea în programul revoluționarilor maghiari a problemei anexării Transilvaniei la Ungaria. În primul rând Bămuțiu respinge categoric uniunea cu Ungaria: "Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire, până nu va fi proclamată nația română ca nație primită"¹². "Noi românii – se spune în manifest – până atunci nu vrem despre unirea asta cu voi ungurii a vorbi, până când nu să va pune nația română iar la vrednicia acea politică de care o ați dezbrăcat voi ungurii, cu secuii și cu sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre cum v-a plăcut, ați pus în aprobatele voastre cum că româna nație ce-i mai veche a Ardealului, e numai suferită, i-ați scos până în ziua de astăzi de la toate deregătorile celea mai înalte. Toate celea mai grase vi le-ați ținut vouă, de a ajuns vreun român la vreo deregătorie, pe acela l-ați făcut să-și lase legea sa, să se lapede de maica sa care l-au născut, l-au aplecat și de nația sa care l-au ținut la școală cu sudoarea ei pe sama voastră"¹³.

După acest vehement rechizitoriu făcut la adresa împilatorilor de veacuri, Simion Bămuțiu se adresează națiunii sale prin cuvintele: "Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte. Românilor, ascultați, voi până acum ați fost morți politicește, legile țării nu cunosc alte nații vii politicește numai pe unguri, pe secui și pe sași. Voi dar un milion trei sute de mii mai bine de români nu sunteți pe lume ca nație ! Încă odată fraților: Astăzi este ziua învierii dreptului nostru ! Vrem dar să răsturnăm piatra de pe mormânt, să deslegăm înfășurăturile nații noastre celea de zece sute de ani, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci"¹⁴.

Adresându-se preoților, Bămuțiu le spune: "De sunteți voi adevărați părinți pe cum vă numesc oamenii, nu vă despărțiți de dreptul nației, nu vă despărțiți interesul de-al poporului român. Vă rugăm pe Dumnezeu/zeu să nu

¹¹ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25. Anexa VI.

¹² Ioachim Lazăr, Un exemplar inedit al Proclamației lui Simion Bămuțiu din 24/25 martie 1848, în Marisia, Studii și materiale, vol.XXV/2000, p. 219-238. Vezi anexa VI.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

vă mai uniți cu nimenea până nu veți vedea fericit pe poporul român, cu care sunteți de o credință, fiți dară cu o credință într-olaltă. Voi numai atunci puteți fi fericiți, când vor fi fericiți fii voștri cei sufletești și apărați-vă limba cei dulce și numele strălucit de român”¹⁵.

Nobililor români răspândiți prin Făgăraș, Sălaj, Hațeg, Chioar și toată Țara Ardealului, le cere a se deștepta "din somnul cel greu, nu vă lăsați să vă mai amăgească cu minciuni, să vă ție ca pe niște lingușitori ai unguirilor, despărțiți de maica voastră nația română, pentru ce să fie ungurească nobilitatea voastră, care v-au câștigat-o vitejii noștri strămoși cu bărbăție romană, oștindu-se pentru patrie, fiți credincioși către Împăratul și patrie, dar fiți credincioși și către sângele vostru și neamul vostru”¹⁶. Nobililor le mai cere să spună unguirilor că "de unirea cu care ne îmbiați și la care ne chemați nu voim a ști nimic până când nu ni se va da congres național în care să ne putem așterne și noi doririle naționale, nu să tot judecați voi numai de noi, adecă de noi fără noi și până nu se va publica în Dieta Ardealului, nu în Pesta, cum că nația noastră e primită ca nație română”¹⁷.

În finalul chemării adresate nobililor români, Bărnăuțiu declară categoric: "Nația R/omâ/nă nu mai poate fi roabă unguirilor, secuilor și sașilor. Limba noastră trebuie să aibă cinste cuvincioasă înaintea staturilor și legilor care le-am apărat și le vom apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să se recunoască”¹⁸.

Ostașilor le cere să se unească cu preoții și cu nobilii și să spună unguirilor fără sfială că "noi nu putem fi odihniți până nu se va declara în public, prin lege, cum că nația română e recunoscută ca nație română, numai atunci dacă va fi în dietă adunată, cum se cade toată nația română, va putea judeca cum și supt ce condiții să se unească, până atunci suntem împotriva oricărei uniri care ar îndrăzni să o facă cineva cu numele nației”¹⁹. Cetățenilor și sătenilor Bărnăuțiu le cere să nu facă "pagubă nimărui, să nu vă atingeți de persoana nimărui că oamenii cei ce fac acestia nu sunt vrednici de libertate. Ascultați sfatul fraților voștri, stați totdeauna credincioși împăratului și patriei, dar pe lângă aceasta cereți vârtos ca să se șteargă

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

iobăgia, că de vreo zece sute de ani lucrăm în brazda D/om/nilor pe nimic, ați plătit de 100 de ori pământurile care vă dau hrană de astăzi până mâne”²⁰. Manifestul lui Bămuțiu își avertiza conaționalii asupra riscurilor de a se lua o decizie opusă voinței politice românești în cazul în care dieta s-ar fi întrunit într-o compoziție contrară realităților etnice din Transilvania. Simion Bămuțiu aduce în atenție o problemă de mare importanță programatică: discutarea conceptului de egalitate nu numai în sens social ci și național. Este convins că numai între națiuni libere se poate purta un dialog politic eficient. Singura cale demnă de urmat de națiune constă în afirmarea națională: “Încă odată fraților ! Fără naționalitate pentru noi și republica încă-i numai un despotism afurisit”²¹. Chiar în debutul manifestului Bămuțiu se întreabă retoric: “Dar românii ce vor face ?, pentru a răspunde fără echivoc: “De la dezlegarea întrebării acesteia atărnă viața sau moartea românilor”²². El îi avertizează pe români că acum “a venit timpul cu care de se vor folosi bine, le vor dobândi toate, iar de se vor folosi rău, le vor pierde toate și care le-au mai rămas, adecă își vor pierde naționalitatea și cu ea toate”²³. Simion Bămuțiu elogiaza revoluția europeană, pe care o numește în spiritul vremii: “Ziua învierii popoarelor celor moarte”²⁴. El nu se lasă însă amăgit de trâmbițele deconcertante ale panrevoluționarismului european, așa cum i se va întâmpla lui Bălcescu. Pentru “ardeleanul de fier” revoluția era o ocazie în plus de a adânci lupta ce nu contenea de la Inochentie Micu-Klein încoace²⁵. Aceasta este conduita sănătoasă care va constitui platforma de gândire a Adunării de la Blaj, din 3/15 mai 1848, și pe care o va adopta Avram Iancu în lupta armată. Sunt ideile care îl vor anima și pe tânărul Beniamin Densușianu în luptele purtate ca tribun în oastea prefectului Nicolae Solomon.

La începutul lunii aprilie 1848 are loc și Consfătuirea la care participă profesorii Blajului și câțiva dintre tinerii canceliști români din Târgu Mureș; cu scopul de a definitiva programul pentru o adunare națională a națiunii române. Într-o atmosferă entuziasmantă profesorul Aron Pumnul,

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Simion Bămuțiu, Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848, Ediție îngrijită de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, 1990, p. 17.

care se bucura de multă încredere în rândul intelectualilor și elevilor, este însărcinat să redacteze o proclamație către popor, prin care se anunța convocarea unei adunări la Blaj, pentru ziua de 30 aprilie (Duminica Tomii) 1848. "Chiar în aceste zile – scria Papiu Ilarian – avea să plece tinerimea școlastică din Blaj acasă pe vacanță. Profesorul de filozofie Aron Pumnul, folosindu-se de încrederea care o avea la tinerime și care o și merită pentru științele sale și însuflețirea națională, scrie îndată o proclamație chemătoare de Duminica Tomei, o dă în mână la fiecare student să o împrăștie în toate părțile țării, lărgesc ca fulgerul faima despre adunare pe Duminica Tomei"²⁶. După redactare Aron Pumnul l-a rugat pe Timotei Cipariu să o tipărească în "Organul luminării", dar eminentul profesor, dându-și seama de marea responsabilitate ce și-ar fi asumat-o prin convocarea unei națiuni întregi, a refuzat²⁷. Acest refuz n-a descurajat tineretul blăjean, ci dimpotrivă l-a însuflețit, încât proclamația a fost copiată de teologi și elevii din gimnaziu și difuzată în sate cu ocazia vacanței de Paști²⁸.

Proclamația a fost copiată inițial în 42 de exemplare, apoi în alte 400 de către tinerii teologi și elevi ai gimnaziului și liceului din Blaj. La copierea Proclamației lui Aron Pumnul a luat parte și Benjamin Densușianu. Unul din exemplarele copiate de către el s-a păstrat printre actele sale și se află în prezent la Biblioteca Academiei Române din București²⁹. Proclamația intitulată "Români", chema la aplicarea principiilor promovate de revoluția europeană "Pace, Libertate, Frățietate" și cere românilor să fie animați de sentimentul iubirii. "Iubirea-i în vorbe și fapte de către tot omul care se află în patria noastră și voiește înflorirea ei, însă numai așa, aceasta e deviza noastră, aceasta voința noastră, acesta-i propusul cel din urmă, care însă e și voia lui Dumnezeu, căci dânsul a zis: Să iubești pe de aproapele tău ca pe tine însuși"³⁰. "Însă aceasta n-a fost până acum – continua Proclamația – pentru că românii n-au avut drepturile ce se cuvin unei națiuni, ei au avut numai deregătorii, însă drepturi nu, aceste drepturi ce i s-au cuvenit de mult, acum ni le dă spiritul timpului, dacă vom voi să le acuprindem, însă cum"³¹.

²⁶ Arcadie Hinescu, Profesorul Aron Pumnul (1818-1866), în *Cultura creștină*, Blaj, octombrie 1994, p. 79.

²⁷ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom. I, Viena, 1852, p. 214.

²⁸ Ibidem.

²⁹ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25. Vezi anexa V.

³⁰ Ioachim Lazăr, Un exemplar al Proclamației lui Aron Pumnul păstrat în arhiva Benjamin Densușianu de la Biblioteca Academiei Române, în *Apulum*, vol. XXXVIII/ 2001, p. 65-77.

³¹ Ibidem. Vezi și anexa V.

Apoi Aron Pumnul se întreabă retoric: "Au dară se vor arunca în brațele noastre fără voie-ne ?"³². Și tot el răspunde printr-o nouă întrebare: "Nicidecât, ci acelea trebuie să ni le câștigăm noi, pe calea legii, adecă prin cerere, însă cine va cere ?"³³. Răspunzând acestor întrebări, Aron Pumnul arăta că episcopul nu are îputemicirea de la români, deoarece dregătoria dânsului este conducerea "credincioșilor către mântuirea sufletului și alta nimica"³⁴. Aron Pumnul era convins că singurul îndreptățit să-și ceară drepturile este poporul român, dar cine să ceară în numele lui deoarece românii "n-au reprezentator în Dietă"³⁵. Însă pentru ca românii să-și poată cere drepturile lor, trebuie să se înțeleagă și "această înțelegere nu se poate face fără numai adunându-se la un loc și sfătuindu-se unul cu altul, ce am avea de lipsă mai mare a cere"³⁶.

În vederea înțelegerii Proclamația adresată românilor preciza că este de "datoria fiecăruia protopop, preot sau mirean a se învoi fără întârziere, ca să se adune pe Duminica Tomii, în Blasiu"³⁷. În acest scop fiecare "protopop, cu câte doi preoți și cu câte doi oameni din tot satul românesc, fie uniți, fie neuniți, tot atâta că ei tot sunt români"³⁸, să fie prezenți la Blaj. Pentru a nu avea neplăceri, protopopii să-l înștiințeze pe episcop, ca pe un "părinte al națiunii noastre că veți veni pe Duminica Tomii, și veniți cu toții, căci aceasta o pofteste însăși mântuirea națiunii noastre"³⁹.

Aron Pumnul le mai cere românilor să nu le fie frică să spună "ungurilor, secuilor și sașilor că noi îi iubim ca pe frații noștri, cu care locuim într-o patrie: spuneți-le cu cuvântul și le arătați și cu fapta că noi îi iubim, însă e drept ca și ei să ne iubească și să corespundă iubirii noastre ce o avem către ei"⁴⁰. Acționând în spiritul timpului, Aron Pumnul le cere românilor să spună celorlalte trei națiuni că ei nu voiesc "a câștiga drepturile omenirii prin sabie, ci prin legile minții sănătoase și pentru aceea ne adunăm să ne înțelegem care sunt drepturile acelea, căci dreptul câștigat cu sabia nu-i drept ci răpire și uzurpăciune și ține numai până când iară ruginește

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

sabia sau se desputerește mâna ce o poartă și atunci înceată, însă dreptul întemeiat pe mintea sănătoasă ține până când ține mintea”⁴¹. “Spuneți națiunilor celorlalte – continua Proclamația – că armele le-a aflat mintea omenească numai ca să se apere oamenii cu ele de fiare sălbatice și crude, iar nu ca să omoare oameni cu ele. Spuneți-le să urmeze și dânselor acestia P/rinci/pie și atunci nu avem lipsă de tunuri mai mult”⁴². “Deci cauza noastră română e sfântă, sunt sfinte mijloacele prin care voim a câștiga, e sfântă înaintea lui D/umne/zeu și înaintea oamenilor modul prin care voim a o câștiga, așadară în contra înființării ei numai oameni blăstămați pot lucra, de care chiar, pentru aceea nu trebuie să ascultăm”⁴³. În finalul ei proclamația lui Aron Pumnul reînnoiește îndemnul de a veni la Blaj “ca să ne înțelegem despre acelea ce avem să le cerem de la Dietă, ce se va aduna cât mai curând, adecă de la părinții patriei noastre și ai noștri, care a bună samă, sunt gata să ne dea ceea de lipsă numai noi să le știm cere acestea, îi sigur mod de a putea face o cerere u/nive/rsală și altul nu”⁴⁴. Aron Pumnul avertiza pe români că în funcție de împlinirea sau neîmplinirea acestor datorii către patrie, împărat și națiune, “viitorimea oamenilor de omenie ne vor binecuvânta sau ne vor blama, precum vom fi vrednici”⁴⁵. Proclamația lui Aron Pumnul se constituie într-o călduroasă chemare la colaborare, la înțelegere a naționalităților din Transilvania, dar ea constituie și o justificare a acțiunii românilor, consecință directă a faptului că populația majoritară din Principat era lipsită de drepturi. Aron Pumnul a conceput Proclamația în sens programatic, fiind convins că numai Adunarea Națională - la care făcea apel – este unicul for autorizat să dezbată problemele națiunii.

Înarmat cu cele două Proclamații, a lui Simion Bărnuțiu și a profesorului Aron Pumnul, Benjamin Densușianu pleacă acasă în vacanța de Paști. Aici cutreeră satele din jurul Densușului pentru a înmâna preoților cele două manifeste, care la rândul lor trebuiau să le facă cunoscute credincioșilor adunați în biserică cu ocazia sărbătorilor. la legătura cu preoții Petru Stoicovici (Stoica) din Ciula Mare, Ioan Andreșan (Fărcădinu Inferior), Nicolae Popovici (Ștei), Vizantie Tuștean (Tuștea), Eutemiu Olărescu

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

(Vălioara) și alții, cu sprijinul cărora cele două documente sunt aduse la cunoștința locuitorilor români. Alături de Beniamin Densușianu amintim numele altor tineri aflați la școlile din Blaj care au cutreerat satele hațegane pentru a lua legătura cu preoții și a chema pe români la adunarea din Duminica Tomii și a-i informa despre drepturile națiunii române. Printre aceștia amintim pe I. Peucian (Păucinești), Simion Ulpianu (Grădiște, azi Sarmizegetusa), Dumitru Darie (Răchitova), Ioan Cetățean (Subcetate), George Șușman (Silvașul de Sus), Simion Saturn (Merișor), tineri care vor fi întâlniți apoi și ca luptători cu arma în mână în oastea prefectului Nicolae Solomon⁴⁶. La 16 aprilie 1848 guvernatorul Teleki îl avertiza pe episcopul Lemeni că națiunea română poate înainta memorii la Dietă, dar nu-și poate da acordul pentru convocarea unei adunări la care să participe atâta popor, iar în caz că adunarea nu poate fi evitată, cere să vină cât mai puțini⁴⁷. Două zile mai târziu episcopul Lemeni îl anunța pe guvernator că n-a putut opri convocarea adunării din cauza tinerilor elevi și teologi, care au difuzat chemarea lui Aron Pumnul⁴⁸. Tinerii însuflețiți de dorul națiunii române – scria Papiu Ilarian – călătoriră în toată țara, anunțând românilor "că se apropie ziua mântuirii, pentru aceea tot românul credincios să se afle pe Duminica Tomei, în Blaj, la adunare că se ține sfat mare, cum să scape românii din lanțurile străine"⁴⁹.

La 26 aprilie guvernatorul Teleki se adresa din nou episcopului Lemeni și asesorului Moise Fulea, care conducea afacerile episcopiei ortodoxe în lipsa lui Șaguna, pentru a impune convocarea a două adunări pe baze confesionale. Pentru a evita tulburările, Guberniul a fost nevoit să aprobe o singură adunare pentru ziua de 3/15 mai 1848. În urma interdicției guvernatorului autoritățile au încercat să împiedice ținerea adunării din Duminica Tomii. Cu toate dificultățile întâmpinate, românii se adună la Blaj încă din dimineața zilei de 30 aprilie. Cea mai mare parte a protopopilor și preoților lipseau din cauza interdicției autorităților de stat și a ierarhilor lor bisericești.

⁴⁶ Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu în revoluția română din Transilvania de la 1848-1849, în *Restituiri*, I, 1993, p. 18-31; Idem, Din activitatea revoluționară desfășurată în Banat de tribunul hațegean Beniamin Densușianu în primăvara anului 1849, în *Ziridava*, XVIII/1993, p. 123-134. Vezi anexele I și II.

⁴⁷ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 50.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Alexandru Papiu Ilarian, *Antologie*, București, 1981, p. 105.

Tinerii intelectuali în frunte cu Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian și Ioan Buteanu, acționează de așa manieră ca adunarea să aibă loc, ca o întrunire premergătoare a celei din 3/15 mai. În dimineața zilei de 30 aprilie, în piața Blajului, în jurul catedralei, s-au adunat între 4-6000 de români. Nu s-a constituit o adunare propriu-zisă, ci tinerii au vorbit mulțimii de pe balustrada bisericii. Punctul culminant al adunării din Duminica Tomii l-a constituit discursul lui Simion Bărnuțiu.

Simion Bărnuțiu se adresează poporului spunând: "Acum fraților nu este timpul să-i băgăm pe oameni în jug, ci să-i scoatem. Lăsați dară să tragă vitele, că voi ați tras destul și acum să fim oameni liberi"⁵⁰. Scopul adunării din Duminica Tomi a fost atins, românii făcând o repetiție generală pentru Marea Adunare din 3/15 mai 1848. Perioada dintre cele două adunări a fost deosebit de tensionată. Guvernatorul Teleki trimite o somație episcopilor Lemeni și Șaguna admonestându-i pentru convocarea unei singure adunări la Blaj. Episcopii sunt atenționați, pe data de 7 mai, să nu admită la adunare decât pe cei prevăzuți în convocator, adică un protopop și unii "bărbați mai pricepuți" de fiecare protopopiat⁵¹.

Paralel cu eforturile Guberniului și ale administrațiilor comitatense de a diminua numărul celor ce vor lua parte la adunare, tinerii intelectuali români se străduiesc ca adunarea să reușească să-și impună revendicările. Încorporarea comitatelor Crasna, Solnocul de Mijloc, Zarand, a districtului Chioar și a orașului Zalău, la 10 mai 1848, a sporit și mai mult opoziția românilor față de uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Începând din 8 mai, miile de români pornesc spre Blaj, la marea "dietă" românească. Ei se îndreptau spre Blaj, cu flamuri naționale, având culorile, roșu, alb, albastru, îmbrăcați în straie albe de sărbătoare. Erau prezenți și tinerii elevi și studenți ai Blajului. "Am fost și eu prezent la Adunarea românilor din 15 mai, a aceluiași an, în Blasiu"⁵², scria Benjamin Densușianu în memoriile sale.

În dimineața zilei de 14 mai, piața Blajului devenise neîncăpătoare. După săvârșirea liturghiei, episcopii Lemeni și Șaguna, ies la braț din

⁵⁰ Gelu Neamțu, op. cit., p. 27.

⁵¹ Ibidem.

⁵² BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25. Vezi și Ioachim Lazăr, Benjamin Densușianu, ...p. 24: Idem, Din viața și activitatea lui Benjamin Densușianu, ... p. 25. Vezi anexele I și II.

biserică, ca frați "fără fățarie", și-i îndeamnă și pe credincioșii români să se considere la fel.

Conferința s-a deschis, la orele 10, printr-un scurt discurs al canonicului Vasile Rațiu, după care, într-o furtună de aplauze, este chemat la tribună Simion Bămuțiu. Celebrul său discurs este structurat în trei părți distincte. În prima parte se expun relațiile dintre unguri și români, în a doua parte se analizează uniunea, iar în cea din urmă Bămuțiu răspunde la întrebarea ce să facă românii din Transilvania⁵³. Discursul lui Bămuțiu, rostit la 14 mai, în catedrala din Blaj, reprezintă momentul care a schimbat aspectul discursului politic românesc tradițional, conferindu-i modernitate și implicit, oferind continuitate ideilor mișcării naționale românești de până la 1918. Bămuțiu asociază, în celebrul său discurs, Revoluția românească celei europene pe care o elogiază în termeni specifici vremii⁵⁴. El invocă renașterea Europei prin libertate în spiritul europenismului, a tinerii Europe, din care face parte prin ideile și interpretarea pe care o conferă leitmotivul revoluției; Liberté, Egalité, Fraternité⁵⁵.

În fața pericolului ca prin "uniune" românii să-și piardă dreptul istoric asupra Transilvaniei, Bămuțiu spune răspicat: "Ardealul e proprietatea adevărată a națiunii române", pentru care fiecare român are obligația să lupte "lăsând la o parte orice rivalitate"⁵⁶. În concluzia referitoare la problema "uniunii", Bămuțiu sintetizează toate argumentele sale antiunioniste, ce constituie un răspuns la cele două întrebări, prin cuvintele: "Pentru unguri e viață, moarte pentru români, pentru unguri libertate nemărginită, pentru români servitute etemă"⁵⁷.

Pe toți cei ce gândeau altfel îi amenință cu verdictul implacabil al istoriei spunând: "Așa posteritatea română se va mira de nesimțirea noastră și ne va blestema în morminte, căci am ascultat cu nepăsare sentința de moarte a gintei noastre"⁵⁸. Ultima parte a discursului său Bămuțiu a rezervat-o Programului național, prin care se respinge "uniunea" și care era menit să ducă la edificarea unei Transilvanii modeme, reorganizată după principiile revoluției europene. În finalul discursului Bămuțiu pledează pentru

⁵³ Gelu Neamțu, op. cit., p. 31.

⁵⁴ Liviu Maior, op. cit., p. 99.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem, p. 105.

⁵⁷ Ibidem, p. 107.

⁵⁸ Ibidem.

nevoia depunerii jurământului național prin care participanții la adunare se obligau să lupte "în etern, cu puteri unite în contra dușmanilor și a pericolelor"⁵⁹.

Adunarea din 15 mai a debutat cu o slujbă religioasă oficiată de episcopul Lemeni. Apoi Andrei Șaguna rostește un discurs cu o orientare proimperială, în tentativa de a accentua legalitatea mișcării românești. Marea piață din fața catedralei a devenit neîncăpătoare, așa încât conducătorii și mulțimea s-au mutat pe câmpia largă din preajma Tâmavei Mari, numită Râțul grecilor. La locul adunării au fost aleși conducătorii. Episcopii Lemenii și Șaguna, președinți, Barițiu și Bămuțiu, vicepreședinți și 10 secretari: T. Cipariu, I. Popescu, D. Boer, I. Bologa, P. Dunca, E. Anghel, I. Bob, P. Maniu și I. Bran. Imediat după încheierea acestor formalități "Adunarea pofti pe Simion Bămuțiu, vicepreședintele Adunării și om al poporului să se suie la tribună"⁶⁰. Simion Bămuțiu a prezentat textul motiunii, expresie a compromisului la care s-a ajuns în după amiaza zilei precedente. Pe baza motiunii s-a hotărât, ca Adunarea să fie "proclamată de Adunarea generală a națiunii române din Transilvania" și locul de desfășurare – Câmpia Libertății"⁶¹. S-a trecut apoi la depunerea jurământului față de împărat și națiunea română. Jurământul, amestec de liberalism și naționalism, conținea într-o formă succintă, aproape toate punctele Programului națiunii române. Prezența episcopilor, a preoților și protopopilor conferea un caracter sacru întregii proceduri. Sacralitatea, importanța pe care ea a avut-o de-a lungul secolelor, jurământul individual în fața preotului, anatemizarea celor care-l încălcau și care erau expuși pedepselor divine au conferit o componentă psihologică întregului act. Întreaga solemnitate a momentului este descrisă de Papiu Ilarian: "Toată adunarea își ridică mâinile în sus după datina depunerii Jurământului, iar textul a fost repetat de trei ori"⁶².

Ceremonia, marcată de sacru, a avut un enorm impact asupra maselor de țărani. Jurământul a fost depus sub steagul imperial și sub cel românesc, fapt ce a amplificat starea emoțională a mulțimilor de pe câmpie. "Amicilor Majestății și ai patriei voi fi amic și inamicilor inamic", era formula

⁵⁹ Ibidem, p. 102.

⁶⁰ Ibidem, p. 113.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

Jurământului, chiar din primele fraze. "Ca român – continua jurământul – voi susține totdeauna națiunea noastră română pe calea dreaptă și legiuită și voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și asupriri, nu voi lucra niciodată contra drepturilor și intereselor națiunii române, ci voi ținea și voi apăra legea și limba noastră română, precum și Libertatea, Egalitatea și Frățietatea, pe aceste principii voi respecta toate națiunile ardeleni, poftind egala respectare de la dânsule, nu voi încerca să asupresc pe nimene, dar nici nu voi suferi să ne asuprească nimene, voi conlucra după putință la desființarea iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerțului, la păzirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, al națiunii române și a patriei. Așa să-mi ajute Dumnezeu și să-mi dea mântuire sufletului meu. Amin"⁶³.

Jurământul a devenit cel mai popular act pentru zecile de mii de români participanți la adunare. Adunarea Națională de la Blaj este considerată de către istoricul Silviu Dragomir "primul act politic al românilor din Transilvania în zorile luptei pentru libertate", iar caracteristica fundamentală a fost "solidaritatea desăvârșită între popor și conducătorii săi"⁶⁴.

În 29 mai 1848 se deschideau lucrările Dietei de la Cluj. Din partea românilor a luat cuvântul doar avocatul Alexandru Bohățiel, care a cerut recunoașterea românilor ca națiune. I s-a răspuns că noua constituție a Ungariei se bazează pe egalitatea tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate. La rândul său episcopul Lemeni a cerut abrogarea "Aprobatelor" și a altor legi "defăimătoare pentru români"⁶⁵.

A doua zi, 30 mai 1848, cei 22 deputați sași și 5 români, intimidați și terorizați, au votat alături de deputații unguri și secui, uniunea Transilvaniei cu Ungaria. În felul acesta s-a proclamat "uniunea Transilvaniei cu Ungaria, faptă care – aprecia George Barițiu – va rămâne înscrisă în istoria ce o vom lăsa fiilor și nepoților noștri, ca o faptă a silei, a terorismului, a tiraniei"⁶⁶.

Pentru a înlătura influența Comitetului Național în rândul miilor de români, Guvernul Transilvaniei, hotărâse, încă la 20 mai 1848, dizolvarea sa. Mai mult, se încearcă a pune masacrul de la Mihalț, în care au fost uciși

⁶³ Gelu Neamțu, op. cit., p. 33.

⁶⁴ Liviu Maior, op. cit., p. 127.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ George Barițiu, Istoria Transilvaniei, II, p. 136-137.

peste 30 de români, pe seama Comitetului, ba chiar făcându-l responsabil direct pe Simion Bămuțiu⁶⁷. Una din cele mai grave urmări ale decretării uniunii, a fost intrarea în vigoare și în Transilvania, a legii de recrutare, propusă de Kossuth Lajos, la 11 iulie 1848, spre a fi votată de către Dieta Ungariei. Ministerul de război ungar trece la aplicarea legii, ordonând recrutarea primilor 60.000 de oameni înainte ca legea să fi fost sancționată de împărat⁶⁸. Recrutările se vor izbi de o rezistență dâră și generalizată, cuprinzând Transilvania dar și Banatul și Partium-ul, ceea ce conferea din nou un aspect unitar al revoluției române. Îndată după adunarea de la Blaj, din 3/15 mai, "au început și pătimirile poporului român". Chiar conducătorii revoluției maghiare, care în perioada prerevoluționară lansaseră atâtea principii liberale se arătau tot mai intoleranți față de popoarele subjugate. "Ungurii – scria Alexandru Papiu Ilarian – care aveau o dietă publicară legea marțială, trimiseră coloane secuiești prin satele românești. Spre a teroriza poporul începură acum cu toată furia ungurească a-i batjocori, a-i bate, a aduce execuții militare de secui pe sate, care mergeau din sat în sat, maltratau poporul fără nici un temei, rușinau femeile, jefuiau casele și storceau bani de la sate"⁶⁹.

Măcelurile săvârșite împotriva românilor la Abrud, Mihalț, Marghita, Luna, Bâra, Nădab, Brad, sunt dovezi incontestabile ale terorismului desfășurat împotriva populației românești din Transilvania. O rezistență deosebită a desfășurat populația românească din comitatele Hunedoara și Zarand. La sfârșitul lunii martie și începutul lunii aprilie 1848, țăranii români din zona Zam și din Zarand refuză să mai presteze obligațiile iobăgești⁷⁰. În orașul Orăștie, după mai multe zile de agitații și discuții, în 31 martie, mulțimea a năvălit în clădirea magistratului prezentând "judelui regesc, Franz Bruz, doleanțele sale"⁷¹. Revendicările românilor au fost prezentate de o delegație alcătuită din 24 persoane. În raportul comitelui suprem, Vasile Nopcea, către guvernatorul Transilvaniei se relatea despre revolta locuitorilor Devei, în urma căreia judele nobiliar a fost înlăturat. Manifestanții au cerut

⁶⁷ Gelu Neamțu, op. cit., p. 67-68.

⁶⁸ Ibidem, p. 69.

⁶⁹ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară. Schița tomului III*, publicată cu o introducere și note de Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 35.

⁷⁰ Mihai Cerghedeau, Ștefan Marinescu, *Contribuții privind desfășurarea revoluției de la 1848-1849 în comitatele Hunedoara și Zarand*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 393.

⁷¹ Ibidem, p. 395.

instituirea la Deva a unui magistrat, orașul, urmând a deveni autonom față de vechile autorități comitatense. Întruniți în sala cazinoului din Deva "toți orășenii... și-au ales prin aclamații un jude prim"⁷². O altă adunare trebuia să aibă loc la Deva, pentru data de 12 aprilie 1848, care urma să stabilească atitudinea românilor în cadrul revoluției. Petru Dobra a recomandat adunării ca în hotărârea ce o va lua să țină seama de "fericirea patriei și cauza națiunii noastre"⁷³.

Starea de spirit revoluționară din comitatele Hunedoara și Zarand se concretizează într-o serie de mișcări țărănești. La Bretea Mureșană, sătenii au reocupat o bucată de pământ de care au fost deposedați încă din anul 1845⁷⁴. Pe domeniul Hunedoarei, locuitorii satului Bătrâna, au intrat în pădurea domeniului, tăind copacii de care aveau nevoie⁷⁵. La fel țăranii din satele Fizești, Bretea Mureșană, Dănulești și Bacea, au refuzat să mai presteze obligațiile iobăgești către nobili, fapt pentru care au fost bătuți și duși la închisoarea comitatului din Deva⁷⁶. La rândul lor și jelerii din satul Hondol pretind că sunt oameni liberi și afirmau că ei "sunt ca și ceilalți foști iobagi și până nu va veni comisă în sate în treburile pământurilor, nici ei nu fac robotele ca și ceilalți iobagi"⁷⁷. Autoritățile iau măsuri și împotriva participanților la Adunarea de la Blaj, efectuând o serie de arestări. Astfel Marin Ghilcoi și Manasse Popovici din Vâlcelele Bune sunt arestați după întoarcerea lor acasă⁷⁸. Acțiunile locuitorilor din comitatele Hunedoara și Zarand se întesesc în cursul lunii iunie 1848. La adunarea de la Deva, din 10 iunie 1848, care urma să aleagă deputații pentru Dieta de la Pesta au fost chemați foarte puțini români. În scrisoarea protopopului Nicolae Crainic către episcopul Andrei Șaguna se arată că "protopopii națiunii române de aici nu s-au înștiințat, și așa numai din auzire ne-am dus și noi pe numita zi, parte mică din preoțime, pe care în scurt i-am putut înștiința"⁷⁹. Ajunși la Deva, reprezentanții românilor au constatat cu dezamăgire că au fost aleși "comitele Ludovic Gyulai și baronul Samuil Györfi", iar dacă unul "n-ar putea

⁷² Ibidem, p. 394.

⁷³ Ibidem, p. 395.

⁷⁴ Ibidem, p. 396.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Liviu Maior, op. cit., p. 208.

⁷⁹ Costin Feneșan, Informații noi privind revoluția din Transilvania în vara anului 1848, în Sargetia, XIV, 1979, p. 382.

merge s-a ales ca rezervă Adam Waradi"⁸⁰. Constatând că nici un român n-a luat cuvântul cei 5 protopopi au cerut să se vorbească și în românește. "Am fost poftit eu – scrie protopopul Crainic – de a cuvânta în contra" și numaidecât "au început a mă striga pe mine Palfi Domokos, Turi Iosif și Bartyai Gyorgy de întăritător (bujtogato)"⁸¹. Solgăbirăul Horvath Ianos m-a prins de piept strigând așisderea, apoi bătând doba de alarm, zicând Garda Națională la rând să se prindă, iar Varadi Iosif a lui Antonie spăimântând reprezentanții poporului să fugă că-i taie Garda Națională Maghiară"⁸². După momentul de panică, s-a dat voie protopopului Crainic să ia cuvântul. El a cerut reluarea alegerii, la care comitele suprem a răspuns că "operatul acesta s-a sfârșit".

Într-aceasta din gura mai sus numiților s-a auzit strigând pe mine, fiul meu, pe Măria Ta și pe domnul Ladislau Noptsa de < bujtogatok >, preoții românești toți la spânzurați, moarte peste ei"⁸³. În încăierarea care s-a iscat, a fost maltratată protopopul Nicolae Crainic din Dobra și preotul Simion Pop Moldovan din Bobâlna⁸⁴.

Desfășurându-se în asemenea condiții de teroare, reprezentanții românilor au fost înlăturați. Din Ardeal au fost aleși doar trei români, Alexandru Bohățiel la Dobâca, Nicolae Popovici la Orăștie și Constantin Papfalvi la Hunedoara⁸⁵.

O serie de comunități românești au refuzat să-și trimită reprezentanții la adunarea de la Deva. Locuitorii din plasa Hunedoara, potrivit raportului pretorului au refuzat să-și trimită "delegați la Deva, motivând că nu cunosc scopul acesteia"⁸⁶. Românii din pretura Hațegului își motivau refuzul declarând că ei "se orientează după hotărârile luate la Adunarea de la Blaj", iar cei din zona Orăștiei, declarau hotărât "că stau sub jurământul de la Blaj"⁸⁷. Țăranii români din Ghergheș și Mănerău au refuzat să se supună ordinelor venite de la putere, declarând, la 25 iunie 1848, că ei

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem. Baronul Vasile Nopcea, fostul comite suprem de Hunedoara a participat la Adunarea de la Blaj și până la mijlocul lunii iunie, când a sosit Șaguna de la Viena, s-a aflat în fruntea deputăției românești.

⁸⁴ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 93.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Mihai Cerghedean, Ștefan Marinescu, op. cit., p. 397.

⁸⁷ Ibidem.

se țin după hotărârile de la Blaj⁸⁸. În aceeași perioadă preotul Mihail Maximilian relatează despre refuzul românilor de a merge la Deva să jure sub steag unguresc, pentru că stau sub jurământul de la Blaj⁸⁹.

Spirala violenței, din mai până în septembrie, a atins pentru români cote insuportabile. Teroarea dezlănțuită împotriva aspirațiilor de emancipare i-a îndemnat să recurgă la măsuri mai hotărâte pentru apărarea ființei lor. Preotul Mihail Maximilian din Vâlcelele Bune, relatează la 13 iunie 1848, că solgăbirăul Szilvasy Latzy, învinuiește locuitorii că ar fi nesupuși și răscolitori, cerând execuție militară împotriva lor⁹⁰. După desființarea iobăgiei în Transilvania, hotărâre adoptată de către Dieta din Cluj, la 18 iunie 1848, se amplifică mișcările românilor privind refuzul de a mai presta obligațiile iobăgești și recuperarea unor pământuri răpite. Împotriva spiritului vremii, împotriva hotărârilor dietei, din 18 iunie 1848, nobilimea și autoritățile comitatense iau măsuri pentru a obliga țăranii să-și îndeplinească obligațiile feudale. În zona Ilia, la reclamația baronului Bornemisa Ignat către guvernul Transilvaniei, sunt trimiși executori însoțiți de armată care au scos pe săteni din pământurile și pădurile ocupate de aceștia. De asemenea, locuitorii satelor au fost obligați să presteze zilele de muncă pentru perioada de timp, cât au refuzat prestațiile către nobil, să plătească cheltuielile de execuție, iar cei patru "instigatori" din satul Visca urmau să fie arestați și înțemnițați⁹¹. În comuna Bretea Română au fost trimiși 60 de soldați pentru "înăbușirea rebeliunii și descoperirea instigatorilor", cu precizarea că în caz de nevoie, numărul acestora poate spori până la 100⁹².

Pentru reprimarea mișcărilor revoluționare românești, autoritățile comitatense au cerut sporirea unităților militare staționate aici, considerând insuficiente forțele locale⁹³. Au loc execuții militare și sunt aplicate amenzi locuitorilor din satele Visca, Fizeș-Băgara, Bretea Mureșană, Cuesd, Gothatea, Bacea, Cărmăzinești și Dănulești⁹⁴. La Hațeg steagul revoluției maghiare, în mai multe rânduri, a fost dat jos de pe clădirile din oraș⁹⁵. Petru

⁸⁸ Liviu Maior, op. cit., p. 213.

⁸⁹ Idem, Aspecte ale desfășurării revoluției din anii 1848-1849 în comitatul Hunedoara, în Sargetia, V/1968, p. 227.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Mihai Cerghedeian, Ștefan Marinescu, op. cit., p. 397.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Liviu Maior, Români și unguri,...p. 216.

⁹⁵ Ibidem, p. 213.

Pipoș din Hondol îl înștiințează pe Andrei Șaguna, la 24 iulie/5 august 1848, că jelerii declară "că ei sunt încă slobozi ca și ceilalți foști iobagi și până nu va veni comisia în sate în treburile pământurilor, nici ei nu fac robotele ca și ceilalți iobagi slobozi"⁹⁶. Împotriva lor sunt luate cele mai aspre măsuri. "Pe românii noștri jeleri – continua Petru Pipoș – care sunt pe pământ domnesc, alodial și nu-i colonicatură, pentru că nu vreau a face slujbe domnilor săi, ai pedepsi și ai îndatora să facă slujba pentru acele locuri domnești"⁹⁷. Aflat la Pesta, la 15 august 1848, Andrei Șaguna cerea informații, protopopilor Terentie Bogat și Mihail Maximilian, despre frământările și acțiunile de împotrivire în problema "uniunii". Protopopul Hațegului, Mihail Maximilian pune accent pe poziția antiunionistă manifestată de grănicerii regimentului de la Orlat, care începând cu 26 iunie, au dat jos de pe clădiri steagul unguresc "flamura unionului", cum îl numește el, refuzând să execute ordinele maiorului Riebel, comandantul lor⁹⁸.

Protopopul Hațegului releva nemulțumirea grănicerilor ce urmau să plece spre granițele Banatului. În același timp Mihail Maximilian aduce o informație de mare importanță în legătură cu soarta preoților români de pe teritoriul grăniceresc, spunând: "Cine-i învață despre aceia ? Nu știu, că noi preoții, nu îndrăznim a-i învăța mai multe decât sună țircularele venite, că suntem și de români și de unguri amenințați cu pierderea vieții, de când a răsărit libertatea, egalitatea, frățietatea"⁹⁹.

La rândul său protopopul Nicolae Crainic de la Dobra îi scria episcopului Șaguna, la 14 septembrie 1848, în legătură cu refuzul poporului român de a da recruți. "Eu cât și preoții cu tot deadinsul ne-am sârguit destul chemării noastre, însă durere ! Că nu știu cine a băgat în capul poporului, precum că pe seama maghiarilor să nu dea soldați. De bună seamă sunt întărâtați și răspund că pe cum de ar ști că pe seama înălțatului împărat se cer, ar da. Destul ne-am sârguit a le explica cum că împăratul Ferdinand e domnitorul și că cu întărirea maiestății sale se cer acei recruți, însă în zadar, că nu se încred"¹⁰⁰. Către sfârșitul lunii august și începutul lui septembrie 1848, situația politică din Ungaria s-a agravat. Sârbii și croații se răscoală,

⁹⁶ Idem, Aspecte ale desfășurării revoluției,...p. 227.

⁹⁷ Ibidem, p. 228.

⁹⁸ Ibidem, p. 229.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Idem, 1848-1849. Români și unguri, p. 245.

iar relațiile cu Viena se deteriorează. Asasinarea contelui Lamberg, la 3 octombrie 1848, numit comandant al forțelor imperiale din Ungaria, a dus la ruperea relațiilor dintre Viena și Budapesta. Situația din Transilvania devine tot mai complicată. Ministrul de interne ungar, Szemere, remarcă imposibilitatea guvernului de a institui un control efectiv asupra Transilvaniei: "Ardealul este aproape în descompunere. Noi din Budapesta nu-l putem păstra. Ardealul trebuie ținut din Ardeal"¹⁰¹. Evenimentele din cursul verii, rezistența țărănească, poziția antiunionistă a regimentelor românești de graniță, confirmau temerile ministrului ungar. În aceste condiții a fost convocată cea de-a treia Adunare națională de la Blaj. La 20 septembrie, Avram Iancu sosește la Blaj, în fruntea unei cete de 6000 de munteni înarmați, producând o profundă impresie asupra celor aflați deja aici. Îndată după intrarea în oraș el se adresează mulțimii spunând: "Pretențiile noastre sunt sfinte, precum e sfântă dreptatea și noi românii vom fi gata a le apăra cu orice preț"¹⁰².

Adunarea din septembrie a decis înființarea gărzilor naționale pentru apărarea românilor în fața pericolului reprezentat de intervenția gărzilor nobiliare maghiare. În ultima zi a fost adoptat un act intitulat Decret, care consfințează hotărârea mulțimilor de a trece la lupta armată în vederea dobândirii libertății naționale și sociale. "Poporul român adunat la Blaj – se arăta în Decret - din 16 până la 28 septembrie 1848, a hotărât a primi arme și a forma gardie națională pentru securanța publică"¹⁰³. Toți bărbații de la 17 la 50 de ani erau datori să se înarmeze și să se organizeze militarmente. Transilvania este împărțită în 15 prefecturi, fiecare dispunând de legiunea ei. În fruntea prefecturii hunedorene este numit Nicolae Solomon. Se declanșează un război civil, în cazul românilor având caracterul de război de eliberare națională, ce cunoaște patru etape în desfășurarea sa:

- octombrie – noiembrie 1848, instaurarea administrației românești în comitatele Transilvaniei.

- decembrie 1848 - februarie 1849 – cucerirea Transilvaniei de către Bem cu trupele sale din Ungaria (cu excepția Munților Apuseni și reinstaurarea administrației nobiliare maghiare, inclusiv a tribunalelor de sânge).

¹⁰¹ Ibidem, p. 251.

¹⁰² Ibidem, p. 261.

¹⁰³ Ibidem, p. 269.

- martie – începutul lui iulie 1849, luptele legiunilor române din Munții Apuseni împotriva armatei de ocupație a lui Bem.

- iulie – august 1849 , când după lupta de la Fântânele, armata țărănească a lui Avram Iancu se va păstra neutră față de luptele dintre trupele rusești și austriece cu trupele maghiare, care vor fi definitiv înfrânte.

Prefectura Hunedoarei avea o întindere mai mare decât vechiul comitat cuprinzând și o mare parte a districtului Orăștiei. La începutul lunii octombrie 1848 comitele Kun Gothard, numit de guvernul din Cluj, își pierde din autoritate tot mai mult. El apelează la episcopul Andrei Șaguna pentru a interveni și a liniști tulburările revoluționare din părțile Hațegului "unde sunt adunați 4-6000 de oameni"¹⁰⁴. La rândul său controlorul Laszlo Iosif de la întreprinderile de fier din Hunedoara, descrie starea revoluționară, spunând că "nu poate privi fără să-l cuprindă groaza miile de români ce se adună din toate părțile, prevăzuți cu tot felul de arme"¹⁰⁵. Ca pretutindeni în Transilvania și în comitatul Hunedoarei vechiul regim se prăbușește sub loviturile revoluției române. Solgăbirăii, cei mai urâți de popor, sunt printre primii funcționari schimbați de români.

Maiorul Riebel, descria starea revoluționară existentă, ordonând printr-o circulară următoarele: "De vreme ce solgăbiraiele care au fost până acum nu mai voește nația română a le cunoaște așa, capătă toate satele porunca cu care va publica dumnealui Densușianu Beniaminus porunca aceasta, de aici încolo să-l recunoască de ocârmuitor"¹⁰⁶.

Tânărul Beniamin Densușianu străbate satele hațegane contribuind la impunerea noilor autorități românești și contribuind la recrutarea de lăncieri în oastea prefectului Nicolae Solomon. În această acțiune era să-și piardă viața. "În noiembrie 1848 – scria Beniamin Densușianu – călătorind prin tribunat pentru inspectarea și organizarea cetelor de popor armate, oferindu-mi-se într-o dimineață, în comuna Peșteana, de către un dregător dominal ungur-secui, numit Kovacs, un dejun de cafea cu lapte, încă în ziua aceea am căpătat o cumplită durere de cap și amețeală și întorcându-mă din această cauză acasă la părinții mei, am căzut la pat și am zăcut până în

¹⁰⁴ Idem, Aspecte ale desfășurării revoluției,...p. 229.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

ianuarie /1/849"¹⁰⁷. "Părinții mei și medicul care m-a curat au susținut că a trebuit să fiu înveninat prin cafeul băut la numitul dregător"¹⁰⁸, continuă Beniamin Densușianu.

Beniamin Densușianu a luat parte la toate acțiunile românești din părțile Hațegului și Hunedoarei din toamna anului 1848. "În același an – notează în memoriile sale – erupând revoluțiunea maghiarilor contra dinastiei domnitoare, precum toți românii , așa și eu, după jurământul pus la Blasiu, am stat pre partea dinastiei, și sub prefectul Nicolau Solomon am acceptat un post de tribun al poporului în ținutul Hațegului"¹⁰⁹. În această calitate participă la toate acțiunile militare întreprinse de Nicolae Solomon. În zilele de 11-15 octombrie 1848, participă la acțiunea prin care românii înconjură orașele Deva, Hunedoara și Hațeg, dezarmând și înlăturând aparatul administrativ existent. În urma operațiunii viguroase întreprinse de oștile prefectului Solomon, în jurul datei de 1 noiembrie acțiunea de înlăturare a vechii administrații se încheiase. Tăranii se răzbună pe foștii lor stăpâni de pământ " pe foștii, notorii lor tirani, domni, amployați etc"¹¹⁰.

Correspondentul anonim al Gazetei Transilvaniei descrie, la rândul său starea revoluționară din comitat , ajuns fără aparatul administrativ "căci oficialii unguri rebeli sau fuseră depuși prin popor, sau fugiră care încătrău"¹¹¹. La 16 octombrie 1848 groful Kun Gothard, înainta un raport baronului Vay Miklos, comisar al guvernului ungar din Transilvania, în care relatează că "datorită înaintării spre Deva a unităților de voluntari și companiilor regimentului de la Orlat, care staționau în Țara Hațegului, a fost nevoie să se refugieze spre Ungaria, împreună cu subalternii săi"¹¹².

La conducerea comitatului Hunedoara au fost numiți, maiorul rezervist Johann Cserbes și Dimitrie Moldovan. După instalarea sa Dimitrie Moldovan ia o serie de măsuri menite să restabilească ordinea pentru a permite punerea în aplicare a măsurilor hotărâte la Blaj. Beniamin Densușianu, în lunile noiembrie-decembrie 1848, se afla la Densuș, ținut la

¹⁰⁷ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. IV; Vezi și Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu în revoluția română,...p. 18-31.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem. Vezi anexele I și II.

¹¹⁰ Liviu Maior, Aspecte ale revoluției,...p. 230.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Liviu Botezan, Dimitrie Moldovan, fiu al Devei. Rolul său în viața politică a Transilvaniei din perioada 1848-1867, în Sargetia, XXV/1992-1994, p. 569.

pat unde urma tratamentul prescris de medicul său, pentru înlăturarea efectelor acțiunii de otrăvire de către dregătorul din Peșteana. La începutul lunii ianuarie 1848 își reia activitatea militară în cadrul oștilor prefectului Nicolae Solomon. Trupele prefectului sunt solicitate să participe la acțiunile din Valea Mureșului și din Zarand pentru a opri ofensiva maghiară. La 23 ianuarie 1849, A. Grigorescu îi scria lui Dimitrie Moldovan că Nicolae Solomon nu va putea opune cu succes legiunea sa rebelilor maghiari de la Baia de Criș, fără colaborarea unor soldați din armata regulată, înzestrați cu tunuri¹¹³. Vestea sosirii trupelor lui Cemoevici dinspre Banat îl încurajează pe A. Grigorescu, comunicându-i lui Dimitrie Moldovan, că va contribui "cu vreo 100 de iagări, care stau mâine gata, de a trebui la Solomon, la Ilia"¹¹⁴.

Între timp trupele maghiare conduse de generalul Bem ocupă Clujul, Bistrița, Năsăudul, Târgu Mureș, Blajul, iar la 21 ianuarie au ajuns la porțile Sibiului. Abia când le-au sosit în ajutor trupele țariste, austriecii l-au atacat pe Bem, reușind să-l scoată din Ocna Sibiului. Bem se îndreaptă spre Sebeș și Orăștie. La Orăștie sunt întâmpinați cu foc din "partea cetelor de vânători și lăncieri români"¹¹⁵. Bem apelează la tunuri și după ce îi împoașcă cu mitralii, cetele române se împrăstie și ungurii intră în oraș. În dimineața zilei de 8 februarie 1849, apar în fața orașului trupele imperiale conduse de generalul Kalliani. Pe câmpul din apropierea orașului are loc o luptă scurtă, în care maghiarii au pierdut 2 tunuri și 230 de combatanți, morți și răniți, fiind siliți să se retragă spre Simeria. În 9 februarie 1849, la Podul Simeriei are loc o bătălie importantă, în urma căreia Bem iese victorios datorită sosirii la timp a unor trupe proaspete din Ungaria, schimbând încă odată soarta războiului.

Deși se aflau în apropiere, parte din glotașii lui Solomon n-au luat parte la bătălie. "În bătălia de la Simeria, care am văzut-o și eu, cu alți consoți ai mei și cu prefectul Solomon, armele revoluționarilor, sub generalul lor Bem, învingând peste cele austriace și în scurt timp ocupând toată Transilvania"¹¹⁶, nota Beniamin Densușianu în memoriile sale despre revoluție. După bătălia de la Podul Simeriei, Bem s-a îndreptat spre Sibiu,

¹¹³ Ibidem, p. 576.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Orăștie 775, Deva, 1999, p. 76.

¹¹⁶ BAR București, Arhiva Densușianu Beniamin, Mapa I, Acte 1-25, ms. IV. Vezi anexele I, II și III.

pe care-l ocupă, înaintează și cucerește Făgărașul și la 20 martie 1849 își face intrarea în Brașov.

Scrisorile pe care le-a primit Dimitrie Moldovan, în februarie 1849, de la căpitanul Turbat relevă faptul că încă înainte de bătălia de la Podul Simeriei, ostași ai armatei lui Bem au incendiat localitățile Sântandrei, Sântuhalm și Rapolt, iar după 9 februarie toate satele întâlnite în înaintarea lor spre Orăștie¹¹⁷. La 26 februarie 1849, inspectorul G. Tăbăcaru îl informa pe Dimitrie Moldovan despre incendierea a șase sate hunedorene¹¹⁸. Corespondența primită de Dimitrie Moldovan confirmă participarea la bătălia de la Podul Simeriei și a legiunilor românești conduse de Buteanu, Dobra și Solomon¹¹⁹. După ce trupele lui Bem se îndreaptă spre Sibiu, Nicolae Solomon pătrunde în Deva în fruntea legiunii sale. De aici îi adresa, la 18 februarie 1849, o scrisoare lui Dimitrie Moldovan, cerându-i să revină în centrul de reședință al comitatului din refugiul său la Peșteana, deoarece îl așteaptă rezolvarea unor probleme urgente. Totodată el îl înștiința că a "dat drumul celei mai mari părți a landsturmului "să plece la Hațeg, dar că a reușit, în scurt timp, să strângă altul proaspăt"¹²⁰.

La începutul lui martie sosește dinspre Banat, căpitanul Cernoevici, cu trupele sale, stabilindu-și lagărul la Dealu Mare. După părăsirea comitatului Hunedoara de către trupele lui Bem, dinspre Banat înaintează efective ale regimentului de grăniceri români de la Caransebeș, și unele detașamente de soldați austrieci, care vor străbate Poarta de Fier și vor pătrunde în Țara Hațegului, sub comanda generalului Teodorovici¹²¹. Situația din Zarand se deteriorează în cursul lunii martie 1849. Acolo insurgenții unguri își sporiseră efectivele, numai la Hălmagiu staționând patru companii de pușcași, o companie de lăncieri și 50 de călăreți, împreună cu 4 tunuri. Împreunându-și forțele legiunilor lor cu cele ale detașamentului căpitanului Cernoevici, care le venise în ajutor, Ioan Buteanu și Nicolae Solomon și-au menținut pozițiile la Baia de Criș până la 16 martie 1849. În această dată Nicolae Solomon și căpitanul Cernoevici s-

¹¹⁷ Liviu Botezan, op. cit., p. 573.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ibidem, p. 575.

¹²⁰ Ibidem, p. 576.

¹²¹ Ibidem, p. 575.

au deplasat cu unitățile lor la Deva, pentru păstrarea administrației românești din centrul comitatului Hunedoara.

Sosind vești despre un iminent atac al trupelor lui Bem, Dimitrie Moldovan și subordonații săi s-au refugiat la Hunedoara¹²². După cucerirea Sibiului, regimentul de grăniceri români de la Orlat a trebuit să-și abandoneze sediile de la Orlat, Săcel, Săliște și Apoldul Mare, retrăgându-se, mai întâi, la Șinca și apoi la Cugir. Urmăriți îndeaproape de trupele maghiare, s-au îndreptat spre Țara Hațegului, unde staționau și alte subunități ale regimentului cu misiunea de a supraveghea granița dinspre Vulcan. Ajunse în Țara Hațegului, trupele regimentului român de grăniceri se puteau retrage în Țara Românească, fie peste pasul Vulcan, fie pe traseul Poarta de Fier, Caransebeș, Orșova. Este ales al doilea traseu. Regimentul în frunte cu statul său major, format din ofițerii Brucker, Tartler, Novac, Păsărar, Stanislav, Runcan, Hencz și Străulea se deplasează spre Banat.

Căpitanul Turbat îl informa pe Dimitrie Moldovan, la 24 martie 1849, referindu-se la marșul armatei lui Bem, că "în câteva zile toată Transilvania va fi ocupată de unguri. Cine vrea să-și salveze viața și averea trebuie să se refugieze din timp"¹²³. Un îndemn asemănător i-a adresat și A. Balint, casier și membru al Comisiei militare din cercul Hațeg. El îl anunța pe Dimitrie Moldovan că s-a decis să urmeze regimentul de grăniceri de la Orlat, deoarece în cel mult două zile "vrăjmașii vor fi la Hațeg"¹²⁴. În același timp A. Balint îi propunea lui Dimitrie Moldovan să facă drumul împreună de la Hațeg până în Banat. În scrisoarea sa din 22 martie, îi cerea lui Dimitrie Moldovan permisiunea de a preda comandamentului regimentului de grăniceri de la Orlat banii pe care-i avea în custodie¹²⁵. În aceeași scrisoare îl sfătuia pe Dimitrie Moldovan să nu vină la Hațeg. Prin scrisoarea din 23 martie 1849, A. Balint îl lămurește pe Dimitrie Moldovan de ce l-a sfătuit să evite orașul Hațeg, deoarece ungurii de aici au pus la cale prinderea și sechestrarea lui, pentru a-l preda generalului Bem, când el va pătrunde în Hațeg¹²⁶. Administrația românească din Hațeg se retrage spre Banat. O nouă speranță se ivește pentru români atunci când pătrunde o trupă

¹²² Ibidem, p. 577.

¹²³ Ibidem, p. 578.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem, p. 578-579.

austriacă, dinspre Banat, sub comanda colonelului Eisler¹²⁷. Același A. Balint ne spune că urmându-i pe ofițerii regimentului de la Orlat, a ajuns la Grădiște sau Sarmizegetusa și a continuat drumul până la Ohaba Bistrei, de unde s-a reîntors la Hațeg, odată cu unitatea colonelului austriac Eisler¹²⁸.

În fața înaintării vertiginoase a trupelor conduse de generalul Bem, unitatea colonelului Eisler face calea întoarsă spre Banat. Și din celelalte părți ale comitatului Hunedoarei, administrația și oștile române se retrag, unele în munți la Avram Iancu, altele spre Banat. Dimitrie Moldovan și subordonații săi părăsesc sediul comitatului, în jurul datei de 1 aprilie, îndreptându-se prin Banat spre Țara Românească¹²⁹.

La începutul lunii aprilie, trupele maghiare de sub conducerea generalului Bem, se îndreaptă, prin Hațeg, spre Banat. Oștile prefectului Nicolae Solomon, în care se aflau lăncierii și glotașii tribunului Beniamin Densușianu, se retrag, pe la Poarta de Fier, în Banat. După ce "armele revoluționarilor, sub generalul lor Bem, învingând preste cele austriace, și în scurt timp ocupând mai toată Transilvania – afară de munți unde se susține Iancu cu ai săi – am fost silit și eu cu alți consoci ai mei, cu prefectul Solomon și cu un număr bun de lănceri și iageri (vânători), din tribunatul meu, a părăsi patria mea și a ne retrage în granița banatică"¹³⁰.

Într-o țară în care deveniseră stăpâni cuceritorii au instaurat teroarea. Vărsările de sânge, incendiile, spânzurătorile și devastările sunt metodele folosite de maghiari pentru intimidarea românilor. În comitatul Hunedoarei, unde comanda militară o avusese maiorul Riebel, iar prefect peste trupele românești era Nicolae Solomon, locuitorilor maghiari nu li s-a întâmplat în primele luni ale războiului civil, nici un rău din partea românilor¹³¹. Nicolae Solomon a luat măsuri pentru dezarmarea gărzilor maghiare, fără a-i maltrata, asigurându-le averile "cât timp vor rămânea pe pace și nu vor face cauză comună cu insurgenții"¹³².

¹²⁷ Ibidem, p. 578.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem, p. 579.

¹³⁰ Ernest Armeanca, Însemnările unui tribun din 1848/49, în AIN, 1931-1935, vol. VII, p. 514-520; Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu în revoluția română,...p. 22; Idem, Din activitatea revoluționară desfășurată în Banat,...p. 123-134; Vezi și anexele I, II și III.

¹³¹ G. Barițiu, Istoria Transilvaniei, II, p. 363-364.

¹³² Ibidem, p. 366.

După ieșirea trupelor imperiale din Transilvania, în martie 1849, Ludovic Kossuth a lăsat mână liberă comisarului Csányi și tribunalelor sale de sânge. Întreg poporul român era proscris, pus în afara legii. Cu excepția Munților Apuseni, poporul românesc era dezarmat. "A omori oameni neînarmați, nejudecați, neconvinși de vreo crimă capitală, numai prin statariu (tribunale de sânge), în 12 ore și nici chiar cu statariu ci la moment, în casă, în curte, în câmp, în drum, în piața publică, este o crimă înfierată ca infamă de către popoarele civilizate, antice și moderne, crimă de bandiți poltroni (mișei)"¹³³. Prin proclamația din 2 martie 1849, Csanyi invită pe români să se supună în termen de 8 zile spre a primi "iertarea păcatelor", restituind "ceea ce au jefuit"¹³⁴.

Într-un ton cu totul deosebit vorbește generalul Bem, în manifestul adresat românilor din Transilvania, în 14 martie 1849, care le spune că lupta de acum se dă "și pentru libertatea românilor și pentru prosperitatea națiunii lor"¹³⁵, și îi îndeamnă să întindă mâna de împăcare ungarilor pentru a lupta împreună. Îndată ce generalul Bem trece în Banat "judecătoriile de sânge" își intensifică activitatea. Deosebit de active, pronunțând sute de condamnări, au fost tribunalele din Târgu Mureș, Cluj și Deva. Au mai funcționat tribunale de sânge și la Baia de Criș și Hațeg¹³⁶. Tribunalul din Hațeg era condus de către sângerosul comandant Kleeberg¹³⁷. Tribunalul a pronunțat mai multe condamnări, spânzurând o serie de români. Chiar în ziua când Beniamin Densușianu era escortat pentru a fi închis și apoi condamnat "mai spânzura în furcile de lângă drumul de către comuna Totești, căpitanul meu de lănceri români din Peșteana"¹³⁸. Între victimele tribunalului din Hațeg amintim pe George Szakats din Peșteana, Nicolae Ardeleanu din Fărcădinul de Sus și Ioan Pesteneriu, "3 bărbați condamnați prin sentința tribunalului negru din Hațeg"¹³⁹. La fel de sângeroase s-au dovedit a fi și "echipele de vânători" care colindau satele românești pentru a aresta pe instigatori și a recupera obiectele jefuite. Misiunea lor o descrie chiar comisarul Csanyi: "problema lor e să dezarmeze comunele române, să

¹³³ Ibidem, p. 481.

¹³⁴ Silviu Dragomir, op. cit., p. 121.

¹³⁵ Ibidem, p. 123.

¹³⁶ Ibidem, p. 124.

¹³⁷ Vezi anexele I și II.

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ George Bariț, op. cit., p. 487.

prindă pe asasini, tâlhari și incendiatori. E de regretat însă că ceea ce îi stimulează să se organizeze este pofta de jaf, care se practică adeseori, cu toate că s-au luat tot felul de măsuri (?!). Nu există nici o speranță să se curme asemenea fapte scandaloase. Drept pretext se invocă rezistența românilor din comune, după care începe incendierea, jaful și omorul¹⁴⁰. Nu există ținut românesc în Transilvania unde să nu se înregistreze asemenea fapte. Bandele acestea intră în casele oamenilor și la cea mai slabă rezistență ucid bărbați, femei, bătrâni și copii. Nici satele hațegane n-au fost ocolite de asemenea cruzimi. În Fărcădin, în 16 aprilie, 17 mai și 1 iunie, 3 bărbați și o femeie au fost omorâți de insurgenți¹⁴¹. În localitatea Pâclișa, în aprilie 1849, 5 bărbați au fost de asemenea omorâți¹⁴².

Numeroși preoți au fost terorizați de către insurgenții unguri, între aceștia și Vizantie Pop, tatăl tribunului Beniamin Densușianu. Vizantie Pop "a fost bătut, întemnițat și jefuit de toată averea sa mișcătoare"¹⁴³. Suferințele preotului Vizantie Pop au fost descrise chiar de către soția sa Sofia¹⁴⁴. Multe jafuri au suferit familiile preoților Iosif Pop din Grădiște, Nicolae Istfan din Merșor, Dumitru Popa (Pop) din Păucinești, Lazăr Chirian din Baru și mulți alții ai căror fii au luptat în oastea prefectului Nicolae Solomon. La 2/14 aprilie 1849, generalul Bem lansa un manifest către grănicerii români, cerându-le să i se alăture, că "de lucrați contra noastră, vă așteaptă pedeapsă, moarte și pustiire, iar de lucrați cu noi vă așteaptă iertarea, viața și libertatea"¹⁴⁵.

Urmărirea odiseii tânărului Beniamin Densușianu, ca luptător în revoluție, ne permite să aflăm noi întâmplări din viața sa. După trecerea strâmtoarei de la Poarta de Fier a Transilvaniei și pătrunderea în Banat, oștile prefectului Nicolae Solomon încearcă o primă rezistență la Voislova. În bătălia care a urmat aici, grănicerii români și oștile prefectului Solomon au fost obligați să se retragă din fața unui adversar superior numeric și ca tehnică de luptă. La bătălie a luat parte și Beniamin Densușianu cu detașamentul său. "Am luat parte și eu în aceia prin oamenii mei, care s-a întâmplat a doua zi de Pascile românești, pe lângă micuța trupă de militari

¹⁴⁰ Silviu Dragomir, op. cit., p. 124-125.

¹⁴¹ George Bariț, op. cit., p. 486.

¹⁴² Ibidem, p. 490.

¹⁴³ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 160.

¹⁴⁴ Marin Bucur, Ovid Densușianu, București, 1979, p. 9.

¹⁴⁵ I. D. Suciuc, Revoluția de la 1848-1849 în Banat, București, 1968, p. 223.

regulați, dar armele revoluționarilor fiind în preponderență, ne-am retras, pe la satul Crâșma, în munții mărginași"¹⁴⁶. Micul grup, condus de tribunul Beniamin Densușianu fiind depășit de trupele maghiare, este obligat să se deplaseze pe căi lăturalnice, pentru a nu cădea în mâinile vrăjmașilor. În această retragere, Beniamin Densușianu și cei șase luptători sunt surprinși de către o ceată de insurgenți maghiari. După "schimbarea alor câteva pușcături rezolute între olaltă, ne-a succes a ne retrage către păduricea, ce nu era departe, în care am scăpat de măcelul ce ne era menit"¹⁴⁷, relatează Beniamin Densușianu în memoriile sale. Prefectul Nicolae Solomon, "cu ceialalți consoci ai mei n-au participat la acest atac, ci mai de timpuriu, s-au fost retras către Mehadia"¹⁴⁸. Tribunal Beniamin Densușianu și micul său grup s-au rătăcit și mai mult de grosul trupelor române și imperiale. Am pibegit și rătăcit prin munți, fără hrană și prin zăpadă, vreme de trei zile, coborând apoi la "satul Teregova, unde de mai înainte sosisă o seamă din campioni noștri, dar nu toți și unde erau și trupele Ces(aro) Reg(ești) resosite din România, sub generalii Malkovski și Kaliani"¹⁴⁹. Aici Beniamin Densușianu i-a reîntâlnit pe majoritatea camarazilor săi de luptă și anume pe tribunii hațegani "S. Sălășan, Saturn, Bociat, Cetățeanu, Șuşman, Ulpianu, D. Darie și cu ei și pe Vas(ile) Moga"¹⁵⁰. La Teregova, Beniamin Densușianu și camarazii săi vor rămâne vreme de câteva săptămâni, primind drepturile ce se acordau unui soldat și constând din "20 cr. la zi și pâine"¹⁵¹.

În înaintarea lor, trupele maghiare întâmpină o nouă rezistență în comuna Marga "unde soldații lui Bem, încercând să rechiziționeze cu forța vite pentru aprovizionare, locuitorii se opun cu îndârjire. Drept pedeapsă satul este incendiat și ard 27 de case din totalul de 81"¹⁵². Fără a mai întâmpina vreo rezistență trupele lui Bem ocupă, în 17 aprilie, orașul Caransebeș, apoi se îndreaptă spre Lugoj, pe care-l ocupă la 18 aprilie 1849. Pentru a urmări mișcările inamicului generalul Malkovski ordonă

¹⁴⁶ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. 4. Vezi anexele I, II și III.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ernest Armeanca, op. cit., p. 513.

¹⁴⁹ Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu în revoluția română,...p.18-31; Idem, Din activitatea revoluționară desfășurată de Beniamin Densușianu,...p. 123-134. Vezi și anexele I, II și III.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, Revoluția română din 1848, București, 1969, p. 283; I. D. Suci, op. cit., p. 281.

organizarea unei misiuni de patrulare de-a lungul râului Timiș. Patrula este condusă de locotenentul Morariu și era alcătuită din vreo 50 de luptători "jumătate militari regulați, jumătate transilvăneni retrași"¹⁵³. Misiunea patrulării era să străbată "satele de către munți, care acuma erau sub cârmuirea insurgenților"¹⁵⁴. În această patrulă "am luat parte și eu și consocii mei tribunii de mai sus, în 10 zile patroilând până pe la satul Mărul", de unde "ne-am reîntors iar îndărăpt la Teregova și de acia mergând eu cu comandantele Morariu, la Mehadia, unde era cartierul general, am încunoștințat generariul cu succesul patroilării noastre"¹⁵⁵, scrie Benjamin Densușianu în memoriile sale despre revoluție. Generalul ordonă o nouă patrulare, de astă dată "pe partea stângă a Timișului și tot aceiași bărbați și am resoluat și la aceasta și am umblat tot cu comandantele sus numit, în vreo alte 10 zile, până pe la Tânova și Agerișiu"¹⁵⁶. Aici primesc știrea că trupele cesaro-regești "fără vreo lovire, s-au retras toate, din nou, în România, așa că noi am rămas în mijlocul insurgenților"¹⁵⁷. Începe o altă dramă a tinerilor luptători hațegani. Militarii bănățeni s-au împrăștiat pe la casele lor, lipsind patrula de călăuze care să cunoască locurile. Deplasându-se mai mult în timpul nopții și prin păduri, luptătorii ardeleni reușesc să traverseze Timișul pe la Slatina și să ajungă "pe la Ilova, în Carpații mărghiași"¹⁵⁸.

În rândul lor începe o aprigă dispută privind calea de urmat. Locotenentul Morariu a optat pentru retragerea "în România, la trupă"¹⁵⁹. Majoritatea tribunilor – relatează Benjamin Densușianu – "ținem a ne trage prin Carpați către Ardeal și de ne va succede, cu orice preț să trecem la lancu"¹⁶⁰. Împreună cu locotenentul Morariu trec munții, în Țara Românească, cei "câțiva militari și cu tribunii Ulpian, Șușman și Bociat"¹⁶¹. La rândul său Benjamin Densușianu, împreună cu "Vas. Moga, Saturn,

¹⁵³ Vezi anexele I și III.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Ibidem. Plasată în contextul revoluției române de la 1848, noțiunea de România "sintetiza aspirațiile de unitate ale epocii revoluționare, valoarea de model a noii alcătuirii politice de la sud și răsărit de Carpați, pentru românii din Transilvania".

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem.

Damian, Peucian, Cetățean și Darie și cu 5 feciori români, ne-am resoluat a ne retrage înapoi în Ardeal și a trece în munți la tabăra lui Iancu¹⁶². "Suind peste comuna Ilova, în munți de către România, am urmat, cu mari pericole de viață pe culmile acestora, acoperită încă de multă neaua (fiind în luna lui mai), trecând peste tot șirul munților acestora de către România, văile, pădurile și prăpăstiile lor, în timp de 5 zile, abia am ajuns în munți deasupra comunei Păucinești"¹⁶³. Ajunși aici tinerii revoluționari se adăpostesc într-o colibă de păstori de vite și trimit pe "tribunul Păucean, care era din acea comună, ca să ne procure merinde și încălțăminte, căci merindea o gătasem și încălțămintele ni se ruinasă cu totul"¹⁶⁴. Tribunalul Păucean se deplasează în satul natal de unde le procură ceva merinde iar pentru încălțăminte le aduce niște opinci din piele de bou neargășite și cu părul încă pe ele și cu sforile necesare pentru a le putea lega pe picioare. Astfel echipați grupul coboară muntele și apoi evitând așezările omenești trec dealurile spre satele Ștei și Densuș, cu scopul de a "trece și peste dealurile și pădurile Hunedoarei, apoi peste apa Mureșului, în munți și la armata lui Iancu"¹⁶⁵. Tinerii luptători erau puțin informați asupra situației politice și militare din Ardeal, pe care-l părăsiseră cu mai multe săptămâni în urmă. Se opresc în satul Ștei, "adăpostindu-se într-un grajd de vite, la un om cunoscut"¹⁶⁶ lui Benjamin Densușianu. Acesta trimite știre tatălui său Vizantie Pop și să-i aducă "ceva bani și merinde de călătorie"¹⁶⁷.

Atenționați de preotul din Densuș, Vizantie Pop, asupra pericolului la care se expun și a imposibilității de a ajunge la Iancu, tinerii se despart în mai multe grupuri. Saturn, Păucean și Darie se reîntorc iarăși în dealurile Păucineștilor "unde au rămas până s-a frânt rebeliunea"¹⁶⁸. Tribunalul Cetățeanu a pribegit singur prin satele Răchitova, Ciula Mare și Ciula Mică și în cele din urmă a fost "prins de unguri și întemnițat în Hațeg"¹⁶⁹. La rândul său Vasile Moga, fiind originar din câmpia Ardealului, a trecut singur "peste dealurile și pădurile Hunedoarei, și într-o comună din aceste dealuri a fost

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ Ibidem. Vezi și anexele I, II și III.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem.

prins și dus în Hunedoara și trădat ungarilor de acolo, care apoi sub escortă l-au trimis la Alba Iulia, unde l-au înrolat la honvezi¹⁷⁰.

Beniamin Densușianu este sfătuit de tatăl său să se întoarcă la casa părintească. Pe drum s-au întâlnit cu un plăieș din Densuș care în acea noapte l-a trădat la niște dregători unguri de acolo, care până în ziua l-au arestat și apoi escortat "la solgăbirăul din Peșteana, Papp Janos"¹⁷¹. Conform instrucțiunilor primite de la autoritățile revoluționare maghiare, toți revoluționarii români prinși erau deferiți tribunalelor de sânge din zona în care erau arestați. Solgăbirăul din Peșteana, Papp Janos, trimite 4 husari înarmați să-l escorteze până la Hațeg pentru a-l preda tribunalului de sânge care activa aici. La Hațeg, ne relatează Beniamin Densușianu, aceștia m-au predat "celebrului comandant de piață și maior de honvezi, numit Kleeberg"¹⁷². Comandantul tribunalului de sânge din Hațeg a dat ordin să fie închis în "temnița gardei principale de honvezi, unde l-am aflat și pe vicetribunul Cetățean de Subcetate"¹⁷³. Cei doi tineri revoluționari au suportat tratamentul inuman al închisorii, în perioada 28 mai – 20 iunie 1849, fiind în mai multe rânduri în pericol de a-și pierde viața. De altfel tribunalul de sânge i-a și condamnat la moarte prin spânzurătoare, fiind salvați doar în urma intervențiilor vicarului greco-catolic al Hațegului, Constantin Papfalvi, care era și deputat în dieta maghiară, la generalul Bem¹⁷⁴. În momentul eliberării lor din închisoare tinerii au fost conduși la cancelaria comandantului Kleeberg, care apostrofându-i în prezența vicarului Papfalvi le-a zis: "Aveți noroc în protecțiunea și intervenirea acestui domn că astăzi nu ați mai fi în viață"¹⁷⁵. Și într-adevăr tribunalul îi condamnase la moarte prin spânzurătoare pe motiv că "au fost tribuni și nu militari pe lângă dinastia împărătească"¹⁷⁶. După eliberarea din închisoare tânărul Beniamin Densușianu este supus unui regim de observație din partea autorităților maghiare. Pentru o mai bună supraveghere este obligat să lucreze "ca econom, în curtea judeului primariu co/mi/t/a/tense/ Lukats

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Ibidem. Vezi anexa II.

¹⁷⁶ Ibidem. Vezi anexa I.

Josef din Densușiu"¹⁷⁷. După înfrângerea revoluției maghiare, Benjamin Densușianu renunță la serviciul său, puțin onorant, și obține un post de notar pentru "comunele Ciula Mică, Răchitova, Lunca Cerni și Meria"¹⁷⁸, post în care a activat până în toamna anului 1850. În această calitate Benjamin Densușianu a luat parte la "prima conscripțiune de popor, din 1850, întreprinsă în părțile Hațegului"¹⁷⁹.

Odată cu redeschiderea școlilor din Blaj, în toamna anului 1850 "am hotărât a-mi continua studiile și mai departe, și încă pe cariera bisericească, căci pe alta părinții mei, după jefuirea pățită prin insurgenții unguri, nu mai erau în stare a ne ajuta"¹⁸⁰. În vacanțele școlare conduce "lucrările de măsurare cadastrale, în comunele Densuș, Ștei și Livezeni"¹⁸¹. La Petrila și Petroșani lucrează cu un colectiv mai numeros și în vacanța din "1853, am gătat și protocoalele cadastrale, în Orăștie"¹⁸².

În cadrul revoluției române din 1848-1849, Benjamin Densușianu se dovedește a fi un "temerar erou, figură de legendă, ținând arma în mână, amenințat cu spânzurătoarea, scăpat miraculos"¹⁸³. Aceste virtuți dobândite în vâltoarea evenimentelor revoluționare îl vor însoți toată viața, în toate acțiunile întreprinse, în domeniul didactic, ecleziastic sau politic.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Ibidem. Vezi anexele I și III.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem. Vezi anexa I.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² Ibidem.

¹⁸³ Marin Bucur, op. cit., p. 9-10.

PROFESOR LA PREPARANDIA DIN HAȚEG (1854-1857)

Revoluția de la 1848 din Transilvania deschisese și pentru învățământ o necesitate adâncă de reînnoire. Dar românii transilvăneni nu aveau nici o aristocrație bogată și cultă cum era cea maghiară, și nu dispunea nici de o burghezie puternică, cu tradiție în viața urbană, antrenată în industrie, comerț și finanțe, cum era patriciatul săsesc. În această situație purtătorii de cuvânt ai națiunii române sunt oamenii cu carte, intelectualii, care se ridică deasupra masei compact țărănești, trăiesc în mijlocul său și sunt în directă legătură cu ea¹.

Elita intelectuală din Transilvania prerevoluționară are meritul de a fi pus în circulație idei noi, avansate, distingându-se în comparație cu înaintașii lor, prin preocupări mai numeroase și mai variate în materie de educație². Necesitatea înaintării românilor prin cultură reiese cu pregnanță din articolul 13 al Rezoluției adoptată de către Marea Adunare Națională de la Blaj, din 3/15 mai, prin care se cerea: "înfiițarea de școli române în toate satele și orașele, gimnazii, institute tehnice și seminarii, precum și o universitate dotată din casa statului, în proporțiunea poporului contribuunt, cu dreptul deplin de a-și alege directorii și profesorii și de a sistematiza învățăturile după un plan școlastic și cu libertatea de a învăța"³.

Rezolvarea cauzei școlare a națiunii române intelectualii o văd printr-o masivă subvenționare din partea statului. În acest scop delegații națiunii române revendică stăruitor la Viena, ridicarea de școli de toate gradele pe spesele statului, înființarea unei Academii române de drept, în folosul căreia Avram Iancu își donase, prin testament, întregul avut⁴. Deosebit de activă în lupta pentru revendicări în domeniul învățământului se manifestă și elita intelectuală hunedoreană. Locuitorii din scaunul Orăștiei, revendicau în petiția lor, înființarea și susținerea de către stat a școlilor românești populare, o preparandie la Orăștie, burse pentru studenții de la

¹ Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania, cîtor de școală (1850-1867)*, Cluj, 1994, p. 5.

² *Ideologia generației române de la 1848*, București, 1968, p. 101.

³ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, 1974, p. 109.

⁴ Teodor Pavel, *Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860)*, în *Lucrări științifice, Oradea, seria B*, 1970, p. 236.

universități străine⁵. La cererile românilor, ministrul Leo Thun declara că nu este de acord cu deschiderea de facultăți și universități pentru fiecare popor în parte și recomanda înființarea de școli elementare pe "spesele proprii ale poporului"⁶. Curtea din Viena este nevoită să accepte unele transformări și înnoiri în domeniul învățământului. Dar în concepția conducătorilor imperiului reformele urmau să se facă la Viena, și nu în provincii, pentru că în concepția lor, ele trebuiau să satisfacă o anumită politică școlară a statului. La începutul anului 1850, Principiile generale privind reorganizarea învățământului din monarhie, erau deja formulate. La 19 aprilie, același an, baronul Wohlgemuth, guvernatorul militar și civil al Transilvaniei, le face cunoscute prin ordonanța intitulată "În privința principiilor pentru organizarea învățământului în Transilvania"⁷. Principiile au suplinit rolul unei legiuri școlare de bază în deceniul absolutismului. Principiile tratau învățământul ca o chestiune comună a statului și a bisericii⁸. Statul avea dreptul de "superinspecțiune" asupra tuturor instituțiilor școlare. În baza lor, școli de orice grad, puteau fi ridicate și întreținute nu numai de către stat, ci și de biserică, de comunități, asociații sau persoane particulare"(§ 2)⁹. Statul își rezerva dreptul de a închide orice școală privată dacă se aprecia că activitatea ei este "periculoasă în privința politică sau morală"¹⁰. Prin ordonanță se marchează unele tendințe de modernizare, învățământul fiind mult lărgit, ceea ce în teorie ar duce chiar la generalizarea lui. Conform § 1, statul va trebui, chiar "și cu sila a lucra într-acolo ca să asigureze fiecărui prunc atâta învățătură câtă se află în sfera școalei populare și elementare"¹¹.

Legiuirea din 19 aprilie 1850 va fi completată printr-o serie de ordonanțe, regulamente și instrucțiuni, prin care se va căuta să se perfecționeze sistemul de învățământ. În baza legii, cele două biserici românești trec la organizarea învățământului primar. În cadrul acestor eforturi se înscrie și înființarea Preparandiei de dascăli greco-catolică din Hațeg. Imediat după 1850 se deschid școli în mai multe comunități din ținutul Hunedoarei, Hațegului, Orăștiei și Zarandului. Dar se ridica una

⁵ Ibidem.

⁶ Vasile Netea, op. cit., p. 112.

⁷ Teodor Pavel, op. cit., p. 298.

⁸ Ibidem.

⁹ Foia legilor provinciale și a gubermiului, 26 mai 1850, p. 67.

¹⁰ Teodor Pavel, op. cit., p. 238.

¹¹ Ibidem.

dintre cele mai acute probleme, lipsa unor învățători calificați. Din cauza lipsei lor, în învățământ pătrund o serie de elemente străine de activitatea didactică " caporali întorși din armată, diurniști aruncați afară din slujbe din diferite cauze și alții. Ei erau slab pregătiți și nu cunoșteau nici o metodă de predare, iar activitatea lor lăsa mult de dorit"¹². O statistică din anul 1851 releva starea de inferioritate în domeniul școlilor a românilor din Transilvania. În acest an existau în Transilvania 2164 școli primare, din care 455 germane, 742 românești, 949 maghiare, 18 româno-maghiare¹³.

Situația școlilor din Țara Hațegului era mult mai gravă. Dintr-un memoriu înaintat de vicarul Hațegului, Ștefan Moldovan, la 19/31 august 1852, guvernatorului Transilvaniei, Carol de Schwarzenberg rezulta că " în 60 de comunități mari și în 22 mai mici, nu se afla nici o școală Elementaria"¹⁴. Numirea în fruntea vicariatului Hațegului a lui Ștefan Moldovan, cunoscută personalitate a revoluției române de la 1848¹⁵, a însemnat începutul unei febrile activități pentru înființarea de școli pe seama poporului român. Ștefan Moldovan rămâne credincios idealului revoluționarilor români de la 1848, cuprins în testamentul lui Avram Iancu " de a câștiga prin cultură ceea ce nu s-a putut câștiga prin lupta armată"¹⁶.

La repetatele cereri și memorii adresate guvernatorului Transilvaniei i se răspunde, la 26 august 1853 că nu se "poate aproba planul pentru ridicarea școlilor comunale, ci află de lipsă să se înființeze școli

¹² Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, 1971, p. 15.

¹³ *Istoria învățământului din România*, Compendiu, București, 1971, p. 121.

¹⁴ Gheorghe Naghi, *Memoriile lui Ștefan Moldovan din 1852 și 1854 cu privire la școlile românești din Hațeg*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 423.

¹⁵ Despre viața și activitatea lui Ștefan Moldovan vezi: Demetriu Radu, *Vicariatul Hațegului. Sematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 127-130; Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, p. 150-151; Ioana Botezan, *Documente privind istoria învățământului din Țara Hațegului între 1850-1860*, în *Sargetia*, VIII, 1971, p. 119-128; Lucian Giura, Mihai Racovițan, *Fruntașul revoluționar de la 1848, Ștefan Moldovan*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 409-419; Gheorghe Naghi, *Memoriile...* p. 421-430; Idem, *Un manuscris inedit al lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului în mijlocul secolului al XIX-lea (I)*, în *Sargetia*, XX, 1986-1987, p. 306-336; Adrian Andrei Rusu, *Un manuscris inedit al lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului în mijlocul secolului al XIX-lea*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 253-282; Ioachim Lazăr, *Din activitatea Preparandiei din Hațeg (1854-1857)*, în *Alia*, Cluj, XXIX, 1989, p. 503-512; Idem, *Învățământul pedagogic hunedorean între anii 1848-1883*, în *Sargetia*, XXV, 1992-1994, p. 623-660; Idem, *Învățământul pedagogic, gimnazial și liceal din sud-vestul Transilvaniei în perioada 1853-1883*, în *Sargetia*, XXVII/2, 1997-1998, p. 37-104.

¹⁶ Maria Iltu, *Forme instituționalizate de educație populară în România, 1859-1918*, București, 1981, p. 43.

confesionale”¹⁷. În același timp i se mai recomanda ca autoritatea bisericească să deschidă la Hațeg, o preparandie în care să se pregătească cei înclinați spre cariera dascălească¹⁸. Cu acordul autorităților bisericești de la Blaj, Ștefan Moldovan trece la întocmirea unui plan pentru înființarea preparandiei. În primul rând caută să rezolve problema profesorului prin angajarea unui absolvent al Institutului pedagogic din Viena. Astfel, la 5 octombrie 1853, Ștefan Moldovan cerea Episcopiei din Blaj să-i trimită ca dascăl al noii preparandii pe tânărul Petru Anca, absolvent al Institutului pedagogic din Viena¹⁹. Pentru atragerea autorităților civile, a preoțimii și a comunităților greco-catolice la susținerea preparandiei, Ștefan Moldovan convoacă sinodul vicarial, în zilele de 19-20 octombrie 1853, la care participă și comisarul cercual Friedrich Wagner, în care se stabilesc următoarele acțiuni:

“În orașul Hațeg, sub privegherea oficiului vicarial, să se înființeze un curs școlastic de 3 ani în care să se deprindă pruncii tineri aleși din toate comunele vicariatului, ca să poată fi dascăli; ca dascălul acelora să aibă plata anuală 400 fl. bani buni și cuartir sau 100 florini; plata dascălului și alte cheltuieli în sumă de 1400 fl. să se repartizeze, pe comunele vicariatului, câte 20 cr. m. c. la un fum”²⁰.

Preoții participanți trebuiau să transmită hotărârile sinodului către enoriașii lor din comune și să-i lumineze “despre folosul unei asemenea școli, să-i îndemne a plăti de bună voie taxa, de câte 20 cr. și a-și trimite pruncii destoinici la învățătura dascăliei”²¹. La 27 decembrie 1853, Ștefan Moldovan, îi scria lui Timotei Cipariu la Blaj, informându-l despre participarea autorităților civile la această acțiune, care au “și dat ordine prin juzzii satelor în coînțelegere cu frații parochi să se adune banii aruncați pe comune”²². În aceeași scrisoare îl mai informa și despre procurarea “unei case de școală și alta pentru dascăli și cu 7 ian(uarie) c(alendar) v(echi), ne grăbim cu voia lui D-zeu a pune început pentru acela”²³. Episcopia Blajului

¹⁷ Răspunsul guvernatorului reflectă poziția Curții din Viena de a lăsa învățământul primar pe seama naționalităților, fără a-l subvenționa din bugetul statului.

¹⁸ Iacob Radu, op. cit., p. 150-151.

¹⁹ Ioachim Lazăr, *Învățământul pedagogic, gimnazial și liceal...*, p. 37-104.

²⁰ Iacob Radu, op. cit., p. 151.

²¹ Ibidem.

²² Ioana Botezan, op. cit., p. 121.

²³ Ibidem.

rezolvă la rândul său problema profesorului. În locul lui Petru Anca, solicitat de către vicarul Ștefan Moldovan, Consistoriul îl alege pe tânărul teolog de la Blaj, Beniamin Densușianu. Originar din satul Densuș, Beniamin Densușianu este scutit de frecventarea anului IV și trimis ca profesor la preparandie. "În decembrie 1853 – nota Beniamin Densușianu în memoriile sale - episcopul Blajului, la cererea vicarului Ștefan Moldovan, mă denumesc de profesore la schola preparandiale interimale din Hațeg"²⁴.

La 10 ianuarie 1854, Ștefan Moldovan trimite un memoriu mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu, în care relatează mersul pregătirilor pentru "întemeierea unui curs preparandial, în Hațeg, pentru dascăli"²⁵. Spre acest scop Fr(atele) Beniamin Densușianu absolvind teologia s-a dimis ca să se întrebuințeze de învățător"²⁶. În același timp îl mai informa și despre problemele rezolvate până la data respectivă. "Tineri s-au adunat, până acum 46; casă de școală și de dascăl s-a tocmit lângă biserica noastră pe cursul anului acestuia până ult(ima) iulie cu 142 fl., din care 50 fl. v. a. s-au dat înainte de la mine, scaune s-au dobândit cu împrumut de la fost Școală națională de aici și de poimâne se vor începe prelegerile pregătitoare"²⁷.

Ștefan Moldovan a intervenit și la conducerea cercului Hațeg pentru a aproba, pentru 11/23 ianuarie 1854, "adunarea parțială a asesorilor acestui scaun, spre a hotărî acelea ce sunt de lipsă pentru organizațiunea acestui curs școlastic"²⁸. Pentru buna pregătire a deschiderii cursului preparandial, Ștefan Moldovan îl ruga pe mitropolitul Șuluțiu "să se îndure a-i da numitului, pofitul de la înaltele oficie civile, grațiosul decret despre aplicațiunea dânsului, în acest post și a demanda ca să i se dea și Testimoniul clerical despre progresul dânsului până aci avut"²⁹.

În data de 23 ianuarie 1854, s-a desfășurat un nou sinod vicarial, în cadrul căruia s-a aprobat un regulament de funcționare a școlii preparandiale și s-au stabilit obiectele ce urmau a fi predate elevilor. Obiectele de învățământ constau din: scrierea și citirea română, germană și maghiară, gramatica, catehismul și istoria biblică, istoria naturală, aritmetica,

²⁴ Ioachim Lazăr, *Din activitatea preparandiei*,...p. 505.

²⁵ Gheorghe Naghi, *Memoriile lui Ștefan Moldovan*,...p. 429.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

istoria patriei, pedagogia, geografia, economia și cântările bisericești³⁰. Materia de învățământ a fost împărțită pe 3 ani și 5 semestre, anul I având un singur semestru. Intenția vicarului de a deschide cursurile, încă din ianuarie 1854, a fost împiedicată de către Guberniul Transilvaniei, care întârzie cu emiterea decretului de înființare până în toamnă. În perioada ianuarie-octombrie, cu întrerupere în lunile de vară, s-a desfășurat pregătirea tinerilor care urmau să fie primiți în preparandie. Pentru pregătirea lor, vicarul Ștefan Moldovan îi cerea lui Timotei Cipariu să-i trimită "batâr 50 de exemplare de abecedare"³¹, pentru inițierea lor. Ștefan Moldovan își motiva cererea de abecedare prin faptul că "unii tineri ce concurg la această școală, nici inițiați, ba și ceilalți numai pe slove îndemnați"³².

Pentru cursul preparandial I s-au prezentat un număr de 69 de tineri care au început pregătirea cu profesorul Beniamin Densușianu. La 25 aprilie/6 mai 1854 Ștefan Moldovan îl informa pe Timotei Cipariu că sinodul vicarial a hotărât ca "până ce ar veni de la locurile înalte ceva hotărâre, bună-rea pentru școala preparandială de aici, totuși să începem cursul școlastic cu 1 noiem(brie) v(echi)"³³. Aprobarea guvernului a sosit la 7 noiembrie 1854. Lipsa cărților de școală face tot mai anevoioasă desfășurarea cursurilor. Imediat după deschiderea oficială a preparandiei, la 9/21 noiembrie 1854, Ștefan Moldovan solicita profesorului Timotei Cipariu să-i trimită 30 Abecedare, 50 Gramatici, 50 Istorii naturale și 50 Istorii biblice³⁴. "Dați-ne cărți, ca să nu petrecem în deșiert timpul cel mai scump"³⁵.

Înregistrându-se progrese în pregătirea tinerilor candidați, în ianuarie 1855 se poate trece la alegerea celor apti pentru a deveni preparanzi. La 20 ianuarie 1855, în prezența directorului preparandiei Ștefan Moldovan, a lui Vasile Buteanu, pretorul cercului Hațeg și a câtorva preoți, Beniamin Densușianu trece la examinarea candidaților din materia parcursă, pentru a-i alege pe cei mai buni, care vor deveni preparanzi³⁶. Lista

³⁰ Iacob Radu, op. cit., p. 151.

³¹ Ioana Botezan, op. cit., p. 121.

³² Ibidem.

³³ Ioachim Lazăr, Învățământul pedagogic, gimnazial și liceal..., p. 42.

³⁴ Ioana Botezan, op. cit., p. 121.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ioachim Lazăr, Învățământul pedagogic, gimnazial și liceal..., p. 43.

nominală a tinerilor reușiți la examen urma să fie înaintată, în baza Decretului de înființare a Preparandiei, Locotenenței Transilvane spre aprobare. Pe lângă probele privind cunoștințele acumulate, candidații trebuiau să aibă vârsta de peste 15 ani³⁷. În urma examenului au fost aleși un număr de 31 elevi³⁸. Ceilalți tineri au alcătuit efectivul a două clase începătoare "ce încă au a se instrua în această școală"³⁹. Aceștia alcătuiau un curs inferior, numit în sinodul din 20 ianuarie 1855 "seminariu din care după abilitate să se aleagă la Preparandie"⁴⁰, și s-a angajat ca învățător Simion Ulpianu, teolog absolvent al Blajului.

Tot în sinodul vicarial a fost aprobat și Regulamentul preparandiei intitulat "Legile școlare după care fiesce care școlariu să se poată îndrepta către purtarea onestă (de liniște) de un tânăr școlariu decent (cuvincioase) și toată lucrarea contrarie (dimpotrivă) aspru va fi pedepsită"⁴¹. Cu cei 31 de elevi Benjamin Densușianu a desfășurat o serioasă pregătire. Programul zilnic de instruire se desfășura atât dimineața, de la orele 8, cât și după masă de la orele 14. Elevii erau obligați ca la "întâia tragere a clopotului bisericii greco-catolice să se grăbească la școală, că cel ce va întârzia fără de pricină necuvincioasă, legiuita pedeapsă nu-l va trece"⁴². După intrarea în clasă fiecare elev se va "așeza la locul său, în scaun, aici în liniște învățând, să aștepte începerea prelegerilor"⁴³. O mare grijă trebuia avută pentru păstrarea bunurilor școlii între care se amintesc scaunele, pereții, ferestrele, tabla, masa, padimentul, ușa școlii și toate uneltele din jurul ei "să le păzească nevătămate, de cumva, de careva se vor strica, ciopli ori se vor mengi (mânji n. n.) și se va ști de cine, acela, pe lângă deregerea lucrului stricat, va lua și legiuita pedeapsă"⁴⁴. Regulamentul de funcționare al școlii prevedea pedepse severe pentru comportarea necuvincioasă în timpul slujbei în biserică sau la deplasarea pe stradă. "Studentul când va ieși din școală, ori din biserică, ducându-se la gazdă, mersul pe uliță și în târg să fie pe cinste, la tot omul care-l va întâlni bineția să-i dee, unii cu alții nu se vor

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, Anexa VII.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Iacob Radu, op. cit., p. 152.

⁴¹ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 26. Anexa VIII.

⁴² Ioachim Lazăr, Învățământul pedagogic, p. 634.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

împinge ori trânti, cu pietre sau cu tină, ori cu neauă, unii după alții nu vor azvârli, iama pe gheață nu se vor da”⁴⁵.

Regulamentul școlii interzice tinerilor amestecul “în adunări de oameni de pe uliță și prin piațiu să nu se bage, cu copiii orașului ori cu alții în jocuri, lupte, lovire sudălmii și vorbe necuvioase să nu se afle, că cela ce în de aceste se va afla vinovat, aspru se va pedepsi”⁴⁶. “De cum se înserează, fiește care să fie la gazdă sua, pe uliția noaptea să nu umble sau la case oprite să se afle, în lucruri necuvioase tinerilor de școală, că cel ce se va afla cu de aceste vinovat, singur-și va vedea umarea pedepsi”⁴⁷. Se interzicea tinerilor studenți “mergerea la cârciumă (făgădău), beutura de vin și vinars până la beția – jocul cu cărțile ori alte jocuri pe amiruita unii de la alții și fumarea în pipă a tabacului sub răspunzătoare pedeapsă sunt aspru oprite”⁴⁸.

Tânărul student trebuie să fie foarte atent cu gazda lui “să-l omenească și să-l cinstească, cu acela să nu se sfădească, uneltele lui să nu i le strice, pe acela să nu-l fure”⁴⁹. O atenție deosebită era acordată curățeniei corpului, a hainelor, a cărților și a tuturor lucrurilor ce va avea un tânăr, “tare să o păzească, că cel nespălat, nepieptănat, necurățit la haine ori la trup, cu hainele nestrânse pe lângă el – cu un cuvânt, cel necurățit, după lenea sua se va pedepsi”⁵⁰.

Pedepsele aplicate tinerilor preparanți erau în funcție de gravitatea abaterilor și mergeau de la “arest în școală, îngenunchiere în școală, până la aruncarea cu tot din școală”⁵¹. Unii dintre tineri nu se pot încadra disciplinei. Atrăși și de alte școli, cu o disciplină mai puțin severă, o serie de tineri părăsesc Preparandia.

La 10 ianuarie 1855, “fără nici o cauză cuvincioasă, trei tineri din această școală și anume Samoil Vlad de Ponor, Ione Ungur de Livadia de Câmp și Petru Popa de Vâlcele au dezertat și precum s-a înțeles s-ar afla primiți în Școala națională germană de aici”⁵², menționa profesorul Benjamin

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 26. Anexa VIII.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, Acte 26.

Densușianu. Patru zile mai târziu el îl informa pe Ștefan Moldovan despre acest incident și solicita luarea unor măsuri ca să "urmeze și acei tineri dezertori cele cuvincioase"⁵³. Tergiversarea aprobării înființării Preparandiei l-a determinat pe Benjamin Densușianu să încerce să-și clarifice statutul. Astfel la 21 ianuarie 1855, el cerea să "fie întărit acestui institut de profesor ca a lui ocârmuitor și învățătoriu <profesor>, asemenea să fie întărit și aprobat prin locurile mai înalte"⁵⁴. În acest fel Benjamin Densușianu dorea să fie mai sigur de viitorul său, mai ales că nu-și încheiase anul IV de teologie. El era conștient despre funcționarea provizorie a Preparandiei, care urma să-și înceteze activitatea după trei ani, perioadă în care asigura necesarul de învățători pentru școlile greco-catolice din Țara Hațegului. Prin urmare el cere legitimarea și asigurarea și de aici înainte, pentru viitorul său solicitând "de la On. S. Sinod Vicariale a mijloci la locurile mai înalte, competente, asemenea o decretată întărire pentru mine și acest post învățătoresc"⁵⁵.

În felul acesta – ne spune Benjamin Densușianu " și eu să mă bucur de un termen bun, ca pământul tare al fericirii mele și nu de temerile arenei"⁵⁶. În anul trecut (1854 n. n.), "prin Măritul acestui Scaun Vicariale, urzitorul Școlii Preparandiale de aci, când începuturile ei, când încă stau numai în cereri de la locurile mai înalte fusei luat din Blasiu, cu învoirea Excelenței Sale Mitropolitul Nostru de la studii și adus de profesor în acest institut, încredințat cu cuvioasa rebonificare pentru post"⁵⁷. Dar locurile înalte – continuă Benjamin Densușianu – întârziară mult cu aprobarea acestui institut, prin urmare nici eu fui rebonificat în dregătoria mea, sub acest timp de întârziere, fiindcă aceasta încă era în strânsă legatură cu aprobarea locurilor mai înalte"⁵⁸. Aproape un an, sublinia Benjamin Densușianu, la școala preparandială "am servit cu stipendiul meu ce-mi crușasem de la conducerea cadastrală, până ce mi s-a adunat salariul după repartiția făcută pe poporul Valei Hațegului"⁵⁹. Acum după un an - remarca Benjamin Densușianu în memoriul său din 21 ianuarie 1855 - "dobândindu-se

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, Anexa IX.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, Anexa II.

aprobarea institutului, prin urmare eu care până acum, în acest post am militat ca soldatul meu în datoria luată, nemaifiind în stare și de acum înainte a terna, pretind ca prin Sinodul Vicariale, patronul acestui institut, după maxima că, demn e servitoriul de plata sa, să mijlocească de la locurile competente cât mai curândă mea rebonificare și anume restul anului trecut și din prezinte până acum în sensul contractului ce există; ca așa să mă scap și eu de supramărirea celor ce caută la mine ca în punga lor"⁶⁰. La 24 ianuarie 1855, Beniamin Densușianu înainta directorului Ștefan Moldovan "Protocolul legilor școlare" și "protocolul școlar", semnate, care, primind încuviințarea vicarului, să fie înaintate la "locurile mai înalte ca să-și dobândească cuvincioasa întărire"⁶¹. Încă de la începutul anului 1855 apar și primele defecțiuni în finanțarea preparandiei. Contribuțiile bănești repartizate pe comunele greco-catolice ale vicariatului se strâng cu mare dificultate. La 27 februarie 1855, Beniamin Densușianu se adresa Direcțiunii preparandiei solicitând primirea salariului ca "să mă mai pociu susținea, dar supus mâniei creditorilor ce m-au ajutat până acum"⁶². El preciza Direcțiunii că "la cea mai puțină prelungire, voi fi silit a recurge la superiorii care m-au ținut aici, ca aceia să mijlocească aceea ce serviciul meu de până acum pot pretinde"⁶³.

La repetatele cereri ale profesorului Beniamin Densușianu, vicarul Ștefan Moldovan îi trimitea protopopului Hunedoarei Ioan Fodor, la 2 mai 1856, cel două contracte încheiate în anul 1854 cu credincioșii greco-catolici din Hunedoara și Boș, rugându-l să-și ia osteneala a mijloci și adunarea apromișilor câte 20 cr., m. c. de la subscriși"⁶⁴. În cazul că nu s-ar putea aduna pe cale amicală, protopopul era împuternicit să apeleze la "Dregătoria pretorială locală, ca aceasta pe calea puterii sale și executive să-i adune"⁶⁵. Intervenția lui Ștefan Moldovan era determinată de apropierea termenului ca "să se plătească școala și dascălii"⁶⁶. Întrucât se întârzie cu strângerea banilor din Protopopiatul Hunedoarei, vicarul se adresează direct autorităților respective. La 19/31 iulie 1856 el cerea "preturii din Hunedoara să intervină în vederea strângerii" subsidiului de 14 fl. din Hunedoara și 3 fl.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II, Dosar I/1856, f. 30.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

40 cr. din Boș⁶⁷ întrucât protopopul Ioan Fodor în "deșert s-a ostenit cu vorbe bune"⁶⁸.

Este nevoie de o nouă intervenție la autoritățile civile din Hunedoara. La 7/19 decembrie 1856, Ștefan Moldovan cerea din nou Preturii din Hunedoara să-și folosească toată influența pentru încasarea sumei de 17 fl. 40 cr. stabiliți "în puterea contractelor date de bună voie de la comunitățile gr. cath. din Hunedoara și Boș, pe seama Institutului preparandiale de dascăli întemeiat în Hațeg"⁶⁹. După încheierea unui semestru elevii susțin examene publice, la care asistau reprezentanți ai autorităților locale, directorul școlii, preoți și părinți. În 22 martie 1855, 59 de tineri, elevi ai preparandiei "au dat examen în fața tuturor d-lor amployați de aici, peste așteptare bun"⁷⁰, îi scria Ștefan Moldovan lui Ioan Fodor, protopopul Hunedorei. La sfârșitul celui de-al doilea semestru elevii susțineau un nou examen. Dintr-o circulară a vicarului Ștefan Moldovan adresată dregătoriei pretoriale Pui, în 4/16 iulie 1856, rezultă că "tinerimea de la cursul preparandial de dascăli, întemeiat provizoriu pe 3 ani la Hațeg", se "ține examenul public, în 9/21 iulie, adică luni ce vine de la 9 până la 12 dimineața și apoi după amiază în numita zi"⁷¹. Cu acest prilej erau invitați să participe la examen atât preoții din vicariat cât și părinții elevilor. După examen s-a desfășurat sinodul vicarial în care urma să se stabilească "care din tineri se vor putea aplica de dascăli și unde, adică în care comunitate și cum"⁷². Pentru a ști care comune au cea mai mare nevoie de învățători, vicarul Ștefan Moldovan cerea prin circulară preturilor să-i indice în ce comunități se pot crea repede condițiile necesare funcționării școlilor, întrucât "toate comunele, după împrejurări, au nevoie de dascăli"⁷³.

Dintre tinerii care au susținut examenul din vara anului 1856, doar Moise Crăciunescu și Onisim Bărbuț au fost încadrați, ca învățători, la școlile din Cămești și Șerel⁷⁴. Cu prilejul sinodului vicarial din primăvara anului 1856 se aprobă și prelungirea Institutului pe încă trei ani. "Am întocmit

⁶⁷ Ioachim Lazăr, *Din activitatea Preparandiei*,...p. 510.

⁶⁸ DJHAN, *Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II*, Dosar 1/1856, f. 41.

⁶⁹ Ioachim Lazăr, *Din activitatea Preparandiei*,...p. 510.

⁷⁰ DJHAN, *Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II*, Dosar 1/1856, f. 333. Vezi și Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *Din istoria învățământului hunedorean*, Deva, 1973, p. 72.

⁷¹ Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *op. cit.*, p. 72.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 180 și 322.

școala preparandială de în nou pe 3 ani și îndatorând și pe cei pregătiți a mai repeta un an – această clasă constă din 2 secțiuni, în una se află repetenții, în a 2-a cei ce se primesc din nou la curs, cu dascălul Benjamin Densușianu”⁷⁵, îl informa Ștefan Moldovan pe Timotei Cipariu în 7/19 aprilie 1856.

La 23 septembrie 1856 Ștefan Moldovan îi expedia o scrisoare lui Ioan Fodor, protopopul Hunedoarei, în care îi cere să facă propuneri “spre regularea unor parochii din vicariatul Hațegului și din protopopiatele aceleia împreunate”⁷⁶. Tot cu acest prilej îl informa că “Școala preparandială de aici s-a mai prelungit pe încă trei ani și cursul se va începe cu 1 noiemb(rie) cal(endarul) nou”⁷⁷. “Cine ar dori a se pregăti aici de dascăl să se îndrepteze de către Fr(ă)ția Ta, la termen încoace”⁷⁸. Dar în calea funcționării Institutului se ridică noi piedici. Sumele necesare se strâng cu mare întârziere, mai ales din Protopopiatul Hunedoarei și cercul Puiului. Ștefan Moldovan este nevoit să apeleze în numeroase rânduri la autoritățile civile pentru executarea silită a contractelor. Dar chiar autoritățile tergiversează execuția silită. Deși intervenise la Pretura Hunedoarei încă în vara anului 1856, nici la sfârșitul anului nu se acționase pentru strângerea banilor din comunitățile Hunedoara și Boș. La 7/19 decembrie 1856 Ștefan Moldovan se adresa din nou preturii din Hunedoara, arătând că “în decurs de 5 luni de zile necăpătând nici un răspuns” rugând-o să “binevoiască a dispune grabnica scoatere a numitei sume, de va fi lipsă și pe calea execuției și banii a-i submite la acest oficiu”⁷⁹. Noua sa intervenție vicarul o justifică prin grija “pentru susținerea acestui institut și deplinirea lipselor și a pretensiunilor cu acela împreunate”⁸⁰.

Reorganizarea școlii a necesitat noi cheltuieli și un număr sporit de manuale școlare. În scrisoarea din 7/19 aprilie 1856, Ștefan Moldovan îi cerea lui Timotei Cipariu, 50 manuale de Geografie și istorie politică, 100 Aritmetică, 100 Științele naturale economice, Istoria bisericească pentru

⁷⁵ Ioana Botezan, op. cit., p. 126.

⁷⁶ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II, dosar 1/1856, f. 91.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ioachim Lazăr, *Învățământul pedagogic hunedorean*,...p. 655.

⁸⁰ Ibidem.

preparanți, dacă nu măcar adnotările Domnului Theodor Aaron, 30 exemplare, 200 Abecedare, 100 Metodici de Mohznic, 30 de Istории biblice⁸¹.

Cu toate eforturile canonicului Timotei Cipariu de a satisface cererile de manuale ale Preparandiei, el nu reușește pe deplin. În această situație cei doi profesori Beniamin Densușianu și Simion Ulpianu sunt nevoiți a întocmi o serie de manuale necesare elevilor. În 13/25 mai 1857, Beniamin Densușianu îi scria lui Ștefan Moldovan, canonic la Lugoj, despre preocupările sale informându-l și despre eforturile depuse pentru întocmirea unor manuale. "Istoria bisericească și Istoria romanilor antici, le-am isprăvit cu compunerea, ce îi drept pe lângă mare silinția – asemenea Economia pomilor, în care lucru m-am mai fost rugat și de Ulpian de mi-a ajuta, dar nimica mi-a folosit, de la Dregătoria civilă ni s-a mai adăugat un studiu Economia frăgarilor și a viermilor de mătase, și cu acesta facem ce facem"⁸².

La 21 ianuarie 1857 episcopul Alexandru Dobra se adresa preoților și învățătorilor din episcopie, cerându-le să răspândească între credincioși cunoștințe despre "cultura frăgarilor și a viermilor de mătase"⁸³. Episcopul Dobra era convins că într-o grădină școlară "unde plantându-se, afară de altfelu de pomi și frăgari, nu numai că s-ar înlesni cultura viermilor de mătase, ci și din vinderea poamelor sau a pomilor tineri s-ar putea câștiga ceva venit pe partea școlii"⁸⁴. Întrucât cei doi profesori ai preparandiei nu dispuneau de manuale pentru "cultura frăgarilor și a viermilor de mătase", funcționarii dregătoriei civile din Hațeg le cere să treacă la întocmirea unui asemenea manual. În cadrul Bibliotecii Academiei Române din București se păstrează "Istoria romanilor celor vechi". Pe parcursul celor 8 file, manualul prezintă Istoria Romei de la întemeiere până la instaurarea Republicii⁸⁵.

Manualul întocmit de către Beniamin Densușianu debutează cu o introducere după care urmează subcapitolele Italia, Vechii locuitori, Uciderăa lui Amuliu, Zidirea Romei, Regele Romulus, Numa Pompilius, Tullius Hostilius, Ancus Martius, Tarquiniu Priscus, Servius Tullius și Lucius

⁸¹ Ioana Botezan, op. cit. p. 126-127.

⁸² BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

⁸³ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Hunedoare II, Dosar 1/1857, f. 18.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

Tarquinius Superbus⁸⁶. În partea introductivă autorul înșiră și alte popoare antice, egipteni, babilonieni, evrei, greci și perși, dar niciunul dintre acestea "nu se poate mări pe sine, cu o domnie mai puternică și cu împărăția mai lătită ca poporul roman, căci acestuia nu numai Europa era plecată, dar și Asia și Africa"⁸⁷. Cu privire la vechii locuitori ai Italiei, Benjamin Densușianu ne spune că "înainte de întemeierea Romei cu 1800 de ani, Italia era locuită de mai multe națiuni, cum de pelasgi, liguri, siculi, ansoni, sabini, hetrusci, aborigini și altele, care popoare toate aveau cetățile sale și se ocârmuia în formă de republică, fiindu-i toate federate, laolaltă"⁸⁸. "Mai târziu aboriginii s-au împuternicit și s-au numit și latini, de la un rege al lor, Latinu, pe timpurile căruia a venit în Italia, Enea Troianul"⁸⁹.

Deosebit de interesante sunt paginile referitoare la întemeierea Romei. Cei doi frați Romulus și Remus "năvălesc asupra cetății unde era Amuliu, lu prind și lu omoară și pe moșii lor , pe Numitor lu așează de nou pe tron, rege latinilor în Alba Longa. Numitor pentru această faptă a nepoților săi le dă lângă apa Tiberu (Tibru n.n.), un ținut mare de pământ și le dă facultate a-și zidi acolo și cetate și să fie domnitori de sine în ea"⁹⁰. Între ei izbucnește o ceartă și hotărâră că cel "căruia i se vor arăta mai înainte ceva semne, acela să fie întemeietorul cetății, și așa unul se pune pe un colnic, altul pe alt colnic, așteptând semnele. Într-acela mai înainte lui Remus i se arată 6 vulturi, după aceia lui Romulus i se arată 12 vulturi, din care se naște ceartă și Romulus îl omoară pe Remus"⁹¹. În continuarea manualului său Benjamin Densușianu prezintă pe cei 7 regi și realizările lor mai importante.

Despre Lucius Tarquinius Superbul se spune că "omorându-se Serviu Tului, ginerele său, Tarquiniu Superbul, fără voia senatului și a poporului roman a cuprins tronul și s-a făcut rege. Cu acesta au încetat de a se mai alege rege la Roma și dignitatea regală și ocârmuirea monarhică de la acest timp s-a prefăcut în republica. Căderea acestui regat s-a întâmplat

⁸⁶ Ioachim Lazăr, "Istoria romanilor antici" de Benjamin Densușianu, în Saeculum Traiani, Sibiu, 1996, p. 60-63.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem.

la anii, în ante de Christu 510, de la zidirea Romei , 244"⁹². Capitolul dedicat republicii romane este alcătuit din subcapitolele: "consulii, dictatura, tribunii plebis, bătaia cu veienții, decemvirii, tribunii militari, censorii, belul cu veienții și cu galii, consulul dintre plebei și belul samnitic"⁹³.

Instaurarea republicii este prezentată în felul următor: "După eschiderea lui Tarquiniu, poporul roman n-a mai voit a-și alege rege, ci în locul regelui au ales doi consuli, care aveau putere regească - aceștia erau aleși numai pe câte un an ca să nu se facă rei, după cari apoi pe celălalt an se alegeau alții – alegerea lor se făcea în comițiile centuriate și se alegeau dintre patricii"⁹⁴. Obținerea drepturilor de către plebei este relatată în subcapitolul "Tribunis plebis".

"Plebea din Roma a părăsit cetatea, patricienii și consulii trimițând după ei o solie. Întorși, plebeii au primit dreptul de a-și alege reprezentanții, tribunis plebis, mai dintâi s-au ales numai 2, după aceia 5 și după aceia 10"⁹⁵. Întocmirea manualului "Istoria romanilor antici", trebuie pusă în legătură și cu bogatele cunoștințe de cultură greacă și latină pe care Beniamin Densușianu le-a primit în perioada cât a fost elev și student la teologie în Blaj. Manualul lui Beniamin Densușianu oferea elevilor preparandiei, prin lecturi și aprofundări, cunoștințe despre istoria Romei de la întemeiere până la războiul cu samniții.

Deși documentele preparandiei din Hațeg, scrisorile sau memoriile lui Beniamin Densușianu nu-l atestă, în Biblioteca Academiei Române se păstrează un al doilea manual manuscris intitulat "Studiul istoric propus elevilor preparandiali la Scola preparandiale de patru ani înființată în opidul Hațeg, 1854-1857. Profesor Beniamin Densușianu"⁹⁶. Manualul prezintă istoria Ungariei și a Transilvaniei de la Adam și Eva până la anul 1848. Vorbind despre popoarele antice, Beniamin Densușianu îi amintește pe babilonieni, asirieni, egipteni, perși, greci, romani și evrei. "Descrierea dară a acestor popoare de la întemeierea lor, cu ținutul, mărimea, ocârmuirea, datinele, legea și toate așezămintele și întâmplărilor lor între sine și cu alte popoare este lucrul Historiei"⁹⁷. Beniamin Densușianu face precizarea că

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

⁹⁷ Ibidem, f. 10.

scopul școlii preparandiale e să studieze numai "Istoria Patriei noastre și a celorlalte țări supuse Monarchiei austriace"⁹⁸.

O importanță aparte este acordată studiului Daciei și a războaielor dacilor cu romanii. Mai întâi încearcă și o explicare a numelui Transilvaniei. "Patria aceasta a noastră în care locuim și care acum se zice pe românia Ardealu (are dial), pentru că cuprinde în sine multe dialuri – latinesce se zice Transsilvania (peste păduri), unguresce Erdely (de la cuvântul Erdö – pădure), nemțesce Siebenbürgen (șapte cetăți)"⁹⁹. "Mai înainte de descălecarea noastră prin Traian, împăratul romanilor, aicea și venirea după aceea a celorlalte popoară care mai sunt într-însa, ca o parte a țiarei unguresci, a Maramoreșiu, Bucovina, Moldavia, Romania¹⁰⁰, și Banat – era locuită de un popor ce se chiamă daci, de unde și această țiară, în toate celelalte laolaltă se zicea Dacia cu un nume"¹⁰¹.

În cadrul studiului său Beniamin Densușianu prezintă pe larg cele două războaie purtate de către daci, sub conducerea lui Decebal împotriva romanilor conduși de Traian. Se descrie apoi construirea podului peste Dunăre și în fine cucerirea Daciei și transformarea în provincie romană. Referindu-se la momentul părăsirii Daciei de către romani, în vremea împăratului Aurelian, Beniamin Densușianu sesizează corect problema continuității poporului român. "Cu acest privilegiu Aurelian n-au scos toate coloniile romane din Dacia lui Traian, care nici au putut să fie, ca să lase ei averea și posesiile lor, dară numai care de bună voie s-au dus, rămânând cei mai mare parte a coloniilor romane în Dacia veche"¹⁰². În continuare, studiul descrie migrațiunile gepizilor, hunilor, avarilor și ungarilor.

Invazia tătarilor din anul 1241 și înfrângerea ungarilor, apoi reîntoarcerea lui Bela, este descrisă în felul următor: "Bela, craiul cu ungurii săi cei delicați și făloși, neputând sta în contra tătarilor a fost fugărit, în Dalmația"¹⁰³. Pentru semestrul I al anului școlar 1855-1856, materia se încheie cu stingerea dinastiei arpadiene. Materia predată pentru semestrul al II-lea se întitulează "Istoria crailor Ungariei din viția streină aleși sau de la

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibidem, f. 11.

¹⁰⁰ Ibidem. La 1857, cu doi ani înainte de Unirea de la 1859, Beniamin Densușianu folosea noțiunea de România.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Ibidem, f. 13.

¹⁰³ Ibidem, f. 19.

an. 1301, la an. 1540 sau 239"¹⁰⁴. Referindu-se la bătălia dintre Carol Robert de Anjou și Basarab, voievodul Țării Românești, Beniamin Densușianu scrie următoarele: "Au ridicat acesta o bătălie asupra lui Bazarad Vaivoda Tiari Românesci, însă în aceasta a fost nefericit, căci Bazarad l-au bătut crâncen pe Carol și i-au prăpădit toată oastea, ba și el singur deabia a scăpat, îmbrăcat în vestminte proaste ca să nu-l cunoască nime"¹⁰⁵.

O importanță deosebită este acordată personalității lui lancu de Hunedoara. "Comandantele bătăliilor acestora care le-au reportat ungurii despre turci a fost eroul Ioane Huniadi, nemeș român din Ardeal, pe care pe nedrept îl fac ungurii de viția maghiară"¹⁰⁶. Beniamin Densușianu elogia victoria obținută de către lancu de Hunedoara asupra lui Mohamed al II-lea în bătălia de la Belgrad. "Mohamed al 2-lea, imperat(ul) turcilor care supusese Constantinopolea și luasă tronul imperatului grecesc și acuma veniră cu o oaste cumplită asupra Ungariei – de la fața căruia Ladislau craiul cu sfătuitoarii săi fugiră la Viena de cum să se scoale cu oaste asupra lui"¹⁰⁷. Beniamin Densușianu ne spune că "numai Huniadi cu puțină oaste adunată de prin țiară, l-au bătut de acolo îndărăpt, cu rușine și au mântuit țiară de naintea lui"¹⁰⁸.

Evocă apoi strălucitele înfăptuiri realizate de Matia Corvinul, care fiind om învățat, a înaintat științele și măiestriile între popor făcând mai multe așezăminte pentru acestea și aducând mai mulți oameni învățați și măiestri în țară"¹⁰⁹. "Mathea Craiul numai de Vajvoda Moldoviei, Ștefan cel Mare a fost bătut în viața lui, căci din mâinile acestuia numai cum a putut , așa a scăpat prin păduri, cu puțini de-ai săi"¹¹⁰.

Beniamin Densușianu scrie despre regele Matia Corvinul că era unul dintre cei mai iubitori de dreptate, ceea ce a făcut ca după moartea sa să se spună "murind Mathea Craiul, cu el a pierit și dreptatea"¹¹¹. Câteva rânduri sunt dedicate răscoalei țăranilor români de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan. Sub Iosif al II-lea "s-a întâmplat în Ardeal și

¹⁰⁴ Ibidem, f. 32.

¹⁰⁵ Ibidem, f. 33.

¹⁰⁶ Ibidem, f. 36.

¹⁰⁷ Ibidem, f. 37.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem, f. 41.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem.

răscoala lui Horia în contra domnilor pământesci, care nefericesce a ieșit la capăt”¹¹². O descriere mai detaliată se referă la revoluția din 1848 din Imperiul austriac și atitudinea românilor. “Românii ardeleni nici în un cuvânt nu voiau unirea Ardealului cu Ungaria”¹¹³.

Studiile întocmite de către cei doi profesori ai preparandiei, Benjamin Densușianu și Simion Ulpianu, urmau să suplinească lipsa unor manuale strict necesare.

Anul școlar 1856/1857 va fi și ultimul pentru Preparandia din Hațeg. Se ivesc noi greutăți materiale în susținerea profesorilor. Salariul lor pe anul 1856 n-a putut fi plătit la timp, ceea ce îi determină să ceară în repetate rânduri achitarea lui. Dificultățile funcționării preparandiei se agravează după plecarea la Lugoj a vicarului Ștefan Moldovan, cel căruia i se datora înființarea și apoi supraviețuirea acestui institut de învățământ. Ștefan Moldovan a fost ales canonic lector cu data de 15 ianuarie 1857, instalarea sa oficială având loc în Duminica Floriilor, la 12 aprilie 1857¹¹⁴. Chiar plecat la Lugoj el încearcă să-i mai ajute material pe cei doi profesori, pentru a putea încheia anul școlar. Astfel, la 27 iunie 1857, Ștefan Moldovan îi scria canonicului Timotei Cipariu că fiind informat despre “starea cei miseră în care se afla dânsul (Simion Ulpian n. n.) și soțul său Densușianu în timpul de acum, după depărtarea mea de acolo, încât nu au cu ce să-și cârpească batăr cizmele și să plătească vîptul, le-am exoperat ajutoriu de la Illustritatea sa D. Ep(iscop), carele le-au și trimis câte 20 f(lorini), monedă) c(urentă)”¹¹⁵.

Cei doi profesori întâmpină și alte piedici în funcționarea preparandiei, luarea unor elevi la oaste. Dintre cei 39 de elevi clasificați la sfârșitul anului școlar 1856/1857, 11 aveau vârsta de 20 ani, 2 câte 21 ani, 2 de 22 ani iar unul avea 23 ani¹¹⁶. Pentru a evita prinderea lor la oaste, Benjamin Densușianu se înțelege cu Simion Ulpianu să le dea liber de sărbătorile Paștilor “numai joi în săptămâna Mare”¹¹⁷. “Înțelegerea – îi scria Benjamin Densușianu lui Ștefan Moldovan, la 4/16 aprilie 1857 – s-a frânt prin D. Simeone Ulpian, învățătorul pruncilor juniori, pe care dânsul i-a slobozit, în ziua târgului, sâmbăta înainte de Florii, fără de a-mi face mie ori

¹¹² Ibidem, f. 50.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Demetriu Radu, op. cit., p. 123.

¹¹⁵ Ioachim Lazăr, *Învățământul pedagogic hunedorean...*, p. 652.

¹¹⁶ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, Dosar 2/1857, f. 36.

¹¹⁷ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 26. Anexa X.

Directoratului substituit, despre aceasta cunoscut¹¹⁸. "S-a făcut o confuzie între tineri – continua Beniamin Densușianu – cerându-se a se elibera și cei mai mari, însă eu nu i-am eliberat, ba i-am oprit și pe sărbători a rămâne în școală, din cauză că unul dintre pruncii juniori, anume Samoilă Cismașiu din Beriu, de dregătoria Orășciei, de aici, de la școală s-a luat și s-a dus la asentare la Bălgrad¹¹⁹. Beniamin Densușianu îl acuza tot pe colegul său Simion Ulpianu care neștiind folosi "recursurile de mai nainte, în astă privință prin M. Dnia Voastră, l-a slobozit a-l duce pângariul venit după el"¹²⁰. Întrucât am înțeles că "Pretura Puiului vigiază după eliberarea tinerilor din școală pe sărbători, din care cauză au și hotărât pomirea lor la Belgrad, pe ziua de Pascile noastre – așa m-am temut a-i elibera și așa i-am hotărât să rămână în școală până la hotărârea mai înaltă care ar fi bine să curgă cât mai curând"¹²¹.

În urma intervenției canonicului Ștefan Moldovan se clarifică situația militară a tinerilor luați la recrutare. La 13/25 mai 1857 Beniamin Densușianu îl informa pe Ștefan Moldovan despre "tinerii răpiți la asentare, despre care v-am fost scris, nu s-au asentat respectându-se auctoritatea Institutului"¹²². Deși la plecarea lui Ștefan Moldovan la Lugoj, el se afla în tratative avansate cu Oficialitățile din Hațeg pentru obținerea unui alt local pentru preparandie, această variantă este abandonată. "Cu școala suntem tot pe unde ne-ați lăsat, în curțile maiorului de la Buttyan, nu mai vedem nici o mișcare pentru Institut"¹²³, îi scria mâhnit Beniamin lui Ștefan Moldovan, în aceeași scrisoare.

Tânărul profesor, deși ocupat cu problemele și conducerea preparandiei până la instalarea unui nou vicar, își găsește timp și pentru rezolvarea unor probleme școlare din vicariat. La solicitarea fostului său elev, Petru Burlec, acum învățător în Jiu-Coroieșteni, de a i se fixa data examenului cu elevii, Beniamin Densușianu intervine la Pretura Puiului și la Oficiul vicarial pentru rezolvarea cererii.

Într-o scrisoare din 30 aprilie/12 mai 1857, Beniamin Densușianu își informa superiorul de la Lugoj cu problemele rezolvate. El îi scria că

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem. Anexa XI.

¹²³ Ibidem.

învățătorul Petru Burlec solicita acum ținerea examenului deoarece "părinții pe prunci săi nu mai voiesc a și-i mai lăsa și peste vară la școală"¹²⁴. La 11/23 mai 1857, viceprotopopul Hunedoarei, preotul Abel Pop de la Plosca solicita un tânăr care să fie dascăl în comuna Băcia¹²⁵. Referitor la această solicitare Beniamin Densușianu îl întreba pe Ștefan Moldovan, fiind convins că este nevoie și de aprobarea scaunului episcopesc "dacă tinerii s-au învățat cu spesele numai a acestei Vale (Valea Hațegului n. n.), se pot aplica și la comunele care n-au contribuit nimica pentru acest scop sau nu?"¹²⁶. În ce privește întrebarea preotului Abel Pop dacă se află vreun tânăr preparand care absolvind să poată cuprinde stațiunea de docente în comuna greco-catolică Băcia, el răspunde scriind că "se află și încă dintre cei mai de frunte"¹²⁷. Dar, se informa la rândul său Beniamin Densușianu "plătuția fi le-ar destulă ca să-și poată acoperi toate lipsele care le cere pe un docente și cam câtă ar putea să fie aceia?"¹²⁸.

În luna iulie 1857 elevii preparandiei au susținut examenul final. În urma examenului au fost clasificați 39 de elevi cu vârsta cuprinsă între 15 și 23 de ani¹²⁹. După examen, canonicul Ștefan Moldovan îl informa și pe episcopul Alexandru Dobra asupra modului de desfășurare a examenului. Drept mulțumită "dascălilor lor, de la publicul auditoriu li s-au împletit cununi de laudă și de mulțumită pentru ostenele puse pe lângă tinerețea școlară"¹³⁰. Imediat după examen, vicarul Hațegului, Gavril Pop, se adresa episcopului Dobra, rugându-l ca în temeiul prevederilor Înalțului C. R. Guberniu din 13 mai 1857, să intervină pentru aprobarea Preparandiei din Hațeg, încă pe trei ani¹³¹. "Altfel – sublinia vicarul – de nu se va ține aici școală preparandială încă 3 ani, încă în lipsa dascălilor pregătiți nicidecât nu vom putea pe aici răspunde cum se cere"¹³², Ordonanței guberniale. În toamna anului 1857 se numesc alți absolvenți ai preparandiei ca învățători, în satele care luaseră măsuri pentru a susține o școală. "În 1857 s-a deschis o școală centrală pentru comunele Ciula Mare și Mică, Vălioara și Boița,

¹²⁴ Ibidem, Acte 26.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, Dosar 2/1857, f. 36.

¹³⁰ Ibidem, f. 14.

¹³¹ Ibidem, f. 37.

¹³² Ibidem.

unde a fost numit Ștefan Pop, absolvent al Preparandiei din Hațeg¹³³. În același an era numit învățător la școala din Lunca Cerni, Petru Rădoniu, preparand absolut de Hațeg¹³⁴. La rândul său Petru (Petric) Dragotă, absolvent al școlii preparandiale din Hațeg era întărit prin decret la școala din Merișor, ce s-a deschis în anul 1857¹³⁵. La școala deschisă în Răchitova, în toamna anului 1857, a fost încadrat Ioan Dragotă, absolvent al preparandiei din Hațeg¹³⁶. În aceeași toamnă Ioan Mânja, absolvent al preparandiei din Hațeg era încadrat la școala din Subcetate¹³⁷.

Toate încercările de a prelungi cursurile Preparandiei din Hațeg pe încă trei ani au eșuat. La 15 iulie 1857 Preparandia de dascăli din Hațeg și-a încetat definitiv activitatea¹³⁸. Clasele pregătitoare de sub conducerea profesorului Simion Ulpianu vor funcționa până la sfârșitul anului școlar 1857/1858¹³⁹. În ceea ce privește numărul învățătorilor pregătiți în cei 3 ani de funcționare a Preparandiei numărul lor oscilează de la 35¹⁴⁰, la 36¹⁴¹ sau chiar 39¹⁴².

După încetarea activității Preparandiei, timp de peste 3 ani, între 1857-1860, se adresează în repetate rânduri diferitelor autorități pentru plățirea salariului. La 29 aprilie/11 mai 1857, Beniamin Densușianu informa vicariatul "că de nu mi se mijlocește scoaterea simbriei, părăsind școala voi fi silit, după sensul contractului cu care m-a legat de profesore, a proceda judecătorește"¹⁴³. Două zile mai târziu scriindu-i lui Ștefan Moldovan la Lugoj, se plângea că "în privința simbriei stau rău, și încă sum chiar în primejdia a nu o căpăta, mai cu seamă din cercul Puiului, căci Kesner, nu

¹³³ Iacob Radu, op. cit., p. 182. Tânărul Ștefan Pop era originar din satul Măceu și era înrudit cu Densușienii.

¹³⁴ Ibidem, p. 188. Era originar din satul Vaidei.

¹³⁵ Ibidem, p. 271. Era din satul Merișor.

¹³⁶ Ibidem, p. 288. Născut în satul Vaidei.

¹³⁷ Ibidem, p. 330. Originar din Sântămăria Orlea.

¹³⁸ Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, Învățământul românesc în date, Iași, 1979, p. 172; Iacob Radu, op. cit., p. 152.

¹³⁹ Din această cauză unii autori au susținut că Preparandia ar fi funcționat până în anul 1858.

¹⁴⁰ Vezi anexa I.

¹⁴¹ Iacob Radu, op. cit., p. 152. Aici au fost pregătiți 36 tineri, cu 4 cursuri 24, cu 3 cursuri 1, cu 2 cursuri 2 și numai cu un curs 9.

¹⁴² DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, Dosar 2/1857, f. 36.

¹⁴³ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

mi-a comunicat în acea privință, m-am plâns prin vicariat la Episcop, nu știu ce va fi”¹⁴⁴.

La 10 martie 1858, Beniamin Densușianu se adresa din nou episcopului Alexandru Dobra, informându-l că de mai multe ori “atât pe forul vicariale, cât prin acesta, pe Illustritatea D-nia Voastră, ca pe un părinte al acestui institut, și verbaliter și în scris, am rugat că încât s-ar putea să se întetească eruarea simbriei mele de profesor, pentru an. 1856/57 școlarior și să mi-o capăt la mână”¹⁴⁵. El își justifica această nouă intervenție prin starea materială deosebit de grea, prin care trece el și familia sa, și ca să-mi “pot împlini lipsele neîncunjurate ce mă apasă”¹⁴⁶. “Însă cu durere sum silit a mărturisi că nici de o parte, nici de alta, de cum în timpul oficiului, dar nici până în ora aceasta nu mi se pot mijloci nici cea mai puțină mulțumire. Eu până în asta zi tot aștept, ca dacă din oare careva parte se va lucra pentru remunerarea mea, pentru oficiul prestat, dară așteptarea-mi este frustată, mulțumirea mi-a amorțit, lăsându-mă în marginea disperării”¹⁴⁷, scria Beniamin Densușianu. La 17 martie 1858 el se adresa Înaltei C.R. Locotenente a Transilvaniei în cauza simbriei sale de “profesore al Școalei Preparandiale din Hațeg, necăpătată pentru anul 1856/57 școlastic”¹⁴⁸. În acest memoriu Beniamin Densușianu își expunea întreaga activitate de profesor, scriind: “Deși în viața asta nu mai susta, dară din memorie încă, totuși nu s-a șters, existența Institutului Pedagogic Gr. Cath. din Hațeg, care la unanimitate cerere a poporului acestei Vale, în Sabiniu, în 7 noiem. 854, cu nota Locutenentiale, sub nr. 18161/2246, fu aprobat pe 3 ani înainte și a căruia Institut prin Illustritatea Sa D. Eppul. acum Mitropolit al Albei Iulii, Excelența Alexandru Sterca Șuluțiu, fui eu subscritul donominat didascăl și decretat din 854”¹⁴⁹.

“În acest Institut – relate – în continuare Beniamin Densușianu – nu frustai (așa sum convins) nici așteptarea mai marilor mei, nici scopul Înaltei Ocârmuire, nici mulțiamita poporului ce li-au susținut acest institut, nici sedusei frageda minte a tinerilor mie concrezuți, către scopuri laterale, ori

¹⁴⁴ Ibidem. Anexa XI.

¹⁴⁵ Ibidem. Anexa XIII.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem, Vezi anexa XIV.

¹⁴⁹ Ibidem.

cătră o alta ruinare nefericită a sa, ci având înaintea ochilor mei scopul binelui de comun, prosperarea poporului”¹⁵⁰.

După ce amintește eforturile depuse pentru îndeplinirea dregătoriei sale, Beniamin Densușianu arăta că oricât s-a rugat “de organele guvernului, supraveghiatoarele acestui institut, un filer batăr din simbria mea de 300 fl. m. c. nu căpăta”¹⁵¹. Beniamin Densușianu insista asupra importanței misiunii sale pentru poporul din Țara Hațegului și în loc de “mulțumire acum să mă înfunde cu nemulțumire”¹⁵². Pentru rezolvarea doleanțelor sale Beniamin aduce ca argument munca depusă în timpul cât a servit ca profesor. Iar acum cei care s-au obligat față de el “s-au lăsat de îndatorire și nu-și mai aduc aminte de obligațiunea legată cu mine”¹⁵³. “Iată deci – continua petiționarul – nemulțumirea mea, iată apăsarea asupra mea, ca eu să fiu jertfit pentru Institutul Pedagogic public din Hațeg, eu să susțiu ca profesor într-un an, cu datorii, dar o ocârmuire și un popor, cărora singur li s-a făcut bine prin acest Institut, să nu fie în stare a susține, nu știu cine cu minte sănătoasă ar încuviința”¹⁵⁴.

“Îndurați-vă, compătimindu-mi misera stare și pe temelia contractelor de nou întărite ale poporului din Țara Hațegului, pe a cărora bază s-a rezemat și contractul meu aici alăturat, contract pentru popor cu capii lor conducători, prenumiți sau prin alte mijloace să mi se asigureze simbria de profesor anului denumit, ca să mă slobozesc din mâna creditorilor și să nu fiu prostituat așa de rău pentru că m-am jertfit pentru binele public unui popor supus Înaltului Tron Austriac”¹⁵⁵.

Beniamin Densușianu cere repararea acestei neglijențe așa “după cum și eu m-am supus Dispozițiunei lor, dând vreo 40 tineri docenți abili, care acum lucru la înaintarea scopului celui măreț și la consolidarea credinței poporului atât către D-zeu cât și către Sacrul Tron al Majestății Sale Împăratul Austriei”¹⁵⁶.

În aceeași zi de 17 martie 1858, se adresa și Ilustrității Sale, episcopului Alexandru Dobra, solicitându-i înaintarea suplicei sale către

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem.

autorități. După ce amintește că s-a plâns de mai multe ori în problema salariului, Beniamin Densușianu îl roagă să-i înainteze memoriul către Locotenența Transilvaniei¹⁵⁷. "Căci Illustrissime, îndrăznesc a vă exprima împins de necaz de nu mi se va mijloci simbria des pretinsă, tot statul cauzei mele cei drepte și la persoana Împăratului le voi întinde – ca așa și de nu voi dobândi nimica, batăr să se facă cunoscut și Majestății Sale că un miser ca mine, de mai marii mei dispus de Profesor în acest Institut public, într-un an de timp am prelegat fără de a-mi trage simbria pentru aceasta, deși aceia mi s-a asigurat"¹⁵⁸.

La 27 iulie/7 august 1858, Beniamin Densușianu cerea din nou episcopiei Lugojului să intervină pentru plata salariului său pe anii 1856 și 1857¹⁵⁹. Dar toate intervențiile sale din anii 1857-1859 se dovedesc zadarnice. La 7 mai 1859, Beniamin Densușianu se adresa din nou episcopului Alexandru Dobra, rugându-l să intervină pentru culegerea simbriei sale "ca profesor la Școala Preparandiale de la Hațeg"¹⁶⁰.

În urma numeroaselor plângeri, abia la 22 ianuarie 1860, pretura Pui trimitea suma de 305 fl. 75 cr. spre a se "plăti din restanța de salar foștilor profesori la Școala Preparandială Gr. Cath. din Hațeg, Beniamin Densușianu și Simion Ulpianu"¹⁶¹. Se încheia o perioadă tumultoasă de aproape 4 ani din cariera lui Beniamin Densușianu, urmată de o alta de numeroase intervenții și plângeri la oficialitățile civile și ecleziastice pentru primirea drepturilor sale bănești. Perioada activității sale în cadrul Preparandiei rămâne una de referință pentru Beniamin Densușianu, la care el va face referire întotdeauna cu mândrie.

¹⁵⁷ Ibidem. Anexa XIV.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem, Acte 26.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem.

SLUJITOR AL BISERICII ROMÂNE GRECO – CATOLICE (1857-1915)

Situația nesigură a Preparandiei din Hațeg îl determină pe Benjamin Densușianu să se gândească tot mai mult la părăsirea carierei didactice, căreia îi dedicase patru ani și să îmbrățișeze cariera ecleziastică. Încă din anul 1856, el solicita de la Oficiul parohial din Hațeg atestatul moral pentru cei trei ani cât a fost în serviciul Preparandiei. La 18 iulie 1856, preotul greco-catolic al Hațegului, Atanasie Filip, elibera atestatul solicitat, prin care se dovedea că în "curgerea alor trei ani, cât fu ca profesore și poporan încredințat păstoriei mele, s-a purtat conform legilor morale așa cât în contra Domniei Sale, nu numai se poate da ceva contrariu, ci din contră în puterea Oficiului Parochiale, mă aflu îndatorat a-l recomanda tuturor celor ce se cuvine, ca una persoană strict morală și în împlinirea obligărei sale ca profesore, încât îmi sunt mie împrejurările cunoscute, acurat"¹. Îndată după promovarea vicarului Ștefan Moldovan în funcția de canonic lector, Benjamin Densușianu se decide să concureze pentru ocuparea unei parohii oarecare. La 28 martie/9 aprilie 1857 el îi scria lui Ștefan Moldovan, anunțându-l despre trimiterea concursului său și rugându-l să adauge și "relația dânsului despre mine, cât i-am fost supus"².

La 10/22 mai 1857 Benjamin Densușianu solicita din nou "mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu eliberarea absolutoriului teologic, dispensația de anul al IV-lea și pentru înălțarea la ordinele subdiaconatului"³. Trei zile mai târziu el se adresa canonicului Ștefan Moldovan, întrebându-l dacă poate spera la "ceva mai bine după concursul meu, ori rămân tot în statu quo ?"⁴.

Situația familiei sale devine foarte critică după încetarea din viață a tatălui său, Vizantie Pop, la 1 mai 1857. În această zi, îi scria el lui Ștefan Moldovan, "când dulcele meu taica s-a chemat dintre ai săi de atotputernicul, în corul aleșilor cerești, și în acest minut o lacrimă fierbinte

¹ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

² Ibidem, Acte 26.

³ Ioachim Lazăr, Benjamin Densușianu (II)..., p. 96.

⁴ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

îmi opări fața, ce o stâmpăra-i cu speranța în bunătatea lui Dzeu care nu voiește perirea celor ce-l adoră”⁵.

Conform uzanțelor, la 19 mai 1857, canonicul Ștefan Moldovan expedia o circulară, prin care anunța acest nefericit eveniment scriind: “Parochul din Densușiu Vizantie Macioiu, după o boală îndelungată au repausat în Domnul. Această moarte a amatului nostru în Christos frate, cu aceia vi se face cunoscut amaților în Christos frați, ca fiecare preot gr. cath. al Diecesei acestia din legătura frățască și laudavera datină să servească 3 S.S.Liturgii pentru repausul sufletului adormitului în Christos frate”⁶. Dar ceea ce punea familia preotului decedat într-o mare dificultate, era anunțul prin care parohia Densușului era scoasă la concurs. “Iar cine ar avea dorința a dobândi această stațiune parochială, carea întru acest timp deveni vacantă, după drept și faptă, și să însinueze la această cârmă diecesană cu recurs formal până la capătul lunei iuliu a.c.”⁷. Moartea lui Vizantie Pop impunea noi obligații pe umerii tânărului Benjamin Densușianu, singurul dintre copii care avea studiile terminate. Trebuiau întreținuți în școli cei trei frați mai mici, George, Aron și Nicolae, iar acasă surorile sale Iulia și Elisabeta împreună cu preteasa văduvă.

La 13/25 mai 1857, Benjamin Densușianu îi scria lui Ștefan Moldovan următoarele: “Reverendissime ! am văzut concursul ce-l publicați pentru parohia Densușului, eu cred că acesta nu va fi îndreptat spre ruina noastră”⁸. “Reverendissime – continua Benjamin Densușianu - știți bine că noi atâția frați rămași și neașezați nici unul, pe lângă aceia că o mamă vidua slabă - nu avem într-alt loc unde ne așeza”⁹. Speranțele familiei și implicit ale lui Benjamin Densușianu erau puse în mărinimia canonicului Ștefan Moldovan și a episcopului Alexandru Dobra. “De nu veți patrona (pentru care foarte umilit vă rugăm) întristarea cășionată ni se va mai alina și la un stat mai ferice vom putea cugeta, dară lipsindu-ne aceasta, atunci și viața de bine încă lipsește și cărarea de dulcele nostru Taica pentru toți fiii săi croită se va fini într-o prăpastie adâncă”¹⁰. “Taica-l meu când era aproape de sfârșitul său, cu cuvânt chiar și apriat, în fața alor doi preoți și a

⁵ Ibidem. Anexa XI.

⁶ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II, dosar 1/1857, f. 75.

⁷ Ibidem.

⁸ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, Anexa XI.

poporului său adunat, a poftit ca spre fericirea familiei rămase și carea să nu ajungă pribeagă în lume plângându-și amara soarte că nu are unde aș scuti nici capul, să se ceară de la Illustritatea sa Ep(isco)pul, fratele meu Georgie, dispensându-l de anul al IV-lea clericală și să-l sfințească paroch în scaunul său"¹¹. "Și pe cei rămași, împreună cu ajutorul meu, de pe unde voi fi și voi putea, să-i povățuim pe cărarea în care se află și să nu-i nefericim, ce ne-am și pus în cuget, dacă Dzeu ne va ajuta și mai marii noștri ne vor părtini – unii cu alții să isprăvim științele și pe surori să le fericim"¹². Îi făcea cunoscută lui Ștefan Moldovan dorința tatălui său exprimată de pe patul de moarte. Referindu-se la concursul publicat, Beniamin Densușianu spera că acesta nu va duce "la ruina noastră"¹³. Beniamin Densușianu îl informa pe Ștefan Moldovan că imediat ce va veni și George acasă pe Rusalii, "îndată voim a vă căuta Reverendissime acasă, ca în treaba sus atinsă să ne umilim cu rugare înaintea Ill(ustritatei) Sale. Fiți bun reverendissime pregătiți pentru primirea rugăciunei noastre îndurată inimă a Illustritatei Sale, ca să nu fim refuzați în scopul și pentru binele nostru și pentru al publicului, care își are ochii ațintiți asupra noastră"¹⁴. În finalul scrisorii sale, Beniamin Densușianu îl întreba pe Ștefan Moldovan dacă nu se poate obține pentru Aron "un stipendiu oarecarele, ca să mai fim puțin și noi ajutați și să nu fim siliți a-l strica de la școală - precum și pe cel mic"¹⁵. De asemenea se interesa dacă mama sa Sofia nu poate beneficia la rândul său de vreun sprijin din fondul văduvelor preotese¹⁶. Episcopia nu răspunde imediat dorințelor familiei îndoliate, ceea ce determină reunirea membrilor majori, Beniamin, George și mama văduvă, Sofia, pentru a se sfătui ce cale trebuie să urmeze. Rezolvarea imediată a situației o văd prin solicitarea parohiei Densușului de către Beniamin. "Ca să pot ajuta și ocroti familia rămasă - scrie Beniamin Densușianu în memoriile sale – să nu se smintească frații de la școli, cu toate că eu de mai înainte eram determinat a mă face preot celibe la un gremiu sau o parohie alta oarecare, unde să pot cât de cât a mai preface, prin studiu literaria, concurg și eu pe parochia Densușului și mi

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem. Este vorba de Nicolae.

¹⁶ Ibidem. Trebuie menționat că fondul viduo-orfanal din Dieceza Lugojului s-a înființat abia la 11 octombrie 1859 (Cf. Demetriu Radu, Diecesa Lugojului. Sematism istoric, Lugoj, 1903, p. 147).

se oferă¹⁷. Beniamin Densușianu apela la bunăvoința episcopului Alexandru Dobra, prin cererea sa din 13/25 august 1857, în care arăta că îndrăznește a concura pentru parohie și apreciindu-mi-se "meritele mele puse până acum pentru public, purtarea mea personală documentată cu ocazia concursului peste Parochia Aradului și Zăbrănilor"¹⁸. Îndrăznește a cere ca documentele trimise pentru ocuparea parohiei din Banat să fie atașate la dosarul său pentru Densuș și cere "a i se atribui, legaliter, această parohie a Densușului și prin grația Illustrității voastre, la timp a mă sfinți ordinariul ei paroch"¹⁹.

În memoriile sale Beniamin Densușianu scria că "viața parochilor noștri ardeleni de la sate, ca aceia pentru un celibe e o calamitate, e o maltratare"²⁰, și în această situație s-a hotărât să se casătorească pentru a fi sfințit cât mai repede ca preot. Pentru aceasta încredințează o fată din Hațeg, dar la trei zile după aceasta primește anunțul episcopiei prin care era întrebat "dacă aș voi a mă hirotonisi celibe, să mă duc cât mai curând în Lugosiu să mă hirotones, căci e nevoie de suplinirea unor posturi"²¹.

Beniamin Densușianu pleacă imediat la Lugoj, unde i se spune că va fi aplicat în Gremiu, iar "în Densușiu spre mângâierea și ajutorul familiei, se va hirotoni frate meu Georgie, patruavitul din Blasiu, cât ce va absolve Seminariul"²². Acceptă noua ofertă a Episcopiei, revine la Hațeg unde strică logodna cu fata, căreia îi plătește 50 fl., și pleacă apoi la Lugoj pentru debutul său în viitoarea carieră. În ziua de Sf. Nicolae a anului 1857, este sfințit diacon și apoi preot desăvârșit, iar episcopul Alexandru Dobra îl numește "capelan la parochia orașului Lugosiu și ceremoniaru episcopesc, mai ducând și oficiul de archivariu în Cancelaria ordinariatului"²³.

Momentele ceremoniilor investirii sale sunt consemnate de către Beniamin Densușianu în modul următor:

"11 decembrie 1857, în această zi, în Lugosiu, în fața Illustrității Sale, Epps. Alesandru Dobra, m-au deternurit a mă santi de preot celibe, cu condiția de voi avea prospect de înaintare; 18 decembrie 1857, fui ordinar

¹⁷ Ibidem, Mapa I, Acte 1-25, ms. IV.

¹⁸ Ibidem, Acte 26.

¹⁹ Ibidem. Anexa II.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

de diacon și în 21, aceeași lună de preot desăvârșit; 22 decembrie 1857, prin grațioasa Ordinațiune Episcopescă, din 21 dec. 1857, nr. 1381, sum denumit de cooperatore al Parohiei Logoșului și interimal ceremoniaru al Bisericei Cathedralre din Logoșiu. Simbria de ceremonial 200 fl"²⁴.

Primele luni de activitate la Lugoj sunt destul de grele pentru tânărul preot. Salariul său de profesor, ce se ridica la importanta sumă de 300 fl., nu i s-a plătit, determinându-l să înainteze o nouă plângere către Locotenența Transilvaniei, la 17 martie 1858, în care cerea să i se plătească salariul său "profesoreale de 300 fl.m. c. pentru care am slujit în Institutul pedagogic din Hațeg, peste anul școlastic 1956/7"²⁵.

Cunoscându-i situația financiară, episcopul Alexandru Dobra îi aproba plata anticipată a 33 fl. 20 cr. din salariul său de 200 fl. ce-i reveneau pentru perioada 21 decembrie 1857, până la 20 februarie 1858²⁶. Pe lângă salariul de 200 fl. anual convenit pentru serviciul de "ceremoniaru cathedralre", i se mai aprobă de către Banca Națională din Viena, un salariu de 150 fl. "pentru oficiul de capelan al Lugojului"²⁷. La 17 martie 1859 prin Ordinul episcopului Alexandru Dobra, Benjamin Densușianu este numit administrator parohial la biserica din Lighet, în Banat, pe lângă care a administrat și "vacanta parohie a Jebelului"²⁸. Cele două comunități greco-catolice se numărau printre cele mai mici și neînsemnate din Banat. La Jebel era sediul unui protopopiat ortodox aflat sub jurisdicția bisericii sârbe²⁹. Această parohie greco-catolică figura la înființarea Diecezei Lugojului, cu un număr de 269 credincioși³⁰. Parohia Lighet era înființată în anul 1859, prin trecerea la unire a 1200 suflete, dar în anii următori a scăzut continuu ajungând, la 1900, la 546 credincioși greco-catolici³¹. Perioada activității lui Benjamin Densușianu la Lighet și Jebel a fost dintre cele mai dificile. Aici s-a izbit, în primul rând, de enorme greutate materiale. "Aici am rămas până în iunie 1860, fără biserică, numai cu un oratoriu, mai mult timp fără campană, fără requizite bisericești, cu o școluță închiriată, cu o

²⁴ Ibidem, Acte 26.

²⁵ Ioachim Lazăr, Benjamin Densușianu (1829-1915)...(II), p. 97.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ I.D. Suci, Monografia Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 96, 154, 189 și 219.

³⁰ Demetriu Radu, op. cit., p. 76.

³¹ Ibidem, p. 285-286.

dotațiune provizorie numai de 200 fl."³², scrie Beniamin Densușianu în memoriile sale. De altfel, până în anul 1898, cultul divin în parohia Lighet s-a ținut într-o casă a Fondului religios aflată sub același acoperiș cu locuința parohială³³. Din această cauză o mare parte dintre cei 1200 credincioși greco-catolici au revenit la ortodoxie. Totuși – nota Beniamin Densușianu – “am susținut această parohie numeroasă în contra tuturor atacurilor și mașinațiunilor sârbești care, cât am fost acolo nu mai încetau, spre a o aduce iarăși ca să scadă de la Sf. Unire”³⁴.

Anii 1858-1860 au constituit pentru Beniamin Densușianu, o perioadă de apostolat dar și de acumularea unei experiențe care îi va servi în viitor pentru conducerea și administrarea parohiilor Săcărâmb și Hațeg, precum și a protopopiatului Bobârnei și a vicariatului Hațeg. În Banat se simțea mult prea departe de familia sa din Țara Hațegului, căreia încă trebuia să-i mai acorde sprijin material, chiar dacă fratele său George, preot în Densuș, din anul 1858, devenise principalul ei susținător. În 29 iunie 1859, prin oficiul protopopesic al Timișoarei, Beniamin Densușianu era înștiințat despre concursul ce urma a fi organizat pentru “Parochia Nagyag (Săcărâmb n. n.) împreună cu Oficiul V. Archidiaconale a Districtului Bobârnei”³⁵. “Și eu prin aceasta bazat pe documentele mele autentice, care și acum se află la Ordinariat – menționa Beniamin Densușianu – de la timpul când s-a fost deschis concurs peste Parochia Aradului și a Zăbrănilor, preste care și eu am fost concurat, îndrăznesc a concurge peste aceasta Parochia, împreună cu Oficiul V. Archidiaconale”³⁶.

“Motivele care mă îndeamnă la acest pas – sublinia tânărul preot în cererea sa – (lăsând cele cunoscute Illustritatei Voastre, adică care sunt, meritat sau nu pentru a mă îndemni de o astfel de Parochia și Oficiul V. Archid. împreună cu ea) sum destul sau nu, pentru acest post, răspunde purtarea mea morală și politică acestei cereri sau nu”³⁷. “Fire a-și nimerit pre acest post sau nu, sunt și că acestei cereri aș dori să fiu și eu ceva mai aproape de patria și familia căreia îi sum mult obligat în ajutorul și că viața

³² BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26. Vezi anexa II.

³³ Demetriu Radu, op. cit., p. 285-286.

³⁴ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

³⁵ Ibidem, Anexa XVI.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

mea ca a unui om singuratic, înconjurată aici de niște jurstări”³⁸. “Lipsa de societate, batăr a ceva oameni mai calificați, e înecată și fără dezvoltare”³⁹, scria Beniamin Densușianu, referindu-se la perspectiva dezvoltării personalității sale.

“Eu m-am convins Illustrissime, că acestei cereri a mele și motivelor înșirate într-însa, pe care temeinic se poate baza, îi veți da ascultare și nu veți declara-o de necalificată scopului, cu atâta, mai mult, cu cât ce Grația Illustrității Voastre, în tot timpul manifestată mie e cu remunerare, cum nu m-a izolat până acuma nu mă va izola nici acum, când acestea iară o cer și când aceasta puteți să mi-o întindeți”⁴⁰. În finalul cererii sale Beniamin Densușianu îl ruga pe superiorul său ierarhic, scriindu-i: “Ponderați Illustrissime gravitatea cererii mele și cu rezultatul dorit o meritați, care spre a-l dobândi. Lighet, 27 iulie 1859”⁴¹.

Preot în Săcărâmb și protopop al Bobârnei. În urma concursului

Beniamin Densușianu este declarat admis. Activitatea depusă de către tânărul preot în cei doi ani a fost hotărâtoare în rezolvarea favorabilă a cererii sale. Deși numirea sa are loc în februarie 1860, preluarea noii funcții are loc abia în 3 iunie 1860⁴². Găsește la Săcărâmb o parohie fără nici o perspectivă de dezvoltare. Slaba activitate a predecesorului său Ioan Tomici a dus parohia și protopopiatul în pragul destrămării. În anul 1853 parohia Săcărâmb număra 310 credincioși greco-catolici⁴³, scăzând la 269 suflete⁴⁴. Paroh al Săcărâmbului și protopop al Bobârnei a fost Ioan Tomici “care din cauza despărțirii soției sale de către dânsul a disperat și dând pe beutura de vinars și-a contractat un morb de neputinție”⁴⁵, în urma căruia, retrăgându-se la Lugoș, a murit în anul 1861.

“Când am venit eu aici – scria Beniamin Densușianu în memorii – parochia, cât și protopopiatul le-am aflat numai vegetând, ca din grația lui Dumnezeu, erau dispuse nu spre a prospera, ci spre a se ruina și aceasta din cauză că nu aveau nici o bază solidă a susținerii lor”⁴⁶. Aici se confruntă cu

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu..., (II), p. 98.

⁴³ Demetriu Radu, op. cit., p. 80.

⁴⁴ Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu..., (II), p. 98.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

serioase greutăți în activitatea sa. Încă de la stabilirea în parohia Săcărâmbului, Beniamin Densușianu urmărește atent situația financiară a casei parohiale, intrările și ieșirile de pe anii 1860-1862, care scad de la 324,74 fl. în 1860-1861 la 251, 64 fl. în 1862-1863⁴⁷. Parohia nu avea "patronul său expres cu certitudine, nici proprietari fodinilor, nici erariul regesc nu voiau să se cunoască de patronii parohiei"⁴⁸. Mai mult, Beniamin Densușianu își dă seama că biserica pe care o sluja nu avea casa de bani proprie, ci ea era "comună cu a celorlalte două biserici mai puternice"⁴⁹. În aceste condiții cu foarte mare dificultate se obțineau bani pentru cheltuielile bisericii sale. Cu atât mai greu se puteau obține bani pentru înființarea unei școli pentru copiii credincioșilor acestei biserici. După efectuarea vizitațiunilor prin parohiile protopopiatului, Beniamin Densușianu constată că și aici situația era la fel, dacă nu și mai rea. "Nici biserică de treabă, nici case bisericești, nici școli, ba nici ceva preparative în aceste direcțiuni n-am aflat a se fi făcut de precedentii mei"⁵⁰.

Îndată după ocuparea scaunului încredințat, prima sa grijă a constituit-o crearea unor baze mai solide pentru comunitățile greco-catolice, constând din "case bisericești, în care să se adune și păstreze puținele lor venituri"⁵¹. În acest fel, printr-o gospodărire bună și corectă "orice societate nu numai că se poate apăra de decadentă, dar se ajută în prosperarea sa"⁵². Această acțiune a început-o mai întâi în parohia Săcărâmbului, unde a cerut separarea casei bisericii greco-catolice de casa comună a tuturor bisericilor ce beneficiau de fonduri din partea statului. Acțiunea inițiată de către Beniamin Densușianu este împiedicată și de către unii funcționari de la minele de aur. Prefect montan era Augustin Reinisch, un fost membru al Dietei maghiare de la Debrețin⁵³. Între cei doi izbucnește un conflict, agravat și de deosebirile de vederi politice. Conflictul viza în primul rând casa bisericească comună a confesiunilor din Săcărâmb, administrată de Oficiul minelor în dauna celor două biserici românești și în folosul romano-

⁴⁷ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu..., (II), p. 98.

catolicilor⁵⁴. Atitudinea energetică a protopopului Beniamin Densușianu, secondat de colegul său ortodox, Sabin Piso, a dus și la implicarea episcopilor Alexandru Dobra și Andrei Șaguna, care au intervenit până la autoritatea împăratului. Beniamin Densușianu obține câștig de cauză, după eforturi care durează aproape 5 ani.

Cu această ocazie s-a câștigat pentru biserica greco-catolică un capital de 1600 fl., care, prin păstrare și prin concursul metalurgilor greco-catolici a sporit considerabil, încât "în decursul timpului, pe lângă reparații și adaptări însemnate la biserică și casele parohiale, s-a putut cumpăra pentru biserică și parohie un complex de pământ de peste 30 iugăre și casa tot a rămas dispunătoare de peste 2000 fl. în bani gata, alocați spre fructificare"⁵⁵.

Prin aceasta "am făcut biserică noastră singura posesoare și dispunătoare peste al său, am făcut-o independentă, după statutul casei ei se poate spera la un viitoru cât de îndelungat"⁵⁶. Tot în urma demersurilor sale salariul preotului a fost stabilit de către Ordinariatul episcopesc al Lugojului la 315 fl. v. a.⁵⁷ Beniamin Densușianu intervine prin intermediul Ordinariatului episcopesc la Direcțiunea montană și pentru dotațiunea de "20 fl. m. c. care sub protopopul Chirilă s-a fost dobândit"⁵⁸ și apoi a fost depusă în casa comună.

După obținerea drepturilor revendicate pe seama Bisericii greco-catolice din Săcărâmb, Beniamin Densușianu se ocupă de situația celorlalte biserici din protopopiat. Folosind aceleași principii, el cere preoților să înființeze case bisericesti iar veniturile "cât de puține, să se adune în acelea, să se păstreze și prin alocări sigure să se fructifice"⁵⁹. Dar veniturile acestor biserici erau foarte mici. Beniamin Densușianu convoacă preoții tractului pentru a lămuri credincioșii păstoriți să-și ofere "partea lor de împrumut dat statului în 1854, în favorul bisericilor și școlilor lor"⁶⁰. Rezultatele n-au încetat să apară, cu toate intrigile țesute "din partea voitorilor noștri de rău"⁶¹. Mai întâi credincioșii din Geoagiu și Homorod⁶² au oferit partea lor de împrumut

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

bisericii și școlii, despărțindu-se de ceilalți conlocuitori, hotărâre aprobată de Guberniul Transilvaniei. Exemplul credincioșilor din cele două comunități a fost urmat de cei din Rengheț, Cib, Cigmău și Bobâlna, "unde sumele fructificate, nu numai în folosul bisericii noastre ci și în al bisericii greco-orientale, căci locuitorii greco-orientali din memoratele comune s-au împulpat și ei, și al lor împrumut de stat l-au oferit bisericii și școlii sale"⁶³. În anul 1867 s-au luat și primele măsuri pentru legalizarea dreptului de crâșmărit. În acest an s-a obținut dreptul regal de cârciumărit pe seama bisericilor din Cib, Cigmău, Geoagiu Inferior, Homorod, Poiana și Rengheț, precum și pentru filiile Almașu Mare, Băcăia și Bozeș, aprobat de jurisdicția comitatensă cu nr. 842/1867⁶⁴. Pentru dezbaterea deciziei Magistratului comitatens Hunedoara din 29 martie 1867, și a altor probleme importante, Beniamin Densușianu convoacă sinodul protopopesc al tractului Bobâlna în ziua de 29 august 1868⁶⁵. Sunt prezenți preoții Antonie Munteanu (Sărăcsău), Petru Popovici (Cib), Ștefan Corvin (Cigmău), Petru Iancu (Bobâlna), Nicolau Paladiu (Rengheț), Petru Popa (Poiana) și Antonie Muntean (Homorod)⁶⁶. Decizia comitatensă prezentată preoților preciza că în comunitățile greco-catolice ale cercurilor Geoagiu Inferior și Almașu Mare și anume pentru Băcăia, Bozeș, Homorod, Cigmău, Rengheț, Geoagiu Inferior, Poiana, Almașu Mare și Cib, li s-a recunoscut și acordat dreptul de participare din venitul regal de crâșmărit "în fiecare comună din cele memorate după una sesiune antică"⁶⁷.

Preoții participanți sunt informați de către protopopul Beniamin Densușianu că și în anul trecut (1867), s-au încasat oarecare venituri din acel drept, care se află la protopopiat, și le cere să hotărască modul în care acest venit poate fi folosit în slujba comunităților lor. Beniamin Densușianu atrage atenția preoților că și înainte de "limitare au cam uzat în parochiile sale în folosul propriu câte ceva drept de crâșmărit, acesta însă nefiind întemeiat nici în legile țării nici în ceva documente de donațiune sau cumpărare"⁶⁸, după acest ordin al comitatului nu-l mai pot folosi⁶⁹. Ceea ce

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Orăștie, Dosar 1/1868, f. 1-4.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

s-a încasat până la 1868 nu s-a bazat pe vreun "drept întemeiat al parohiilor gr. cath. ci exclusiv numai pe stăruința protopopului tractual și a preoților , ajutați de energia fostului jude cercual în Geoagiu, D. Ladislau Olteanu pe la adunările proprietarilor și comisiunile comitatense"⁷⁰. Benjamin Densușianu cere preoților să renunțe la aceste venituri curente "după sesiile parohiale și la care poate ar fi îndreptățiți a participa, să abdică în folosul unui fond tractual"⁷¹. Din acest fond s-ar procura rechizitele necesare întru ajustarea cancelariei Protopopești, purtarea oficiului și multe excursiuni prin tract " ce trebuie să le întreprindă adeseori întru apărarea și scutirea drepturilor și intereselor bisericești și școlastice"⁷². În continuare sunt prezentate instrucțiunile Ordinariatului episcopesc al Lugojului, privind introducerea cărților funduare. Se cere preoților să-și dea toată silința a înțelege conținutul acestei instrucțiuni ca nici Bisericele, nici Parohiile, cât și școlile "să nu devină cumva dăunate din vina dâșilor și posesiunile sale de pământ, cât și pe unde le are în parohiile și comunitățile acestui tract"⁷³.

Cu acest prilej s-au asigurat posesiunile parohiale și taxale de prin parohii și filii, care în mare parte erau "împătate de urmașii preoților de mai nainte"⁷⁴. Un alt punct important discutat în cadrul sinodului de referență la decretul gubernial din 29 mai 1868, înaintat de către comitat prin care solicită a se preciza modul prin care statul "poate ajutarea școlile populare în comunitățile acelea unde atât comuna cât și poporul acelei sunt lipsite de tot venitul din care să fie în stare aș susține școala popularie pentru educația tinerimei sale"⁷⁵.

Dar obiectivele acestui harnic protopop și devotat slujitor al Bisericii Românești Greco-Catolice ținteau mult mai departe. "Intențiunea mea pe viitoriu este ca venitele acestui drept să nu se împărțească între biserici ci să se administreze cumulativ sub numirea de Fondul religionariu al Protopopiatului Bobânei G. Cath."⁷⁶ Din fondul astfel administrat protopopul Benjamin Densușianu urma să-și acopere și cheltuielile privind

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

⁷⁵ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Orăștie, Dosar 1/1868, f. 1-4.

⁷⁶ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

administrarea protopopiatului, iar din "timp în timp să se întindă și ceva ajutoare bisericilor și școlilor mai sărace din protopopiat"⁷⁷. În același sinod, din 29 august 1868, se hotăra compunerea Statutelor fondului, care să fie înaintate Veneratului Ordinariat, care urma să le verifice și aprobe. Era însă foarte dificil a determina preoții să renunțe la folosirea venitului, oricât de mic era el, în scopuri personale.

Cu prilejul sinodului, din 3 mai 1870, ținut la Săcărâmb, cu participarea preoților din Sărăcsău, Cigmău, Bobâlna, Geoagiu Inferior, Rengheț, Cib și Homorod, și cu participarea a câte doi mireni din fiecare parohie, se dezbat și problemele legate de administrarea veniturilor din Fondul religios⁷⁸. Protopopul Beniamin Densușianu pune în dezbaterea sinodului, două întrebări ridicate de Ordinariatul episcopesc din Lugoj, pentru a le clarifica:

"Că pe ce drept se întemeiază preoții conceminți pretensiunea la participarea acestor venituri, respectiv concederea acestora unui fond tractual, când în Deciziunea comitatensă din 29 martie 1868, stă că acest drept compete bisericilor gr. catholice concerninte.

Că sesiunile bisericești din Almașu Mare, Băcăia și Bozeșiu – după care încă se primesc venitele de cârciumărit, prin cine și cum se folosesc ?"⁷⁹. La prima întrebare răspund preoții din Cib, Geoagiu, Homorod, Rengheț și Cigmău, care arată că până la "limitarea dreptului de cârciumărit, pe sesiunile parohiale, dâșii sau prin sine sau prin alții au usuat acest drept și venitele lui le-au folosit pentru sine"⁸⁰. Excepție de la acest mod de folosire a venitului din cârciumărit fac satele Geoagiu, Homorod și Poiana, unde se "folosește pentru biserică"⁸¹.

Având în vedere aceste considerente preoții își susțin dreptul lor de a dispune de aceste venituri din cârciumărit și consideră, că nu există un alt mod de a-l folosi mai eficient decât într-un "fond tractual ceea ce ar constitui pentru biserici un reazem al existenței și susținerii sale pe aceste părți"⁸².

La a doua întrebare a Ordinariatului, sinodul răspunde că "sesiunile bisericești din Almașul Mare, Băcăia și Bozeș, precum și Nădăștia, din

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Orăștie, dosar 1/1870, f. 1-16.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

timpurile vechi fiind împărțite pe la unii locuitori din amintitele comune, și care solvesc ceva taxe pentru folosul lor"⁸³. Pentru cele din Almașul Mare, Nădăștia și Băcăia, 10 fl. pe care îi folosește parochul Cibului, căruia îi sunt afiliate aceste comunități. Taxa de 3 fl. pentru sesiunea din Bozeș, o folosesc, în parte, protopopul tractului și parochul Geoagiului⁸⁴. Reprezentanții mireni ai Geoagiului de Jos propun ca partea lor din cârciumărit să se "segregheze și să se restituie la casa lor bisericească, având mare lipsă de bani"⁸⁵. La rândul lor și reprezentanții mireni din Rengheț, Cigmău și Homorod cer aceleași înlesniri dacă "pretențiunea reprezentanților din Geoagiu se va primi și aproba"⁸⁶. Sinodul apreciază atitudinea reprezentanților Geoagiului ca o "propunere și pretențiune, o credință rea purcesă, precât din nepricepere, mai mult din o țintire la satisfacerea unor interese egoistice și particulare a respectivilor"⁸⁷, și în consecință o respinge. Administratorul parohial din Geoagiu, George Popa, arăta că este în proces cu văduva preotului Luca Fărcașiu, fiind obligat să plătească 30 fl., v. a. și cere un împrumut de 30 fl., din casa fondului⁸⁸.

Beniamin Densușianu cere sinodului să-și facă observațiile privind gestionarea fondului și să aprobe constituirea unei comisii pentru compunerea statutelor. Membrii sinodului apreciază ca mulțumitor modul în care s-a gestionat fondul, propunând ca pe viitor să fie manipulat de "senatul bisericesc tractual, deja ales", dar până la aprobarea sa de către Veneratul Ordinariat să fie gestionat de către protopop. Tot senatul ales de către sinod este împluternicit cu elaborarea statutelor⁸⁹. Senatul ales era compus din 7 membri, împreună cu protopopul tractului care îndeplinește întotdeauna funcția de președinte. Trecându-se la vot au fost aleși preoții Petru Popovici (Cib), Anton Munteanu (Sărăcsău) și Ioan Dreghiciu (administrator parohial în Cigmău), iar dintre mireni sunt aleși Petru Boeriu, oficial montanistic din Săcărâmb, Ladislau Olteanu, proprietar din Ilia Mureșană și Iosif Iechim, adjunct de jude cercual în Balșa⁹⁰.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

Membrii sinodului roagă Veneratul Ordinariat de la Lugoj să ușureze greutățile înființării acestui fond de mare însemnătate pentru acest tract protopopesco⁹¹. În aceeași zi, de 5 septembrie 1870, are loc prima ședință a Comitetului bisericesc, care alege o comisie constituită din 3 membri pentru întocmirea statutelor. Din comisie fac parte Benjamin Pop Densușianu, Petru Boeriu și Iosif Iechim⁹². Fondul s-a dovedit, în decursul timpului, de mare ajutor pentru parohiile protopopiatului. Cu ajutorul banilor din fondul bisericesc s-a trecut la sprijinirea bisericilor din comunitățile foarte sărace.

„În Geoagiu, din o bisericuță miserabilă, mai de a se ruina s-a întocmit o biserică corespunzătoare scopului ei mare; în Rengheț s-a ridicat biserică din piatră din fundament; în Homorod, unde încă era în stare mizerabilă, biserica s-a reparat și s-a întocmit mai corespunzătoare scopului; în Cigmău iară s-a reparat biserica și s-a zidit casă parohială din piatră; în Cib se fac acum preparațiuni pentru zidirea unei biserici de nou”⁹³, scria Benjamin Densușianu în memoriile sale. În afară de aceste măsuri pentru redresarea materială a parohiilor protopopiatului, Benjamin Densușianu a depus o zeloasă activitate pentru a spori numărul credincioșilor și a parohiilor greco-catolice. În Rengheț, unde „încă sub protopopul Liviu”⁹⁴, se „semănase grăuntele S(fin)tei Unire, dar dispozițiuni, ca acest grăunte să nu piară, nici sub dânsul, nici sub cei următori nu s-au făcut, mie mi-a rămas îngrijirea de a o nutri și a o face roditoare, așa în 1863, după însemnate lupte, am mijlocit de s-au prevăzut acei credincioși cu un păstoriu și li s-a esoperat facultate de a-și edifica și biserica, care acum e și gata”⁹⁵.

Începând din anul 1863 și până la plecarea sa în Hațeg, în 1875, Benjamin Densușianu a condus și Districtul protopopesco al Hălmagiului, unde sub conducerea sa s-au „convertit parochiile Curechiu și Ruda Baia și s-au prevăzut cu parochi locali”⁹⁶. „În Curechiu, în timpul meu - scria Benjamin Densușianu – s-au început mișcările pentru Sf. Unire, aceiași, iară

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem.

⁹³ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

⁹⁴ Ibidem. Andrei Pop Liviu a fost protopopul Bobârnei între anii 1855-1857.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem.

eu am consolidat-o, s-a prevăzut, în 1866, cu un păstoriu și acum s-au apucat a-și edifica și aceea biserică de piatră"⁹⁷.

Realizările pe linie școlară n-au egalat nici pe departe pe cele bisericesti. Protopopul explica rezultatele foarte slabe din domeniul școlar prin faptul că "poporul nostru în Parochia e puțin și mizer, a-l împovăra, dintr-odată cu toate nu era nici cum consult, îl înstrăinam de biserica noastră"⁹⁸. Cu toate aceste greutăți, "în Geoagiu am susținut totuși și se susține ceva școală, însă nu există încă edificiu de școală, în Cigmău, încă în 1865, am încheiat cu comuna noastră bisericească un protocol pentru înființarea și dotarea unei școli"⁹⁹. Și în parohia Bobâlna s-a încheiat un asemenea protocol, în anul 1867, dar nu s-a dus la îndeplinire¹⁰⁰. Beniamin Densușianu era conștient de importanța școlii, pe care o considera "a doua biserică și îngrijirea pentru școală e tot atât de momentasă ca și pentru biserică, însă neputința este obstacolul cel mai infernal, care numai după multe și mari reculegeri și silințe se poate învinge"¹⁰¹. După adoptarea legii 38/1868 privind învățământul din Ungaria, Ordinariatul din Lugoj cere protopopului luarea unor măsuri cât mai energice pentru rezolvarea problemei școlare din protopopiatul Bobâlna. Beniamin Densușianu convoacă sinodul din 28 august 1869, tocmai pentru a discuta diferitele probleme bisericesti și școlare. Preoții sunt solicitați să răspundă la modul în care statul poate ajuta "școlile populare în comunitățile acestea unde atât comuna, cât și poporul acelei sunt lipsite de tot venitul din care să fie în stare a-și susține școala populară pentru educațiunea tinerimei sale"¹⁰².

Sinodul protopopesesc, din 3 mai 1870, ia din nou în dezbatere, printre alte probleme aflate pe ordinea de zi și "starea debilă a bisericilor și a instituțiunei școlare din acest protopopiat, unde credincioșii gr. cath. sunt și puțini și risipiți și totodată și miseri"¹⁰³. Din dezbaterile sinodului se desprinde situația foarte rea a preoțimii din protopopiat. "Starea preoților noștri încă este destul de miserabilă, așa cât preotul, afară de coșciugul, ce cu munca proprie și grea este silit a și-l scoate din micuțele și sterilele sesiuni

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Orăștie, dosar 1/1868, f. 1-4.

¹⁰³ Ibidem, dosar 1/1870, f. 1-17.

parochiale”¹⁰⁴. “În afară de micuțul subsidiu ce li se împărțește anualiu de către erariul statului, nu mai poate dispune de nici un venit altul, ba din parohiile Rengheț și Săcărâmb nici sesiune parochială nu există”¹⁰⁵. Din această cauză nici nu pot fi încadrate aceste parohii cu “preoți culti și absoluți în toate studiile gimnasiali și seminariali”¹⁰⁶, era concluzia participanților la sinodul protopopesc.

În parohiile Poiana, Cib, Sărăcsău, Rengheț și Bobâlna, nu existau case parohiale “iar preoții locuiesc în cuartirele proprii, iar în celelalte parohii, deși există ceva cuartire, însă mare parte și acestea sunt debile”¹⁰⁷. Membrii sinodului propun alegerea unui senat, compus din cler și mireni, care să vegheze și să fie apărătorul “proprietăților și intereselor noastre bisericești din aceste părți”¹⁰⁸. În ceea ce privește educația școlară s-a constatat că “scaunul protopopesc, în toți timpii și-a dat și-și dă, după puțință, toată silința pentru a lucra ca instituțiunea școlară să se întemeieze și în acest tract, dar obstacolele cu care a avut a lupta pe acest teren, i-au fost atât de grele, cât mai nu s-a putut câștiga nici un rezultat de o valoare mai momentuoasă”¹⁰⁹. S-au luat măsuri spre întemeierea unor școli în Săcărâmb, Geoagiu Inferior, Cigmău și Bobâlna, dar în ultimul moment au fost zădărnice de starea miseră a credincioșilor greco-catolici. Având în vedere “numărul mic al credincioșilor noștri prin parohii, starea lui miseră și lipsa altor mijlociri de care ar putea dispune spre scopul școlariu”, pe de o parte, iar pe de alta, poziția parohiilor noastre, la depărtare însemnată una de alta, cât nici două nu se pot însoți laolaltă pentru o școală, sinodul propune “să se împreuneze, la înființarea și dotarea de școli populare cu credincioșii și conaționali greco-orientali”¹¹⁰.

Înființarea unor școli comune cu ortodocșii, sinodul o prevede pentru toate parohiile unde greco-catolicii sunt în “minoritate însemnată și în pozițiune de a nu-și putea singuri susține și dota o școală proprie”¹¹¹. Înainte de a păși la înființarea școlilor comune, în numele sinodului trebuie să se

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem.

solicite aprobarea Ordinariatului greco-catolic din Lugoj, care este rugat să ia legătura cu Ordinariatul ortodox, pentru ca ambele să facă cunoscute clerului și poporului înființarea școlilor pentru copiii ambelor confesiuni.

La 1 octombrie 1872, problema școlilor este dezbătută într-un nou sinod. În cei doi ani trecuți, nu s-a înregistrat nici un progres în domeniul școlar. Mai mult și școlile existente până atunci, respectiv cele din Cigmău și Geoagiu au încetat cu totul¹¹². Dar aprobarea Ordinariatului pentru înființarea școlilor comune era condiționată și de consultarea credincioșilor greco-catolici. Consultate, majoritatea parohiilor greco-catolice au fost de acord, cu unele condiții legate, în primul rând, de catehizarea copiilor. Membrii sinodului din 1872 explicau slabele rezultate din domeniul școlar, atât prin situația materială scăzută a parohiilor și credincioșilor, dar mai ales prin faptul că și ortodocșilor, care peste tot sunt în majoritate "încă le lipsesc școlile mai de-a rândul"¹¹³. Dar, mai precizau membrii sinodului "nici conducerea politică a comunelor aflându-se mai peste tot în mâini și sub influență inamică școlii național – confesionale"¹¹⁴. Membri sinodului precizau că peste tot juzii procesuali și notarii comunale sunt "de limbă străină și contrari progresului nostru național"¹¹⁵.

Perioada 1872-1874 înregistra și primele rezultate palpabile pe linie școlară. Sinodul protopopesic al tractului Bobârnei, din 4 martie 1874, consemna următoarea situație școlară: "În Săcărâmb (Săcărâmb n. n.) există două școale populare, una rom. cath. cu 2 clase și doi învățători de limbă germană și în bună stare; una gr. orient. cu o clasă și un învățătoriu, în stare de mijloc și de limba română. În Bobârna s-a înființat, în anul trecut și există o școală comunală de stat, cu o clasă și un învățătoriu de limba română. În Geoagiu există una școală gr. orientale cu o clasă și un învățătoriu de limba română. Și în Homorod, teritoriul din sus al comunei, există una școală provizorie gr. orient., cu o clasă și un învățătoriu de limba română, însă în stare debile"¹¹⁶.

Situația constatată de către Sinodul din Săcărâmb arată starea deplorabilă în care se afla învățământul românesc din parohiile menționate.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem. dosar 1/1874, f. 1-17.

“În celelalte comunități parohiale – precizau actele sinodului – nu mai există nici un feliu de școală, nici confesională, nici comunală”¹¹⁷. Dar chiar și la școlile existente greco-catolicii acceptă cu greu să-și trimită copiii, invocând atitudinea intolerantă a învățătorilor și a elevilor ortodocși. Același sinod menționa slaba frecvență a școlilor de către copii greco-catolici. “În Săcărâmb, foarte puținei, parte în școala rom. cath., parte în cei gr. orient. locale. În Bobâlna, mai mulți în școala comunală locală și în Geoagiu, iar mai puțini, în școala gr. orient. locale. În Homorod nu frecventează nici unul”¹¹⁸.

În anul 1875, la plecarea sa din Săcărâmb, Beniamin Densușianu nu era mulțumit de situația școlară a protopopiatului în care slujise cu zel și râvnă timp de aproape 15 ani. Dar își exprima convingerea că prin casele bisericești “bine gospodărite și cu ajutoare din partea credincioșilor să se întindă și aici mâna de ajutoriu”¹¹⁹.

Perioada petrecută la Săcărâmb corespunde și unei intense activități politice și publicistice. Anul 1860 constituie începutul unor însemnate reforme politice. Liberalizarea treptată a vieții politice din Transilvania se face simțită, mai ales în mediul românesc. Prin Diploma din 20 octombrie 1860, se prevedea o nouă constituție a cărei principii fundamentale se inspirau din recunoașterea țărilor și provinciilor din monarhie. Se asigura tuturor cetățenilor egalitatea în fața legii, libertatea religiei, numirea de funcționari publici indiferent de naționalitatea și originea lor socială.

Restaurarea autonomiei Transilvaniei și ordinul de convocare a unei conferințe oficiale cu participarea tuturor naționalităților a trezit mari speranțe în rândul românilor. Patenta imperială din 26 februarie 1861, confirma Diploma din octombrie 1860, dându-i o interpretare mai amănunțită și mai precisă. La 24 martie 1861, printr-un decret administrația absolutistă din Transilvania era suprimată, în locul ei restaurându-se vechile comitate și scaune existente până la 1848.

În calitatea sa de protopop al Bobâlniei, Beniamin Densușianu trebuie să înștiințeze comunitățile din subordine despre aceste schimbări. La 15 aprilie 1861, el cerea preoților să informeze credincioșii în biserică, că

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

oficiile politice de până acum își vor înceta activitatea și prin restaurarea "comitatelor, treburile politice le vor administra acelea"¹²⁰.

El le cerea preoților să instruiască poporul ca "să nu se amăgească de nime, cu nici un prețiu ca să-și vândă drepturile sale ce le are acum la mână; instruați-l ca la adunări, de care vor fi mai multe de acum înainte, față cu alte nații și confesiuni, el să fie treaz, brav și inimos, să asculte de sfaturile bune ale acelora care îi voiesc binele și nu de ale acelora care l-ar împinge iară la rău; instruați-l spre tot lucrul bun și folositoriu și cu mântuire pentru nație, patrie și lege"¹²¹.

La 8 mai 1861, Beniamin Densușianu le cerea preoților să vestească în biserică despre începerea activității comitatului, iar oficiile pretoriale și prefecturale își încetează activitatea. Le mai cerea preoților să informeze poporul "să nu creadă unora mincinoși și voitori de rău", care răspândesc zvonul că oficiile financiare "încă ar fi ridicate"¹²². Să informeze poporul să respecte legile "să nu încerce a planta tabac fără licență, a fierbe vinars sau să nu plătească darea sau să nu bage în seamă ștempeliu și alte lucruri financiare că vor păți pedepse, gloabe în bani și alte execuții de care să-l ferească D-zeu"¹²³.

În anul 1861, Beniamin Densușianu este ales membru al Congregației comitatului Hunedoara, unde a luat parte la acțiunile deputaților români pentru obținerea unor drepturi naționale. Pentru a împiedica alegerea românilor în proporția indicată de numărul lor, cancelarul Kemeny a dispus ca pretutindeni să fie reactivați foștii funcționari existenți înainte de revoluție, alegeri noi urmând să se facă pentru locurile devenite vacante.

Comite suprem al comitatului Hunedoara a fost numit Francisc Nopcea. În comitatul Hunedoarei, deși avea o puternică majoritate românească, lista comitatului a fost stabilită la paritate, 80 români față de 80 maghiari. Fruntașii românilor își pun mari speranțe în Francisc Nopcea. Acesta urma să sosească la Deva la începutul lunii aprilie 1861. Protopopii își mobilizează o parte dintre preoții și mirenii mai de frunte pentru a participa la primirea sa. Speranțele românilor sunt spulberate, comitele

¹²⁰ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Orăștie, dosar 1/1861, f. 78.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem, f. 88.

¹²³ Ibidem.

depune jurământul în limba maghiară și declară limba maghiară ca limbă oficială. La protestul deputaților români, temându-se de pierderea înaltei funcții, comitele Nopcea a răspuns că rezolvarea acestei chestiuni depinde de Dieta din Budapesta¹²⁴.

Pentru a tempera zelul clerului greco-catolic, comitele Nopcea se adresează mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu cerând luarea unor măsuri. Mitropolitul îi scrie episcopului Alexandru Dobra, la 26 mai 1861, informându-l "cu ce acuză Illustritatea sa supremul comite al comitatului Hunedoarei, B. Francisc Nopcsa – românul nostru ?! – pe preoții din comitatul acela"¹²⁵. Mitropolitul Șuluțiu era convins că "supremul comite ar dori să fie eschiși preoții de la toată influența asupra poporului, pe care apoi dacă nu va avea cine să-l povățuiască să-l poată duce unde dorește"¹²⁶. Înaltul prelat de la Blaj este surprins de măsurile luate de acest comite român, scriind că "nime nu se poate mira dacă neîncrederea în supremul comite e mare, deoarece nici un suprem comite, tocma și de-a fost neaoș maghiar n-a eschis limba română în un comitat așa limpede român, ca românul suprem comite a Hunedoarei, nici mai despotice n-a tratat lucrurile"¹²⁷. Alexandru Sterca Șuluțiu cere episcopului Dobra să verifice dacă învinuirile comitelui conform cărora "românii se duc și taie pădurile și nu respectează proprietatea altora" și dacă se confirmă să ceară preoților să-i dojenească ca asemenea fapte "de care tare mă îndoiesc că le fac, să nu-și facă și sieși nevoia și națiunei rușine"¹²⁸.

La 27 august 1861 judele primar George Filip îi scria protopopului Hunedoarei Ioan Fodor, relatându-i situația din Deva. "Acțiunile ne stau rău, maghiarii s-au consolidat tare și noi abia mai putem lupta, comitele suprem se vede a fi condus de procurorul Toth și de notarul Balogh și cu dânsul nu mai e de făcut, pe noi cu puterea și indirect voiesc a ne face să recunoaștem situația din și dinainte de 1848"¹²⁹. Judele George Filip propune ca inteligența română să se întâlnească la Deva, în 31 august 1861, în casa D. Ciacian, pentru a se consulta în problema trimerii "unei

¹²⁴ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, 1974, p. 181-182.

¹²⁵ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dosar 1/1861, f. 99 și 107.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Idem, Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II, dosar 1/1861, f. 180.

deputațiuni la Viena"¹³⁰. În urma întâlnirii de la Deva sunt împuterniciți să se deplaseze la Viena, George Filip și Amos Tordășianu, pentru a cere "ștergerea censului de 8 fl., pentru alegeri, comitatele rupte de către Ardeal să nu se încorporeze cu Ungaria, ca Uniunea Transilvaniei din 1848 să nu se primească și în Ardeal, cât mai curând, să se țină Dieta ori Congres național român universal cu românii din Imperiul Austriac"¹³¹. În anul 1863, Benjamin Densușianu a fost numit membru al Dietei din Sibiu¹³².

La 24 martie 1863, Petru Pop, vicarul foraneu al Hațegului, îl înștiința pe Benjamin Densușianu că a fost ales membru la Congresul Național Român din Sibiu¹³³. La 1 iunie 1863, episcopul Alexandru Dobra îi scrie accentuând "însemnătatea aceluia moment în viața noastră politică națională carele îl constituie în timpul de față convocarea Dietei transilvane"¹³⁴. Episcopul îi cere "a stăruși și a întreprinde toate ca poporul nostru în Areopagul legislativ transilvan să fie după merit și dreptate reprezentat ca așa să poată în mod decisiv influența la regenerarea Patriei și Națiunii sale"¹³⁵. Episcopul îi cere lui Benjamin Densușianu să-și îndeplinească cu "conștiinciozitate, scumpetate și fără nici o pregitare datorințele ce le aveți față cu poporul în acest moment decisiv al regenerării sale"¹³⁶.

O corespondență intitulată "De pe băile de aur de lângă Deva" din 15 iulie 1863, ne descrie atmosfera apăsătoare în care s-au desfășurat alegerile pentru deputați. În preajma alegerilor inteligența română era dominată de teama ca nu cumva "informările sinistre ale unor corifei inamici românului, să aibă în poporul lesne crezătoriu o influență mai mare și să nu se prezinte la alegeri în număr deajuns"¹³⁷. Această temere s-a risipit numai în ziua alegerilor când "poporul nostru credincios, ascultătoriu, conducătorilor săi, se prezintă cu toată gravitatea sa la alegere și-și dă votul său cu cea mai mare circumspecția și libertate aceluia pe care toți îl cunoșteau de demn și concreziut sieși"¹³⁸.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Ibidem, f. 189.

¹³² Vezi anexa XVII.

¹³³ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Concordia, An.III, nr. 57 (204) din 12/24 iulie 1863.

¹³⁸ Ibidem.

În calitate sa de protopop al Bobârnei, Benjamin Densușianu a prezidat alegerea deputatului pentru Dieta din Sibiu, din cercul Geoagiu, Petru Damian¹³⁹. În comitatul Hunedoarei au mai fost aleși Constantin Papfalvi (cercul Jiului), Petru Pop (cercul Totești), Ioan Rațiu (cercul Peștiș), Nicolae Popea (cercul Lăpușnic), Mihail Orbanășiu (cercul Ilia), Sancsali (orașul Hunedoara), D. Balașiu (orașul Hațeg) și Dimitrie Moldovan (cercul Deva)¹⁴⁰. Rezultatul alegerilor a constituit o victorie importantă a națiunii române, în cele 6 cercuri ale comitatului Hunedoara fiind aleși 8 deputați români și unul maghiar la Deva¹⁴¹. Succesul alegerilor, scrie autorul anonim al Concordiei s-a datorat tactului și concordiei inteligenței române, bunului simț al poporului român din comitat, dar mai ales al preoțimii române, care "ca niște apostoli în timpul acesta de alegere, ziua-noaptea, în biserică și afară, n-au încetat a instrui și capacita pe popor atât cu dreptul sublim de alegere, cu folosirea lui în cea mai mare scumpătate, pentru sine, patrie și împărat"¹⁴². "Silința aceasta a preoțimii române, au stigmatizat-o frații maghiari de agitațiune culpabilă și anticonstituțională"¹⁴³, scria corespondentul anonim al Concordiei, care nu era altul decât protopopul Benjamin Densușianu. Comitele suprem, în ședința din 4 iulie 1863, prezenta așa-zisa denunțare făcută autorităților superioare prin care era învinuit că "între membri comitetului central de alegeri cu influența dânsului, dintre români s-ar fi ales numai niște nulități politice"¹⁴⁴. Împotriva unei astfel de minciuni au luat poziție trei dintre membrii comitetului, George Ciacian, Ludovic Olteanu și Benjamin Pop Densușianu care resping o asemenea afirmație "declarând-o de nedreaptă și tendențioasă"¹⁴⁵. După aceste dispute s-a trecut la alegerea președinților de comisii de alegeri, Benjamin Densușianu fiind ales pentru cercul Geoagiului Inferior.

În anii 1865 și 1866 Benjamin Densușianu a prezidat, în cercul Geoagiu, alegerile de deputați pentru Dieta din Cluj și Pesta¹⁴⁶. În timpul dezbaterilor comitatense au avut loc aprige dispute între români și maghiari,

¹³⁹ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

¹⁴⁰ Gazeta Transilvaniei, An. XXVI, nr. 42 din 1 iulie 1863, p. 166.

¹⁴¹ Concordia, III, nr. 53 (200) din 3/15 iulie 1863, p. 211-212.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

cu prilejul adunării comitetului comitatens, din 29 ianuarie 1866, pentru organizarea alegerilor deputaților în Dieta din Pesta. Comitele suprem Nopcea, deschide ședința printr-o cuvântare în limbile maghiară și română și prezintă instrucțiunile privind convocarea Dietei. Beniamin Densușianu, în cuvântul său, condamnă entuziasmul "maghiarilor pentru rescriptul regesc ce convoca dieta Ungariei, și arată că aceste acte nu se referă și la români"¹⁴⁷. El combate și propunerea grofului Kun Kocsard, ca "fiecărui deputat să-i fie ales și un supleant"¹⁴⁸. Beniamin Densușianu spune că "neajunsele și nevoile patriei noastre să le recercăm media pe calea corpului ei legislativ (Dieta Transilvaniei n. n.) și nu pe calea altui organ, vitreg și nelegal în afacerile noastre interne și din acest punct de vedere nu dorește a subscrie aceea petițiune pentru Dieta din Pesta"¹⁴⁹.

În august 1867 comitatul întocmește o adresă către Înaltul minister, care cuprinde și un pasaj prin care se cere să se "reguleze relațiunile Transilvaniei către Ungaria pe baza legilor din 1847/48"¹⁵⁰. Printre membrii români ai congregației comitatense, care iau atitudine împotriva acestui pasaj se numără și Beniamin Densușianu. El declară că aceste legi s-au adus fără participarea românilor iar relațiile Transilvaniei către Ungaria să se reguleze în înțelegere cu Dieta Transilvaniei care să se convoace"¹⁵¹. Unul dintre maghiari, cu numele Balog face observația că "a vorbi astfel înseamnă a fi rebel"¹⁵². "Gazeta Transilvaniei", din 12/24 ianuarie 1869, cerea înaintarea unui protest energic contra "calomniilor cu tendințe laterali ale lui Badia Karoly și a altor adversari care nu-și iau gura de pe români cu imputările de Dacoromania"¹⁵³, aduse în congregația comitatensă de la Deva.

Protopopul Beniamin Densușianu s-a dovedit a fi și un harnic corespondent al presei românești. A publicat o serie de articole în *Concordia*, între care amintim "Correspondenta de lângă băile de aur"¹⁵⁴,

¹⁴⁷ Concordia, VI, nr. 10 (473), din 3/15 februarie 1866, p. 38.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem, VII, nr. 60 (526), din 3/15 august 1867, p. 238-239.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Gazeta Transilvaniei, XXXII, nr. 3 din 12/24 ianuarie 1869.

¹⁵⁴ Concordia, III, nr. 53 (200), din 3/15 iulie 1863, p. 211-212; nr. 57 (204) din 12/24 iulie 1863 și nr. 58 (205) din 14/26 iulie 1863, p. 231-232.

„Din comitatul Hunedoarei”¹⁵⁵ și „Săcărâmbul în comitatul Hunedoarei”¹⁵⁶. În articolul „De lângă scările Geoagiului Inferior”, Beniamin Densușianu își exprima opinia în ceea ce privește uniunea Transilvaniei cu Ungaria, considerând că se impun următoarele condiții:

„Reprezentarea transilvănenilor și de aici încolo pentru negoțiile sale interne în o dietă proprie , întocmită în 1863 și 1864 după principiile Diplomei din 1860.

Expresa recunoaștere a continuității Dietei din 1863 și 1864 cu toate legile aduse de ea și sancționate.

Reprezentarea națiunilor transilvane în Dieta comună ungară, după o lege cât mai liberală și scutită de orice privilegii castice și care să corespundă exact atât numerozității precât și intereselor fiecărei națiuni înarticulate.

Reprezentarea națiunilor transilvane în guvernul comun.

Recunoașterea reprezentației legale a națiunilor transilvane în universități naționale deosebite și cu vot decisiv în chestiuni internaționale.

Toate aceste chestiuni să se cuprindă într-un tratat”¹⁵⁷.

În continuarea articolului său, Beniamin Densușianu cere o serie de măsuri pentru liberalizarea vieții politice a Ungariei. În perioada protopopiatului său la Săcărâmb, Beniamin Densușianu a strâns o serie de documente pentru a întocmi „Cronica Bisericii gr. cath. a Săcărâmbului”¹⁵⁸. La 20 februarie 1874 el îi scria lui Ioan Micu Moldovan, informându-l că se ocupă cu strângerea „datelor necesare pentru compunerea și descrierea monografică a acestui tract și a parohiilor lui”¹⁵⁹, de la unire până în prezent. Întrucât nu are la îndemână decât arhiva protopopiatului Bobârnei, și aceea incompletă, îi cere să-l sprijine în clarificarea unor aspecte din istoricul protopopiatului, „cu documente din arhiva mitropolitană”¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Ibidem, nr. 87 (234) din 17/29 octombrie 1863, p. 375; nr. 88(235) din 20 octombrie/1 noiembrie 1863, p. 399-400.

¹⁵⁶ Ibidem, IV, nr. 15 (269) din 20 februarie/3 martie 1864, p. 58; nr. 16 (270) din 23 februarie/ 6 martie 1864, p. 62; nr. 17 (271) din 27 februarie/10 martie 1864, p. 66-67 și nr. 18 (272) din 1/13 martie 1864, p. 70.

¹⁵⁷ Ibidem, VI, nr. 21 (484) din 13/25 martie 1866, p. 91-92.

¹⁵⁸ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Orăștie, dosar 1/1874, f. 11-17.

¹⁵⁹ Liviu Botezan, op. cit., p. 129-132, Anexa VII.

¹⁶⁰ Ibidem.

Eforturile protopopului Beniamin Densușianu s-au materializat în scrierea monografiei protopopiatului, lucrare rămasă în manuscris¹⁶¹. Activitatea lui Beniamin Densușianu în protopopiatul Bobârnei a fost apreciată în mod deosebit de către Veneratul Capitlu al Episcopiei Lugojului și s-a materializat prin înălțarea sa la demnitatea de vicar foraneu al Hațegului, în anul 1875.

Cu ocazia împlinirii, în anul 1907, a 50 de ani de activitate în cadrul Bisericii Române Unite cu Roma, Consistoriul episcopesc se referea și la perioada protopopiatului său la Săcărâmb scriind următoarele: "Ca protopop al districtului Bobârnei și ca paroch al Săcărâmbului, unde ai pus temelie înființării Casei bisericești, carea azi se bucură de o foarte frumoasă avere, pentru bisericile districtului Bobârnei ai mijlocit partea cuvenită greco-catolicilor din împrumutul de stat din anul 1854, iar mai târziu, cu ocaziunea regulării dreptului regal de crâșmărit, ai stăruit de s-a recunoscut acest drept și pentru 9 parochii din acel district, din care izvor de venit s-a înființat apoi Fondul districtual protopopesc al Bobârnei, ajuns la un capital însemnat. La acest loc cuvine-se Reverendissime întru Christos Frate să constatăm și interesul mare ce l-ai manifestat pentru consolidarea acestui district protopopesc și prin scrierea istoricului acelui district din care Istorie următorii cunoscând trecutul să poată înțelege prezentul și adăuga mijloacele folosinde în viitor pentru susținerea și ulterioara progresare a Santei Uniri în acele părți esprese"¹⁶². "După o activitate așa de intensivă desfășurată în timp de 15 ani în acest District și în parochia Săcărâmbului – continua scrisoarea Consistoriului – prea vrednic ai fost ca să fii promovat de paroch al Hațegului și de vicariu foraneu episcopesc al districtului de același nume"¹⁶³. Înainte de plecarea sa din protopopiatul Bobârnei, Beniamin Densușianu mai face încă un gest de înalt patriotism oferind colecția sa de ziare pentru Biblioteca Astei¹⁶⁴, solicitând conferirea titlului de membru pe viață al Asociațiunii.

Vicar foraneu la Hațeg. În 22 martie 1875, înceta din viață canonicul școlastic Petru Rațiu, după o îndelungată suferință. În cadrul Capitlului are loc o nouă reorganizare, Matei Kis și Gavril Pop sunt înălțați

¹⁶¹ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Orăștie, dosar 1/1874, f. 11-17.

¹⁶² BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Transilvania, VIII, nr. 6 din 15 martie 1975, p. 71.

la demnitățile de canonic cancelar și respectiv canonic școlastic, la 11 iunie 1875¹⁶⁵. Prin aceste schimbări funcțiile de canonic custode și canonic prebendat deveneau vacante. În aceeași dată de 11 iunie 1875, vicarul Hațegului, Petru Pop, este promovat în funcția de canonic prebendat¹⁶⁶. Prin promovarea lui Petru Pop la Lugoj, funcția de vicar foraneu al Hațegului devenea vacantă. În 3 iulie 1875, protopopul Hunedoarei, Ioan Fodor se adresează Episcopului Lugojului, cerând promovarea sa în funcția de vicar¹⁶⁷. El își motiva cererea prin cei 52 de ani cât s-a aflat în serviciul bisericii greco-catolice, dar mai ales prin salariul său de protopop, ce era de numai 210 fl¹⁶⁸. Ioan Fodor arăta că la Hunedoara, în urma lucrărilor de la castelul Hunedoarei și a pătrunderii unor societăți străine în minele de fier "înmulțindu-se și lucrătorii și oficialii din diverse părți aduși, domnește o scumpătate mare"¹⁶⁹. În finalul cererii sale, protopopul Ioan Fodor solicita să i se confere "ceruta vacanta vicariale stațiune din Hațeg, că însuși dreptatea aduce cu sine, cât măcar acum la bătrânețe să mă pot consola cu un salariu mai îmbucurătoriu"¹⁷⁰.

Episcopul Lugojului Victor Mihalyi și Veneratul Capitul doreau promovarea în funcția de vicar a unei persoane mai tinere și de perspectivă, care a dezvoltat o activitate prodigioasă în slujba bisericii greco-catolice și care să cunoască bine parohiile din vicariat. Între cei mai merituoși candidați la postul de vicar se număra protopopul Bobârnei, Benjamin Densușianu, care în cei 15 ani petrecuți aici a demonstrat calități de bun păstor și administrator al credincioșilor din acest tract bisericesc. În urma unei serioase analize a activității sale, episcopul Lugojului, prin decretul nr. 814 din 10 iulie 1875 l-a denumit "vicariu foraneu pe R(everendissi)mul Benjamin Pop Densușianu, fost paroch al Săcărâmbului și protopopul Districtului de Bobârna"¹⁷¹. Trecerea sa de la Săcărâmb la Hațeg se amână până în toamna anului 1875. La 2 noiembrie, el se adresa episcopului Lugojului, solicitând luarea unor măsuri pentru a-i da posibilitate să se transfere la Hațeg, invocând timpul de iarnă ce se apropia cu pași repezi și poziția sa

¹⁶⁵ Demetriu Radu, op. cit., p. 135 și 136.

¹⁶⁶ Ibidem, p. 137.

¹⁶⁷ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dosar 3/1875, f. 72.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem, f. 46.

nesigură, care nu-i permite, nici în Săcărâmb, nici în Hațeg să se aprovizioneze "cu cele necesare victului peste durata iernii"¹⁷².

Pentru a fi posibilă plecarea sa, Beniamin Densușianu propune câteva soluții imediate: "Administrarea parohiei Săcărâmbului să fie încredințată, provizoriu preotului Iosif Popa din Homorod, iar parohia dânsului să fie administrată de către preotul Sărăcsăului, Antoniu Muntean"¹⁷³. Administrarea fondului districtual să fie încredințată "parochului și asesorului consistorial Petru Popovici din Cib"¹⁷⁴. În finalul scrisorii sale Beniamin Densușianu cere episcopului său a-l "dispensa și a mă elibera de aici, cu cât mai în grabă să mă pot instala și strămuta la locul destinațiunei mele"¹⁷⁵. Ținând seama de argumentele intemeiate invocate de către petent și dorind a rezolva și ocuparea funcțiilor din Hațeg și Săcărâmb, episcopia acceptă soluțiile propuse de către Beniamin Densușianu. La 28 noiembrie el prelua inventarul vicarial de la predecesorul său Petru Pop. Conform Ordinului Înaltului Minister de Culte și Instrucțiune Publică, din 11 iunie 1872, vicarul primea un salariu anual de 600 fl¹⁷⁶. La 12 decembrie 1875, Beniamin Densușianu îi scria episcopului Victor Mihalyi că "abia acum cu mari greutate și mari spese de străportare, în acest timp de iarnă periculos, m-am putut așeza la postul conferit"¹⁷⁷.

Totodată îl roagă a interveni pentru primirea salariului întrucât a suportat mari cheltuieli cu transportul de la Săcărâmb la Hațeg. În aceeași zi, fostul vicar Petru Pop se adresa preoțimii din vicariat, aducându-le la cunoștință instalarea noului vicar. În aceeași circulară le face cunoscut faptul că Illustritatea Sa D. Episcop s-a îngrijit pentru ocuparea postului și cu "grațiosul decret, din 10 iulie, nr. 814, a denumit de vicariu foraneu pe R(everendissi)mul Beniamin Pop Densușianu, fost paroch al Săcărâmbului și protopopul Districtului de Bobâlna, care în 28, lunei trecute, cu solemnitatea recerută, s-a instalat în noul său oficiu. iar azi în 12 decembrie și cu locuința s-a așezat statomic în scaunul vicarial în Hațeg"¹⁷⁸. Totodată le cere, ca de azi înainte "toate obiectele ținătoare de sfera activității vicariale-

¹⁷² Ibidem, f. 93.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Ibidem, dosar 4/1975, f. 11-31.

¹⁷⁷ Ibidem, dosar 3/1875, f. 107.

¹⁷⁸ Ibidem, f. 5o.

protopopesci să vă întoarceți către R(everendissi)mul nou denumit vicariu”¹⁷⁹. Fostul vicar le mai recomanda “nu numai canonica ascultare către acela ci și năzuirile sale în promovarea binelui public al Districtului”¹⁸⁰.

La rândul său Beniamin Densușianu se adresa “clerului de mir din districtele Hațegului și Cugirului”, tot în 12 decembrie 1875, spunându-le: “Astăzi vă vestesc vouă tuturor că după voința lui Dumnezeu și alegerea Prealuminatului și Preasântitului nostru episcop, Dr. Victor Mihalyi, făcută în 10 iulie, a.c., nr. 814, Eu nemernicul și cel mai mic între învățăceii și servitorii Domnului, am ocupat scaunul meu vicarial și protopopesc în care cu ceruta solemnitate am fost instalat în 28 noiembrie”¹⁸¹. Pentru o scurtă perioadă Beniamin Densușianu administrează și protopopiatul Cugirului. La 7/19 ianuarie 1877 Ștefan Moldovan îi comunica știrea introducerii lui Iustin Moldovan “în parochia și oficiul său protopopesc, iar vicarul era absolvit de conducerea treburilor protopopiatului Cugirului”¹⁸².

Numirea lui Beniamin Densușianu în această funcție ecleziastică prilejuiește primirea a numeroase felicitări. Astfel, fostul învățător din Densuș expedia din satul său natal Breazova, la 5 decembrie 1875 o emoționantă scrisoare de felicitare. “Națiunea română credincioasă de sub aripile Reverenței Voastre, dar cu atât mai vârtos și partea mireană și din celelalte tracte se simte voioasă și sperează la un venitoriu mai favorabile când înțelese căci Reverenția Voastră ați meritat Guvernul Districtuale”¹⁸³. “Vin și eu – continua învățătorul Dionisiu Aronescu – cu o omagială și filiască supunere a vă exprima fericitarea ca părintele cel ceresc să vă ajute ca sub Guvernul Reverenței Voastre, înaintarea în cultură a genului român să devină protejată și înaintată față cu obstacurile ce ne amenințe”¹⁸⁴.

După perioada instalării și a felicitărilor, noul vicar pășește cu grijă în rezolvarea problemelor din vicariat. În scopul unei rapide cunoașteri a diverselor probleme convoacă sinodul vicarial pentru zilele de 3-4 aprilie 1876. În cadrul său noul vicar își expune modul său de lucru, consultărilor comune acordându-li-se o deosebită atenție. “Consultările împreună,

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem, dosar 1/1876, f. 21.

¹⁸² Ibidem, dosar 1/1877, f. 1. Iustin Moldovan era fiul canonicului Ștefan Moldovan și va conduce protopopiatul până la moartea sa, survenită la 11 septembrie 1888.

¹⁸³ Ibidem, dosar 2/1875, f. 12.

¹⁸⁴ Ibidem.

împărtășirea ideilor și cunoștințelor noastre împrumutat sunt acel mijloc puternic care să pună în stare a afla temeiul solid, pentru a putea opera progresul și bunăstarea a oricare instituțiune”¹⁸⁵. “Scopul meu – le spune Beniamin Densușianu – prin adunări sinodali compuse după praxa bisericii noastre de până acum, să ne consultăm despre trebuințele noastre, că numai așa putem să aflăm, care sunt trebuințele și lipsele noastre”¹⁸⁶. După expunerea modului său de lucru, Beniamin Densușianu face o sumară prezentare a situației din vicariat. “Eu mă mărginesc a spune numai în general și cu câteva cuvinte, că în multe parochii avem încă biserici slabe și cu puțin venit sau mai fără nici un venit”¹⁸⁷. La rândul lor preoții mai peste tot sunt “neprevăzuți cu beneficiile recerute de subzistenția lor onestă”¹⁸⁸. “Locuințe propriie parochiale în o mare parte a parochiilor noastre nu avem, preoții locuiesc în edificiile proprii, fără a căpăta vreo recompensă de la comunele parochiale”¹⁸⁹. Situația școlilor din vicariat era și mai tristă. Cu toate acestea Beniamin Densușianu își exprima convingerea că printr-o intensificare a acțiunilor preoților în rândul credincioșilor care, deși foarte săraci, vor contribui din puținul lor la progresul bisericii și al școlii.

Încă de la așezarea sa în fruntea vicariatului trece la rezolvarea diferitelor solicitări primite din partea Episcopiei sau din partea preoților, învățătorilor și enoriașilor. În 4/16 decembrie 1875, episcopul Mihalyi îi cere vicarului să-l introducă pe “Luca Lupescu din Râu Alb, a administra provizoriu parochia Băești, cu diligenția și poporul de acolo de a-i primi serviciul cu supunere”¹⁹⁰. La rândul lor credincioșii din Totești solicitau, la 12 decembrie 1875 hirotonirea fostului “dascăl Paul Mărilă, de preot”¹⁹¹. Ei își motivau cererea prin faptul că Paul Mărilă “a servit cu zel și diligenția în această calitate, afară de aceasta și ca, curator primariu a stăruit mult pentru înflorirea bisericii”¹⁹².

Credincioșii și proprietarii din Totești mai subliniau în cererea lor că Paul Mărilă “în curgerea a 10 ani, pe lângă un salariu neînsemnat pe cariera

¹⁸⁵ Ibidem, dosar 1/1876, f. 15-18.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ Ibidem, dosar 3/1875, f. 40.

¹⁹¹ Ibidem, f. 109.

¹⁹² Ibidem.

învățătoarească, nu pentru vreun interes și sigur din zel curat pentru binele public s-a distins cu diligenția, metode și progres în instruirea pruncilor noștri școlari”¹⁹³. Fiind la începutul noii sale funcții și fără a cunoaște toate amănuntele unei astfel de promovări, Beniamin Densușianu trimite cererea credincioșilor din Totești, Ordinariatului din Lugoj, solicitând îndrumările cuviincioase¹⁹⁴. Ordinariatul nu este de acord cu această solicitare și la 10 februarie 1876, decide instalarea ca administrator al acestei parohii a preotului Moise Ilea¹⁹⁵. Respingerea cererii locuitorilor din Totești va duce la nemulțumiri în rândul lor. Episcopul Mihalyi îi reproșează vicarului că n-a prezentat “poporenilor de îndată pe Moise Ilea, ci a recomandat pe Sigismund Pogan, preotul din Pâclișa, care era interesat ca parohia Totești să rămână vacantă și de aici încolo”¹⁹⁶. Chiar și în urma instalării lui Moise Ilea, la 20 aprilie 1876, vicarul ar fi primit “declarațiunile poporului renitent și atârnat, fără a face uz de autoritatea vicarială spre a-i îndemna la ordine”¹⁹⁷. Pentru a pune capăt frământărilor Episcopia îi cere “să iasă la fața locului, în Totești, cu preotul Moise Ilea”¹⁹⁸, și să-l așeze “în casa parochială, în încăpările destinate de curatoratul bisericesc”¹⁹⁹.

Beniamin Densușianu nu se mulțumește numai cu rapoartele înaintate de preoți, ci începe o campanie de vizitațiuni canonice în scopul cunoașterii, la fața locului a problemelor ce frământă viața comunităților din vicariat. În anii 1876-1878 sunt vizitate parahiile Mățești, Sălașu de Jos, Șerel, Fărcădinu Inferior, Fărcădinu Superior, Lunca Cerni, Hătăgel, Coroiești, Pâclișa, Densuș, Vaidei, Vălioara, Paroș – Peștera etc. În comuna Mățești, vizitată la 30 mai 1876, biserica se afla “în stare bună și curată, datorită curatorului Balia Iosef, ales în 1876. A reparat și restaurat toată biserica, a întocmit tâmpla bisericii, a făcut strane și scaune bune și frumoase pentru bărbați și muien”²⁰⁰. Și în Fărcădinu Inferior, cu prilejul vizitei din 14 august 1877, se constata o grijă pentru gospodărirea bisericii și a cimitirului. “Biserica e în ordine, curată, se acopere din nou cu prăscilă, se

¹⁹³ Ibidem, f. 110.

¹⁹⁴ Ibidem, f. 112.

¹⁹⁵ Ibidem, dosar 1/1876, f. 60-62.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Ibidem, f. 79.

cere albită din nou, încă o campană și îngrădirea cimitirului"²⁰¹. În schimb casele parohiale "sunt în stare rea, plouă înăuntru, lipsește șura cu staul pentru vite"²⁰². O situație mult mai rea găsește în parohia Șerel, vizitată la 14 noiembrie 1877. Acoperișul bisericii este "în stare foarte debilă. Cimitirul este desgrădit și lăsat deschis vitelor"²⁰³. La 20 martie 1878 vizitează mica parohie Paroș-Peștera. Aici "biserica este în stare bună, din piatră acoperită cu prăscilă, acoperișul tumpului colorat în roșu"²⁰⁴. Doar peretele dinspre sud este crăpat dar se poate repara. Vicarul cere preotului și membrilor curatoratului bisericesc să ia măsuri pentru "mărirea ferestrelor, podirea cu scânduri și văruirea"²⁰⁵. Aici casă parohială nu există, "preotul locuiește în casele proprii"²⁰⁶. În 22 martie 1878 vizitează Sălașu Inferior. Biserica de aici era construită în anul 1869 "din material solid, cu turn înalt, destul de amplu și luminoasă"²⁰⁷.

În comuna Vălioara biserica veche s-a distrus, credincioșii hotărând să-și construiască alta. La vizitarea parohiei, în 24 mai 1878, lucrările erau destul de avansate. Biserica nouă "e din material solid și prevăzută cu turn de piatră, acum este sub acoperemânt de prăscilă, tumul încă nu e gata, lipsesc ferestrele și o ușă din două"²⁰⁸. Biserica din Răchitova este fără turn, numai cu o clopotniță din lemn și este edificată din piatră. Are lungimea de 15,58 m, lățimea de 3,90 m și înălțimea de 2,50 m. Este acoperită cu prăștilă, peste tot în stare debilă, crăpată pe mai multe locuri²⁰⁹.

Nu sunt rare cazurile când se întâmplă adevărate tragedii în unele comunități. În 24 mai 1878 "biserica din Lunca Cerni de Sus a ars, împreună cu toate ce se aflau în ea"²¹⁰. Din incendiu n-a putut fi salvat decât clopotul. Beniamin Densușianu convoacă la Hațeg membrii curatoratului bisericesc, în frunte cu preotul Ioan Zepa, pentru a informa amănunțit asupra producerii acestui dezastru²¹¹. În aceeași zi, vicarul informa și Ordinariatul episcopesc

²⁰¹ Ibidem, dosar 1/1877, f. 25-26 și 27-28.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Ibidem, f. 21-24.

²⁰⁴ Ibidem, dosar 4/1878, f. 69.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Ibidem, f. 54-56.

²⁰⁸ Ibidem, f. 49.

²⁰⁹ Ibidem, dosar 4/1877, f. 42-45.

²¹⁰ Ibidem, dosar 5/1878, f. 3.

²¹¹ Ibidem, f. 5-6.

asupra evenimentului produs, precum și despre intenția credincioșilor de a-și construi o nouă biserică. Până atunci, cultul se va ține în biserica din Lunca Cerni de Jos.

Ordinariatul ia cunoștință cu părere de rău despre incendiul produs. În răspunsul trimis vicariatului din Hațeg, la 20 iulie 1878, se spune că "biserica a ars numai din neglijența preotului"²¹². În ceea ce privește construirea unei noi biserici, Ordinariatul propune "mărirea bisericii din Lunca Cerni de Jos"²¹³, unde să fie afiliați și credincioșii din Lunca Cerni de Sus. Răspunsul Ordinariatului îi nemulțumește pe membrii curatoratului bisericesc. La 6 august 1878, ei întocmesc un protocol, în care precizează că "doresc să-și facă biserică"²¹⁴. Își argumentau hotărârea prin faptul că de la biserica arsă în sus sunt 125 de case, prin depărtarea de satul Lunca Cerni de Jos și prin obstacolele pe care le ridică râurile Cerna și Negoi, care ies din matcă în timpul ploilor, împiedicând credincioșii să ajungă la biserică²¹⁵. În 7/19 septembrie 1878, episcopul Victor Mihalyi semna o dispoziție prin care aducea la cunoștința vicariatului că Ordinariatul episcopesc nu "concede Luncanilor de Sus reedificarea bisericii arse și însărcina pe vicar a se lămuri la fața locului, dacă argumentele lor sunt reale"²¹⁶. Un alt incendiu a distrus și biserica din Sălașu de Jos, în vara anului 1883. La 15/28 octombrie 1883, episcopul Lugojului îi comunica lui Beniamin Densușianu că "Majestatea Sa a dăruit 200 fl. pentru biserica arsă din Sălașu Inferior"²¹⁷. Dar cel mai greu a fost lovit satul Subcetate, în toamna anului 1880, când un incendiu a distrus 2/3 din gospodăriile²¹⁸, respectiv 40 de case²¹⁹.

Unele comunități se întrec în ridicarea de noi lăcașuri de cult. Astfel locuitorii din Paroș-Peștera, au început să-și ridice o nouă biserică, fără a cere aprobarea forurilor bisericești. Pentru încălcarea legii, Consistoriul cere vicarului să tragă la răspundere pe paroh și curatoratul bisericesc²²⁰. Și credincioșii greco-catolici din satul Boița cer permisiunea să ridice o nouă

²¹² Ibidem, f. 10 și 12-13.

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ Ibidem, f. 14-16.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Ibidem, f. 21 și 22 verso.

²¹⁷ Ibidem, dosar 3/1883, f. 41.

²¹⁸ Ibidem, dosar 2/1881, f. 58-59.

²¹⁹ Ibidem, f. 131.

²²⁰ Ibidem, dosar 5/1876, f. 1.

biserică. Consistoriul episcopesc nu se opune acestei inițiative "dar dorește să știe cu ce bani și să primească proiectul și contractul"²²¹. La 7 iunie 1877, episcopia Lugojului îi comunica lui Beniamin Densușianu că nu poate aproba "proiectul de spese și contractul cu Aron Pop din Ghelar"²²², acestea nefiind complete.

Starea șubredă în care se aflau casele vicariale din Hațeg, impunea trecerea la repararea lor. La 27 martie 1878, Beniamin Densușianu, cerea episcopiei să-i precizeze din ce fonduri se puteau repara casele vicariale²²³. Vicarul Hațegului propunea la rândul său două căi: Un ajutor din Fondul religiosar romano-catolic ungar, sau episcopul să cedeze dispensațiunile canonice pentru scaunul vicarial, atât din vicariat, cât și din protopopiatele Ulpiei Traiane și Jiului²²⁴. La 30 martie 1878, Beniamin Densușianu înainta episcopiei o petiție, cerând "repararea caselor vicariale și superedificatelor"²²⁵. La 4 aprilie canonicul Andrei Liviu îi transmitea lui Beniamin Densușianu că cererea sa a fost luată "în discuție în Consistoriu"²²⁶.

Problema reparației caselor vicariale este discutată și în cadrul sinodului vicarial din 28 aprilie 1879. În sinod s-a aprobat acțiunea de strângere de colecte pentru repararea caselor vicariale²²⁷. La 5 iunie 1879 vicarul comunica preoților că protocolul sinodului din 28 aprilie cu toate cele stabilite a fost aprobat de către Ordinariatul din Lugoj²²⁸. În baza celor întărite de către Ordinariat, Beniamin Densușianu cere preoților să strângă bani pe taler în biserică, să convoace curatoratul bisericesc care să "voteze din casa bisericească ceva ajutoriu gratuit pentru casele vicariale"²²⁹. Vicarul nu exclude și strângerea altor ajutoare constând din "bani, bucate și alte celea"²³⁰. În aceeași zi Beniamin Densușianu adresa o circulară preoților din vicariat, cerându-le să depună toate eforturile pentru strângerea "de ajutor

²²¹ Ibidem, dosar 5/1877, f. 1.

²²² Ibidem, f. 3-4.

²²³ Ibidem, dosar 6/1878, f. 4-5.

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ Ibidem, dosar 2/1878, f. 36-37.

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ Ibidem, dosar 1/1879, f. 41-48.

²²⁸ Ibidem, f. 20-21.

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ Ibidem.

pentru repararea caselor vicariale²³¹. Dar parohiile se confruntă și ele cu mari dificultăți financiare, ajutoarele votate fiind mai mult decât modeste. Astfel curatoratul bisericesc din comuna Șerel a votat "suma de 1 fl. și bucate de 1 fl"²³². La 21 martie 1880, Benjamin Densușianu convoca adunarea reprezentanților bisericii greco-catolice din Hațeg la care participă, printre alții, Samoil Vladone, Ioane Olteanu, Nicolae Țeligrădeanu, Marcu Selesianu, Petruțiu Soimusiu, Todor Timariu, Mososiu Costa și Nicalae Robescu²³³. Cu acest prilej Benjamin Densușianu raporta creșterea veniturilor bisericii din Hațeg cu 253 fl. 69 creițari²³⁴, sumă insuficientă pentru lucrările de reparații ale caselor vicariale și bisericii. Se ia hotărârea de a angaja pe "Ioane Maderspach, proprietar în Hațeg, și directorul casei parsimoniale, pentru a face proiectul pentru repararea bisericii"²³⁵. Ca o primă măsură reprezentanții bisericii aprobă repararea unei părți din "centura de scânduri a fundului intern bisericesc, care e ruinat"²³⁶. Și la adunarea din 9 noiembrie 1879, se discută problema reparării bisericii. Reprezentanții ei cer prezidiului să găsească "un maistru pricepătoriu de lucrări"²³⁷. Pentru sporirea veniturilor bisericii din Hațeg, Ordinariatul din Lugoj cere "arendarea grădinii din jurul bisericii prin licitație"²³⁸.

Alarmantă era deteriorarea celei mai importante biserici din Țara Hațegului, cea din satul Densuș. Încă din anul 1872, George Densușianu ruga episcopul Lugojului să intervină la minister pentru obținerea unui ajutor pentru repararea bisericii din Densuș "rău deteriorată de ploi și de vremurile grele"²³⁹. La 23 aprilie 1879, George Densușianu scria vicariatului din Hațeg, cerând sprijin pentru repararea bisericii. El trimitea și o fotografie a bisericii executată cu prilejul expoziției antichităților de la Viena²⁴⁰. În adresa trimisă vicariatului, George Densușianu vorbește despre importanța bisericii și își justifică acțiunea pentru ca "gloria și monumentele de străbunii noștri romani să nu dispară și timpul lor glorios în patria noastră, a strănepoților lor, în

²³¹ Ibidem, f. 4.

²³² Ibidem.

²³³ Ibidem, dosar 1/1880, f. 4-5, 6-7, 8-9 și 10-11.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ Ibidem, f. 13.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Iacob Radu, op. cit., p. 199.

²⁴⁰ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dosar 5/1879, f. 17.

timpul prezent, furtunos”²⁴¹. Conștient de valoarea acestui monument, Beniamin Densușianu înainta fotografia, la 6 mai 1879, episcopului Lugojului, însoțind-o și de raportul lui George Densușianu, conform căruia “biserica a început a se prepara spre ruinare”²⁴². Vicarul accentua și el importanța salvării acestui monument care este “un monument vechi, care precât e în interesul bisericii noastre a-l conserva, pe atâta și poate mai mult în interesul țării, fiind monumentul istoric din timpurile cele mai vechi ale acestei patrii”²⁴³. O altă problemă, de o deosebită responsabilitate pentru vicarul Hațegului, era grija pentru ocuparea parohiilor rămase vacante. De cele mai multe ori cererea credincioșilor venea în contradicție cu deciziile Episcopiei Lugojului. În timpul vicariatului său, au rămas vacante parahiile din Mățești (1876), Vălioara (1877), Hățegel (1878), Șerel (1879), Ciula Mare (1881), prin încetarea din viață a preoților Roșca Ștefan, Olărescu Euthimiu, Vasiloniș Ioan, Voin George și Stoica Longin²⁴⁴. Prin transferul altor preoți au devenit vacante și parahiile Silvașu Inferior (1876), Totești (1876), Râu Alb (1878), Sântămăria Orlea (1883), Șerel (1883) și Silvașu Superior (1883-1884)²⁴⁵.

La 4/16 decembrie 1875, episcopia Lugojului îi transmitea lui Beniamin Densușianu să-l îndatoreze “pe Luca Lupescu din Râu Alb, a administra provizoriu parohia Băiești, cu diligența și poporul de acolo de a-i primi serviciul cu supunere”²⁴⁶. Credincioșii greco-catolici din Totești îl cereau ca preot pe învățătorul Paul Mărilă, în parohia devenită vacantă, prin moartea fostului preot Nicolau Casian²⁴⁷. Administrarea parohiei Mățești, devenită vacantă prin moartea preotului Ștefan Roșca, Beniamin Densușianu o încredințează, la 22 februarie 1876, preotului Michail Popa din Paroș-Peștera”²⁴⁸, acțiune aprobată de către Ordinariatul din Lugoj. La 13 mai 1876, canonicul Ștefan Moldovan îi solicita lui Beniamin Densușianu o situație cât mai clară privind parahiile vacante Băiești, Mățești, Sântămăria Orlea și Totești²⁴⁹. Frământările în rândul credincioșilor continuă în Sălașu

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² Ibidem, f. 15.

²⁴³ Ibidem.

²⁴⁴ Demetriu Radu, op. cit., p. 579-580.

²⁴⁵ Ibidem, p. 447-465.

²⁴⁶ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dosar 3/1875, f. 40.

²⁴⁷ Ibidem, f. 11o.

²⁴⁸ Ibidem, dosar 3/1876, f. 42.

²⁴⁹ Ibidem, f. 51.

Inferior. La 28 februarie 1876 ei cer alt preot, în locul lui Luca Lupescu din Râu Alb și administrarea parohiei prin Paul Ittul din Sălașu Superior²⁵⁰. Nu rare sunt cazurile când preoții solicită alte parohii, mai bogate decât cele în care funcționau. Preotul Moise Ilea din Totești solicita o parohie din Banat, în anul 1877. Cererea sa este respinsă de către Episcopie, precizându-se că el "nu prezintă încă calitățile cerute pentru a fi denumit paroch definitiv la parochia Comoriște din Banat"²⁵¹. La 27 februarie 1880, preotul Nicolae Lupescu din Silvașu Superior, solicita parohia gr. cath. Lighet din Banat²⁵². În urmă cu trei ani, la 24 mai 1877, el se plângea episcopiei despre acțiunea curatorilor care i-au luat "pământurile ce se țin de biserică și mănăstire și le-au dat fără de știrea mea unor poporeni"²⁵³. Chiar și George Densușianu, după o activitate de aproape 23 de ani în parohia Densușului, solicita parohia Zăbrani din Banat. Cererea sa nu intră în discuția Ordinariatului. Canonul Andrei Liviu îi comunică vicarului, în 1881, strict confidențial că "fratele George n-a intrat la vot, pentru ocuparea parohiei Zăbrani"²⁵⁴. Tot pentru a-i spori veniturile, la 19 mai 1880, Benjamin Densușianu înainta episcopiei recursul fratelui său George, prin care acesta solicita să se aprecieze "serviciul său îndelungat și meritele câștigate pentru biserică și școală și să se promoveze la titlul de protopop honorariu"²⁵⁵.

Cu prilejul sinoadelor vicariale Benjamin Densușianu ridică problema combaterii moravurilor rele din rândul credincioșilor săi. În sinodul din 26 martie 1877, vicarul le cerea preoților să lucreze cu zel pentru "abaterea poporului de la beție, concubinat și alte fapte"²⁵⁶. La sinodul din 8 aprilie 1880, pe lângă cei 18 preoți participanți, sunt prezenți și învățătorii din Lunca Cerni, Răchitova, Densuș, Ștei, Ciula Mare, Fărcădinu Superior, Pâclișa și Subcetate. Cu acest prilej Benjamin Densușianu cere preoților a combate "indiferentismul religionar care a început a se manifesta și printre poporul nostru", a trezi interesul poporului pentru școală, "a combate beutura de spirtoase și cu preferință a vinarsului otrăvitor"²⁵⁷. Vicarul mai

²⁵⁰ Ibidem, f. 60.

²⁵¹ Ibidem, dosar 3/1877, f. 25.

²⁵² Ibidem, dosar 1/1880, f. 18.

²⁵³ Ibidem, dosar 3/1877, f. 16-17.

²⁵⁴ Ibidem, dosar 2/1881, f. 119-120.

²⁵⁵ Ibidem, dosar 3/1880, f. 28.

²⁵⁶ Ibidem, dosar 1/1877, f. 4-5.

²⁵⁷ Ibidem, dosar 1/1880, f. 55-65.

cere preoților să îndemne "poporul la muncă și lucru și la păstrarea câștigului"²⁵⁸, pentru prosperarea familiei. Cu acest prilej preotul Ioan Bora din Coroiești condamnă faptul că unii preoți "publică poporului și sărbători mai mici, ocazie de lene, beție și alte debilități"²⁵⁹. Convins că aceste deprinderi rele se pot îndrepta prin cultură, Beniamin Densușianu cere învățătorilor să-și dea toată "silinția a instrua și lumina pe prunci"²⁶⁰. La 28 aprilie 1881, Beniamin Densușianu adresa o circulară preoților din vicariat, în care le dezvăluia situația umilitoare a tinerilor ce pășesc la căsătorie, din care "cea mai mare parte nu știu nimica din rugăciunile cuvenite unui creștin adevărat, ba mai mult nici cruce nu știu să-și facă cum se cade și totuși voiesc a se căsători, a întemeia familia, a se face tați și mame pentru pruncii lor"²⁶¹. El le cere preoților să lucre "cu toată tăria și cu toate mijloacurile într-acolo ca poporul nostru și mai cu seamă tineretul, să se silească și să învețe rugăciunile de lipsă cu toată strădania"²⁶². Pentru a fi verificați, mirele și mireasa urmau a se deplasa la Hațeg pentru ținutul de cununie. Mirii trebuie să știe facerea crucii, Împărate ceresc, Prea Sfântă Treime, Tatăl nostru, Credeul, Cele 10 porunci etc. Cine nu cunoștea rugăciunile era supus unui canon în bani, de obicei 1 fl. Mirii care nu se prezentau la scaunul vicarial, pentru ținutul "se vor canoni îndoit"²⁶³.

Beniamin Densușianu participă la toate acțiunile întreprinse pentru apărarea drepturilor bisericii pe care o slujea. Cu prilejul sinodului vicarial din 14 aprilie 1883, el ține o cuvântare în care vorbește despre caracterul nefast al dominației episcopatului catolic ungar. "După atâta timp de încercare și umilire biserica gr. cath. română și a ajuns totuși la autonomia și independența sa"²⁶⁴. Cu aceeași ocazie preotul Ioachim Iubaș din Ștei sublinia că "atât Ordinariatele episcopoești, cât și deputații dietali au protestat împotriva proiectului de lege pe care Dieta voiește a-l aduce pentru școlile medie și prin care vatămă flagrant autonomia și libera dispozițiune a bisericii noastre cu școlile sale, iar pentru cultura limbei și națiunii române se crează

²⁵⁸ Ibidem.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ Ibidem, dosar 1/1881, f. 24.

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Ibidem, dosar 1/1883, f. 24-27.

un impediment de mare și multă îngrijire”²⁶⁵. Membrii sinodului vicarial declară că “se alătură din parte-și la protestele menționate”²⁶⁶.

Pentru apărarea intereselor bisericii greco-catolice din părțile Hațegului și Hunedoarei, Ordinariatul episcopesc îl denumeste pe avocatul “Mihai Bontescu de apărător al treburilor bisericești și școlare”²⁶⁷. La 1 iulie 1883, episcopia Lugojului îl întărește pe Francisc Hossu-Longin “bărbat de încredere din parte Ordinariatului episcopesc gr. cath. al Lugojului la comisiunea municipală pentru pensionarea docenților pe partea comitatului Hunedoara”²⁶⁸. Dar cele mai dificile probleme de rezolvat, Beniamin Densușianu le întâmpină în domeniul școlar. Presiunea maghiarizării asupra școlilor confesionale românești este tot mai puternică după anul 1875. În acest an, în cele 23 de parohii greco-catolice ale vicariatului sunt înregistrați 1092 copii apti de școală, din care 655 sunt băieți iar 437 fete²⁶⁹. Dintre aceștia doar 256 băieți și 128 fete au frecventat școala în anul 1874/1875²⁷⁰, ceea ce reprezintă doar 39,23 %, respectiv 34,01 %. Majoritatea școlilor funcționau în localuri închiriate, în casa preotului sau a învățătorului, în case parohiale, doar școlile din Cârnești, Densuș, Sălașu de Jos și Răchitova aveau clădiri proprii.

În raportul înaintat Ordinariatului din Lugoj, fostul vicar Petru Pop prezenta starea generală a școlilor din vicariat pe anul 1875. Din cele 26 parohii ale vicariatului, 5 erau amestecate cu ortodocșii. În cele “21 curat greco-catolice, nici o școală de stat sau comunală nu s-a înființat”²⁷¹. În Sălașu Superior, unde “neuniții formează o majoritate de 1200 suflete față de 260 gr. cath., declarându-se majoritatea și proprietarii de diferite confesiuni și naționalități pentru școala de stat”²⁷².

De asemenea în Silvașu Inferior, fiind “neuniții în majoritate și conducătorul comunei agitând, s-a creat școala comunală”²⁷³. Cea mai însemnată piedică în calea dezvoltării școlii confesionale, vicarul Petru Pop consideră a fi “lipsa ajutorului din partea oficialităților politice, care în loc de

²⁶⁵ Ibidem.

²⁶⁶ Ibidem.

²⁶⁷ Ibidem, dosar 2/1881, f. 144.

²⁶⁸ Ibidem, dosar 2/1883, f. 86.

²⁶⁹ Ibidem, dosar 2/1875, f.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem, f. 18.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ Ibidem.

a întinde cerutul ajutor, desfătuază poporul de la școlile confesionale, îndemnându-l a se declara pentru cele comunale²⁷⁴. În ceea ce privește calificarea învățătorilor, documentele menționează doar 7 absolvenți a preparandiilor din Hațeg și Oradea, restul școlilor fiind încadrate cu preoți, sau chiar absolvenți de 4 clase normale.

Cu prilejul sinodului vicarial din 3-4 aprilie 1876, Beniamin Densușianu atrăgea atenția preoților, în calitatea lor de directori școlari, asupra stării deplorabile a învățământului. "Mai nici o școală sistemizată, cum se cade corespunzător legii, nu avem, fonduri școlare ne lipsesc cu totul, dotațiunile făcute până a aici de către popor insuficiente, din care cauză nici docenți sistematici nu putem aplica la școlile noastre²⁷⁵. "Interesul poporului nostru – preciza Beniamin Densușianu – pentru școala sa e încă tot numai silită, iar pruncii încă numai siliți și fără voie și-i trimit la școală²⁷⁶. Pentru îndreptarea acestei situații se cere preoților să lămurească poporul despre importanța școlii. "Avem datorința a spune poporului nostru cele ce-i trebuiesc la prosperarea și progresul lui în binele lui sufletesc și trupesc, a-l lumina cu toate mijloacele și a-l îndemna la crearea resurselor recerute pentru bunăstarea bisericii și a școalei sale²⁷⁷. În raportul întocmit pentru anul 1875, Beniamin Densușianu menționa preocuparea sa pentru a opri transformarea școlilor confesionale greco-catolice în școli de stat sau comunale, cu limba de predare maghiară.

El atrăgea atenția episcopiei Lugojului asupra situației existente în comunitățile ortodoxe ale protopopiatului Hațeg, unde "se află 14 școli comunale, mai vârtos pe Strei și ai noștri sunt influențați cu lauda că docenții n. u. (neuniți n. n.), capătă plata de la împărăție, și ai noștri nu sunt băgați în seamă²⁷⁸. Invocând o serie de prevederi ale legii 38 din 1868, autoritățile civile iau o serie de măsuri pentru transformarea școlilor confesionale în școli de stat sau comunale. Ingerințele autorităților în treburile școlare se amplifică după numirea în funcția de inspector regesc de școli pentru comitatul Hunedoara a unuia dintre cele mai sinistre personaje, Ludovic Rethy.

²⁷⁴ Ibidem.

²⁷⁵ Ibidem, dosar 1/1876, f. 15-18.

²⁷⁶ Ibidem.

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ Ibidem, dosar 2/1875, f. 68.

Legea din 1868 stabilea o serie de condiții ce urmau a fi îndeplinite de către confesiunile care doreau să înființeze sau să susțină o școală. Confesiunile pot face aceasta "prin propriile lor puteri, dar pot pretinde concursul credincioșilor lor", în proporție cu numărul lor "după datina de până acum"²⁷⁹. Legea permitea confesiunilor și o serie de drepturi, cum sunt "alegerea învățătorilor și profesorilor", stabilirea salariilor lor și a "cărților de instrucțiune"²⁸⁰. Multe din aceste prevederi vor fi încălcate chiar de către legiuitor, cum este cazul manualelor românești, interzise cu zecile.

Conform §-ului 45 al legii "unde numărul copiilor de altă confesiune nu ajunge la 30", iar părinții nu se îngrijesc de instrucțiunea lor în alt mod, acești copii vor frecventa "școala confesională existentă" iar părinții lor vor contribui la susținerea acestei școli " în acel mod și proporțiune ca și membrii acelei confesiuni care susțin școala"²⁸¹. Comunele aflate la o jumătate de milă depărtare și care nu pot susține singure o școală populară se pot uni și "înființa școala elementară comună, sau pot ține învățători de școală populară comun"²⁸². Școala înființată trebuia prevăzută cu table și alte mijloace instructive. Durata anului școlar se stabilea, pentru sate "de cel puțin opt, în cetăți, cel puțin de 9 luni"²⁸³. Legea mai preciza că orice școală confesională pentru "instrucțiunea populară stă sub supravegherea statului"²⁸⁴. Organele statului au dreptul și îndatorirea de a vizita, din timp în timp, școlile confesionale, pentru "a se convinge de alocarea sigură a averii școlare și asupra folosirii aceleia în scopul stabilit"²⁸⁵. Legea stabilea o serie de parametri privind edificiul școlar, dimensiuni, luminozitate etc. În cazul unei școli confesionale, dacă în timp de 6 ani de la promulgarea legii, nu se îndeplineau prevederile ei, după trei avertismente din partea Ministerului Cultelor și Învățământului, ea era declarată școală comunală.

Ierarhii celor două biserici românești și-au dat seama de capcanele ascunse ale legii. Se impunea o nouă orientare pe terenul instrucției și al educației. Bazându-se pe prevederile legii, Beniamin Densușianu trece la reorganizarea învățământului din vicariat, pentru salvarea școlii confesionale

²⁷⁹ Colecțiunea legilor din 1868, Buda 1868, § 11.

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ Ibidem, § 45.

²⁸² Ibidem, § 46.

²⁸³ Ibidem, § 11.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ Ibidem, § 14.

greco-catolice din fața pericolului desființării și transformării în școală de stat sau comunală. Dar chiar la debutul său în noua funcție, el se confruntă cu un grav eveniment, închiderea de către autorități a școlii confesionale greco-catolice din Sălașu Inferior²⁸⁶. În raportul său către episcop și Consistoriul episcopesc, din 11 ianuarie 1876, Beniamin Densușianu relatează desfășurarea evenimentelor din această comunitate. În 10 ianuarie, s-au prezentat la Hațeg, învățătorul, membrii curatoratului bisericesc și mai mulți credincioși, între care și judele comunal, care l-au informat că "notarul cercual Solyom a închis școala și cheile le-a luat la sine", iar pe credincioși i-a îndemnat să-și "trimită pruncii la școala de stat din Sălașu Superior"²⁸⁷. Beniamin Densușianu își informa superiorii că a sfătuit reprezentanții comunei, ca până la alte dispoziții, să închirieze un alt local "de școală și învățătorul să prelegă pruncilor în aceia, ca învățământul să nu stagneze și din timp în timp să raporteze acestui scaun despre evenimentele ce se vor mai da din acest incident școlar"²⁸⁸. Vicarul cere Episcopului Mihalyi și Consistoriului din Lugoj să intervină la Inspectorul școlar din Deva pentru a revoca "ordinul de închidere al școlii, deoarece poporul nostru având "școală proprie, anevoie își va putea trimite pruncii la școală în altă comună și iată cultura lui împiedecată, tot prin zel, de cultura rău înțeleasă și mai rău aplicată"²⁸⁹. El îl acuza pe inspectorul din Deva de rea intenție, care prin "zelul său împiedică cultura noastră națională"²⁹⁰.

În aceeași zi de 11 ianuarie 1876, Beniamin Densușianu se adresa și vicecomitelui comitatului Hunedoara, protestând împotriva acțiunii notarului Solyom, care a mers atât de departe încât a sechestrat "localitatea (localul n. n.) noastră de școală și cheile acelei le-a luat la sine"²⁹¹. Beniamin Densușianu îi cerea vicecomitelui să dea dispoziție notarului a revoca ordinul de închidere a școlii și "cheile confiscate să le predea senatului școlar gr. cath. respectiv pentru a putea continua și pe mai departe învățământul pruncilor gr. cath. în școala lor proprie, din comuna lor proprie"²⁹². Urmărind datele școlare din Sălașu Inferior, putem afirma cu

²⁸⁶ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dosar 2/1876, f. 1-2.

²⁸⁷ Ibidem, f. 13-14.

²⁸⁸ Ibidem.

²⁸⁹ Ibidem, f. 7.

²⁹⁰ Ibidem.

²⁹¹ Ibidem, f. 11-12.

²⁹² Ibidem.

țarie că acțiunea autorităților a constituit o încălcare grosolană a legii și o imixtiune insolentă în treburile școlii confesionale. Din cei 31 băieți și 20 fete, de vârstă școlară frecventau școala toți. Învățător era Petru Suciu, născut în Sălașu Inferior, absolvent a 4 clase normale în Orăștie și a cursurilor preparandiale. Este considerat un învățător diligent, cu purtare bună²⁹³. Școala era construită în anul 1860, din piatră și lemn, pe spesele bisericii, are două încăperi și e în stare bună. Sala de propunere avea 3 orgii lungime, 3,5 orgii lățime și 1,5 înălțime, cu 2 ferestre spre sud și 2 spre răsărit²⁹⁴. Inventarul școlii conține masă și scaun pentru învățător, 4 bănci pentru băieți și 3 pentru fete, are hărți, tabele de citit, mașină de calcul²⁹⁵. Totodată școala dispune de aparat de gimnastică și o grădină de pomărit, în care sunt 12 ultoi²⁹⁶. Pentru a preveni astfel de evenimente, Benjamin Densușianu adresa, în 14 ianuarie 1876, o circulară tuturor preoților din vicariat, în care le comunica următoarele: "Chiar în zilele acestea ni s-a închis școala din Sălașul Inferior. Înaltul regim amenință toate școlile noastre confesionale gr. cath. cu închiderea, dacă acelea nu sunt întocmite și ajustate cu rechizite școlare necesare"²⁹⁷. Benjamin Densușianu le cere preoților să "publice în biserică și a sfătui pe credincioși ca pentru conservarea în bună stare a școlilor noastre confesionale și înzestrarea lor cu toate rechizitele", în înțelesul legii, să nu pregete nici un efort, toate să le facă și să le îndeplinească "ca să nu se închidă și școlile ce le mai avem, cum ni s-a închis cea din Sălașu Inferior și pruncii să fie apoi siliți a merge la școala de stat, în altă comună, poate mai îndepărtată"²⁹⁸. Vicarul le cerea preoților să le spună credincioșilor "să nu se gândească că dacă li se va închide școala din satul lor, atunci vor fi mântuiți de școală, nu pentru că vor fi siliți a contribui mai mult la școala de stat, din alt sat, sau chiar din satul lor și pruncii sub mare gloabă vor trebui să-i trimită la școală"²⁹⁹. Benjamin Densușianu le spune preoților să anime "poporul la susținerea în bună stare a școlilor noastre confesionale, să-și trimită pruncii regulat la aceste școli, iar în parochiile unde până acum nu s-au întemeiat școale, dacă

²⁹³ Ibidem, dosar 2/1875, f. 46.

²⁹⁴ Ibidem.

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ Ibidem.

²⁹⁷ Ibidem, dosar 2/1876, f. 1-2.

²⁹⁸ Ibidem.

²⁹⁹ Ibidem.

comuna este mică și nu este în stare singură a-și ținea școală, să se împreuneze la o școală cu parohia noastră ce-i mai aproape, ca așa ambele vor putea ține o școală mai bună și vor fi mântuite de a se încopcia la vreo școală comunale civile mai îndepărtată și mai scumpă"³⁰⁰.

Cu toate eforturile preoților susținuți de către vicar, punerea în aplicare a proiectelor privind întemeierea de școli comune, la care să se afilieze 2 până la 4 comunități se pune în practică cu mari dificultăți. În comunitățile în care existau școli comune, unele sate doresc să-și întemeieze școli proprii. Astfel la 30 ianuarie 1876, locuitorii din Boița și Vălioara nu mai vor să-și trimită pruncii la școala din Ciula Mare³⁰¹. Credincioșii din Vălioara și-au luat ca "învățător pe preotul local Aron Olărescu"³⁰². Conform protocolului încheiat la 12 ianuarie 1876, de către notarul Isac Zepa, cu membrii comitetului școlar din Vălioara, "locuitorii nu și-au trimis pruncii la școală din cauza depărtării, 4/8 mile de la Ciula Mare și iama este apa (vlea) înghețată și frig, unde pruncii nu pot merge cale de 1 oră, n-au veșminte și opinci"³⁰³. Locuitorii susțineau, desigur în mod exagerat, că din 1857, au tot trimis copiii la Ciula Mare spre frecventarea școlii, însă nu au văzut nici un progres"³⁰⁴. Ei îl acuzau pe fostul învățător Ștefan Pop, care nu a stat "numai de învățământ, mai având și alte ocupațiuni, cât privat și oficioase"³⁰⁵. Drept urmare pentru anul 1875/76 luăm "de învățătoriu pe preotul Aron Olărescu, cu salariul ce a fost dat la fostul învățător"³⁰⁶. La 12 februarie 1876 preotul Aron Olărescu îi scria lui Beniamin Densușianu, despre starea școlilor din Vălioara și Boița. El informa vicariatul că fostul învățător a funcționat numai între anii 1857-1860, și de atunci școala a încetat până în 1872. La 12 ianuarie 1876, a venit notarul și a încheiat un "protocol cu părinții pruncilor, dar văzând că până în 20 ianuarie, nu este nimic cu școala, potrivit unui circular, preotul este obligat a ține școală numai în comuna Vălioara"³⁰⁷.

³⁰⁰ Ibidem.

³⁰¹ Ibidem, f. 15-16.

³⁰² Ibidem.

³⁰³ Ibidem, f. 40.

³⁰⁴ Ibidem.

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ Ibidem.

³⁰⁷ Ibidem, f. 38.

Beniamin Densușianu informa, la 8 martie 1876, Ordinariatul din Lugoj despre intenția locuitorilor din "Vălioara de a se despărți de școala din Ciula Mare"³⁰⁸. Vicarul este de părere că numai atunci se poate accepta această cerere "când comuna Vălioara va documenta că și-a întemeiat și edificat o școală proprie confesională, conform legilor, până atunci uniunea cu școala din Ciula Mare se va menține nealterată"³⁰⁹. Vicarul, în ciuda unei opoziții chiar din partea enoriașilor săi greco-catolici, continuă să acționeze pentru înființarea școlilor comune. La 12 octombrie 1877, analizând activitatea școlii din Lunca Cerni de Jos ajunge la concluzia că "n-a corespuns scopului din cauza dotațiunii"³¹⁰. Rezolvarea consta în afilierea satelor Lunca Cerni de Sus, Lunca Cerni de Jos și Meria, în acest fel salariul învățătorului va fi de 222 fl³¹¹. La 6/18 octombrie 1877, Ordinariatul episcopesc comunica vicariatului acordul său privind înființarea "școlilor centrale din Pâclișa, Densuș și Fărcădinul Superior"³¹². În 17 august 1877, însuși vicarul s-a deplasat în satul Hățeșel, pentru înființarea școlii. Fiind o comunitate mică se hotărăște "a se afilia la școala gr. cath. sustătoare în parochia Densușului și de acum încolo vor trimite pruncii noștri spre învățătură la această școală și vor contribui cu 40 fl"³¹³.

La 1/13 februarie 1878, Ordinariatul se pronunță asupra protocoalelor privind alegerea învățătorilor la școlile centrale din Pâclișa, Densuș și Fărcădinul Superior, înaintate de vicariat spre aprobare. Se aprobă alegerea lui Vasile Dragomir, învățător la Densuș și a lui Florian Vlasinu la școala centrală din Fărcădinul Superior, cu observația ca în decurs "de un an să facă examenul de calificățiune"³¹⁴. Învățătorul din Pâclișa, Iacob Șchiopul, se aprobă numai pe un an³¹⁵. În ceea ce privește sistemizarea școlilor din Răchitova, Ciula Mare, Ștei, Șerel, Tuștea, Vaidei și Coroiești, i se răspunde următoarele: "Școlile din Lunca Cerni Superioare și Răchitova să se curenteze, Petru Vlaiconiu, fiind necalificat, rămâne numai până la alegerea noului învățător din Lunca Cerni de Sus.

³⁰⁸ Ibidem, f. 40-42.

³⁰⁹ Ibidem.

³¹⁰ Ibidem, dosar 2/1877, f. 67-68.

³¹¹ Ibidem.

³¹² Ibidem, f. 58-59 v.

³¹³ Ibidem, f. 69-70.

³¹⁴ Ibidem, dosar 2/1878, f. 31-33.

³¹⁵ Ibidem.

Protocolul școlii din Tuștea se aprobă, numai pe acest an, să se ridice leafa la 150 fl. La școala din Șerel, salariul nu e îndestulător. Școala din Ciula Mare se aprobă, dar dotațiunea învățătorului să fie de cel puțin 150 fl. Se aprobă și școlile din Vaidei și Coroiști "dar e mai bine să fie anexate la școala grănicerească din Râu Alb, să se ia legătura cu Comitetul din Sibiu"³¹⁶. Conform protocolului din 7 decembrie 1878, încheiat în Fărcădinul Superior, la această școală erau afiliate satele Găuricea, Fărcădinul Inferior și Crăguși³¹⁷. În anul școlar 1879/1880, învățământul românesc din vicariatul Hațegului cuprindea 10 școli confesionale, din care 6 aveau edificii școlare proprii, 2 școli grănicerești și 4 școli comunale³¹⁸. Până în anul 1879, vicarul Beniamin Densușianu reușise să constituie școli centrale la Ciula Mare, Densuș, Fărcădinul Superior, Lunca Cerni de Sus, Pâclișa și Subcetate, pe lângă care erau afiliate 2, 3 sau chiar 4 sate³¹⁹. Mai funcționau școli confesionale în satele Răchitova, Ștei, Tuștea și Șerel³²⁰. Cele două școli de reuniune grănicerească funcționau în Hațeg și Râu Alb³²¹. O situație alarmantă o produc școlile de stat și comunale din Sălașu Superior, Băiești, Silvașu Superior și Silvașu Inferior³²². Aici cadrele didactice erau compuse din indivizi care nu cunoșteau limba română. În aceste școli "nu se propune nimic românește, cu toate că pruncii școlari sunt absolut toți români"³²³. Autoritățile civile și inspectorul regesc de școli din Deva, recurg și la alte mijloace pentru a determina copiii românilor să învețe limba maghiară. Astfel în anul 1875 s-au oferit gratis unor școli confesionale din vicariat globuri cu text unguresc³²⁴. Pentru a evita astfel de situații, vicarul Petru Pop cerea episcopiei Lugojului, "globuri cu text românesc pentru școlile din Răchitova, Lunca Cerni și Tuștea"³²⁵.

În 22 mai 1879, Parlamentul maghiar votează legea școlară care prevedea obligativitatea predării limbii maghiare în toate școlile primare din teritoriile aparținând Ungariei dualiste. Potrivit legii, începând din 30 iunie

³¹⁶ Ibidem.

³¹⁷ Ibidem, f. 174-175.

³¹⁸ Ibidem, dosar 2/1880, f. 171-175.

³¹⁹ Ibidem, f. 184-189.

³²⁰ Ibidem.

³²¹ Ibidem.

³²² Ibidem.

³²³ Ibidem.

³²⁴ Ibidem, dosar 2/1875, f. 14.

³²⁵ Ibidem.

1882, nimeni nu mai poate primi diploma de învățător și nu putea fi numit într-un atfel de post, dacă nu putea dovedi că și-a însușit limba maghiară "în așa măsură, încât să fie în stare a o preda în școlile primare"³²⁶. Absolvenții institutelor pedagogice din intervalul 1872-1881, erau obligați ca în decurs de 4 ani să învețe limba maghiară "în așa grad, încât să fie în stare a o preda în școlile primare"³²⁷. Prevederile legii ajung și în preocupările unor preoți din vicariat. Astfel, preotul Ioachim Lubașiu din Ștei, face cunoscut membrilor sinodului vicarial din 23 aprilie 1879, că a citit în presă despre protestul pe care l-au înaintat la tron, Mitropolitul din Blaj și episcopul Lugojului, împotriva proiectului de lege³²⁸. Preotul Ioachim Lubașiu aducea la cunoștința participanților la sinod că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice intenționează introducerea limbii maghiare de studiu obligat în toate școlile populare, încă și cele confesionale, fie de orice limbă și prin care proiect se atacă "deosebit la noi românii autonomia bisericii și a școlii noastre, se atacă limba noastră română"³²⁹. Participanții la sinod condamnă cu tărie politica de maghiarizare promovată de guvernul maghiar.

La rândul său Consistoriul din Lugoj convoca o ședință plenară extraordinară în 12/24 noiembrie 1879, pentru rezolvarea problemelor învățământului popular din Diecesă³³⁰. În 4/16 august 1880, episcopul Victor Mihalyi îi scria lui Beniamin Densușianu despre vizita ministrului Trefort în comitatul Hunedoare³³¹. Episcopul îi sugerează vicarului să-i facă cunoscut ministrului starea clerului și a învățământului "elementar înapoiat în școlile de stat și comunale și împiedicat în școlile confesionale"³³².

Consistoriul din Lugoj, la 18/30 octombrie 1879, aprecia "cu mare plăcere a luat notiția despre neobositul zel al Pre Onor. Frăției Tale dezvoltat întru prosperarea și înflorirea școlilor noastre"³³³. Cu același prilej Consistoriul își "manifesta părerea de rău că organele politice administrative, cu atât de puțin interes se poartă față de școlile confesionale"³³⁴.

³²⁶ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului, 1867-1918*, Sibiu, 1996, p. 234-235.

³²⁷ Ibidem.

³²⁸ DJHAN, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dosar 1/1879, f. 41-48.

³²⁹ Ibidem.

³³⁰ Ibidem, osar 2/1879, f. 69.

³³¹ Ibidem, dosar 1/1880, f. 38.

³³² Ibidem.

³³³ Ibidem, dosar 1/1879, f. 61-62.

³³⁴ Ibidem.

Dar nu numai că nu manifestă interes pentru școli, dar inspectorul Rethy pune tot felul de șicane învățătorilor români. Cu ocazia unei inspecții la Școala centrală din Pâclișa, din 10 iunie 1880, el îl reclama Consistoriului pe învățătorul Ioan Plaste, că atât el cât și elevii au folosit "unele cărți contrare integrității statului ungar"³³⁵. Învățătorul respinge toate acuzațiile inspectorului arătând că a folosit cărțile prevăzute și în statutul școlar diecesan. În ceea ce privește predarea limbii maghiare, învățătorul se scuza vicarului că n-a avut norocul a studia mai mult limba maghiară, pentru că pe timpul studiului său era obligată limba română și germană, dar dacă-i vor permite puterile își va da silința "să studiez treptat și limba maghiară ca să pot împlini ordinul mai marilor mei"³³⁶, raporta cu demnitate învățătorul Ioan Plaste, din Pâclișa, la 20 august 1880. Beniamin Densușianu înainta Ordinariatului din Lugoj un raport în care descrie situația școlilor din Silvașu Superior și Inferior precum și din Sălașu Superior, unde "toate obiectele de învățământ se propun eschisiv numai în limba maghiară și că respectivii învățători, ca neromâni, nu posed limba română"³³⁷. Pe baza acestui raport Ordinariatul intervine la Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, care răspundea, la 25 aprilie 1880, că aceste școli au fost înființate la dorința respectivelor comune ca școli de stat și în baza paragrafului 80 al legii instrucțiunii populare "limba instrucțiunii poate să fie eschisiv numai limba statului, cea maghiară"³³⁸. În continuarea răspunsului său Ministerul susținea, pe baza informărilor primite de funcționarii din Deva, "că respectivii învățători posed limba română și în propunere se și folosesc cu aceea ca de limbă auxiliară"³³⁹, și deci afirmația despre necunoașterea limbii române ar fi nereală.

Episcopul Victor Mihalyi îi cere lui Beniamin Densușianu o verificare mai amănunțită asupra situației din cele trei școli, modul în care s-au înființat, dacă dascălii respectivi cunosc limba română etc. În același timp îi cere vicarului să atenționeze preoții care prin senatele școlare să avertizeze poporul asupra "pericolului la care își expune religiunea și biserica sa prin învoirea la înființarea unor atari școli, în care pruncii școlari

³³⁵ Ibidem, dosar 2/1880, f. 206-207.

³³⁶ Ibidem.

³³⁷ Ibidem, f. 68.

³³⁸ Ibidem.

³³⁹ Ibidem.

români, nu numai că nu învață limba maternă, ci din acest defect se împiedică și de la învățarea religiei sale”³⁴⁰.

La 23 iulie 1880, Beniamin Densușianu înainta Ordinariatului, un amplu raport asupra școlilor comunale și de stat din vicariatul Hațegului. El arăta că informațiile date ministerului de către organele comitatense “sunt neexacte, deoarece nu corespund stării faptice a lucrului din cestiune”³⁴¹. “Toți învățătorii de la școlile comunale și de stat din parohiale române ale acestui district, din Băiesciu, Salașiu Super., și ambele Silvașe – parte nu cunosc limba română de feliu, cum cel din Băiesciu și cei din Sălașiu Super., parte o cunosc într-atâta, încât au învățat-o din popor fără studiu literar și o vorbesc după un jargon din cele mai bastarde, cum cei din ambele Silvașe”³⁴². Toți învățătorii enumerați, continua raportul “nu propun pruncilor școlari români nici o literă, nici că folosesc ceva cărți școlare române spre a-i deprinde batăr la citit”, acesta este adevărul constatat, “căci pruncii noștri români din menționatele școli, nu știu citi, nici scrie românește”³⁴³. Totuși, dacă învățătorii sunt siliți a explica anumite noțiuni în limba română, învățătorii folosesc un jargon românesc din cele mai bastarde, adevărată parodie și satiră a limbei românească”³⁴⁴. Toate acestea ar fi cunoscute de minister dacă nu ar fi fost dezinformarea organelor sale școlare, care “n-au alt scop înafară de maghiarizarea cu orice preț, toate alte scopuri, de cultură, de civilizațiune, de îndreptarea moralei, de ridicare a bineistare a poporului român, ca atare, sunt șterse din vocabulariul lor”³⁴⁵. Beniamin Densușianu cere Ordinariatului să propună ministerului să dispună, ca în școlile menționate “limba română, în citit, scris și vorbit, încă să se propună, ca și cea maghiară, și încă de învățători români sau cel puțin de învățători care vorbesc și scriu limba literară română corect, și după gramatică, nu după jargonul bastard al învățătorilor de până aci”³⁴⁶.

La 20 septembrie 1882, Inspectorul regesc de școli din Deva cerea Episcopiei Lugojului, ca toți învățătorii angajați de la 1872 să-și prezinte documentele din care să rezulte “calificațiunea despre propunerea limbii

³⁴⁰ Ibidem.

³⁴¹ Ibidem, f. 65.

³⁴² Ibidem, f. 65-66.

³⁴³ Ibidem.

³⁴⁴ Ibidem.

³⁴⁵ Ibidem.

³⁴⁶ Ibidem.

maghiare”³⁴⁷. În aceeași cerere informa Episcopia Lugojului că la Preparandia de stat din Deva “s-a constituit o comisiune esaminatoria permanentă pentru limba maghiară”³⁴⁸.

În vara anului 1882 episcopul Victor Mihalyi anunța vicariatul din Hațeg despre începerea vizitațiunii în câteva parohii hațegane, printre care și în cea din opidul Hațegului. Întrucât parohia greco-catolică din orașul Hațeg n-a mai fost vizitată din anul 1834, hațeganii s-au pregătit intens pentru acest eveniment. Pentru primirea înaltului ierarh se ridică un arc de triumf către Poarta de Fier, pe care au fost arborate și flamurile Ungariei și Tran(silva)niei³⁴⁹. În 29 iulie, către seară, când se aștepta sosirea episcopului și se adunase aici o mulțime de popor cu vreo 20 de preoți, vicecomitele Coloman Barcsai “cu o trupă de jandarmi și cu niște servitori de pe uliță adunați”, spre cea mai mare batjocură a solemnității noastre religioase și spre indignarea și conturbarea simțului de pietate a poporului, cu preoții adunați “dispune în persoană cu servitorii aduși și rumpe flamura treicolore Tran(silva)nă de pe poartă și postând locul cu jandarmi se depărtează”³⁵⁰. Acest act violent, într-atâta a “iritat și scandalizat pe publicul numeros și cu preferinție pre publicul gr. cath. încât numai prezenței subsemnatului și cu bărbații mai inteligenți de facie le-a putut suscede domolirea și liniștirea poporului iritat până la extrem spre a nu se demite și el în momentele cele mai supreme și când episcopul cu suita sa era acia, la o violență și la un scandal mult mai regretabil”³⁵¹. Acuzând gravitatea actului săvârșit, Beniamin Densușianu cere comitelui suprem să constituie o comisie investigatoare “în cauza aceasta atât de regretabilă, trăgând astfel la răspundere pre D. V. Comite Cottense Coloman Barcsai, pentru acest fapt al dânsului și să ni se procure contra dânsului satisfacțiunea”³⁵². Trecând peste acest incident neplăcut, episcopul vizitează parahiile Densuș, Hătegel, Totești, Cârnești, Pâclișa și Hațeg, vizite ce se desfășoară în zilele de 28-30 iulie 1882³⁵³. Împotriva unor astfel de abuzuri, pentru apărarea bisericii și a școlii românești s-au ridicat numeroși intelectuali din comitatul

³⁴⁷ Ibidem, dosar 2/1883, f. 21.

³⁴⁸ Ibidem.

³⁴⁹ Ibidem, dosar 1/1882, f. 51-53.

³⁵⁰ Ibidem.

³⁵¹ Ibidem.

³⁵² Ibidem.

³⁵³ Ibidem, dosar 2/1882, f. 112 v.

Hunedoara. În 3/15 mai 1882, Francisc Hossu-Longin convoca pe cei mai cunoscuți intelectuali, printre care și pe Benjamin Densușianu, la o întâlnire la Deva pentru data de 12/24 mai. "Națiunea română - se spune în invitație - iarăși e pusă la grea probă. Ambele ei biserice sunt amenințate cu mari lovituri. Grigea este generală, căci relele ce pot urma, au să ne atingă pe toți deopotrivă"³⁵⁴. Este timpul, continua apelul avocatului devenă "să ne unim puterile și să ne îngrijim devreme, cum și în ce mod vom putea apăra și mântui străvechiul nostru azil și cu ele pe noi înșine"³⁵⁵. "Întocmai ca cealaltă soră, asemenea și santa noastră biserică gr. cath., mai ales de un timp încoace, a dat de mari greutate, are o soarte prea vitregă și s-a depășit din partea contrariilor ei la un grad ce nu se mai poate suferi"³⁵⁶.

Paralel cu acțiunile românilor, inspectorul Rethy urmărea cu cerbie aplicarea prevederilor legii școlare din anul 1879. La 26 ianuarie 1883 inspectorul notifica Ordinariatului din Lugoj că în viitor documentele de pensionare ale învățătorilor "trebuie scrise în limba maghiară, sau încât aceasta ar fi cu neputință, documentele din limba română să se acludă în versiune maghiară autentică"³⁵⁷.

Cu prilejul alegerii funcționarilor administrației comitatului Hunedoara, Benjamin Densușianu este invitat la o conferință amicală, care urma să se desfășoare la Deva, în localul școlii române, în 15/27 decembrie 1883³⁵⁸. "Dta esci rogat special să binevoiesci a participa la o consultare prealabilă înainte de conferință"³⁵⁹, se completase cu cerneală pe invitația primită. Benjamin Densușianu revine la rezolvarea problemelor școlilor și bisericilor din vicariat. La 14 iulie 1883 se adresa preoților, cerându-le sub amenințarea cu amenda, înaintarea documentelor către vicariat. Preoții care nu trimit rapoartele privind desfășurarea examenelor, până la sfârșitul lunii iulie, vor fi "pedepsiți cu câte 5 fl. v. a. și arătați Consistoriului ca neglijenți, în cele ale școlii"³⁶⁰. La rândul lor senatele școlare trebuie să înainteze vicariatului, până la 15 august, preliminarile cu spesele școlare, în caz

³⁵⁴ Ibidem, dosar 1/1882, f. 25.

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ Ibidem.

³⁵⁷ Ibidem, f. 28.

³⁵⁸ Ibidem, dosar 1/1883, f. 77-78.

³⁵⁹ Ibidem.

³⁶⁰ Ibidem, f. 51-52.

contrar erau pedepsiți cu 25 fl³⁶¹. La 15 octombrie 1884, Beniamin Densușianu cerea preoților să catehizeze școlarii pentru ca "să-și însușească cât mai bine cunoștințele recerute după principalele închieturi (dogme) ale credinței noastre"³⁶². Prin grija față de școală, s-a reușit, în anul 1883, ca toți învățătorii angajați să fie absolvenți de preparandii, cea mai mare parte având depus și examenul de calificare. Doar în ceea ce privește salariul, ei erau plătiți mai slab decât învățătorii de la școlile comunale și de stat.

La încheierea carierei sale de vicar al Hațegului, biserica și școala din comunitățile greco-catolice ale vicariatului înregistrase progrese notabile. Era și acesta un argument hotărâtor în numirea sa, la 25 noiembrie 1884, în funcția de canonic prebendat. Numirea în noul post prilejuiește numeroase scrisori de felicitare. Protopopul Jiului, Ștefan Radic, îi scria la 8 decembrie 1884, o scrisoare în care îi aduce cele "mai călduroase felicitări la noul post ce aveți a-l ocupa"³⁶³. Scrisoarea teologului din Blaj, Romul Raca, exprima bucuria sa pentru alegerea lui Beniamin Densușianu în înalta funcție bisericească. "Cu o nespusă bucurie cetii în doua ziare din patria denumirea Dvoastră de canonic prebendar. Cu atât mai vârtos știind ce obstacole întâmpină familia Dvoastră înaintea poporului maghiar"³⁶⁴. Îi urează sănătate și viață îndelungată "ca să puteți întâmpina obstaculele ce ar putea întâmpina biserica noastră și să o puteți protegea amăsurat rangului ce-l purtați"³⁶⁵. Din parohia Zăbrani, preotul Ioan Boroș, îi scria la 9 decembrie 1884, următoarele: "Din adâncul inimei îți poftesc, ca în noua demnitate, cu zel îndoit întrarmându-te, mulți ani fericiți să poți conlucra întru guvernarea dreaptă, înțeleaptă și bună a Diecesei. Să fii consilier sincer și consecvent, bărbat cu caracter neclintit"³⁶⁶. Preotul Sofronie Pascu din Ticvaniu Mare, îi expedia, la 10 decembrie 1884, o emoționantă scrisoare de felicitare. "Dee ceriul, ca să viezi mult, mulți ani fericiți, în care conservând tot zelul de până acum și elasticitatea spirituală vădită, să conlucrați îndelungat la conducerea noiei diecesane, să o aperi prin conlucrare și prudenția de valorile înecătoare și de scopulii sfărâmători – ajutând-o a ajunge la limanul

³⁶¹ Ibidem.

³⁶² Ibidem, dosar 2/1884, f. 74.

³⁶³ Ibidem, dosar 3/1884, f. 35.

³⁶⁴ Ibidem, f. 36.

³⁶⁵ Ibidem.

³⁶⁶ Ibidem, f. 38.

aspirațiunei sale³⁶⁷. Din parohia Ciuchici, din Banat, preotul Ioan Vulcan scria, la 15 decembrie 1884, că vestea alegerii sale i-a "umplut inima de bucurie, cu atât mai vârtos, că pe la noi se vânturau alte vești, într-adevăr supărătoare"³⁶⁸.

În cursul lunii decembrie 1884 Beniamin Densușianu și Ioan Ianza, se pregătesc pentru ceremonia instalării noului vicar. La 28 decembrie 1884, Ioan Ianza, noul vicar, îl anunța pe Beniamin despre trimiterea după invitații tipărite la Gherla³⁶⁹, și îi cere lista invitaților săi. La 31 decembrie 1884, Beniamin Densușianu se adresa preoților din vicariat dezvăluindu-le că "prin promovarea subsemnatului la onorul de canonic prebendat la capitlul Lugojului, scaunul vicarial, din Gratia Ilustrității Sale D. nostru Episcop, s-a conferit P. O. Fr. Sale D. Ioane Ianza, protopopul Ulpiei Traiana"³⁷⁰. "Pentru introducerea P. O. Fr. Sale în scaunul vicarial se defige ziua de luni, după botezul Dlui (7/19 ianuarie) pe când sunteți provocați a veni la scaun la Hațeg pentru introducere"³⁷¹.

Canonic la Lugoj. În urma încetării din viață a canonicului custode Gavril Pop, la 9 mai 1883, se impunea completarea Capitlului Bisericii Catedrale prin numirea unui nou canonic. În 25 noiembrie 1884 are loc o nouă reorganizare a Capitlului, canonicul școlastic, Petru Pop, devine canonic custode³⁷², Ioan Madincea, canonicul cancelar, este avansat la funcția de canonic școlastic³⁷³, iar Ioan Bercian, canonicul prebendat devenea canonic cancelar³⁷⁴. În urma acestor avansări, postul de canonic prebendat rămânea vacant. În urma unei minuțioase analize a întregii activități depuse de către Beniamin Densușianu, atât în protopopiatul Bobârnei cât și în vicariatul Hațegului, el este înălțat la demnitatea de canonic prebendat, în aceeași zi de 25 noiembrie 1884³⁷⁵.

În ședința consistorială din 12 decembrie 1907, prilejuită de împlinirea unei jumătăți de secol de carieră ecleziastică a lui Beniamin Densușianu, se fac referiri la acest moment. "După atâtea merite câștigate

³⁶⁷ Ibidem, f. 33.

³⁶⁸ Ibidem, f. 39.

³⁶⁹ Ibidem, f. 40.

³⁷⁰ Ibidem, f. 36.

³⁷¹ Ibidem.

³⁷² Demetriu Radu, op. cit. p., 137.

³⁷³ Ibidem, p. 139.

³⁷⁴ Ibidem, p. 140.

³⁷⁵ Iacob Radu, op. cit., p. 129.

pentru biserică și neam, cu dreptate a fost să fii înălțat la demnitatea de canonic³⁷⁶. Capitulul Bisericii Catedrale din Lugoj, avea, în urma reorganizării din 25 noiembrie 1884, următoarea componență: Ștefan Moldovan, prepozit capitular, Andrei Pop Liviu, canonic lector, Petru Pop, canonic custode, Ioan Madincea, canonic școlastic, Ioan Bercian, canonic cancelar și Beniamin Densușianu, canonic prebendat³⁷⁷. În fruntea episcopiei se afla dr. Victor Mihalyi de Apșa, originar din Maramureș, numit la 25 noiembrie 1874 și instalat în funcție la 7 martie 1875³⁷⁸.

În perioada îndelungatei activități în cadrul Episcopiei greco-catolice a Lugojului, Beniamin Densușianu a condus numeroase instituții culturale și de binefacere, întemeiate cu scopul de a lăți în mijlocul poporului român "strălucirile adevăratei civilizațiuni creștinești, a ușura soarta preoților ajunși în neputința de a munci, a usca lacrimile orfanilor și a alina durerile văduvelor lor"³⁷⁹. Până la înființarea Casei Centrale Diecesane, în anul 1899, canonicii administrau în mod separat diferitele fonduri și fundațiuni. În anul 1891, Beniamin Densușianu se ocupa de "administrarea fondurilor diecesane cu un capital de peste 70 de mii fl. și alte lucrări judicioase"³⁸⁰, obligații care-l împiedicau să-și viziteze frații Aron și Nicolae, aflați în România. O altă instituție administrată de către Beniamin Densușianu a fost "Fundațiunea Ioan Iova și Ecaterina Popoviciu"³⁸¹.

Baza acestei fundațiuni a fost pusă de către comerciantul din Lugoj, Ioan Iova Popovici, mort în anul 1870, care prin "testamentul întocmit la 1 iunie 1870, în numele său și al soției sale Ecaterina, și-a lăsat averea Episcopiei Lugojului"³⁸². Titularul testamentului a dorit ca 2/3 din fonduri să fie folosite pentru "înființarea unui institut de educațiune pentru fetele gr. cath. române", iar "1/3 să se acorde stipendii pentru studenții gr. cath. români"³⁸³. Testamentul a fost contestat de către rudele colaterale și abia la 15 septembrie 1881, se ajunge la o împăcare cu moștenitorii³⁸⁴. Prin buna administrare a fondurilor acestei fundații s-a adunat suma de 15.457 fl. 93,5

³⁷⁶ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

³⁷⁷ Demetriu Radu, op. cit., p. 127-141.

³⁷⁸ Ibidem, p. 102-103.

³⁷⁹ Ibidem, p. 145.

³⁸⁰ BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, nr. 130. Anexa XXIV.

³⁸¹ Idem, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

³⁸² Demetriu Radu, op. cit., p. 155.

³⁸³ Ibidem.

³⁸⁴ Ibidem.

cr. în anul 1898 și astfel s-a putut trece la înființarea Școlii de fete și acordarea de stipendii pentru studenții greco-catolici români³⁸⁵.

Referindu-se la modul în care Beniamin Densușianu a administrat această fundație, Consistoriul episcopesc îi aprecia activitatea depusă și-l felicita pentru realizarea dorinței fondatorilor: "deschiderea școlii de fete și împărțirea stipendiilor pentru studenți, deși această fundațiune fu expusă multor și îndelungate piedici"³⁸⁶. În 22 august 1891, Beniamin Densușianu a fost promovat la demnitatea de canonic cancelar, la 28 aprilie 1900, canonic custode și la 21 decembrie 1901, canonic lector³⁸⁷. În anul 1903, Beniamin Densușianu îndeplinea funcțiile de canonic lector sau archidiacon și decan al Bisericii Catedrale, Examinator prosinodal, Director al Școlii de fete gr. cath. Iova Popovici din Lugoj și asesor al Sfântului scaun episcopesc³⁸⁸. În timpul canonicatului, Beniamin Densușianu a mai îndeplinit și funcția de vicanotat consistorial³⁸⁹. La 4 decembrie 1892, Beniamin Densușianu îi scria fratelui său Nicolae, satisfăcut fiind de "palma ce a-i aplicat-o blăsienilor"³⁹⁰. El îi comunica lui Nicolae că toți clericii "noștri de pe aici nu numai au încuviințat, dar au și aplaudat cu multă satisfacțiune părerea ta"³⁹¹. Din scrisorile trimise fratelui său Nicolae, la București, se desprinde și continua nemulțumire privind conducerea Bisericii greco-catolice din Transilvania. El îi transmite lui Nicolae că mai trebuia să le comunice blăjenilor și faptul că "sinoadele conciliale ținute și introduse de Vancea în biserica noastră, sunt numai parodie de sinoade, deoarece în acelea numai episcopii singuri decid, cu vot decisiv, celălalt cler participant are numai vot consultativ"³⁹².

Beniamin Densușianu spune că această procedură se practică și în "sinoadele și consistoriile singuraticelor diecese episcopești, dacă nu-i place episcopului votul clerului, atunci decide el și-și enunță voința proprie"³⁹³. "La această anomalie a ajuns biserica noastră - continuă Beniamin Densușianu

³⁸⁵ Ibidem, p. 156.

³⁸⁶ BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

³⁸⁷ Demetriu Radu, op. cit., p. 140-141.

³⁸⁸ Ibidem, p. 201.

³⁸⁹ Ibidem, p. 188.

³⁹⁰ BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, nr. 137. Anexa XXVI

³⁹¹ Ibidem.

³⁹² Ibidem.

³⁹³ Ibidem.

– că de cum să mai aibe și mirenii vot, dar chiar și clerul e lipsit de vot decisiv”³⁹⁴.

Prezentându-i episcopului Victor Mihalyi fotografia fratelui său Nicolae, acesta i-a spus: “primesc fotografia ta, fără a aproba și vederile tale expuse în Gazetă, în cauzele noastre bisericești”³⁹⁵. Comentând atitudinea episcopului, Beniamin Densușianu îi scrie lui Nicolae: “Ei ! Ce să-i faci dacă și el e educat în Roma și acum încă chiar și episcop cu aspirațiuni la Metropolia”³⁹⁶. După alegerea episcopului Victor Mihalyi în funcția de mitropolit al Blajului, scaunul episcopesc al Lugojului a rămas vacant vreme de doi ani (26 mai 1895-16 mai 1897). La 10 martie 1897, Beniamin Densușianu îi scria lui Nicolae că “noul nostru episcop, numai după Paști, se va așeza între noi”³⁹⁷. În 7-8 octombrie 1900, canonicul Beniamin Densușianu lua parte la “Jubileul de 200 de ani de la S. Unire”. Sărbătorirea s-a făcut cu participarea clerului și a unui mare număr de credincioși greco-catolici. La serbările de la Lugoj erau prezenți vicarul Hațegului, N. Nestor, precum și protopopii Ioan Pop (Hunedoara), I. Rațiu (Orăștie), A. P. Bociat (Grădiște), A. Blășan (Săcărâmb), Constantin Pop (adm. prot. Baia de Criș), Dr. I. Luca (Comloș), V. Poruț (Oravița), Dem. Rusu (Vărădia), Corneliu Teaba (adm. prot. Lighet), la care se mai adăugau peste 50 de preoți și 45 învățători și un mare număr de credincioși³⁹⁸. În seara zilei de 6 octombrie 1900 s-a organizat un conduct cu torțe. Adunarea oaspeților a avut loc la Școala gr. cat. de băieți. După ce dangătul clopotelor încetează, prin bubuitul treascurilor se vestește plecarea. Alaiul străbate piața cea mare, trece podul Timișului, apropiindu-se încet de reședința episcopală “care înota într-o mare de lumină, având balconul și toate ferestrele iluminate de aproape 150 de lumini”³⁹⁹.

Alaiul era precedat de muzica pompierilor din Lugoj, apoi urmau torțele și corurile din Oravița, Ticvaniul Mare, cu stindardele și corul din Lugoj, purtând lampioane, și un însemnat număr de cetățeni⁴⁰⁰. Ajunși în fața reședinței episcopicești, în piața Artileriei, în jurul unei tribune

³⁹⁴ Ibidem.

³⁹⁵ Ibidem, f. 132.

³⁹⁶ Ibidem.

³⁹⁷ Ibidem, f. 140-141.

³⁹⁸ Demetriu Radu, op. cit., p. 659.

³⁹⁹ Ibidem, p. 660.

⁴⁰⁰ Ibidem.

improvizate, au cântat corurile din Oravița și Ticvaniu Mare, apoi avocatul lugojean Dr. Aurel Vălean a ținut o cuvântare despre importanța evenimentului aniversar⁴⁰¹. Răspunde episcopul Demetriu Radu care a spus că "manifestarea acestui sentiment nobil către memoria părinților noștri, de la anul 1700, cu atât mai tare ni se impune nouă celor de acum, cu cât actul săvârșit atunci de ei a fost și a rămas un act epocal, un eveniment măreț și strălucit, un izvor bogat și nesecat de cele mai mari binefaceri pentru biserica română, și peste tot, pentru neamul românesc"⁴⁰².

Duminică 7 octombrie 1900, episcopul Demetriu Radu celebrează Sfânta Liturghie, asistat de 32 preoți, după care episcopul a rostit un discurs festiv, în fața mulțimii adunate. Apoi s-a dat citire epistolei trimise de Papa Leon al XIII-lea⁴⁰³. A urmat înconjurarea Bisericii Catedrală, cu tot ceremonialul cuvenit. Apoi în biserică s-a desfășurat Adunarea Reuniunilor învățăorești greco-catolice din ținutul Hațegului și al Lugojului, la care a participat și episcopul, patronul reuniunilor⁴⁰⁴. În jurul orei 13,00 s-a deschis banchetul, din sala cea mare a hotelului "Regele Ungariei", la care au luat parte peste 150 persoane. Au fost prezenți episcopul Demetriu Radu, Petru Pop, vicar general și canonicii Beniamin Densușianu și Ioan Boroș, protopopi, asesori consistoriali, preoți, învățători, domni și țărani, doamne și domnișoare⁴⁰⁵. Seara s-a desfășurat concertul în care au evoluat corurile bărbătești din Oravița și Ticvaniu Mare, apoi corul mixt din Lugoj, condus de învățătorul Iosif Micleu⁴⁰⁶. Concertul a fost urmat de dans care a ținut până în zori.

Luni, 8 octombrie, s-au desfășurat lucrările Consistoriului plenar, la care au luat parte 4 canonici, 12 protopopi și 7 asesori consistoriali, sub prezidiul episcopului Demetriu Radu. Episcopul aduce mulțumiri clerului, Reuniunii învățătorilor, tuturor celor care au contribuit la succesul manifestărilor jubiliare. Apoi Consistoriul ia în discuție rapoartele prezentate și celelalte probleme înscrise pe agenda ședinței plenare. După încheierea ședinței plenare a Consistoriului, se organizează un prânz festiv, în curtea episcopescă, la care au fost invitați membrii Veneratului Capitlu, toți

⁴⁰¹ Ibidem, p. 660-662.

⁴⁰² Ibidem, p. 662.

⁴⁰³ Ibidem, p. 667.

⁴⁰⁴ Ibidem, p. 668.

⁴⁰⁵ Ibidem, p. 669.

⁴⁰⁶ Ibidem.

protopopii, asesorii consistoriali, preoții care nu plecaseră din Lugoj, dirijorii celor trei coruri și câțiva fruntași greco-catolici⁴⁰⁷.

În anul 1903 se împlineau 50 de ani de la înființarea episcopiei Lugojului, prilej pentru o nouă sărbătoare. Cu ocazia ședinței Consistoriului din 9 aprilie 1903 se aproba o circulară, ce se va adresa tuturor bisericilor și care prevedea: "În Duminica Pogorării Spiritului Sfânt toate bisericile parohiale ale Diecesei, la sfârșitul Sfintei Liturghii, după citirea și explicarea acestui circular, se va cânta Doxologia cea mare. În Biserica Noastră Catedrală din Lugoj, aceeași festivitate sacră se va ținea în Duminica următoare, a tuturor sfinților, în 14 iunie. Și ca festivitatea să aibă cât mai mare strălucire, sunt invitați preoții din Diecesă, care pot suporta ostenelile drumului⁴⁰⁸.

Circularul mai stabilea ca în parohiile care dispun de bani, să se împartă cheltuielile pentru preotul local și un credincios, ales de popor, pentru a participa la festivități⁴⁰⁹. Tot în 14 iunie 1903, urmau să se desfășoare și adunările generale ale celor două Reuniuni de învățători, din Țara Hațegului și ținutul Lugojului. Pentru a putea participa, învățătorii de la mari depărtări, pe lângă diurnă, urmau a primi un adaus din casele școlare respective⁴¹⁰. Preoții participanți, dar în primul rând protopopii erau invitați să-și aducă odăjdiiile lor sacre. Un mare număr de preoți din vicariatul Hațegului participă la manifestările acestui jubileu. În 14/27 iunie 1903, Beniamin Densușianu îi scria lui Nicolae, că la aceste serbări a găzduit "în trei zile, mai pe toate neamurile din Valea Hațegului; 14 persoane, la număr care toți au scoborât la mine, cu muieri, cu fete și copii; așa Chețian cu Cornelia din Densuș, Olteanu cu fata mare, Pompei cu muieră și cu un copilăș din Răchitova, Csaki cu două fete mari din Ostrov, Agliceriu, învățător de stat în Timișoara cu nepoata Valeria și cu o fetișoară a lor, eu cu personalul meu de serviciu, laolaltă, toți, 16 persoane"⁴¹¹. Beniamin Densușianu se destăinuia fratelui său Nicolae, spunând că nici "instalarea noului Ep(isco)p nu va fi așa tumultoasă"⁴¹². Beniamin Densușianu, pe lângă obligațiile sale pe linie bisericească a trebuit să se ocupe și de oaspeții săi

⁴⁰⁷ Ibidem, p. 672.

⁴⁰⁸ Ibidem, p. 675.

⁴⁰⁹ Ibidem, p. 676.

⁴¹⁰ Ibidem.

⁴¹¹ BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 142, Anexa XXX.

⁴¹² Ibidem.

numeroși. Pe lângă găzduire i-a dus și la principalele manifestări ale jubileului, inclusiv la "banchet, concert și bal pe deasupra"⁴¹³.

Faima canonicului Beniamin Densușianu a trecut granițele Transilvaniei. El este apreciat pentru promovarea legăturilor între frații de același sânge din Transilvania și România. Astfel Comisia pentru acordarea premiilor ce a funcționat în timpul Expoziției Generale de la București, din anul 1906, i-a decernat "Diploma specială și Medalia de Aur"⁴¹⁴. Aceleași distincții au fost acordate și Diecezei Lugojului și canonicului Ioan Boroș⁴¹⁵. Din păcate, consemna canonicul, "medalia nu o am răscumpărat din cauza speselor ei prea exagerate"⁴¹⁶.

În anul 1907, Beniamin Densușianu împlinea 50 de ani de când se afla în slujba Bisericii Române Greco-Catolice. La 12 decembrie 1907, Consistoriul episcopesc din Lugoj îi adresa o scrisoare în care sunt enumerate realizările canonicului lector, în cei 50 de ani de la îmbrățișarea carierei ecleziastice. "Deși Reverendissima Frăția Ta ajuns acum la venerabile bătrânețe, mai mult ca ori și când, te lași îmbrăcat în haina modestiei, virtute care pururea te-a caracterizat"⁴¹⁷ era aprecierea Consistoriului episcopesc. În scrisoare sunt înșirate meritele câștigate pe tărâmul activității didactice, ca profesor la Preparandia din Hațeg, în domeniul spiritual, ca preot la Lugoj, Lighet și Jebel, protopop la Bobâlna sau vicar al Hațegului⁴¹⁸. Consistoriul dorea prin scrisoarea emisă să-și exprime "sentimentele de frățescă venerațiune și recunoștință ce îți păstrăm"⁴¹⁹. Întrucât nu se pot exprima într-o scrisoare toate datele privind viața și activitatea sa, această sarcină membrii Consistoriului o lasă în seama "istoricilor biografi care desigur se vor afla pentru a te pune la locul cuvenit în istoria neamului și a bisericii noastre"⁴²⁰. Având în vedere vârsta înaintată, 78 de ani, Consistoriul a dorit "numai a da mărturie adevărului – și încă numai în linealmente generale – despre activitatea preotească a

⁴¹³ Ibidem.

⁴¹⁴ Idem, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

⁴¹⁵ Ibidem.

⁴¹⁶ Ibidem.

⁴¹⁷ Ibidem.

⁴¹⁸ Ibidem.

⁴¹⁹ Ibidem.

⁴²⁰ Ibidem.

Reverendissimei Frăției Tale în decurs de a jumătate de secol deja împlinit"⁴²¹.

"Sunt Reverendissime Domnule și în Christos Frate Prea iubite – continua scrisoarea Consistoriului – aceste fapte istorice expuse mai sus, prea destule motive ca Reverendissima D. Ta acum la memorabile bătrânețe, cu îndestularea inimei și cu o conștiință liniștită să privești peste trecutul plin de onoare, ce l-ai avut cu ajutorul înduratului Dumnezeu, iar pentru noi de asemenea sunt prea deajuns ca din incidentul fast al Jubileului sacerdotal de 50 de ani al Reverendissimei Frăției Tale, mulțumind Prea Bunului Dumnezeu pentru viața Reverendissimei Frăției Tale să-l rugăm umiliți ca spre binele Bisericei Noastre să te conserve în pace încă mulți ani, iar pe Reverendissima Frăția Ta te rugăm să binevoiești a primi urările noastre de bine și sincerele noastre felicitări : Să trăiești la mulți ani !" ⁴²².

În îndelungata sa activitate canonică, Beniamin Densușianu a fost preocupat și de promovarea culturii naționale. Îndată după apariția monografiei "Revoluțiunea lui Horea", Beniamin Densușianu îi scria fratelui său pentru a-i trimite mai multe volume, ce vor fi distribuite mai multor intelectuali din Hațeg, între care și protopopului ortodox Ioan Rațiu⁴²³. După apariția volumelor de documente, Nicolae Densușianu a expediat mai multe exemplare, pentru episcopul Lugojului și fratelui său Beniamin⁴²⁴. În aceeași perioadă Beniamin îl informează sau îi expediază lui Nicolae o serie de cărți apărute în Austro-Ungaria. Apariția volumului I al cărții lui Kiralyi Pal din "Istoria cetății Alba Iulia", îl determină pe Beniamin să o recomande lui Nicolae, sugerându-i procurarea ei. Cartea "se ocupă cu istoria veche a Daciei, cu ocuparea ei prin romani, până la desiertarea ei, apoi rolul cetăților Apulum și Sarmizegetusa etc, nu este o carte de disprețuit, cuprinde multe date interesante culese din mai mulți autori, vechi și noi, care s-au ocupat cu istoria Daciei și a monumentelor ei"⁴²⁵, îi scria Beniamin lui Nicolae la 15 decembrie 1891. "De cumva nu o ai, sau cel puțin Biblioteca Academiei nu a procurat-o, atunci să-mi scrii ca să ți-o procur eu"⁴²⁶, își

⁴²¹ Ibidem.

⁴²² Ibidem.

⁴²³ Idem, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 121.

⁴²⁴ Ibidem, f. 127.

⁴²⁵ Ibidem.

⁴²⁶ Ibidem.

continua Benjamin scrisoarea. La rândul său, Nicolae îi solicita trimiterea "Sematismului Diecesei și catalogul Bibliotecii diecesane și al muzeului"⁴²⁷. La începutul lui decembrie 1904, protopopul ortodox George Popovici se interesa de adresa lui Nicolae din București, pentru a-i trimite cartea sa "Istoria Banatului"⁴²⁸.

Benjamin Densușianu are numai cuvinte de laudă pentru acest volum "ce va fi folositor și altor scriitori din neamul și despre neamul nostru românesc"⁴²⁹. În aceeași scrisoare, Benjamin își exprima dorința de a-și revedea fratele pentru a discuta "chestiuni de interes pentru noi, pentru familia și Valea Hațegului, acesta slab cunoscut de istoricii noștri până aci"⁴³⁰. În planurile sale de viitor Benjamin năzuia la întocmirea unei monografii a Țării Hațegului, după modelul celei realizate de George Popovici.

Correspondența dintre Benjamin și fratele său Nicolae redă permanenta grijă a canonicului pentru nepoții și strănepoții săi din Țara Hațegului. Primii ani în funcția de canonic au fost dificili pentru Benjamin, chiar dacă acum beneficia de un salariu de 1000 fl. anual⁴³¹. "La Emilia lui Ganea să nu-i mai dai nimic - îi scria Benjamin lui Nicolae, la 10 martie 1885 - ci dacă voiești și poți să faci ceva ajutoriu din când în când, apoi acela mai bine se va renta către nepoții școlari la Blasiu, Benjamin a lui George, care este în a II-a clasă gimnas. și pentru care plătește tată său la convict la Blasiu 100 fl. la an", și pe "Septimiu Darie a lui Iuliei din Răchitova, care este în a VI-a clasă gimnasială și învață foarte bine, dar nu-i în convict"⁴³².

O grijă deosebită a manifestat Benjamin pentru sora sa Iulia, ajutând-o cu bani pentru a-și putea întreține fiii prin școli. "Biata soră Iulia din Răchitova e mai pedepsită, căci siogoru Darie a devenit neputincios cu totul, e și alterat, și și neputincios, e numai mormânt, căci el nu mai știe nimica de lume. Apoi trei prunci la Blasiu, e o mare greutate pentru ea, drept că unul, Iulius e la morală ca să se facă preot lângă tata seu, și numai peste doi ani va absolvi, dară spesele cu ei sunt mari și numai ea singură se luptă pentru

⁴²⁷ Ibidem.

⁴²⁸ Ibidem, f. 152.

⁴²⁹ Ibidem.

⁴³⁰ Ibidem.

⁴³¹ Demetriu Radu, op. cit., p. 37.

⁴³² BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 121.

ei toți. Dacă le vei trimite vreodată ceva – îi scrie Beniamin lui Nicolae, la 10 martie 1885 – apoi să faci cunoscut și Iuliei în Răchitova, ca să știe și pe atâta să se cruțe ea cu cât vei ajuta-o tu”⁴³³. “La Alexandru, în Iași, în anul trecut și acesta până la Crăciun, i-am dat și eu ceva ajutor și-i voi mai da din când în când, mult nu pot nici eu căci pentru cele două nepoate, fete mari la mine, trebuie să spuez numai eu, ele de acasă de la părinți nu mai capătă nimica și nici pretind să li trimită, căci le știu starea cu cheltuielile cu pruncii școlari și de aceea le-am luat de pe cap fetele care mai cu mult le trebuie, ca la pruncii de școală”⁴³⁴.

În anul 1890, Beniamin își arăta nemulțumirea pentru faptul că unii dintre nepoți nu le-au urmat exemplul fraților Densușianu. “Noi ne-am eluptat cât am putut, am dat exemplu nepoților noștri care să-l urmeze, ba ne-am angajat în ajutorul lor”⁴³⁵. “Pare-mi-se – îi scrie Beniamin lui Nicolae – însă că spiritul părinților noștri și care ne-a nutrit pe noi, nu planează cu acea lumină și peste nepoții noștri, ci apar mai inferiori, recad căci n-au ambițiunea soartei mai nobile, ei nu ne văd pe noi ci numai lumea cei ordinară, de aceea toate năzuințele noastre de până aci de a-i deștepta la un spirit mai elevat au suferit naufragiu”⁴³⁶.

Dintre toți nepoții, Beniamin își punea ceva speranțe doar în Alexandru, fiul lui George și în Ovid, fiul fratelui său Aron⁴³⁷. “Ceilalți nepoți, de numele nostru, căci ai Iuliei, nu-i număr între noi, deși și cu aceștia ne-am trudit destul să facem oameni din ei, dar fără succes, toți sunt recăzuți”⁴³⁸. Pentru a-și justifica aprecierile nefavorabile, Beniamin se referă la doi dintre nepoții săi, Romul și Beniamin. “Romul e un învățător sătesc, Beniamin urându-i-se a mai continua clasele gimnasiale, am mijlocit eu abia, ca să fie primit cu stipendiu la Preparandia din Oradea, unde a parcurs până acuma 2 ani și eu l-am ajutat și aici cu câte 80-100 fl. pe an, în anul I s-a purtat eminent, iar acuma în al II-lea, s-a purtat cât mai neglijent, numai cu suficienție a ieșit la examen”⁴³⁹. Beniamin Densușianu scrie despre delăsarea nepotului său, lui Chețian și soției sale Cornelia, la Densuș,

⁴³³ Ibidem.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ Ibidem, f. 125. Anexa XXII.

⁴³⁶ Ibidem.

⁴³⁷ Ibidem.

⁴³⁸ Ibidem.

⁴³⁹ Ibidem.

atrăgându-le atenția că "dacă se va purta tot ca în acest an, să nu mai spereze de la mine ajutor, căci pentru mișel ca el nu mai am bani de prădat"⁴⁴⁰.

Continuând relatările despre nepoți, se referă și la Sabin și Octavian, alți doi fii ai lui George din Densuș, care "n-au vrut să învețe, sunt și rămân economi pe acasă"⁴⁴¹. "Așa stăm frate cu viitorul neamului (familiei) nostru după noi. Ne-am ales trei inși – spune Beniamin, referindu-se și la Aron și Nicolae – dintre cei de până aci ca o aparițiune extraordinară până acum. Ce va fi după noi ? Se va mai continua această aparițiune în nepoții actuali ? N-am multă speranță ce va fi din strănepoți. Numai Dumnezeu poate ști"⁴⁴². Beniamin se arată foarte critic și cu fratele său George, scriindu-i lui Nicolae următoarele: "Fratele Georgie, fie iertat. A fost bun producătoriu de oameni dar rău crescătoriu spiritului – pesimist în grad suprem, o influență asupra generației lui care a crescut lipsită de tot spiritul mai elevat și de aicea extravagantele copiilor lui pe care noi nu-i putem îndrepta"⁴⁴³. Deși este nemulțumit de eforturile și atitudinea nepoților săi, Beniamin nu rămâne indiferent la situația lor. Grijile sale pentru ei continuă și după ce aceștia devin majori. "Pe nepotul Beniamin – îi scria lui Nicolae, la 15 decembrie 1891 – l-am așezat docente în Bouțariul de Sus, unde are acuma 200 fl. anual, cortel și lemne de foc. În vara trecută l-am ținut mai mult timp pe la mine, până l-am așezat. Pe la sărbătorile Crăciunului și a Paștilor, cred că iar va fi pe la mine, căci acasă nu-i prea place să șadă, fiindu-i trebile tare deranjate"⁴⁴⁴. Pe Beniamin, continuă canonicul scrisoarea, a trebuit "să-l încălț și să-l îmbrac că era gol, de acasă nu-l ajutură cu nimica, apoi din salariul de 200 fl. care-l capătă neregulat, de-a țărâita, abia se poate susține cu costul și alte mărunțișuri"⁴⁴⁵. Grijile sale pentru Beniamin continuă și în anii următori. "Pe nepotul Beni – îi scria lui Nicolae la 10 martie 1897 – care pare-mi-se că-l cunoști din anul trecut, mi-a succes a-l așeza docente aici în Lugoj și a-l căsători cu o fiică a docentelui de până aci, sora lui Virgiliu Popescu, profesor în România, pare-mi-se la

⁴⁴⁰ Ibidem.

⁴⁴¹ Ibidem.

⁴⁴² Ibidem.

⁴⁴³ Ibidem.

⁴⁴⁴ Ibidem.

⁴⁴⁵ Ibidem, f. 130. Anexa XXIII.

Ploiești. Casa în care s-a căsătorit e bună, postul încă e bun, poate să trăiască bine și liniștit"⁴⁴⁶.

Dar soarta a fost neîndurătoare cu acest nepot. Se îmbolnăvește de plămâni, murind în august 1899⁴⁴⁷. Este înmormântat la Lugoj, de către canonicul Beniamin Densușianu care a plătit Reuniunii române de înmormântare, suma de 172 florini⁴⁴⁸. Numai cu acest nepot - școlarizare, tratament medical, căsătorie, înmormântare – Beniamin Densușianu a cheltuit impresionanta sumă de 1000 florini⁴⁴⁹. Întrucât cumnata sa Terezia, văduva lui George, avea o situație materială precară, cu doi fii, Sabin și Octavian, neașezați la casele lor, el renunță la toate drepturile ce i se cuveneau după nepotul decedat⁴⁵⁰. Beniamin Densușianu se interesează de urmașii fratelui său George și ai surorii sale Iulia, căsătorită Darie, din Răchitova. "Dar nepotul Alexandru, din Tecuci, precum și de Septimiu Darie, ce mai ști, cum se poartă pe acolo, Alexandru e profesor, trebuie că stă bine, dar Septimiu are ceva ocupațiune de a putea trăi ?"⁴⁵¹, dorea să afle Beniamin de la fratele său Nicolae, la 23 septembrie 1892. Și alți nepoți și nepoate sunt sprijiniți de Beniamin.

"Pe Valeria, nepoata din Răchitova, care încă am ținut-o la mine câțiva ani, încă am măritat-o în Racovița, aici în Banat, după Remus Agliceriu, învățător de stat acolo, care de altminterea, e de origine din Bouțariul Inferior, copil deștept și solid, și sperez că va trăi bine cu el. Iar pe mine, cu acestea m-a eliberat încâtva din iobăgia, în care mă încătușase și acești nepoți; încâtva zic, căci ordul lor nu e finit, îmi bat alții acum la ușă"⁴⁵², îi scria lui Nicolae la 10 martie 1897. În anul 1906 alte două fete își găsesc adăpost în casa sa din Lugoj. "Am adus la mine încă o strănepoată, fata mare a preotului Ciachi din Ostrov, cu nepoata Veta din Răchitova – dar acestea încă așteaptă fiecare ora pentru măritat și așa eu sunt tot în nesiguranță cu viitorul îngrijirii mele și slăbiciunile"⁴⁵³, se plângea Beniamin lui Nicolae, la 4/16 decembrie 1906.

⁴⁴⁶ Ibidem, f. 140-141. Anexa XXIX.

⁴⁴⁷ Ibidem.

⁴⁴⁸ Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, Secția istorie, fond Densușieni, Actul nr. 125, Anexa XLII.

⁴⁴⁹ Ibidem.

⁴⁵⁰ Ibidem.

⁴⁵¹ BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 134-136.

⁴⁵² Ibidem, f. 140-141.

⁴⁵³ Ibidem, f. 160.

Canonicul Beniamin Densușianu trăiește din plin realizările fraților și a nepoților săi, dar se simte și rănit sufletește de comportarea unora dintre ei. În primul rând apreciază activitatea fraților săi Aron și Nicolae. De la fostul notar comunal din Satul Mic, stabilit în România, Maniu, afla că "pe Aron voiesc a-l face membru academic"⁴⁵⁴. În același timp se arată îngrijorat de Aron, care "se vede că e mai puțin sentimental ca noi, de vreo doi ani n-am primit nici o epistolă de la el"⁴⁵⁵, îi scria lui Nicolae la 15 decembrie 1891. Publicațiile fratelui său Nicolae sunt prezentate de fiecare dată episcopilor de la Lugoj.

Volumele de documente, apărute până în 1895, au fost prezentate episcopului Victor Mihalyi de Apșa. Astfel la 23 septembrie 1892, Beniamin Densușianu îi scria fratelui său Nicolae că unul din volumele de documente l-a "predat Ep(isco)pului Victor, pentru care își și trimite mulțumirea sa respectuoasă"⁴⁵⁶. O permanentă grijă a manifestat-o Beniamin față de sora sa Iulia (Iulisca), căsătorită cu preotul Dumitru Darie din Răchitova. "Sora Iulisca din Răchitova ar vrea să știe când vei veni tu pe aici pe la mine, ar dori să fie și ea aici că tare (greu n.n.) ne mai întâlnim cu toții, deci să-mi notezi timpul mai de nainte, că să-i notific și ei"⁴⁵⁷, îi scria Beniamin lui Nicolae la 30 martie 1892. "Numai sora Iulia din Răchitova se ține mai bine și e mai solidă"⁴⁵⁸, scria din nou Beniamin lui Nicolae la 23 septembrie 1892. Dar la 22 ianuarie 1894, Beniamin îi anunța lui Nicolae vestea tristă, că "Iulia, iubita noastră soră din Răchitova e moartă, astăzi se va înmormânta"⁴⁵⁹. Din cauza bătrâneții și a stării de sănătate, nici Beniamin nu poate participa la conducerea lulei pe ultimul său drum. "După ce voi primi amănunte, îți voi scrie iarăși, până atunci să rugăm pe Dumnezeu a-i așeza sufletul între dreptții săi"⁴⁶⁰, continua Beniamin scrisoarea.

Comportările ireverențioase ale unora dintre nepoți îl întristează adânc pe bătrânul canonic. "M-am supărat de purtarea nepotului Alexandru, nu-i mai corectă nici a celorlalți frați ai lui; or eredit scăderile tatălui lor, fie iertat, dar vadă ei, eu am rupt-o cu totul cu ei, nu mai voi să mai știu de ei,

⁴⁵⁴ Ibidem, f. 134-136.

⁴⁵⁵ Ibidem, f. 127.

⁴⁵⁶ Ibidem, f. 134-136.

⁴⁵⁷ Ibidem, f. 130.

⁴⁵⁸ Ibidem, f. 139. Anexa XXIV.

⁴⁵⁹ Ibidem, l. 137. Anexa XXVIII.

⁴⁶⁰ Ibidem.

căci destul m-au necăjit și supt până aici, numai după ce vor da mai de multe ori cu capul de perete vor simți că peretele e mai tare ca, capul lor"⁴⁶¹. În ianuarie 1904 Nicolae a petrecut sărbătorile la Lugoj. "Cât de satisfăcut m-am aflat eu în aceste zile cât ai petrecut la mine, abia pot să-ți mulțumesc, deoarece, de la celelalte rude și nepoți numai supărare și nemulțumire am avut și mai avem"⁴⁶², se destăinuia Beniamin lui Nicolae în scrisoarea din 29 ianuarie 1904.

Un prilej de bucurie pentru canonicul Beniamin Densușianu l-a constituit cumpărarea unei case în orașul Lugoj. Cu o deosebită satisfacție îi scria lui Nicolae, la 23 septembrie 1892: "mi-am cumpărat casa mea proprie în Lugosiu, în strada Timișoarei și acuma locuiesc în hodăul meu propriu și comod. Casa e frumoasă, bine împărțită, de material solid, coperită cu țiglă, și cu o grădină de un iugăr de mare, cu pomi, viță de vie și alte fructe. Constă din 2 părți, partea mai mare și mai frumoasă de către stradă, cu 4 chilii și o antischambă închisă ca și o chilie, apoi partea din lăuntru, în acolo 2 chilii, culină, cameră abort care se curăță singură cu apă prin o pompă, mai este un stal și un șopru, toate din material solid"⁴⁶³.

Valoarea totală a casei se ridica la 7000 fl. din care, la încheierea târgului a plătit 3000, iar restul de 4000 urmând a fi achitați în timp de 7 ani. Angajarea unor cheltuieli atât de mari îl obligă pe Beniamin să devină mai rezervat în sprijinirea rudelor din Țara Hațegului. "De pe la Densuș, nu mă mai interesează mult, căci oamenii aceia au degenerat, ei numai a cerși știu, dar să se ajute singuri nu-și prea bat capul. Până aci i-am tot ajutat, acum s-a întărcat, căci eu trebuie să mă gândesc de plătirea casei"⁴⁶⁴.

După împlinirea a 75 de ani Beniamin se gândește tot mai des la întocmirea testamentului. În primul rând consultă legile din Austro-Ungaria referitoare la dreptul de succesiune. Intenția sa era de a-i lăsa averea lui Nicolae pentru administrare pe timpul vieții. În acest sens îi scria la 11 iulie 1904, anunțându-l că-l lasă "ereditate universală al averii rămase, după moartea mea, ca până vei trăi tu să o folosești, însă fără a o deteriora ori a o înstrăina, iar după moartea ta întâmplată, să treacă în ereditatea Capitulului

⁴⁶¹ Ibidem.

⁴⁶² Ibidem, f. 144-145. Anexa XXXI.

⁴⁶³ Ibidem.

⁴⁶⁴ Ibidem.

nostru din Lugoj, formând o fundațiune de stipendii școlare și de alte ajutoare pentru urmașii din rudenile noastre"⁴⁶⁵.

Pentru întocmirea testamentului, Beniamin are nevoie de "declarațiunea și consensul" fratelui său, iar dacă nu poate veni la Lugoj, să-i comunice în scris vederile și cugetele sale deoarece "timpul e suprem, ca să dispun din vreme cu averea după mine"⁴⁶⁶. Întocmirea testamentului este întreruptă de o întâmplare mai puțin plăcută. Deși aflat la vârsta de 75 de ani, canonicul își pregătește lemnele pentru iarnă, dar o bucată sare din secure și îl "plesnește peste ochiul drept așa de puternic, cât mai să-mi spargă ochiul"⁴⁶⁷, îi scria Beniamin lui Nicolae, la 31 august 1904. "La testament – continua Beniamin – de cum cu vătămarea ochiului n-am mai putut lucra până nu mi se restaurează deplin, căci nu-l pot sili la mai mult lucru"⁴⁶⁸.

La 1 aprilie 1905 Beniamin își reînnoiește invitația către Nicolae de a se deplasa până la Lugoj "având lipsă de ajutorul tău în trebile mele, deoarece din zi în zi mă simțesc tot mai slab și ca să nu se întâmpleze catastrofa cu mine, fără a ne mai vedea și înțelege"⁴⁶⁹. Formularea testamentului era încheiată la 8 aprilie 1905. La întocmirea sa Beniamin a beneficiat și de sprijinul avocatului diecesan, un "bărbat discret și înțelept"⁴⁷⁰. Cu ocazia zilei de Sf. Nicolae, Beniamin își felicită fratele, dorindu-i "mulți ani fericiți, spre lauda ta și bucuria neamului nostru"⁴⁷¹. În aceeași scrisoare Beniamin invoca bătrânețele "cu slăbiciunile lor și nesiguranța în un ajutoriu statomic, credincios și devotat, până la împlinirea zilelor mele"⁴⁷². "Cu ajutoriul străin sum numai de azi pe mâine. Între rudenii nu aflu omul trebuincios și astfeliu sum tot îngândurat"⁴⁷³, continua Beniamin scrisoarea din 3/16 decembrie 1905. Dar Nicolae, cufundat în redactarea operei sale capitale "Dacia preistorică", se izolează tot mai mult de lume. Răspunde tot mai rar și scrisorilor lui Beniamin. La 3/16 februarie 1909, Beniamin îi trimite o scrisoare în care îl roagă să-i precizeze următoarele:

⁴⁶⁵ Ibidem, f. 146-147. Anexa XXXII.

⁴⁶⁶ Ibidem.

⁴⁶⁷ Ibidem, f. 150. Anexa XXXIII.

⁴⁶⁸ Ibidem.

⁴⁶⁹ Ibidem, f. 154. Anexa XXXV.

⁴⁷⁰ Ibidem, f. 156. Anexa XXXVI.

⁴⁷¹ Ibidem, f. 158. Anexa XXXVII

⁴⁷² Ibidem.

⁴⁷³ Ibidem.

"Cum stai tu în București, ești tu prevăzut și asigurat pe viața ta acolo, fără să mai sperezi și să mai dorești a te reîntorna în patrie, ca să mai trăiești și să mori aici ?

Iar dacă nu te-ai prevăzut și asigurat până acum acolo, cum te-ai gândit pentru restul vieții tale ? Unde și cu ce ajutoare să-l petreci ?

Cam cât timp socotești să mai trăiești în România, dacă te vei fi determinat să te întorni la bătrânețe iarăși în patrie și respectiv, aici la mine, dacă voi mai trăi până atunci ?"⁴⁷⁴. Având 80 de ani, Beniamin dorește să-și rezolve problemele testamentare "ca nu cumva întâmplându-se moartea mea înainte de a-mi fi regulat rămasul să dau apă la procese între rudeni și să se risipească mult-puținul, fără scop și mulțumire"⁴⁷⁵. În continuarea scrisorii Beniamin îi face cunoscute lui Nicolae hotărârile sale:

"Nepoata Veturia, care îngrijește de mine până la moarte-mi, ori se va mărita ori nu, dorește să o asigur, după moartea mea să nu rămână neasigurată și fără viitor asigurat, deoarece: Eu ca să nu fiu silit acum la bătrânețele mele adânci a mai schimba și a căuta după un alt ajutor necunoscut și fără nici o atragere către mine și casa mea, i-am promis nepoatei (strănepoatei n. n.) că voi îngriji de ea și viitorul ei și până la moarte și după moartea mea, numai să nu rămân părăsit și de ea acum la slăbiciunile mele. Eu așa mi-am făcut socoata. Că dacă tu nu vei avea lipsă să vini să locuiești aici și după moartea mea, să fii și tu îngrijit la bătrânețele tale tot de nepoata numită, atunci eu voi să las în testamentul meu ca după moartea mea casa îndată să se vândă și din prețul ei, după substragerea speselor de înmormântare și a unei cruce de piatră la capul meu, restul prețului să se împărțească în 3 (trei) părți din care:

a). Una parte și cu un rând de mobile din casă să se dea numitei nepoate pentru serviciul ei pe lângă mine până la moarte.

b). Una parte să rămână fundație de stipendii pentru pruncii de acolo din rudeniile noastre.

c). Iar a treia parte să se împărțească între nepoții mai săraci"⁴⁷⁶. În finalul scrisorii Beniamin îi cere lui Nicolae să-și spună părerea despre modul în care a fost întocmit testamentul. Dar Nicolae întârzie și de astă dată cu răspunsul. La 4/17 ianuarie 1910, Beniamin îi scrie mulțumindu-i

⁴⁷⁴ Ibidem, f. 162. Anexa XL.

⁴⁷⁵ Ibidem.

⁴⁷⁶ Ibidem.

pentru felicitarea de anul nou. Îi amintește că și el l-a felicitat în anul 1909 "de anul nou și promovarea ta de membru ordinar academic"⁴⁷⁷. Beniamin îi mărturisește "dorul de a ne mai revedea și a ne mai îmbrățișa încă odată în viață"⁴⁷⁸. Ar face el acest pas căutându-l "prin România fericită, care aș fi dorit să o cunosc și eu așa"⁴⁷⁹, lucru pe care nu-l poate face din cauza bătrânețelor. În această situație Beniamin îi cere să vină la Lugoj, pentru a se înțelege "cu privire, mai cu seamă la susținerea și perpetuarea numelui nostru de familie < Densușian >, având speranța aceasta, în cei doi prunci strănepoți, unul a lui nepotul Octavian și altul a lui Sabin din Densuș"⁴⁸⁰.

Nicolae Densușianu nu poate îndeplini această ultimă dorință a fratelui său, moartea surprinzându-l în 24 martie 1911. Rămas singur, bătrânul canonic va trăi și mai izolat în ultimii ani ai vieții, fiind îngrijit de strănepoata sa Veturia Ciachi. Își petrece ultimii ani într-o izolare și singurătate apăsătoare. Pentru a-i trece timpul mai ușor scrie poezii. Această latură a activității sale este cea mai puțin cunoscută. Încercările sale de creație poetică sunt din perioada senectuții și stau sub semnul influenței religioase. Antecedentele literare ale tatălui său Vizantie Pop, ale fraților săi Aron și Nicolae, l-au îndemnat și pe octogenarul Beniamin să-și folosească fantezia și să încerce modestele sale poezii, rămase până în prezent în manuscris. Este perioada când bătrânul canonic de la Lugoj pierduse pe toți cei mai apropiați și dragi, părinți, frați și surori. Față de nepoții și strănepoții săi se simțea destul de străin, pe care Beniamin îi considera că nu se mai ridicau la înălțimea celor patru frați Densușianu. În poezia "Stelele" bătrânul canonic contemplă aștri cerului:

Prin fereastra casei mele,
Văd trecând roiuri de stele.
Și mai mari și mai mărunte
Cu luceferii în frunte⁴⁸¹.

Poezia are patru strofe, între care una de 4 versuri și redă tristețea poetului, care își așteaptă în liniște sfârșitul.

⁴⁷⁷ Ibidem, f. 164. Anexa XLI.

⁴⁷⁸ Ibidem.

⁴⁷⁹ Ibidem.

⁴⁸⁰ Ibidem.

⁴⁸¹ Ibidem, ms. 2780. Anexa XLVI.

În poezia "Zii limbutului obraznic", Beniamin Densușianu satirizează obrăznicia și nerușinarea unor indivizi ai societății:

N-ai onoare, demn de răcoare,
Ești câine fără rușine,
Porc puturos, șierpe veninos,
Locul tău într-un părau,
Înglodat și depărtat,
Să trăiești, să limbutești.

În cadrul manuscrisului 2780 păstrat la Biblioteca Academiei Române, se află și două variante ale poeziei "Anii trecuți"⁴⁸². În prima variantă poetul îndemna la o analiză a lucrurilor neîmplinite, pentru realizarea lor în anii următori:

După anii cei trecuți,
Fie puțini fie mulți,
Să ne tragem seama bine,
În pragul anului ce vine,
Ce-am lăsat neîmplinit
Să-plinim în cel venit.

A doua variantă a poeziei îndemna la promovarea binelui și apărarea de rele:

Anii trecuți nu sunt muți,
Deși ni se par tăcuți,
Ei ne sunt învățători,
Pentru anii următori,
Binele să-l promovăm,
De rău să ne apărăm⁴⁸³.

Beniamin Densușianu surprinde în poezie și canicula din vara anului 1906, care a provocat îmbolnăvirea și moartea a sute de oameni și animale:

De trei luni-i cald fierbinte,
De nimeni nu ține minte,
C-așa timp să mai fi fost,
Cu căldură fără rost⁴⁸⁴.

⁴⁸² Ibidem.

⁴⁸³ Ibidem.

⁴⁸⁴ Ibidem.

În poezia "Instalarea lui Grof Nako"⁴⁸⁵, Beniamin Densușianu condamnă risipa pe care groful o etalează cu ocazia banchetului instalării sale:

El a dat banchet mare,
Goștilor la instalare,
Dintre care mulți maghiari,
Parte mare gazetari,
Cari prin foi l-au lăudat,
Că-i bărbat de gubemat.

Poetul remarcă apoi lăcomia invitaților gazetari, care nu s-au mulțumit cu cele 15000 de coroane primite bacșiș:

După banchetul mâncat,
De tacâmuri s-au apucat,
Linguri, furcuțe, cuțite,
Cești din aur și argint gătite,
Pachete de țigări scumpe,
Și alte lucruri mai de frunte,
Au pierit ca prin minune,
Prin a gazetarilor mâne.

În final Beniamin Densușianu remarca căința grofului, păcălit de către oaspeții lui cei aleși:

Acum Nako se căiește,
C-a fost păcălit hoțește,
De goștii lui gazetari,
Lăudați între maghiari,
Că sunt oameni de onoare,
Nako zice "de răcoare".

Analizate din punct de vedere calitativ și estetic, încercările poetice ale bătrânului canonic de la Lugoj, se înscriu mai degrabă ca exersări în acest gen literar, el rămânând un poet minor.

Beniamin Densușianu va trece în eternitate la 28 aprilie 1915, fiind înmormântat în cimitirul greco-catolic din Lugoj. Prin moartea sa dispărea ultimul dintre frații Densușianu care desfășurase o activitate de peste 67 de ani în slujba națiunii române. El s-a remarcat ca un activ luptător pentru emanciparea politică, culturală și spirituală a românilor din Transilvania.

⁴⁸⁵ Ibidem.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

În literatura istorică, didactică și spirituală din țara noastră activitatea canonicului Beniamin Densușianu trebuie să-și ocupe locul cuvenit și pe deplin meritat. El face parte din galeria personalităților românilor din Transilvania, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, care, înțelegând imperativele vremii, s-a integrat de tânăr în lupta pentru emanciparea culturală, spirituală și politică.

Beniamin Densușianu provenea din Țara Hațegului, străveche vatră de cultură și civilizație, leagăn al unor tradiții etnografice și folclorice originale. Viața și activitatea sa n-a fost ușor de reconstituit având în vedere desfășurarea ei pe diverse scene: Revoluția din 1848-1849, Școala preparandială din Hațeg, Protopopiatul Bobârnei, Vicariatul Hațegului și Episcopia greco-catolică a Lugojului.

În urma acțiunii de cercetare a surselor documentare și bibliografice, am concentrat în monografia de față o serie de date, în cea mai mare parte inedite, referitoare la Beniamin Densușianu. Cercetarea vieții și activității sale s-a impus ca o necesitate pentru istoriografia noastră, întrucât personalitatea sa a fost până recent prea puțin cunoscută.

Prin demersul nostru am dorit să răspundem recomandării Consistoriului episcopesc al Lugojului, exprimată în scrisoarea adresată lui Beniamin Densușianu, la 12 decembrie 1907, cu ocazia împlinirii unei jumătăți de veac de activitate bisericească, de a lăsa "istoricilor biografi misiunea de a-l așeza la locul cuvenit în istoria neamului și Bisericii noastre". Viața lui Beniamin Densușianu este una de erou romantic, la fel ca multe altele întâlnite în epocă. Omul, revoluționarul, profesorul, preotul înălțat pe diferitele trepte ale ierarhiei bisericești, s-a dovedit o personalitate fascinantă.

Epoca în care a trăit și s-a afirmat Beniamin Densușianu este încărcată de numeroase evenimente: revoluția din 1848-1849, perioadele neoabsolutismului și liberalismului, actul dualist de la 1867, care marca începutul unei perioade din cele mai grele pentru existența românilor din Transilvania. Beniamin Densușianu, prin acțiunile sale, s-a integrat deplin

acestei epoci, dând un pilduitor exemplu românilor din rândul cărora s-a ridicat. În același timp multiplele suferințe și nedreptele încercări de care a avut parte, au depășit, de multe ori, realizările sale. Nici nu terminase liceul și ia parte la Marea Adunare Națională a românilor de pe Câmpia Libertății, din 3/15 mai 1848. După hotărârea de rezistență armată a națiunii române, Benjamin Densușianu luptă cu arma în mână pentru apărarea drepturilor românilor la existență. Numele său ajunge să fie respectat de comunitățile din Țara Hațegului, unde luase parte la impunerea organelor administrației românești. În primăvara anului 1849 este arestat, închis și condamnat la moarte prin spânzurătoare de către tribunalul de sânge din Hațeg condus de faimosul maior Kleeberg. Doar intervenția tatălui său la vicarul Constantin Papfalvi și a acestuia la generalul Bem îl salvează de la moarte.

În toamna anului 1850 se înscrie la Seminarul teologic din Blaj, singura cale de a-și putea continua studiile, întrucât familia sa își pierduse toate bunurile în timpul revoluției. În decembrie 1853, după dispensa acordată pentru anul IV de teologie, este numit profesor la Școala preparandială din Hațeg, unde funcționează până la desființarea ei, în anul 1857, contribuind la pregătirea a peste 35 de învățători. Prin munca de la catedră Benjamin Densușianu a demonstrat reale calități de pedagog fiind și autor de manuale școlare.

Anul 1857 este unul dintre cei mai dificili pentru familia Densușianu. Prin moartea preotului Vizantie Pop, la 1 mai 1857, soția sa Sofia rămâne fără nici un sprijin cu 6 copii, dintre care doar Benjamin își încheiase studiile. Benjamin își ia responsabilitatea salvării familiei din situația dificilă în care se afla, îmbrățișând cariera ecleziastică, pentru a avea posibilitatea să-și ajute frații să-și termine studiile. Este hirotonit, în decembrie 1857, debutând într-o carieră căreia îi va dăruia aproape șase decenii din viața sa.

În calitate de preot în parohiile Lighet și Jebel, din Banat, se remarcă prin zelul dovedit în promovarea idealurilor moral-creștine ale Bisericii române greco-catolice. Dovedind calități de bun organizator și propovăduitor al acestor idealuri, Benjamin Densușianu este promovat, în anul 1860, în funcția de protopop al Bobârnei. În cei 15 ani cât a slujit aici s-a dovedit un luptător tenace pentru apărarea intereselor bisericilor și școlilor din protopopiat. În aceeași perioadă desfășoară și o amplă activitate politică, în calitate sa de membru al Congregației comitatului Hunedoara și al Dietei române de la Sibiu.

În anul 1875 este promovat vicar al Hațegului. Timp de 9 ani el desfășoară o bogată activitate ecleziastică, didactică și administrativă. O serie de biserici și case parohiale sunt reparate pentru a oferi condiții optime desfășurării cultului divin sau de locuit pentru preoții din vicariat. În scopul salvării învățământului românesc, Beniamin Densușianu promovează sistemul școlilor centrale, la care erau afiliate 2 până la 4 comunități. Prin acest sistem se asigurau condițiile pentru salarizarea învățătorilor, dotării școlilor cu mobilierul și materialul didactic necesar.

Apreciindu-i-se activitatea desfășurată în calitatea de vicar al Hațegului, în anul 1884, este înălțat la demnitatea de canonic al Episcopiei Lugojului, unde a activat peste trei decenii. S-a achitat cu o înaltă responsabilitate de toate misiunile încredințate, urcând treptele demnității canonice până la înalta funcție de canonic lector.

De la data morții lui Beniamin Densușianu – 28 aprilie 1915 – până în zilele noastre posteritatea și-a amintit foarte rar episoade din activitatea sa. În perioada interbelică, la aproape două decenii de la dispariția sa, preotul din Săcărâmb, Ernest Armeanca, publica în Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj memoriile lui Beniamin Densușianu despre revoluția din 1848, "Însemnările unui tribun din 1848/49". Publicarea memoriilor lui Beniamin Densușianu despre revoluția din anii 1848-1849 a constituit un prim pas pentru cunoașterea faptelor tribunului care a luptat în oastea prefectului Nicolae Solomon, comandantul Legiunii a V-a Ulpia Traiana. Apoi vreme de peste o jumătate de secol asupra lui Beniamin Densușianu s-a așternut uitarea, pomenirea numelui său fiind doar în legătură cu prezentarea vieții și activității fraților săi Aron și Nicolae.

Ultimul deceniu a cunoscut publicarea mai multor studii în reviste de știință și cultură din Transilvania între care amintim "Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", "Restituiri" din Deva (nr. 4/1996), Cultura creștină din Blaj (1995-1997).

Publicarea lucrării de față se dorește a fi o încununare a eforturilor noastre de peste un deceniu închinată cercetării vieții și activității primului născut dintre frații Densușianu. Totodată apariția micromonografiei de față ne îndeamnă la câteva concluzii.

În primul rând Beniamin Densușianu a fost un adept și propagator al ideilor marilor revoluționari pașoptiști, Simion Bărnuțiu și Aron Pumnul, și un luptător neînfricat pe baricadele revoluției române. Și datorită lui spiritul

Blajului, cu lumina lui binefăcătoare s-a revărsat peste centrele în care a activat, la Săcărâmb, Hațeg și Lugoj. El s-a ridicat împotriva regimului represiv al națiunii sale, participând direct la înlăturarea vechii administrații opresive și corupte și impunerea noilor organe administrative românești din Țara Hațegului.

Ca profesor al Preparandiei din Hațeg, Benniamin Densușianu s-a străduit și a reușit să transmită elevilor săi, viitori învățători, cunoștințe despre frumusețea limbii strămoșești, despre feeria locurilor de basm ale Țării Hațegului, asupra originii poporului român, a faptelor de arme săvârșite de-a lungul veacurilor pentru păstrarea identității poporului român.

Beniamin Densușianu s-a remarcat prin aceeași tenacitate și în slujba Biserici Române unite cu Roma. În demnitățile pe care le-a îndeplinit – protopop al Bobârnei, vicar al Hațegului sau canonic la Episcopia Lugojului – a contribuit la progresul bisericii sale și a învățământului, la propășirea națiunii române. În corespondența cu frații săi, Aron și Nicolae, i-a informat asupra noutăților culturale și despre principalele evenimente din Transilvania.

Ca membru al Dietei de la Sibiu, în cadrul congregațiilor comitatului Hunedoara, prin articolele publicate în presă, Beniamin Densușianu și-a adus partea sa de contribuție la eforturile națiunii române pentru păstrarea autonomiei Transilvaniei, pentru egala îndreptățirea a națiunii și limbii române.

În sfârșit, Beniamin Densușianu s-a preocupat permanent pentru păstrarea numelui familiei sale, Densușianu, sprijinind material și moral pe cei mai capabili dintre nepoții și strănepoții săi. Lucrarea de față se dorește a fi un omagiu adus primului dintre frații Densușianu, un adevărat deschizător de drum și sprijin de nădejde pentru frații, nepoții și strănepoții familiei sale.

ANEXE

I

Documentul de mai jos, inedit, mărturie prețioasă din revoluția anilor 1848/49, este desprins din însemnările protopopului Beniamin Popa Densușianu (frate mai mare al lui Aron și Nicolae Densușianu), fost tribun în acele memorabile vremi, în Țara Hațegului, sub comanda prefectului Nicolae Solomon. Manuscrisul lui Beniamin Densușianu se află în "Matricula Ecclesie Parochialis Graeco-Catholicae Szekerembensis", Anno domini 1804, păstrată în arhiva parohiei unite din Săcărâmb (jud. Hunedoara). Această matricolă a fost introdusă de protopopul Bobâlnei, Vasile Coloși, paroh în Săcărâmb între anii 1802-1814, cel care a colaborat și la marele Dicționar de Buda, a lui Șincai, Clain și Petru Maior.

Partea însemnată care se referă la evenimentele din 1848/49, se află la paginile 204-213 din matricolă. Notele poartă data de 24 august 1867. Amintirea vie a evenimentelor și preciziunile de amănunt ne fac să credem, fie într-o redactare anterioară, fie în existența unor notițe ale tribunului, luate destul de aproape de timpurile întâmplărilor povestite. Beniamin Densușianu s-a născut la 24 iulie 1829, st. v., în satul Densuși, lângă Hațeg, din părinți nobili. Tatăl său, Vizantie Popa de Măceu a fost preot gr. cat. în numita comună. După ce ne spune, că a ceti românește, cu litere latine și chirilice, a învățat de la tatăl său, iar ungurește la școala primară a franciscanilor din Hațeg. "După 3 ani, în 1839 m-a dus tatăl meu în școlile de la Blasiu, unde am frecventat neîntrerupt până am absolvat și liceul în /1/848, după absolvarea studiilor în acest an, am fost și eu prezent la adunarea românilor din 15 mai, în câmpul Libertatea, și acolo am jurat credința națiunii, tronului și dinastiei împărătești. După eruperea revoltei maghiarilor în toamna numitului an, denumindu-se de Comitetul român din Sibiu, de prefect din Valea Hațegului, Nicolau Solomon, am acceptat și eu sub acesta un post de tribun al poporului, în părțile limitrofe cu Banatul. În /1/849, după bătaia de la Simeria (Pischi), carea singur am văzut-o și eu, armele rebelilor, sub generariul lor Bem, învingând peste cele împărătești și în scurt timp, ocupând mare parte a Transilvaniei, afară de munți, unde se susținea eroiesce, bravul lancu cu ai săi, am fost silit și eu cu prefectul, cu mai mulți consoci ai mei și cu un număr însemnat de români lănceri și venatori din tribunatul meu, a părăsi patria și a ne retrage în granița banatică. Armele rebelilor urmărindu-ne și aci, la satul Voislova, ne-au constrâns la un atac, în care am luat și eu parte cu oamenii mei și aceasta s-a întâmplat, a doua zi de Pascile noastre. Prefectul N. Solomon, cu ceilalți consoci ai mei n-au participat la acest atac, ci mai de timpurii s-au fost retras către Mehadia. În acest atac prevalând puterea rebelilor, am fost siliți a ne retrage pe la satul Crășma, către munții mărginași. Aici, cu șase consocii militari ardeleni, eram să fim prada unei cete de insurgenți, carii, din nebăgarea noastră de seamă, au dat peste noi, în

retragerea noastră, de după un colnic. După schimbarea celor câteva pușcături rezolute, ni-a succes a ne retrage către un bercuțiu, ce nu era departe, scăpând așa de măcelul ce ne era poate merit. Ceata de insurgenți ne-a urmărit și mai departe, fără a mai pușca asupra noastră, de la un timp ne-a părăsit, retrăgându-se coloanele sale. Noi, cești șiepte consocii, prin această întâmplare, rătăcindu-ne de ceialalți campioni ai noștri, care mai de timpuriu, și pe alte căli apucase în munți, și o parte, mai cu seamă artileria puțină, și călărimea militară, iarăși puțină ce fusese cu noi, retrăgându-se pe drumul de țară către Caransebeșiu. Am umblat vreo trei zile, rătăcind fără mâncare prin pădurile cestor munți, în urmă ne-a succes a scobori la satul Turnișoru, și de aici la Teregova, unde apoi am aflat, atât pe campionii noștri de mai nainte, dar nu pe toți, cât și pe militărimea ce fusese cu noi în apera de la Voislova. Afară de aceștia, apoi aici am mai aflat și anteposturile armiei C.R. Transilvane, care din Romania sosite în Banat, sub comanda generariului Malkovszki și Kaliani, și ave cartelul generale în Mehadia. Tot aici am mai aflat și pe consocii mei tribuni, Ulpianu, Susman, Peucianu, Dariu, Saturn, Bociat, Cetățean și alții și între ei și pe Vasiliu Moga, resosit de prin Romania. Aci am rămas vreo câteva septimane și căpătam cu toții, ca fiecare soldat, 20 cr. m. c., la zi și pâine. De aici încolo, atât noi cât și ceialalți români lănceri și vânători de prin Transilvania, carii se retrăsese aici, ne-am atașat la armia imperială, am luat arme militare și am făcut serviciu militar sub comanda locotenentului suprem Morariu.

Sub timpul petrecerii noastre în Teregova, generariul Malkovszki demandă comandantului nostru Morariu, ca, cu vreo 50 de feciori din compania sa, care afară de noi refugiații de prin Transilvania, mai era compusă și din mai mulți militari regulați, graniceri de prin Transilvania și Banat, să întreprindă o patroilă pe satele mărginașe, de sub munții de către Romania, care erau deja sub regimul insurgenților.

În această patroilă, jumătate militari grăniceri, și jumătate nemilitari, am luat parte și eu cu ceialalți consoci tribuni, în 10 zile, străbătând până la satul Mărul, de aci, ne-am reîntors iarăși îndărăpt la Teregova fără vreo nenorocire. Comandantele Morariu a mers însoțit de mine la generariul, în Mehadia, raportând despre succesul patroilarei noastre și despre alte jurstări ce va fi știut el, căci eu n-am fost conces a asculta acest raport. După aceasta numitul generariu ne demandă o a doua patroilare spre partea stângă a Timișului, tot acești indivizi ne-au determinat și la aceasta și iarăși în vreo 10 zile, am străbătut până pe la Ternova și Agerișiu. În aceste ținuturi, prin un călărețiu bănațianu, ni s-a făcut scirea că armia C. Regească, constrânsă de insurgenți și de la cursul Dunărei, fără vreo lovire, s-a retras de nou toată în Romania. Așa noi ne aflăm rămași în mijlocul insurgenților. De aci ne-am recules și ne-a succes a ne retrage noaptea prin păduri surde până la satul Slatina, aici am trecut peste Timiș, și pe la satul Ilova, am ajuns în munții Carpatici de margine. Din Ilova ne-am procurat fiecare puțină elemosină, dar nu de

ajuns și ajungând pre munți ne-am consultat, ce să facem ? Încătreu să ne retragem ? Sistema munților era încărcată cu niaua (în luna lui mai fiind) nu era a străbate peste ei în România, pasurile le știam a fi postate cu insurgenți, nici conducători nu aveam, căci niște grăniceri bănățeni ce au fost cu noi ne părăsiseră, reîntornându-se pe la ale sale acasă, numai ardelenii mai rămăsesem.

Comandantele nostru Morariu ține la aceia, ca cu orice pericol să ne retragem în România la armia. Tribunalii ținem a ne retrage peste Carpați în Ardeal și cu orice preț să trecem la luncă. Dezbinându-se așa în păreri ne-am despărțit de oaltă; Morariu cu militarii ce mai rămăseseră nepierduți și cu tribunii Ulpianu, Șușman și Bociat s-au rezolvat pentru România. Noi cestialalți, Moga, Saturn, Peucianu, Cetățeanu, Darie și eu, și încă trei români cu noi, de toți 9 indivizi, ne rezolvam pentru Ardeal. După mai multe rătăciră periculoase prin munți, peste nămeți de neaua, flămânzi și desculți ca vai de noi, în timp de vreo 5 zile, am străbătut în munții Hațegului, deasupra satului Păucinești. Aci mai reparându-ne de foame și câștigându-ne și de încălțăminte, consecvenți propusului nostru de a ne retrage către luncă, dacă am trecut în dealurile și pădurile de către Densușiu, și ajungând la satul Sceiu (din sus de Densușiu), ne-am ascuns în un grajd de vite, la un om cunoscut al meu.

Prin acest om, am încunoștințat pe tatăl meu (care încă mult suferise de la unguri, l-au bătut, întemnițat și l-au jefuit de toată averea sa mișcătoare) ca să vină până la mine și să-mi aducă ceva bani de susținere, căci gătasem tot ce avusesem. Venind tatăl meu aci, ne desfătuiește de la propusul nostru, că nu vom putea străbate până la luncă, vom ajunge trădați, și mai rău ne va fi, ba pe mine mă învinge ca să merg acasă cu dânsul, căci mi va umbla în rând cu vicariul și deputatul Papfalvi, care sosise în comitat ca comisariu dietale și nu mi se va tâmpla nici o răutate. Mă amăgesc a mă duce acasă, părăsind pe consocii mei, carii încă se dezbinase, Saturnu, Peucianu și Darie, se reîntorc iarăși în Carpați și s-au susținut întrânșii, în apropierea comunelor sale, până ce s-a frânt rebeliunea. Cetățeanul al loane Popescu a pribegit singur prin satele Răchitova, Ciula Mică și în Ciula mare, a devenit prins de unguri, dus și întemnițat în Hațeg. V. Moga, cu ceialalți consoci români, vreo trei la număr s-au îndreptat calea peste păduri spre a trece la luncă, dar în un sat (nu-mi aduc aminte în care), din pădurile deasupra Hunedoarei, s-au prins însuși de români și i-au trădat ungarilor, carii ducându-i în Hunedoara și de aci la Belgrad, înrolându-i în armata rebelă, de aci nu știu ce s-a mai tâmplat cu dânsii.

Dar eu venind acasă, din neștiința și prevederea bunului meu tata, îndată am și fost trădat unora unguri – deregători de curte – din loc, aceștia m-au dus în Peșteana, la judele procesual Papp Ianosiu, care apoi între patru gardiști armați călări, și eu pe jos, în cealaltă die luni, m-a escortat la Hațeg prin mijlocul târgului și m-a predat sângerosului comandant maghiar de pe atunci Cleeborg,

care apoi m-a aruncat în prinsoare sub vegherea secuilor. Nota bene. Când am intrat escortat în Hațeg, în marginea orașului de către Totești, am văzut spânzurat în furcile de lângă drum pe un centurione român din Peșteana, se mai spânzurase până aci, o mulțime de români, fără de nici o lege și fără de niciun drept, de tribunalul feros și sângeros maghiar din Hațeg.

În prinsoarea aceasta, unde am aflat și pe consociul I. Cetașianul, am șezut 24 de zile și numai prin energioasa întrepunere a vicarului și deputatului Papfalvi (acum canonic în Blasiu), la generariul insurgenților Bem, am scăpat ambii de spânzurătoare, la care, deși tineri (neavând încă 20 ani), ne judecase tribunalul cel sângeros din Hațeg fără de nici un motiv altul, decât că am fost tribuni și am militat pe lângă tron și Dinastia împărătească.

Poate nu e lipsit de interes să urmărim, pe scurt, tot în baza acestor însemnări, soarta tribunului în anii post revoluționari. Scăpând de spânzurătoare, îl vedem pe Benjamin Densușianu ca econom de curte la judele primariu cottense de pe atunci, Lukats Jozsef, din satul Densuș, iar ceva mai târziu, după frângerea rebeliunii prin armele muscălești și C. Regești, ca notar comunal. În această calitate ia parte la prima conscripțiune de popor din Țara Hațegului, ținută la 1850.

Dar adevărata lui chemare atrăgându-l spre preoție, Benjamin Densușianu intra în seminarul teologic de la Blaj, redeschis în toamna anului 1850. În vacanțele mari, pentru a-și agonisi sumele necesare în vederea continuării studiilor, primește funcția de conducător cadastral, pentru măsurarea pământurilor. La 1853, ca student teolog în anul al patrulea, e numit profesor la Școala preparandiale din Hațeg. În această calitate, la început trăiește din sumele primite în urma serviciului său de la cadastru, până ce i s-a adunat salariul după repartitia făcută pe poporul Valei Hațegului, care se obligase a susține această școală.

În 1857, tatăl său muri. "Rămase mama mea cu 5 prunci fără mine – scrie el – fără nici o posesiune, fără vreun așezământ oarecarele; trei din prunci erau încă la școli, George ca cleric în seminariul din Blasiu, Aarone ca Gymnast tot acolo, pe Nicolau lu învățam eu la Hațeg, doue surori, Iulia și Elisabeta, erau cu mama acasă".

Pentru a veni în ajutorul familiei, i se permite lui George, fratele său, teolog în ultimul an, hirotonisirea înainte de terminarea cursului, pentru ca să poată ocupa parohia din Densuș, rămasă liberă după moartea tatălui său. Benjamin Densușianu, la rândul său se hirotonește și el, de preot celibe, în Lugoj, unde este însărcinat cu funcția de capelan. La anul 1860 e numit paroh în Săcărâmb și protopop de Bobâlna. Mai târziu îl vedem vicar al Hațegului, apoi canonic în Lugoj, unde îl și ajunge moartea la adânci bătrânețe.

Ca paroh, neprevăzutul din viață îl aduce față în față cu un fost membru al dietei revoluționare maghiare din Dobrițin (Debrețin), cu Augustin Reinisch, prefect montan la minele de aur din Săcărâmb. Antagonismul politic dintre acești doi bărbați

nu întârzie să izbucnească într-un adevărat conflict, pe tema casei bisericești locale, proprietate comună a confesiunilor din Săcărâmb, administrate de oficiul minelor în dauna celor două confesiuni românești și în folosul romano-catolicilor. Atitudinea energică și stăruitoare a lui Beniamin Densușianu, secondat de colegul său român, protopopul ortodox Sabin Piso din Săcărâmb, a determinat acțiunea paralelă a vlădicilor români de atunci, Alexandru Dobra din Lugoj și Andrei Șaguna, pe lângă însăși persoana împăratului, în urma căreia, la anul 1865, după o luptă de 4 ani, învinge punctul de vedere al protopopului român, desfăcându-se casa comună bisericească după confesiuni”.

Dar Beniamin Densușianu are la activul său și o activitate politică apreciabilă. Astfel e ales, în 1861, în “Congregațiunea marcală al Comitetului Comitatense” din Deva, iar în 1863 figurează ca membru al Congresului român din Sibiu. Tot în anul acesta a fost ales în Comitetul electoral pentru Dieta din Sibiu, prezidând alegerea deputatului Petru Damian, din cercul Geoagiul Inferior. Ca jurnalist colaborează mai târziu la ziarul Concordia din Pesta.

Un cuvânt încă asupra înclinărilor de istoriograf ale fostului tribun, însușire familiară, se pare, a Densușienilor. Ca paroh în Săcărâmb, cercetează amănunțit arhivele locale, pentru a găsi temeiul istoric cu privire la “Patronatul” bisericii sale, problemă controversată de erariul regesc, principalul interesat în cauză, și în legătură cu recâștigarea unui fond de subvenție erarială, pe care parohia l-a pierdut, în mod puțin lămurit, în confuzia anilor 1848/49.

Temperamentul său de istoric îl face să adnoteze și o Evangheliie tipărită, în chirilice, la Blaj, pe vremea episcopului Bob, proprietatea bisericii unite din Săcărâmb. Particularitatea acestei Evanghelii o constituie petele de noroi de pe paginile ei, tristă amintire din învălmășeala zilelor revoluționare, când cartea sfântă a fost călcată în picioare de trupele ungurești, care la 1848 au invadat Blajul.

Adnotațiunea este istoricul petelor de noroi de pe Evangheliie. “Aceasta S. Evangheliia a bisericei Săcărâmbului – scrie Beniamin Densușianu – s-a procurat în folie nelegată și gratis, la anul 866 de la scaunul Metropolitan din Blasiu, și s-a procurat -mai dintru întâiu – pre sema besericii nostra gr. cath. din Rendeșiu (Rengheș n.n.), înse acesta neavând puținția de a o lega după recerînția, la propunerea mea – celui ce notez aci – a cedat-o în schimb cu Evangheliia de până aci a besericei Săcărâmbului, care, deși mai învechită dar în bună stare. Evangheliia acesta apoi s-a legat în Deva, la an. 870 cu 9 flor. spese din casa besericei”.

De însemnat: “Acesta Ev-lia pentru acea am voit mai tare să devină în proprietatea besericei Săcărâmbului, fiindcă ea poartă pre sine nescari semne istorice forte caracteristice și care atesteză cu toată precisiunea; vandalismul furios, ura și resbunarea sălbatecă a rebelanților magiari din 848/49 asupra națiunei română, asupra limbei, monumintelor și institutelor ei de cultură. Maculele (menseliturile) câte se văd și află pre foile acestei S. Ev-lia, sunt semnele atestului –

ba însuși atestul – memorat. Acesta Ev-lia s-a întinat și maculat la an. 848 prin rebelii magiari când aceștia au erumpat în nomitul an în Blasiu, și tote bibliotecile și arhivele institutelor Blasiului le-au spart și depredat de tote cărțile, actele, monumintele și alte obiecte de prețiu, literariu și științifice, iar câte nu le-au putut fura și depreda, le-au risipit și împrăsciat în toate părțile, aruncându-le pre uliți, prin tină și alte locuri necurățite. Acesta a fost sortea și a foilor cestei Ev-lia, atunci și în acest mod vandalic s-a întinat și maculat și foile ei se servescă cetitorului spre aducere aminte, iar posterității, fie acesta Ev-lia de un document al anului 848/49. Densușianu par. gr. cath."

Ernest Armeanca

Ernest Armeanca. Însemnările unui tribun din 1848/49, în AIIN, 1931-1935, vol. VI, p. 514-520.

II

Note familiale și biografice despre familia Densușianu

Eu sunt născut la anul 1829, în Densuș, în Țara Hațegului, din părinți nobili. Tata meu Vizantiu Pop Macieu, a fost preot g(reco) cath(olic) în numita comună. Când am fost în etate de doi ani trecuți, ducându-mă cu mama mea la râu, pentru înălbitul de pânză și râul foarte crescut fiind, am alunecat de pe țărnire în apă, norocirea vieții mele a stat în aceia că din întâmplare am căzut pe pânza ce era slobozită în apă și numai în aceia a stat succesul, mama mea, că trăgând pânza afară din apă, m-a tras și pe mine, abia viu, învelit în aceia.

A citi românește cu cirile și cu litere, precum și latinește m-a învățat tatăl meu și la anul 1836, în etate de 7 ani, m-a dat la școală la mănăstirea Franciscanilor r(omano) cath(olică) în Hațeg, unde pe lângă ceva studii normale am învățat și limba maghiară.

După trei ani, în (1)839, m-a dus tatăl meu în școlile Blajului unde am frecventat neîntrerupt până ce am absolvit și liceul, în (1)848, cu succes de "eminiență". După absolvirea școlilor am fost și eu prezent la Adunarea românilor din 15 mai, a aceluiași an, în Blasiu. În același an erupând revoluțiunea maghiarilor contra Dinastiei domnitoare, precum toți românii, așa și eu, după jurământul pus la Blaj, am stat pe partea Dinastiei și sub prefectul Nicolae Solomon am acceptat un post de tribun al poporului în ținutul Hațegului. În (1)849, după bătaia de la Simeria (Pischi), care am văzut-o și eu, armele revoluționarilor, sub generalul lor Bem, învingând peste cele austriace și în scurt timp ocupând mai toată Tra(nsilva)nia - afară de munți, unde se susține lăncul cu ai săi - am fost silit și eu cu alți consoci ai mei, cu prefectul Solomon, cu un număr bun de lănceri și jageri (vânători) din tribunatul meu, a părăsi patria mea și a ne retrage în granița banatică.

Armele revoluționare urmându-ne și aici și constrângându-ne la aceasta, la satul Voislova, am luat parte și eu în aceia prin oamenii mei, care s-a întâmplat a doua zi de la Paștile românești; pe lângă micuța trupă de militari regulați, dar armele revoluționare fiind în preponderență, ne-am retras pe la satul Crâșma în munții mărginași. În acest atac, la satul numit Crâșma, cu șase consoci militari, N. Solomon și ceilalți consoci s-au depărtat de aci mai înainte, rătăcind de ceilalți conmilitari ai noștri, aveam să fim, împreună cu ei, prada unei cete de insurgenți ce din nebăgarea noastră de seamă a dat peste noi de după un colnic. După schimbarea alor câteva pușcături rezolute între olaltă, ne-a succes a ne retrage către pădurice, ce nu era departe, în care am scăpat de măcelul ce ne era menit insurgenți, și aci ne-au urmărit până la un loc și apoi s-au retras. Noi acești șapte indivizi, prin această întâmplare, rătăcind și mai mult de ceialalți campioni ai noștri, care mai de timpuriu apucaseră în munți. Am pribegit vreo trei zile fără mâncare prin acești munți. În urmă am scoborât la satul Teregova, unde de mai înainte sosisă o seamă din campioni noștri, dar nu toți și unde erau și trupele Ces. Reg., resosite din România sub generarii Malkovski și Kaliani. Aci am aflat și pe câțiva din consocii mei tribuni, cum pre S. Sălășan, Saturn, Bociat, Cetățianu, G. Șuşman, S. Ulpian, D. Darie și cu ei și pe V. Moga. Aci am șezut vreo câteva săptămâni și căpătând și eu, ca un soldat, 20 cr. la zi și pâine, de aci cu lăncerii și iagerii mei câți au mai rămas la comanda militară.

În timpul șederii noastre în Teregova, generalul Malkovski ordonează, ca comandantele companiei noastre Morariu, cu vreo 50 de feciori, să întreprindă o patroilă prin satele mărginașe de către munți, care acuma erau sub cărmuirea insurgenților. În această patroilă, jumătate militari regulați, jumătate trasilvăneni retrași, am luat parte și eu cu consocii mei tribunii de mai sus, în 10 zile patroilând până pe la satul Mărul, ne-am reîntors iar îndărăpt la Teregova și de acia mergând eu, cu comandantele Morariu, la Mehadia, unde era cartierul general, am încunoștințat generariul cu succesul patroilării noastre. De aci ne-a ordonat de nou la o alta patroilare, pe partea stângă a Timișului, tot aceeași bărbați și am rezoluat și la aceasta și am umblat tot cu comandantele sus numit în vreo alte 10 zile până pe la Târnova și Agerișiu, aici ni s-a făcut știre că trupele C.R. retrăgându-se iarăși, fără vreo lovire, s-au retras toate, de nou în România, așa noi am rămas în mijlocul insurgenților. De aci ne-a succes, prin păduri, a ne retrage noaptea, pe la Slatina peste Timiș și am ajuns, pre la Ilova, în Carpații mărginași. Ajungând aci ne-am consultat ce să facem ? Încotro să ne tragem acuma ? Munții erau încă încărcăți de neaună, nu era a străbate prin ei pe cărări laterale în România, pe la pasuri, le știam a fi ocupate de insurgenți.

Conducători buni ne lipseau, căci militarii bănățeni ce au fost în patroila noastră, toți ne-au părăsit, retrăgându-se pe la ale sale acasă, am rămas numai ardelenii. Morariu ținu la aceia, că, cu orice pericol, să ne retragem în România la

trupă; noi tribunii ținem a ne trage prin Carpați către Ardeal și de ne va succede, cu orice preț să trecem la luncu. Neputându-ne învoi cu toți la părere, de aci ne-am despărțit. Morariu cu câțiva militari și cu tribunii Ulpian, Șuşman și Bociat s-au rezoluat pentru România și noi ceștialți, adică Moga, Saturn, N. Peucianu, I. Cetățianu, D. Darie, eu și încă alți câțiva, toți ca număr 11 ne-am rezoluat pentru Ardeal. După mai multe rătăcirii periculoase prin Carpați, peste nămeți de neaună, flămânzi și desculți, ca vai de noi, în răstimp de 5 zile am ajuns în Carpații din Țara Hațegului, deasupra comunei Păucinești. Acia reparându-ne de foame, câștigându-ne și încălțăminte, consecvenți propusului nostru de a trece către luncu, am trecut în dealurile și pădurile de către Densuș și ajungând la satul Ștei, ascunzându-ne într-un grajd de vite, la un om cunoscut, prin acela, am încunoștințat pe tatăl meu (care încă mult suferise de la ungurii insurgenți, l-au întemnițat, l-au bătut și l-au jefuit de toată averea sa) ca să-mi aducă ceva bani de susținere, căci gătasem tot ce avusesem. Venind tatăl meu, ne desfătuiește de la propusul nostru, ba pe mine mă învinge ca să vin acasă, că dânsul îmi va umbla în rând la vicariul și deputatul Papfalvi, care era în comitat ca comisariu dietal și nu voi păți nici o răutate.

Mă amăgesc a veni acasă, las pe consocii mei, care încă se desbinase, Saturn, Peucian și Darie reîntoarnă iarăși în Carpați și au rămas pe acolo, până s-a frânt rebeliunea, Cetățianu a pribegit singur prin satele Răchitova, Ciula Mică și în Ciula Mare, a devenit prins de unguri și întemnițat în Hațeg; Moga cu ceilalți consoci ținând calea peste păduri ca să treacă la luncu, în un sat, nu-mi aduc aminte, din pădurile deasupra Hunedoarei, a fost prins, însuși de români și trădat ungurilor, care aducându-l în Hunedoara și de aici la Bălgrad, în urmă l-au înrolat în armata insurgenților și de aci nu știu ce s-a mai întâmplat cu el.

Dar eu venind acasă, din neistețimea și prevederea bunului meu tată, îndat am și fost trădat și prin niște unguri din loc am fost dus la Peșteana la solgăbirăul Pop Ianoșiu, care apoi între 4 gardiști armați, călări și eu pe jos, în ceea zi (luni care a fost zi de târg) m-a spedit la Hațeg și prin mijlocul târgului m-a dus la sângerosul comandant de pe atunci Cleeberg. (Nota bene. Când am sosit, în marginea orașului de către Totești, era spânzurat, în furcile de lângă drum centurionul din Peșteana).

Comandantele numit, apoi m-a pus în prinsoare sub vegherea secuilor, aci am aflat și pe I. Cetățianul, în prinsoarea aceasta am șezut 24 de zile și numai prin întrepunerea vicariului și deputatului Papfalvi (acum canonic în Blaj) la generariul Bem, am scăpat, cu I. Cetățianul, de furci, la care deși tineri (neavând încă 20 de ani) ne judecase tribunalul de sânge din Hațeg, fără nici un motiv, altul, decât că am fost tribuni și nu militari pe lângă dinastia împărătească. După ce am scăpat din această prinsoare periculoasă, după certificatul ce se află între documentele mele și retrăgându-mă acasă, am servit vreo 4 luni, ca econom în

curtea judeului primariu co(mi)t(a)tense Lukats Josef, din Densușiu; adică până ce s-a sugrumat revoluțiunea totaliter.

După restabilirea ordinii în țară și după ce am abzis de serviciul din curtea numitului proprietariu, am primit un post notarial în comunele Ciula Mică, Răchitova, Lunca Cerni și Meria, care l-am ținut până în 1850 toamna. Sub acest timp am luat parte, ca membru din partea politică, la prima conscripțiune de popor, în 1850 întreprinsă, în părțile Hațegului. În toamna anului 1850 redeschizându-se cursurile seminariale în Blaj, hotărât de a-mi continua studiile și mai departe, și încă pe cariera bisericească, căci pe alta părinții mei, după jefuirea pătită prin insurgenții unguri, nu mai erau în stare a ne ajuta, am intrat în acela până ce am fost cleric seminarist. Lunile de vacanță le-am folosit făcându-mă conducătoriu a lucrărilor de măsurare cadastrală și în trei vacanțiuni am măsurat comunele Densuș cu Stei, și Livedenii, în Jiu, numai singur. La Petrila și Petroșani am luat parte cu alți măsurători și în vacanța din (1)853 am gătat și Protocoalele cadastrale, în Orăștie, cu totul. Din această întreprindere am câpătat ceva bănișori, cu care m-am ajutat peste cursurile seminariale și după aceia. Ca patruavit, în decembrie (1)853, episcopul Șuluțiu, la cererea vicariului din Hațeg, Șt. Moldovan, sau ținându-mă de ipodiacon, mă denuște de profesore la Școala preparandiale interinale din Hațeg. Aici câțva timp am servit cu stipendiul meu, ce-mi crușasem de la conducerea cadastrală, până ce mi s-a adunat salariul după repartiția făcută pe poporul Valei Hațegului. Ca profesor la acest institut am servit până în 1857, adică 4 ani și am dat Valei Hațegului vreo 35 de preparanzi.

În 1 mai 1857, în brațele mele moare tatăl meu, sdruncinat de lucru și de amărăciunile contrase din revoluțiune și mama mea rămâne fără nici o posesiune, fără nici o sprijinire, cu 5 prunci minori, afară de mine, trei din prunci erau la școli, Georgie, ca cleric în seminariul din Blaj, Aron ca gimnasist, Nicolae era la mine în Hațeg și două fete surori, Iulia și Elisabeta cu mama acasă. Parochia tata meu (Densuș) se pune de către Ordinariatul din Lugoj în concurs. Ca să pot ajuta și ocroti familia rămasă, să nu se smintească frații de la școli, cu toate că eu de mai înainte eram determinat a mă face preot celibe la un gremiu sau o parochie alta oarecare, unde să pot cât de cât a mai preface prin studiu literaria; concurg și eu pe parohia Densușului și mi se oferă. Cunoscând eu prea bine viața parohilor noștri ardeleni de la sate, că aceea pentru un celibe e o calamitate, e o maltratare, mă determinez și eu să mă însor și încredințez pe o fată din Hațeg. La trei zile după încredințare capăt de la Ordinariatul Lugojului o provocare că dacă aș voi de a mă hirotonisi celibe, să mă duc cât mai curând în Lugoj să mă hirotones, căci e lipsă de suplinirea unor posturi. Mă duc în Lugoj și acolo mi se spune că voi fi aplicat în gremiu și în Densuș spre mângâierea și ajutorul familiei se va hirotoni frate meu Georgie, patruavitul din Blaj, cât ce va absolvi seminariul. Vin acasă, dizolv credința cu fata ce am încredințat-o, o remunerez cu 50 fl. și mă duc cu totul în

Lugoj, la Sf. Nicolae, în 1857, mă sfințesc de diacon și la concepțiunea Măriei Sale de preot desăvârșit și Ilustritatea Sa ep(isco)pul Dobra, mă denumeste de capelan la parohia orașului Lugoj și de ceremoniaru episcopesc, mai ducând și oficiul de archivariu în cancelaria Ordinariatului.

În acest post am rămas până la 17 martie 1859 când, de Ilustritatea Sa ep(isco)pul Dobra, fui dispus de administrator în parohia nou conversă la Sf. Unire, Liget, în Banat, pe lângă care am administrat și vacanta parohie a Jebelului. Aici am rămas până în iunie 1860, fără biserică, numai cu un oratoriu, mai mult timp fără campană și fără recuzitele bisericești, cu o școluță închiriată, cu o dotațiune provizorie numai de 200 fl. Am susținut această parohie numeroasă în contra tuturor atacurilor și mașinațiunilor sârbești, care cât am fost acolo nu mai încetau, spre a aduce iarăși ca să scadă de la Sf. Unire. În februarie 1860, fui denumit parohul Săcărămbului (Nagyag), protopopiatul Bobâlnei, care în 5 iunie, același an le-am și ocupat și de atunci până în moment le conduc.

Când am venit eu aici, atât parohia cât și protopopiatul le-am aflat numai vegetând, ca din grația lui Dumnezeu, erau dispuse nu spre a prospera ci spre a se putea, cu încetșorul, a se ruina și aceasta din cauza că nu aveam nici o bază solidă a susținerii lor. Parohia Săcărămbului n-avea pe patronul său expres, cu certitudine, nici proprietarii fodelor, nici erariul regesc nu voiau să se cunoască de patronii parohiei. Biserica nu avea casa sa de bani proprie, ci ce avea, era comun cu celelalte două biserici mai puternice. Când bisericii noastre îi trebuia ceva spese, numai cu greutate se putea căpăta câte ceva din acea casă. Se înțelege că școală încă nu era, precum nici acum nu este, dar în acest obiect vezi mai jos.

Protopopiatul, respectiv parohiile lui, nu erau mai puțin dezolate – după cum am zis și mai sus – nici biserică de treabă, nici case bisericești, nici școli, ba nici ceva preparative în aceste direcțiuni n-am aflat a se fi făcut de predecesorii mei. Ocupând eu scaunul parohiei Săcărămbului și a protopopiatului Bobâlnei, cea dintâi grijă mi-a fost, pe lângă toată mizeria și puținătatea credincioșilor alor noștri din aceste părți, a le procura acestora o bază mai solidă, o bază de viață, pe care deși nu voi ajunge să zidesc eu toate deplin, să poată însă această stăruință să continueze următorii mei. Baza această solidă și de viață, după priceperea mea, am cugetat că nu poate să fie alta decât, crearea de case bisericești, în care să se adune și păstreze puținele lor venituri, că acest instrument, manuat bine și cu credință, orice societate, nu numai se poate apăra de decadență, dar se ajută la prosperarea sa.

Așa în parohia Săcărămbului, în anul întâilea am început procesul despărțirii casei, combinate între bisericile îndreptățite și după o luptă de 5 ani l-am și dobândit. Cu aceasta am făcut biserica noastră singura posesoare și dispuitoare peste al său, am făcut-o independentă. După statul casei ei poate spera la un viitor cât de îndelungat. După aceasta, cum am mai arătat și mai sus, patronatul parohiei

și bisericii fiind în chestiune, pe calea Ordinariatului am recurs pentru regularea lui, salariului preoțesc la 315 fl. v. a. precum și pentru înființarea și dotarea unei școli populare. Mai întâi am recurs, în 1865, la proprietarii acestor fodine, de la aceștia mi s-a rezoluat negativ, al doilea recurs s-a așternut, în 1867, la ministerul unguresc, pretinzând că erariul regesc ne e patronul. Din cele aflate și știrisite până acum, cauza s-ar vedea că înaintează către o rezolvare mulțumitoare (se va însemna la timpul său aici rezultatul ce-l voi primi). Pe lângă acestea am mai recurs, pe calea Ordinariatului, la Direcțiunea montană și pentru dotațiunea bisericii de 20 fl., m.c. care sub protopopul Kirilă s-a fost dobândit și iarăși sub el s-a anexat casei combinate, ca aceea să se aplatizeze din nou, iarăși exclusiv bisericii noastre. După cele aflate până în acest moment, aceea e și rezolvată bisericii noastre, aștept numai încuviințarea oficioasă. Pe lângă acestea și pe lângă esoperarea mai multor reparațiuni la biserică și quartirul parohial, am ordonat mai bine actele acestui archiv și am introdus protocoale de acte mai regulate și altele.

În protopopiat, respectiv în parohiile din care constă, tot după acele principii am purces ca și în parohia mea, mai întâi am dispus preoților și i-am învățat ca în fiecare parohie să se formeze case bisericesti, veniturile bisericesti, cât de puține, să se adune în acelea, să se păstreze și prin alocări sigure să se fructificeze. Dar aceste venituri, fiind foarte puține și neînsemnate, spre găsirea unui mod pentru înmulțirea și adaugerea lor, am conchiemat pe toți preoții, la acest scaun, și în o sesiune regulată au primit instrucțiunea cum să procedă cu credincioșii noștri, ca și din bunăvoința lor să se aplice, a oferi partea lor de împrumut dat statului în 1854, în favorul bisericilor și școlilor lor. Instrucțiunea aceasta și zelul stârnit în preoți, nu peste mult timp, deși între mari intrige din partea voitorilor noștri de rău, a avut rezultatul său, căci mai întâi credincioșii din Geoagiu și Homorod s-au determinat a oferi partea lor de împrumut de stat bisericii și școlii lor și legalmente s-au și segregat de către a celorlalți conlocuitori, și de la Guberniu s-a aprobat.

După aceea tot cu această moditate au oferit renghețenii, în anul curent au oferit cigmăienii, cibienii și bobâlnarii, dar rezultatul acesta n-a fructificat numai în favorul bisericii noastre ci și în al bisericii gr. orient., căci credincioșii gr. orient., din memoratele comune s-au împulpat și ei și al lor împrumut de stat l-au oferit bisericii și școlii sale. Așa în acest mod ni s-a adăugat casele bisericesti și i-au împuterit. După aceasta instituindu-se în 1866, la cererea proprietarilor regularea respectiv limitarea dreptului lor legal de cârciumărit în comunele cercurilor procesuali Geoagiu Inferior și Almașu Mare, am insistat în tot modul și cu toată puterea morală, sprijiniți cu mare rezoluțiune și de judele procesual al Geoagiului de atunci, lăudatul D(omn) Ladislau Olteanu, ca din acel drept să se împărtășească și bisericile noastre gr(eco) cath(olice), care pe unde au posesiuni în numitele cercuri, rezultatul final a fost că în toate locurile unde biserica noastră are posesiune de pământ, a câștigat dreptul de

participare din veniturile numitului drept regal, după una sesiune colonicale și aceasta s-a aprobat și de magistratul comitatense. Așa în 9 comune, adică în Poiana, Almașu Mare, Cib, Băcăia, Bozeș, Rengheț, Geoagiu, Homorod și Cigmău s-a făcut biserica noastră părtașă de acest drept și în anul curent 1867 au și participat din venitele lui.

Intențiunea mea pe viitor este ca venitele acestui drept să nu se împartiască între biserici ci să se administreze cumulativ sub numire de "Fondul religionariu al Protopopiatului Bobăinei Gr. Cath." și pe lângă suplinirea unor recerinte ale Administrațiunii Protopopiatului, din timp în timp să se întindă și ceva ajutoare bisericilor și școlilor mai sărace din protopopiat.

Nu pot să las neînsemnate aici și alte acte de sprijinire, ce la influențarea mea, le-a făcut bisericilor noastre, în mai multe locuri, d(omnul) jude cercual sus menționat, Lad(islau) Olteanu, așa trecând peste alte multe mai mărunte, însemn numai că, casei bisericii noastre din Geoagiu în răstimp de vreo 2 ani, i s-au adăugat câte 100 fl. val. austr., din arenda tăiatului de came, la biserica Renghețului, a Homorodului și a Cigmăului, iar a mijlocit adăugarea interinale a altor venite.

În acest mod prevăzându-se bisericile cu case și venite, îndată s-a și început la repararea lor din decadență. În Geoagiu, din o bisericuță mizerabilă, mai de a se ruina, s-a întocmit o biserică corespunzătoare scopului ei măreț, în Rengheț s-a și ridicat biserică de piatră din fundament, în Homorod, unde încă era în stare mizerabilă biserica, s-a reparat și s-a întocmit mai corespunzătoare scopului, în Cigmău, iară, s-a reparat biserica și s-a zidit quartirul parohial de piatră, în Cib se fac acum preparațiuni pentru zidirea unei biserici din nou.

Iată stimate lectore și succese, în scurt timp rezultatele din înființarea caselor bisericesti, crearea de venituri pentru ele și păstrarea lor, dar dacă aceasta se făcea mai demult, au nu puteam să fie acum acest protopopiat mai departe în prosperare ? Afară de acest scop am mai înmulțit și parohiile protopopiatului cu parohiile de Rengheț și Curechiu, cu toate că în Rengheț, încă sub protopopul Liviu se semănase grăuntele S(fin)tei Uniri, dar dispozițiuni ca acest grăunte să nu piară, nici sub dânsul, nici sub cei următori nu s-au făcut, mie mi-a rămas îngrijirea de a o nutri și a o face roditoare. Așa în 1863, după însemnate lupte, am mijlocit de s-au prevăzut acei credincioși cu un păstoriu și li s-a esoperat facultate de a-și edifica și biserica care acum e și gata. În Curechiu, în timpul său, s-a început mișcările spre Sf. Unire, aceiași, iară eu am consolidat-o, s-au prevăzut, în 1866, cu un păstoriu și acum s-au apucat a-și edifica și aceia biserică de piatră, tot în Curechiu s-a căpătat prin donațiunea unor drepturi de cârciumărit pentru biserică de la un proprietariu din Deva, Varadi Elek, dar acest drept e în proces încă cu comuna politică, care sprijinită de autoritățile comitatense ale Zarandului dispută acest drept posesorilor de pământ, pe teritoriul său. Cred că în urmă tot se va dobândi acest proces care cu

cel mai mare resolutism îl port. Pentru edificarea ambelor acestor biserici am mai esoperat de la autoritățile politice și Ordinariat, concesiuni de colecte gratuite care încă mult au contribuit la ajutorarea bisericilor numite.

Pe teren școlastic, dacă până acum n-am putut produce ceva rezultate mai îmbucurătoare, te rog a nu-mi imputa stimate lectore, unde este numai sărăcia și cu aceasta o dezolație în toate, e cu neputință ca în scurt timp a triumfa cu o restaurare mulțumitoare în toate. Înființarea de școli cere jertfe mai însemnate, poporul nostru în parohie este puțin și mizer, a-l împovăra dintr-o dată cu toate, nu era nici cum consult, îl înstrăinam de la biserica noastră, așa am trebuit în acest obiect mai încet și cu cruțare să proced, în Geoagiu am susținut totuși și se susține ceva școală, însă nu există încă edificiu de școală, în Cigmău, încă în (1)865 am încheiat cu comuna noastră bisericească un protocol, pentru înființarea și dotarea unei școli. Asemenea și în Bobâlna s-a încheiat, în 1867, însă nu încă executate cu deplinire. Încât pentru Săcărâmb, am amintit despre acest obiect mai înainte, în punctul despre această parohie.

În adevăr că școala e a două biserică și îngrijirea pentru școală e tot atât de momentasă ca și pentru biserică, însă neputința e obstacolul cel mai infernal, care numai după multe și mari reculegeri și silințe se poate învinge. Casele bisericesti nutrite și păstrate bine, vor putea cu timpul, pe lângă ajutoarele din partea credincioșilor, să ne întindă și aici mâna de ajutorare.

Acestea sunt stimate lectore momentele mai însemnate ale activității mele, pe teren bisericesc și școlastic din acest protopopiat de când stau în fruntea lui. O mai mică ocaziune de activitate, tot pe acest teren, mi s-a dat și în protopopiatul Hălmagiului, în Zarand. În 1863 ordinându-se de guvernul Ungariei una comisiune mestecată pentru regularea și dotarea parohiilor G. Catholice din acel protopopiat, eu am fungat ca un membru al aceleia, denumit din partea Diecezei noastre. Rezultatul acestei comisiuni încă a fost îmbucurător, căci mai toate parahiile acelea s-au regulat cu salarii după jurstări mulțumitoare. Am mai îndeplinit după, până pe la Hălmagiu, aceea și alte comisiuni în acel protopopiat și și acum am încredințată o supra inspecțiune peste acela în cauze mai momentase.

Afară de activitatea ce am avut-o pe terenul bisericesc și școlastic în cercul de activitate mie încredințat, n-am rămas afară de la o activitate nu neînsemnată și pe terenul politic. În 1861 am fost ales de membru al comitetului co(mita)tense din acest comitat care demnitate și acum o port. În 1863 am fost denumit de membru al Congresului român din Sibiu, din acel an. Tot în acest an am fost ales, în acest comitat, de membru al Comitetului de alegere de deputați la Dieta din Sibiu și am prezidat la alegerea deputatului Petru Damian, în cercul Geoagiului Inferior, ba și în 1865 și 1866 la alegerea de deputați pentru Dieta din Cluj și Pesta și în 1867 la reorganizarea acestui co(mi)t(a)t, am avut activitatea mea. Cum mi-am purtat rolul meu pe acest teren ? Ce conduită voi fi având ? Numai protocoalele

comitetelor co(mi)t(a)tense și ziarele noastre române de pe acest timp (cu preferință Concordia) pot documenta cu încredințare.

Apoi și pe teren ziaristic încă n-am rămas îndărăpt. Mai mulți articuli de deosebită tienare (mai cu seamă în Concordia sub semnul † începând din 1861, până în prezent), atestază că n-am stagnat, ci după puțină mi-am dat silința a contribui și eu la progresul omenirii și în specie la cel al națiunii mele române.

Biblioteca Academiei Române București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. 4.

III

Autobiografia Beniamin Pop Densușianu, canonic lector în capitlul diecesei gr. cath. a Lugojului

La călug. franciscani rom. cat. în Hațeg, 1836-1839. Gimnasiali, liceali și theologice în Blaj, 1839-1853. În anii 1848-1849 tribun în Legiunea V-a a lui Nicolae Solomon de pe Valea Hațegului. În anii 1854-1857 profesor la Preparandia de dascăli din Hațeg. În 1858-1860, preot în Lugoj, Liget și Jebel în Banat. În 1860-1875 paroh și protopop în Săcărâmb. În 1875-1884, paroh și vicar în Hațeg. Din 1884 până în prezent (1909), canonic în Capitlul diecesei gr. cath. a Lugojului. În 1848-1849 notariu comunal și colaborator la catagrafia (numerizarea) poporului de pe Valea Hațegului. 1850, cu vacanțele din 1851, 1852 și 1853 conducător de cadastru în comunele Densuș, Ștei și Jiu Livezeni. 1854-1857, Profesor la prepr. Hațeg. 1858-1860, capelan în Lugoj și preot în Liget și Jebeliu în Banat.

Afară de activitatea publică inerentă a funcțiunilor specificate mai sus, de la anii 1861-1884 am fost ales și am participat ca membru activ în Comitetul administrativ al Co(mi)t(a)tului Hunedoarei.

Când am fost prunc la 2 ani, mama mea mergând la râu să ude pânza, m-a dus cu sine și slobozind pânza în apă, din neatenția ei, eu de pe țârmur am lunecat în apă, care era mare, dar din norocire am lunecat pe pânza întinsă în apă, în care învelindu-mă mama mea m-a putut trage în grabă afară, scăpându-mă de înecat.

În 1848, toamna călătorind prin tribunat, în comuna Peșteana, oferindu-mi-se un dejun de către un deregător maghiar secui, după acel dejun simțindu-mă rău, cuprins de amețeli și mari dureri de cap, m-am returnat acasă în Densuș, unde am zăcut 10 săptămâni, probabil dejunul a fost intoxicat după aserțiunea medicului care m-a curat.

În primăvara anului 1849 după ce armata imperială, de sub conducerea generalului Puchner a fost respinsă de către armata rebelă condusă de generalul rebelilor Bem și după ce acesta s-a reintornat iarăși constrângerea, trecând prin

Co(mi)t(a)țul Hunedoarei, peste Valea Hațegului și pe la Poarta de Fier în Banat, noi tribunii de pe Valea Hațegului și cu prefectul Solomon, încă a trebuit să ne retragem spre Banat, dar și de aici am fost constrânși a ne retrage, după ce armata imperială, reîntornată din România, în strămtorile de la Orșova și Mehadia, sub comanda generalilor Malkovski și Caliani, a fost de nou respinsă de către Bem în România și Banatul ocupat de rebeli, dar divergind noi în păreri reatragerii, o parte cu prefectul Solomon s-au retras în România și anume; tribunii Ulpian, Șușman, Bociat, Hobiția. Iară eu cu Vas. Moga, Saturn, Damian, Cetățian și Darie și cu 5 feciori români ne-am resoluat a ne retrage înapoi în Ardeal și a trece în munți la tabăra lui lancu. Deci suind peste comuna Ilova în munții de către România, am urmat cu mari pericole de viață pe culmile acestora, acoperite încă de multă neauă (fiind în luna lui mai), trecând peste tot șirul munților acestora de către România, văile, pădurile și prăpăstiile lor în timp de 5 zile abia am ajuns în munți deasupra comunei Păucinești, din Valea Hațegului, unde adăpostindu-ne într-o colibă de păstori de vite, am trimis pe tribunul Păucean, care era din acea comună, ca să ne procure merinde și încălțăminte, căci merindea o gătasem și încălțămintele ni se ruinase cu totul, Păucean ne-a procurat merindea, iar pentru încălțăminte ne-a adus opinci de piele de bou neargășite și cu părul încă pe ele și sforile necesare pentru a le putea lega pe picioare. Astfel ajustați ne-am coborât din munte și am trecut în dealurile din spre comunele Ștei și Densușiu, cu propusul de a trece și peste dealurile și pădurile deasupra Hunedoarei, apoi peste apa Mureșului în munți și la armata lui lancu, dar ajungând în comuna Ștei și oprindu-ne la casa unui om de acolo mie cunoscut, pre acesta l-am trimis în Densușiu la părinți, ca să vină tatăl meu și să-mi aducă ceva bani și merinde de călătorie, căci le sfârșisem pe toate.

Tatăl meu venind m-a desfătuit de la această călătorie periculoasă și m-a despărțit de către ceilalți consoci, care apoi încă s-au despărțit de olaltă. Așa că tribunii Saturn, Păucean, Cetățian și Darie și cu cei 5 feciori români, s-au reînturnat iarăși în munții Păucineștilor, unde au petrecut până la devingerea revoluțiunei, iar Vasilie Moga, fiind el din câmpia Ardealului, retrăgându-se singur peste dealurile și pădurile Hunedoarei, într-o comună din aceste dealuri a fost prins și dus în Hunedoara și trădat ungurilor de acolo, care apoi sub escortă l-au trimis la Alba Iulia, unde l-au înrolat la honvezi.

Eu cu tatăl meu în deseara acelei zile coborând acasă în Densușiu, pe cale ne-am întâlnit cu un plăieș din Densușiu, care în noaptea aceea m-a și trădat la niște dregători dominali unguri de acolo, care până în ziua, au și venit la casa părintească, m-au arestat și m-au escortat la solgăbirăul din Peșteana, Papp Ianos, care îndată, la rândul său, între 4 unguri călăreți și înarmați (or szentes huszarok), tot din Peșteana, m-au escortat la Hațeg, predându-mă celebrului comandant de piață și maior de honvezi, numit Kleeberg, de origine din Oradea Mare; care la rândul său m-a aruncat în temnița gardei principale de honvezi de acolo, în care am

aflat și pe vicetribunul Cetățian de Subcetate, unde am lăncezit, ambii, 24 de zile, din 28 mai până în 20 iunie (1)849; când prin intervenirea deputatului dietal și vicariul Hațegului, Papfalvi, care tocmai pe acel timp se afla la Hațeg, la comitele suprem al Co(mi)t(a)tului Kun Gothard și cu acesta la generalul Bem, care se afla pe atunci în Sibiu, am fost eliberați din temnița numită pe garanția lui Papfalvi.

Când ne-a eliberat, am fost escortați mai înainte la cancelaria comandantului, numit Kleeberg, unde se afla și vicarul Papfalvi și acolo în prezența lui Papfalvi ne-a apostrofat cu cuvintele, în ungurește (szerencseres vagytok czen hv pactfogasaban es Közben jarasaban mert ma nem levetek megelktban; aveți noroc în protecțiunea și intervenirea acestui domn, că astăzi nu ați mai fi în viață) și adevărul l-a mărturisit acest om prin apostrofarea făcută, căci fusesem judecați la spânzurătoare de tribunalul marțial (verbironseg) maghiar din Hațeg, care spânzurase până aici mai mulți români, și chiar în ziua când am fost escortat eu din Peșteana la Hațeg, mai spânzura în furcile de lângă drumul de către comuna Totești, căpitanul meu de lănceri, român din Peșteana (numele mi-a scăpat din memorie), pe lângă care trecând, unul din escortatorii mei m-a apostrofat cu cuvintele "holnap te is it lesnel".

Familia Densușianu, de origine din opidul Hațeg, descinde de la familia nobilitară Ioan Papp de Hațeg, care și-a câștigat diploma nobilitară de la principele Ardealului, Michail Apaffi, la 30 martie 1671, recunoscută și înarticulată de către conventul (dieta) celor trei națiuni ardeleni la 16 decembrie 1671 și subsemnată de către Ioanes Kendi, protonotarul principelui și al Conventului.

BAR București. Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. 3.

IV

Note familiari și biografice despre familia Densușian din comuna Denșuș, de pe Valea Hațegului, Co(mi)t(a)tul Hunedoarei

Familia Pop Densușianu e descendentă din familia Ioan Pap de Hațeg, nobilitată de către principele Ardealului, Michail Apaffi, cu datu din Făgăraș, la 30 martie 1671, recunoscută și înarticulată în anele țării, de către Conventul (dieta) celor trei națiuni ardeleni, la 6 decembrie 1671 și subsemnată de către Joanes Kendi, protonotarul principelui și al conventului.

Diploma aceasta – la cererea descendenților familiei, cu preferință a moșului nostru Nicolae Pap, paroch gr, cath., în comuna Măceu, de pe Valea Streiului, s-a autentificat la 6 mai 1831, prin esmișii sedriei judiciare a Co(mi)t(a)tului Hunedoarei, Balint Sigmond, Somboti Laszlo și Szekely Sandor, care, în fața locului, în Măceu, ascultând 11 martori bătrâni și jurați, aceștia au adevărit descendența familiei noastre de la nobilul Ioan Pop de Hațeg, notându-se în

Procesul verbal (protocol), cu numele toți descendenții, de pe acel timp, între care se numește cu numele și moșii nostri Nicolae Pop, după tata, ca preot gr. cath., în Măceu.

Originalul acestei diplome nobilitare l-am aflat eu la anul 1855, când eram profesor la preparandia provizorie de dascăli în Hațeg, la preotul gr. ort. Georgie Pap din Bretea Maghiară, de pe Strei, descendent și dânsul din această familie, de la care apoi mi-am decopiat laolaltă cu procesul verbal de autentificare din 1831, mai sus pomenit, rămânând ambele aceste documente originale – Diploma și Procesul verbal – tot în posesiunea numitului preot.

Meritul pentru care strămoșul nostru Ioan Pap și cu fratele său Petru Pap, au obținut nobilitatea a fost (cum se notează în Diplomă) că magnatul Nicolau Zolyomi, făcându-se trădător al țării și al principelui, prin aceea că a trecut la turci și cu el, ca servitor, a trecut și Ioan Pap, obținătorul diplomei, acesta însă (memor suae christianitates), în scurt timp, părăsind pe stăpânul său infidel, s-a reîntors iarăși în patrie, făcându-se credincios principelui și țării și pentru această virtute a dobândit nobilitatea cu predicatul "Pap de Hațeg".

Moșii mei Nicolae Pop cu soția sa Tanasia au avut mai mulți prunci și anume: Vizante (tatăl meu), Vasile, Aron, Elisabeta și Moise, dintre care se mai află în viață numai Moise, următorul paroh gr. cath., în Măceu, acum este în etate de 85 ani.

Tatăl meu Vizante s-a născut la anul 1798, școlile normale, gimnaziale, liceale și teologice le-a frecventat și absolvit în Blaj, la anul 1824; după aceea la anul 1827 s-a căsătorit cu mama noastră Sofia din Boș, comună în districtul Hunedoarei și tot în acest an s-a ierotonit de preot de către episcopul Bob din Blaj și fu dispus de paroh în comuna Densușiu unde a funcționat neîntrerupt până la 1 mai 1857, când a repausat în etate de 59 de ani, rămânând mama mea, Sofia, văduvă, fără locuință proprie, fără ajutor și subzistență și cu 6 prunci neașezați, anume:

Beniamin, care terminasem cu profesoratul de patru ani la Preparandia interimale din Hațeg.

Georgie, care era teolog tentiavit în seminariul din Blaj.

Aron, student la Academia juridică din Sibiu.

Iulia, fată mare.

Elisabeta, fată mare.

Nicolae, student în școlile din Blaj.

Cu moartea tatălui nostru p.ohia Densușiu devenind vacantă, Ordinariatul episcopesc din Lugoj - la care aparținea acum parohia Densușiu - a publicat concurs general în dieceză spre prevederea ei cu un nou paroh și prin această situațiunea familiei a devenit și mai critică, deci. Văzând pericolul care poate urma pentru familie, dacă parohia va fi conferită vreunui preot străin – căci în acest caz familia va fi silită să iasă din casele parohiale și să pribegască în lume

fără adăpost și ocrotire periclitându-ni-se cu aceasta subzistența și susținerea și mai departe a fraților, Aron și Nicolae pe la școli ne-am consultat în familie, ca să recurgem la Illustr(ul) Episcop de pe atunci Ales. Dobra, ca să nu oferească parohia altui preot, ci să se îndure a o conferi sau mie sau fratelui Georgie, pentru ocrotirea familiei.

Fiind atunci vicariu foraneu în Hațeg, Ștefan Moldovan, prin trăsul și cu intervenirea lui susținându-se recursul la episcopul Dobra, acesta părintește ne-a și resoluat și deodată a dispus: că pentru persoana mea își rezervă o altă dispozițiune iară parohia Densușiu o oferă fratelui Georgie, pe care după terminarea studiilor teologice, căsătorindu-se la și ierotonit de preot pentru Densușiu, în anul 1858, pe lângă care apoi s-a ocrotit familia rămasă și a îngrijit ca frații Aron și Nicolae să-și poată termina studiile școlare, iar sora Iulia să se poată mărita; sora Elisabeta a repausat, fată mare, în anul 1860.

În modul acesta câștigându-se rămânerea și statornicirea familiei în Densuș, fratele Georgie cu mama mea și cu soția lui – pe lângă toate că familia lui încă se înmulțea – a îngrijit și de susținerea fraților Aron și Nicolae la școlile gimnaziale din Blaj și la Facultatea juridică din Sibiu, după terminarea cărora depunând censura de avocați.

Aron s-a așezat cu cancelaria lui în Brașov, căsătorindu-se totodată acolo, iar Nicolae a rămas în Sibiu necăsătorit însă în urma transformărilor politice de pe acel timp în Ardeal, prin uniunea lui cu Ungaria și cu introducerea limbii maghiare ca singura limbă oficioasă și în Ardeal, frații Aron și Nicolae s-au strămutat în România așezându-se:

Aron ca profesor la Universitatea din Iași, în Moldova, unde a funcționat până la moartea-i întâmplată în august 1900, rămânând după el în văduvie soția lui Elena cu trei prunci bine crescuți și așezați și anume:

Ovidiu, de prezent profesor la Universitatea științifică din București și două fiice, una măritată Erbiceanu și alta Pușcariu, tot în România. Pe terenul literar a lucrat și editat în Iași, la 1894 "Istoria limbei și literaturii române" și alte lucrări.

Iar Nicolae, așezându-se în București, unde obținând oficiul de bibliotecar la biblioteca Statului major militar al României, s-a ocupat și se ocupă și de prezent cu literatura română istorică. El a editat până aci: Documente privitoare la istoria românilor de la an. 1199-1575, tipărită în București, în 8 tomuri mari la anii 1887-1897; Tabula Traiana, tipărită în București la an. 1903; Sistema ortografică a limbei române, tipărită tot la București, an. 1904.

Fratele Georgie, ca preot în Densușiu și ca sprijinitorul familiei, a trăit până la anul 1887, când a repausat acolo, rămânând după el, în văduvie, soția lui numită Pepi, cu șapte prunci, toți așezați și anume:

Romul, învățător în comuna Mocod, districtul Năsăud.

Alexandru, profesor la Gimnaziul din Galați, România.

Emilia, măritată luon Ganea, fost învățător în Densușiu.

Cornelia, măritată Petru Chețian, preot gr. cath. în Densușiu.

Sabin, econom în Densușiu.

Octavian, econom în Densușiu.

Aurelia, economă, văduvă.

Sora Iulia măritându-se după Dumitru Darie, fost preot gr. cath. în comuna Răchitova, Valea Hațegului, ambii acolo repausați, au rămas după dâșii șase prunci, toți așezați, anume:

Elisabeta, măritată Petru Ciachi, paroh gr. cath., în comuna Ostrov, Valea Hațegului.

Iulia, măritată Siofroniu Olteanu, paroh gr. cath. în Răchitova, Valea Hațegului.

Iuliu, repausat student.

Septimiu repausat în București, România, ca publicist și redactor la foile "Universul" și "Voința Națională".

Pompei, învățător în comuna natală Răchitova și

Valeria, măritată Remus Agliceriu, învățător la școala de stat în Măhala, suburbia cetatei Timișoara.

Sora Elisabeta, repausată ca fată mare în Densușiu.

Pe verso: Benjamin Pop Densușianu, canonic lector în Lugoj (1884-1909), Sofia, soția lui Vizante Pop de Măceu, oreacănd paroh gr. cath. în Densuș și mama fraților Densușienilor.

BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, ms. IV.

Proclamația profesorului Aron Pumnu

V

Români !

Acesta vă fie cugetul, fapta și vorba care să răsune din graiul fiecăruia. Să trăiască îndelung împăratul constituțional al Austriei, Să trăiască. Să trăiască !!! Să trăiască națiunile din Transilvania adecă cei maghiară, săcuie, română și sasă. Să trăiască ! Să trăiască !!! Cugetul, faptele și vorbele cele răsunătoare ale fiecăruia să fie: Pace, Libertate, Frățietate. Iubirea-i în vorbe și fapte către tot omul care se află în patria noastră și voiește înflorirea ei, însă numai așa, aceasta e deviza noastră, aceasta voința noastră, acesta-i propusul cel din urmă, care însă e și voia lui Dzeu căci dânsul a zis: Să iubești pe deaproapele tău ca pe tine însuși ! însă aceasta nu a fost până acum pentru că românii n-au avut drepturile ce se cuvin unei națiuni, ei au avut numai deregătorii, însă drepturi nu, aceste drepturi, ce i s-au cuvenit de mult,

acum ni le dă spiritul timpului dacă vom voi să le acuprindem, însă cum. Au dară se vor arunca în brațele noastre fără voie-ne ? Nici decât, ci acelea trebuie să ni le câștigăm noi pe calea legii, adevă prin cerere, însă cine va cere ?

Au dară E(pisco)pul însă de unde are D. sa împuterire, dară de la români aceasta nu o are și pentru aceea nici nu poate cere în numele națiunii, prochemaciune încă nu poate face, pentru că deregătoria dânsului este manuducerea credincioșilor către mântuirea sufletului și alta nimica. Cine va cere dară pentru români deoarece ei n-au reprezentator în Dietă ? Nimenea nu se află, fără numai ei, chiar pentru aceea ei trebuie să ceară înțelegându-se între sine, această înțelegere însă nu se poate face, fără numai adunându-se la un loc și sfătuindu-ne unul cu altul, ce am avea lipsă mai mare a cere. Pentru aceea e datoria fiecăruia protopop, preot sau mirean a se învoi fără întârziere ca să se adune pe Dominica Tomi în Blasiu toți protopopii cu câte doi preoți și cu câte doi oameni din tot satul românesc, fie uniți, fie neuniți, tot atâta că ei tot sunt români, aceasta o poftesc de la voi protopopii, strânsa voastră deregătorie, ca să fericiti pe credincioșii voștri, aceasta îi deregătoria și a celui mai de pe urmă transilvan.

Deci nu așteptați Prea onorați protopopi pe bunul nostru E(pisco)p, căci dânsul nu o poate face, deșteptați-vă și-l ușurați de acea grea responsabilitate, înștiințați-l ca pe un părinte a națiunii noastre, că veți veni pe Dominica Tomi și veniți cu toți căci aceasta o pofteste însăși mântuinția națiunii noastre, nu vă temeți de nimenea. Spuneți ungurilor, săcuilor și sașilor că noi îi iubim ca pe frații noștri, cu care locuim într-o patrie, spuneți-le cu cuvântul și le arătați și cu fapta că noi îi iubim, însă e drept ca și ei să ne iubească și să corespundă iubirii noastre ce o avem către ei. Spuneți-le în gura mare că noi nu voim a câștiga drepturile omenirii prin sabie ci prin legile minții sănătoase, și pentru aceea ne adunăm să ne înțelegem care sunt drepturile acelea, căci dreptul câștigat cu sabia nu-i drept ci răpire și uzurpăciune, și ține numai până când iară ruginește sabia sau se desputerește mâna ce o poartă și atunci înceată, însă dreptul întemeiat pe mintea sănătoasă ține până când ține mintea.

Spuneți națiunilor celorlalte că armele le-a aflat mintea omenească numai ca să se apere oamenii cu ele de fiare sălbatece și crude iar nu ca să omoare oameni cu ele. Spuneți-le să urmeze și dânsule aceștia P(rinci)pie și atunci nu avem lipsă de tunuri mai mult. Spuneți-le să urmează acestia P(rinci)pie care ne cheamă pe toți fii patriei să ne îmbrățișăm și să ne sărutăm frățește, să strigăm să trăiască Frățietatea, aceasta-i frățietatea cea adevărată pe care e întemeiată fericirea patriei cei din lăuntru, căci atunci nu se va teme sasul și ungurul de rumân, nici rumânul nu va lovi pe sas și ungur ci vor fi frați pe cum se cuvine și vor colucra cu toți după putere spre înflorirea patriei, trăind unguru ca ungur, românul ca român, căci înaintea rațiunii minții sănătoase e om de nimica și blăstămat care fiind născut din sânul unei națiuni voiește să se prefacă într-alta, deci înaintea rațiunii e om de

nimica care fiind născut român și-ar zice că-i ungur, fiind născut ungur și-ar zice a fi român.

Spuneți-le acestia P(rinci)pie și eu nu cred că va fi vreun ungur cu mintea sănătoasă care să le poată reprobă și care le va reprobă unul ca acela nu are minte sănătoasă și lucră după simțirile sale. Deci cauza noastră română e sfântă, sunt sfinte mijloacele prin care voim a câștiga, e sfânt înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor modul prin care voim a o câștiga, așa dară în contra înființării ei numai oameni blăstâmați pot lucra, de care chiar pentru aceea nu trebuie să ascultăm.

Auțiți dară români, uniți-vă în voința și îndemnați pe onorați protopopi a veni la Blas, pe Dominica după Paști și din tot satul câte doi oameni ca să ne înțelegem despre acelea ce avem să le cerem de la Dietă ce se va aduna cât mai curând, adecă de la părinți patriei noastre și ai noștri, care a bunăsamă sunt gata să ne dea ceea ce lipsă numai noi să le știm cere acestea îi sigur mod de a putea face o cerere u(nive)rsală și altul nu, aceasta dacă o vom face ne vom împlini deregătoria ce o avem către noi, către patrie și către națiune, iar de nu vom face suntem necredincioși către patrie, către D(om)nitoriul nostru și către națiune, de nu va rămânea neînsemnat în istoria națiunii și prin urmare venitorimea oamenilor de omenie ne vor binecuvânta sau ne vor blăstăma precum vom fi vrednici.

Pumne Aaron

Prof. Ph(ilosofh)iae.

BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, acte 1-25, f. 11-12. Ioachim Lazăr, Un exemplar al Proclamației lui Aron Pumnuț păstrat în arhiva Benjamin Densușianu de la Biblioteca Academiei Române, în Apulum, vol. XXXVIII/2001, p. 65-77.

Proclamația din 24/25 martie 1848

VI

Proclamatio

Ungurii cheamă pe ardeleni la unire, Clușul s-a declarat cu mare solenitate cum că vrea a se uni, așa vor face și secuii, poate sașii numai nu vor vrea. Dar românii ce vor face ? De la dezlegarea întrebării acestia atărnă viața sau moartea românilor. Aci se cade dară să-și deschidă ochii tot românul, că acum a venit timpul cu care, de se vor folosi bine, le vor dobândi toate, iar de se vor folosi rău le vor pierde toate, și care le-au mai rămas adecă își vor pierde **naționalitatea** și cu ea toate.

Ascultați dară strănepoții romanilor aceea ce se cade să cugete și să grăiască tot românul, fie popă, fie nobil (nemeș), fie ostaș, cetățean sau sătean, ascultați ce se cade astăzi să răspundă românul ungurilor, secuilor și sașilor !!!

Noi românii până atunci nu vrem despre unirea asta cu voi ungurii a vorbi, până când nu se va pune **nația română** iar la vrednicia aceea politică de care

o ați dezbrăcat-o voi ungurii cu secuii și cu sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre cum v-a plăcut, ați pus în aprobatele voastre cum că **Româna Natie**, ce-i mai veche a Ardealului e numai suferită - i-ați scos până în ziua de astăzi de la toate deregătoriile, celea mai înalte. Toate celea mai grase vi le-ați ținut vouă de a ajuns vreun român la vreo deregătorie, pe acela l-ați făcut să-și lase legea sa, să se lapede de maica sa care l-au născut, l-au aplecat și de nația sa care l-au ținut la școală cu sudoarea ei, pe seama voastră.

Destul, mai încolo nu vrem a vă număra păcatele ca să nu turburăm cu pomenirea lor sărbătoarea aceasta minunată a poporului, carea au făcut-o D(om)nul să ne bucurăm și să ne veselim într-însa. Astăzi răsune cuvântul cel dulce al libertății în toate cetățile și mâine va răsuna în toate satele.

Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte ! Românilor, ascultați, voi până acum ați fost morți politicește, legile țării nu cunosc alte nații, iar politicește numai pe unguri, pe secui și pe sași. Voi dar un milion trei sute de mii mai bine de români nu sunteți pe lume ca nație ! Încă odată fraților: astăzi este ziua învierii dreptului nostru !

Vrem dar să răsturnăm piatra de pe mormânt, să dezlegăm înfășurăturile nații noastre, celea de zece sute de ani, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci.

Preoților ! De sunteți voi adevărați părinți, precum vă numesc oamenii, nu vă despărțiți de dreptul nații, nu vă despărțiți interesul de - al poporului român. Vă rugăm pe D(umne)zeu să nu vă mai uniți cu nimenea, până nu veți vedea fericit pe poporul român, cu care sunteți de o credință, fiți dară cu o credință într-olaltă. Voi numai atunci puteți fi fericiți când vor fi fericiți fii voștri cei sufletești și apărați-vă limba ce-i dulce și numele cel strălucit de român.

Spuneți-le dar ungurilor, noi nu mai vorbim nici despre o uniație până nu se va publica în Dietă și țară cum că nația română se cunoaște ca **nație română** !

Români nobili răspândiți ca stelele cerului pe pământul Făgărașului, Sălajului, Hațegului, Chioarului și toată Țara Ardealului, voi strănepoții acelora care cu arma ostășind pentru patrie v-au câștigat nobilitatea, deșteptați-vă din somnul cel greu, nu vă lăsați să vă mai amăgească cu minciuni, să vă ție ca pe niște lingușitori ai ungurilor , despărțiți de maica voastră nația română, pentru ce să fie ungurească nobilitatea voastră, care v-au câștigat vitejii voștri strămoși cu bărbăție romană oștindu-să pentru patrie, fiți credincioși către împăratul și patrie, dar fiți credincioși și către sângele vostru și neamul vostru.

Spuneți ungurilor: Noi toți istoria noastră într-o aceea o punem că suntem nepoți romanilor, credincioși împăratului nostru și patriei, dar de unirea cu care ne îmbiați și la care ne chemați nu voim a ști nimic până când nu ni se va da congres național în care să ne putem așterne și noi doririle naționale, nu să tot judecați voi numai de noi, adecă de noi fără noi și până nu se va publica în Dieta Ardealului, nu

în Pesta, cum că nația noastră e primită ca nație română, nu cum ați făcut până acum de ați tot umblat cu sfaturi și tâlcuiri întorlocate articuli asupritori.

Voi ați știut a împărți bine pentru voi că ați împărțit nația ungurească în două părți, unguri și secui, ca să ziceți că sistema stă din tri nații și pe români locuitorii cei mai vechi a Ardealului să-i scoateți afară. Acum încă v-ați întărit limba binișor și naționalitatea voastră și de a noastră limbă și naționalitate nu vă pasă, asta nu mai poate rămânea așa, nația r(omâ)nă nu mai poate fi roabă ungarilor, secuilor și sașilor. Limba noastră trebuie să aibă cinste cuvincioasă înaintea staturilor și legilor care le-am apărat și le vom apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să se recunoască.

Oștaşilor ! Strănepoți ai romanilor cu numele și cu fapta. Regimente române ! Eroi lăudați de Napoleon, virtutea voastră numai atunci va fi în glorie când veți fi fii unei patrii politicește viețuitoare, nu moarte. Uniți-vă dară cu frații voștri preoți și cu nobilii, fără sfială spuneți ungarilor, noi nu putem fi odihniți până nu se va declara în public, prin lege, cum că nația română e recunoscută ca nație română, numai atunci dacă va fi în dietă adunată, cum se cade, toată nația română va putea judeca cum și supt ce condiții să se unească, până atunci protestăm împotriva ori cărei uniri care ar îndrăzni să o facă cineva cu numele nației !. Români, cetățeni și săteni ! Să nu faceți cuiva pagubă nimărui, să nu vă atingeți de persoana nimărui, că oamenii cei ce fac aceasta nu sunt vrednici de libertate.

Ascultați sfatul fraților voștri, stați totdeauna credincioși împăratului și patriei, dar pe lângă aceasta cereți vârtos ca să se șteargă iobăgia, că de vreo zece sute de ani lucrăm în brazda D(om)nilor pe nimic, ați plătit de 100 de ori pământurile care vă dau hrană de astăzi până mâne.

Auzita-ți iub(iți) frați asta e politica aceea care vă poate mântui pe voi și numele vostru, vă rugăm pentru D(umne)zeu, pentru fericirea și cinstea voastră, să nu ascultați de alte politici. Ungurii, secuii și sașii vor zice: Uniți-vă mai întâi cu noi și apoi vom da asta și asta.

Mai dăunăzi zicea ungurii: Învățați-ne limba, apoi v-om da drepturi. Auziți fraților la idei sucite. Cine i-a împuterit pe ei ca să-și lege drepturile de limba și unirea lor. Nu vă (în)credeți, vreau a vă înșela. Răspundeți-le: Proclamați întâi pe nația română, lăsați-o în dieta Ardealului prin reprezentanți aleși de români după numărul neamului nostru, lăsați pe români de județele comitaturilor, districturilor, scaunelor și atunci vom vorbi și noi ca nație, cu voi ca nație.

Încă odată fraților ! Fără naționalitate pentru noi și republica încă numai un despotism afurisit !. Ștergerea iobăgiei, nație română, congres național în care să ne înțelegem mai înainte despre dobândirea acestora, nici mai mult nici mai puțin, acestea mai întâi, celelalte se vor adăuga, fără de acestea și raiul este iad. Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire, până nu va fi proclamată nația română ca nație primită, poporul român de aceea nu va vrea a ști,

numai dacă se va primi nația și se va șterge iobăgia, atunci vom fi odihniți și frați cu toții.

Vivat natio Romana !

BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, acte 1-25, f. 14-15; Ioachim Lazăr, Un exemplar inedit al Proclamației lui Simion Bămuțu din 24/25 martie 1848, în Marisia, Studii și materiale, vol. XXV/2000, p. 219-238.

VII

22 ian(uarie) 1855

În 20 a lunii acestia a. c. acest oficiu învețitoresc provocat fiind prin Oficiul Diretoarele al acestui Institut Preparandic în sensul Decretului Locutenentiale al acestei țări, pentru întărirea acestui institut emanat de data 7 9^{ber} a. tr. nr. 18161/224 ca să se aleagă tinerii ce vor se fia Preparandi de Dascăli după sciinția și versta de la 15 ani în sus și așa să se presetendia aceiași Locutenenții spre aprobare. Ce s-a și făcut în aceiași die memorată ființia de fația a Presidentului acestui cerc Vasiliu Buteanu și Directorului Scholei Ștefan Moldovan, vicariu și a câtorva parochi ai acestui vicariatu în modalitatea următoria:

Nr.	Numele și conumele	Comuna	Vârsta în 1857	Obs.
1	Albulescu Georgiu sen.			
2	Albulescu Georgiu jun.	Grădiște		
3	Albulescu Rusalin	Bucova	19	
4	Bărbuțiu Oniszimu	Șerel		
5	Bireșiu Crăciunu			
6	Bora Ione	Petros		
7	Burlecu Petru	Iscroni		
8	Cotoroi Athanasiu		20	
9	Drăghiciu Alicu	Valea Lupului	20	
10	Dragotă Ione	Vaidei	20	
11	Dragotă Petru	Merșor	18	
12	Eliu Ioachim	Peșteana	22	
13	Holga Zenoviu	Ohaba-Ponor	18	
14	Huțiu Sava			
15	Mara Petru	Valea Lupului	21	

16	Massimilian Ștefan	Ștei	20	
17	Mensa Ione	Subcetate	20	
18	Mihuționiu Lascu	Ostrovu Mare	20	
19	Munteanu Alesandru	Pâclișa	18	
20	Popa Georgiu	Peșteana Mare	21	
21	Popa Ione			
22	Popescu Ione	Hațeg	20	
23	Popoviciu Ione			
24	Rădoni Petru	Vaidei	23	
25	Timisianu Ionu	Bărbăteni Superior	20	
26	Traianu Lazăr	Baru Mare		
27	Vassilioniu Aaronu	Hățăgel	20	
28	Vladislavu Petru	Livadia	20	
29	Vegu Alessiu			
30	Voinu Petru	Valea Lupului	19	
31	Zugrafiu Nicolau			

Până aci ales de preparandi a căroră versta, locul nașterii, părinții cu condiția lor, religia, primirea la șola și studiile care le învața, în protocoalele pentru această lucrare se află. Următoarele II-a clase sunt numai clase începătoria ce încă au instrucția în această șolă, dară aici n-au loc a cuprinde.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26. Publicat de Ioachim Lazăr în Sargetia XXV/1992-1994, p. 650-651.

VIII

Legile școlare după care fiesce care tânăr școlariu să se poată îndrepta către purtarea onestă (de liniște), de un tânăr școlariu decent (cuvincioasă) și toată lucrarea contraria (dimpotrivă) aspru va fi pedepsită

1. Fiesce care școlariu în die de șola demanetia la 2 patrare pre 8 ore – după amidi la 2 patrare pre 2 ore, asemenea în die de serbători, când va auzi întâia tragere a clopotului bisericeii Greco-Catolice de aici, să grăbească a veni la șola – că cela ce va întârzia fără de pricina cuvincioasă, legiuita pedeapsă nu-l va trece.

2. În schola, fiesce care se va așeza la locul său în scaun, aici în linisce învătiend să aștepte începerea prelegerilor, care demanetia va fi la 8 ore, după ameziu la 2 ore, dimpotriva lucrătorului, pedeapsa nu-l va încunjura.

3. Tot învătiacelul în schola, uneltele scholei, cum scaunele, păreții, ferestrele, tabla, masa, padimentul, ușa scholei și toate uneltele din jurul ei, să le păzească nevătămate, de cumva de careva se vor strica, ciopli ori se vor menji și se va ști de cine, acela pe lângă deregerea lucrului stricat, va lua și legiuita pedeapsă.

4. Ori care tânăr când în sărbători va trebui să meargă la biserică - de la schola în rând să pornească, în biserică locul să se și-l cuprindă, acolo cu evlavie (pietate) să steie, tot către altariu uitându-se dară îndărăpt nici cum să caute, în scaune nici unul nu va șede, în cor la clopote nici unul se va duce, a vorbi unul cu altul, nici unul va îndrăzni - că cel vinovat își va lua plata.

5. Studentul când va ieși din schola, ori din biserică, ducându-se la quartel - mersul pe uliția și în târg să fie de cinste, la tot omul care-l va tâlni, bineția să îi deie, unii cu alții nu se vor împinge ori trânti, cu petri ori cu tină ori cu neaună unii după altu nu vor asvâri, iama pe ghiață nu se vor da. Sudălmi și vorbe rosinatorie nu vor vorbi - neascultătorul își va trage în vinovăție-și.

6. Fiesce care tânăr pe gosdalul său să îl omenească și cinstească; cu acela să nu se sfădească, uneltele lui să nu i le strice, pe acela să nu-l fure și această purtare nu numai către gazda sa, dar și între sine tinerii să o aibă, că vinovații pedeapsa nu vor încunjura-o.

7. Ori care tânăr în adunări de oameni pe uliția și prin piațiu să nu se bage, cu copii orășenilor ori cu alții în joacă, lupte, lovire, sudălmi și vorbe necuvioase să nu se afle, că cela ce îi de acestea, se va afla vinovat, aspru se va pedepsi.

8. De cum înserează, fiesce care să fie la gasda sua, pe uliția noaptea să nu umble, sau la case oprite să se afle, în lucruri necuvioase tinerilor de schola, că cel ce se va afla cu de aceste vinovat, singur își va vedea urmarea pedepsi.

9. Mergerea la cârciumă (făgădău), beutura de vin și vinars până la beție, jocul cu cărțile ori alte jocuri pe amiruita unii de la alții; fumarea în pipă a tabacului, sub o respunditorie pedeapsă sunt aspru oprite.

10. Curățenia trupului, a hainelor, a cărților și a tuturor lucrurilor ce va avea un tânăr, tare să o păzească; că cel nespălat, nepieptănat, necurățit la haine ori la trup, cu hainle nestrânse pe lângă el - cu un cuvânt, cel necurățit, după lenea sua se va pedepsi.

Aceste puncte de legi scholare, în întregimea lor vor fi de cea mai strânsă datorie și santa împlinire într-a tinerii scholari și ori care se va abate de la acestea prin îndărătnicie și răutate, neținând întregimea și santiania lor, care e întregimea santania scholei însuși - acela pedeapsa urmată asupra sieși va imputa-o.

Pedepsele se vor măsura cu arest în schola, îngenunchere în schola, ori cu aruncarea de tot din schola prin jedecata severdita.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte. 26. Publicat de Ioachim Lazăr în AIIA Cluj, XXIX/1989, p. 503-512.

IX

21 ianuarie 1855

Textul cel mai elegant și mai de mare importanță ce a putut să se nască din consfăturile și adunările O. D. Voastre spre binele și fericirea turmei vouă încredințate din această patria, de un timp încoace n-au putut a fi ales fără numai punerea în viață a acestui Institut preparandial, de aici de mare însemnătate, cu aprobarea de la locurile respectuoase mai înalte. Așa fiind și eu astfelu ales întăritul acestui institut de profesore cu a lui ocărnuitoriu și învățătoriu "profesor", asemenea să fia întărit și aprobat prin locurile mai nalte, de nu se poate rezolva. Trăim în desordine și înconjurarea e supusă ca celălaltu.

Prin urmare eu subsemnatul ca ales învețatoriu al acestui Institut folositoriu, pentru a mea obligare de acuma, legitimarea și asigurarea și de aci înainte, în venitoriu după termenul de desființare al acestui Institut, poftesc de la On. S. Sinodul Vicariale, a mijloci de la locurile mai nalte competente, asemenea o decretată întărire pentru mine și acest post învățătoresc, ca așa și eu să mă bucur de un termen bun, ca pământul tare al fericirii mele și nu de temerile arenei. Asemenea ca și Institutul să-și poată ajunge scopul său, sciindu-mă îndatorat, dară nu cu ghiația în sân, când eu, când sum ori e, ori nu, în calcaniu.

În anul trecut prin Măritul acestui scaun vicariale, urzitoriu Scholei Preparandiale de aici, că începuturile ei când încă sta numai în cereri de la locurile mai nalte fusei luat din Blasiu, cu învoirea Escelentei Sale Mitropolitul nostru de la studii și adus de profesor în acest institut, încredințat cu cuvincioasa rebonificare pentru post. Locurile mai nalte întârziară mult cu aprobarea acestui Institut, prin urmare nici eu fui rebonificat în deregătoria mea, subt acest timp de întârziere, fiind că aceasta încă era în strânsă legătură cu aprobarea locurilor mai nalte.

Acuma după timp de 1 an, dobândindu-se aprobarea Institutului, prin urmare eu care până acum în acest post am militat ca soldatul meu în datoria luată, nemaifiind în stare și de acum înainte a terna, pretind ca prin sinodul vicariale, patronul acestui institut, după maxima că "demn e servitoriul de plata sa", să mijlocească de la locurile competente cât mai curânda mea rebonificare și anume restul anului trecut și din prezent până acum, în sensul contractului ce există, ca așa să mă scap și eu de supremărirea celor ce caută la mine ca în punga lor.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

X

4/16 aprilie 1857

Se face cunoscut vicariului și acum canonicului Ștefan Moldovan despre tinerii preparanți cum că nu se slobod nici pe Pască acasă din cauza asentarei. Ne-am fost hotărât ca tinerii preparanți laolaltă cu tinerii juniori, numai joi în septimana mare să se slobodia acasă, însă această hotărâre s-a frânt prin D. Simeon Ulpian, învețiatorul pruncilor juniori, pe care dânsul i-a slobozit în ziua târgului, sâmbăta înainte de Florii, fără a-mi face mie ori directoratului substituit, despre aceasta cunoscut, cu care lucrare apoi, a dânsului nesocotită, mi s-a făcut o confusie între tineri, cerându-se a se elibera și cei mai mari, însă eu nu i-am eliberat, ba i-am oprit și pe sărbători a rămâne în școală, din cauză că unul din pruncii juniori, anume Samoilă Cismașiu din Beriu, de deregătoria Preturei Orăștiei, de aici de la schola s-a luat și s-au dus la asentare la Belgrad; care lucru s-a întâmplat iară din cauza lui Ulpian, care nesciind folosi dânsul recursurile de mai nainte făcute la guvern în asta privință prin M. D(om)nia Voastră, l-a slobozit a-l duce pângariul venit după el – iarăși nefăcând cunoscut nimănui și de alta parte înțelegând că pretura Puiului vigiază după eliberarea tinerilor din școală pe sărbători, din care cauză au și hotărât pornirea lor la Belgrad pe ziua de Pascile noastre – așa m-am temut ai elibera și așa i-am hotărât să rămână în schola până la hotărârea mai înaltă care ar fi bine a ruga cât mai curând. Altele nu am ați face cunoscut de pre aici decât că am săpat și am lucrat grădina vicarială, ca pre venirea noului D. vicariale să nu se afle nerodită, celelalte sunt toate cum le-ați lăsat.

BAR București, Arhiva Benjamin Densușianu, Mapa I, Acte 26. Publicat de Ioachim Lazăr în Sargetia XXV/1992-1994, p. 651-652.

XI

13/25 mai 1857

Domnule canonic lector și archidiacon Ștefan Moldovan în cauză privată

Stimata epistolă a mărimii voastre din 1 mai am primit-o și cu o mare bucurie am citit-o, însă când văzui data de 1 mai, a(nul) n(ou) mi plecai capul aducându-mi aminte, că chiar atunci o ați scris când dulcele meu taica s-a chemat dintre ai săi de atotputernicul, în corul aleșilor cerești – o lacrimă fierbinte și în acesta minut mi opări fața, ce o stămpărai cu speranția în bunătatea lui D(umne)dieu, care nu voiește perirea celor ce-l adoră.

Reverendissime ! știți bină că noi atâția frați rămași și neașezați nici unul, pe lângă aceia cu o mamă viduă slabă, nu avem într-alt loc unde a ne așeza speranția decât în sânul mărimii voastre, și prin mărirea voastră și întru al

Ilustritei Sale Ep(isco)pului, de nu veți patrona (pentru care foarte umilit vă rugăm), întristarea cășunată ni se va mai alina și la un stat mai fericit, vom putea cugeta, dară lipsindu-ne aceasta, atunci și viața de bine încă lipsește și cărarea de dulcele nostru taica pentru toți fiii săi croită se va fini într-o prăpastie adâncă.

Nu voiesc Reverendissime ! alta a zice și a vă ruga decât numai ca să vă faceți nouă, în locul părintelui pierdut un alt părinte și să ne sprijiniți întru cele ce le vom cere cu inima îndurătoare. Taical meu când era aproape de sfârșitul său, cu cuvântul chiar și apriat în fața alor doi preoți și a poporului său adunat, au poftit ca spre fericirea familiei rămase și carea să nu ajungă pribeagă prin lume, plângându-și amara soartă că nu are unde a-și scuti nici capul; să se ceară de la Ilustritatea Sa Ep(isco)pul, fratele meu Georgie, dispensându-l de anul al 4-lea clerical și să-l santiască paroch în scaunul său - și pre cei rămași, împreună cu ajutorul meu, de pre unde voi fi și voi putea să-i povățuim pre cărarea în care se află, și să nu-i nefericim, ce ni-am și pus în cuget, dacă D(umne)dieu ne va ajuta, și mai marii noștri ne vor părtini – unii ca alții să isprăvim științele și pre surori să le fericim.

Reverendissime ! am văzut concursul ce-l publicați pentru parochia Densușului – eu cred că acesta nu va fi îndreptat spre ruina noastră... Cât ce va veni frate meu Georgie pe Rusalii acasă, îndată voim a vă căuta, Reverendissime acasă ca în treaba sus atinsă să ne umilim cu rugare în antea Ill(ustrită)ii Sale, fiți buni Rever(endissime), pregătiți pentru primirea rugăciunii noastre îndurată inimă a Illustrității Sale, ca să nu fim refuzați în scopul și pentru binele nostru și pentru al publicului care-și are ochii ațintiți asupra noastră. Lăsând la o parte descrierea stărei cei lamentabile în care după cele expuse mă aflu, vă mărturisesc că cu școala mă aflu într-un progres mulțumitoriu, studiile le avem cam multe și cam grele, după cum le știți, însă tot sporim cât putem – "Istoria bisericească" și "Istoria romanilor antici", le-am isprăvit cu compunerea, ce îi drept pre lângă mare silinția - asemenea "Economia pomilor", în care lucru m-am mai rugat și de Ulpianu să-mi ajute, dar nimica mi-a folosit...De la dregătoria civilă mi s-a mai adăugat un studiu "Economia frăgarilor și a viermilor de mătase", și cu acesta facem ce facem, de altminterlea sperăm la un finit bun.

În cele ce mi-ați fost scris pentru quetantia banilor ce am primit și pentru ratiotuniile școlare, cât ce va fi de lipsă voi împlini, în aceia privinția nu va fi seadere de la mine. În privinția simbriei stau rău și încă sum chiar în primejdia să nu a capet, mai cu seamă din cercul Puiului, căci Kesner nu mișcă nimica în aceia privinția, m-am plâns, prin vicariat la Episcop, nu știu ce va fi, vă rog Reverendissime rugați lucrul de acolo, căci cădem și încă cu cădere de sunet mare – pruncii încă și acum mi se mai tot adaogă.

Protopopul V. Huniadoarei cere un tânăr preparand pentru stațiune Băcia unde se deschide stațiune de dascăl, ce părere aveți ?

Episcopul veni-va pre examenul de vară Reverendissime, ori nu, ca să ne scim întogmi pre atunci cu cele de cuvintia ?

Eu pociu să am sperare de ceva mai bine după concursul meu, ori rămân tot în statul quo. Acesta e adevărul ce nu-l pociu suferi. Nici călare nici pe jos, aşadară de-a ţârăita, cum ne va milui D(umne)dieu. Tinerii răpiţi la asentare despre care v-am fost scris, nu s-au asentat, respectându-se auctoritatea institutului. Cu şcoala suntem tot unde ne-aţi lăsat, în curţile maiorului – de la Buttyan nu mai vedem nici o mişcare pentru institut. Timpul e pârinatoriu tuturor fructelor pe aici, dară apa a cam stricat puţinele, prin multele ploi de mai nainte.

Reverendissime de n-aţi făcut vreun bine, faceţi cu pârținirea D(om)niei Voastre şi acum la Episcopul, ca respectându-se misera soarte în care am rămas; să motivezia la Blasiu, ca fratele meu Densuşianu Aron, din a V-a clase de gymnasium, pentru purtarea sa în sciintia, să se învrednicească de un stîpendiu, oarecarele, ca să mai fim puţin şi noi ajutaţi şi să nu fim siliţi a-l strica de la şcoală - precum şi pre cel mai mic. Oare pentru meritele tata meu şi pentru contribuirea la fondul văduvelor preotese, nu ar fi cu cuvintia, ca salariul tata meu, care pentru curânda moarte nu am putut să-l tragă nicicum, să-l câştige mama mea, spre ajutorare în ore câţiva ani – eu aş recurge în asta privinţia, dacă ar fi de scop, înştiinţaţi-ne Reverendissime.

BAR Bucureşti, Arhiva Benjamin Densuşianu, Mapa I, Acte 26. Publicat de Ioachim Lazăr în Sargetia XXV/1992-1994, p. 655-657.

XII

27 iulie/3 august 857

Suplica la forul vicariale a Haţegului şi synodului său pentru a-mi mijloci simbria dascalare de pre anii 1856 şi 1857, în sunetul contractelor avute cu acest oficiu. Este prea bine cunoscut venerabilului synod şi for vicariale, că cum şi cu ce feliu de condiţiuni, m-a adus pre mine din seminariul Blasiului cu învoiala Excel(enţei) Sale Mitropolitului ca să fiu profesore de pedagogia la şcoala din Haţieg; eu la mandatul mai marelui meu părinte am venit şi în postul oferit mie, m-am aplecat; acest post l-am purtat în patru ani cu sporiul acela care acum e prea bine cunoscut şi venerabilului synod şi for vicariale, precum şi înaltelor ocârmuiri civile şi bisericeşti.

Eu oficiul mie încredinţat, după cum spusem, în patru ani l-am împlinit, însă obligaţiunea cu care Venerabilele synod şi for vicariale s-au îndatorat a-mi remunera ostenelile mele pre fiecare an nu s-au împlinit mare parte, căci cu simbria mea anuală numai pre anul 1856, nu pe deplin şi pre 57 nicidecum. În urmarea aceasta, eu acuma şi mai în urmă mai fac, încă odată atent pe Venerabilele synod şi for Vicar(iale) şi după atâtea rugăciuni ce am mai făcut în sunetul obligaţiilor

(contractelor) cu mine încheiate, să mi se mijlocească eruirea simbriei restante cât mai curând, căci din aceasta înainte nu mai am cale a mă mai ruga, ci "Via legis judicialis"¹, a proceda, fiindcă și creditorii mei, de la anul trecut, purtându-mi oficiul, pre contul obligațiunilor synodali cu mine încheiate, încă procedează asupra-mi, și eu de aicea nu sum în stare de unde a plăti – ci ca servul din simbria Domnului său. Cu care repetându-mi rugarea și așteptând rezultatul favorit rămân.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

XIII

10 martie 1858

Suplica la Illustritatea Sa prin care legaliter pretind ca în sensul contractului avut și încheiat în Hațeg cu D. Șt. Moldovan, vicariu și Vasiliu Buttyanu praetor, spre a fi eu profesor de pedagogia la Schola Preparandiale din Hațeg, în următorul chip:

Până fui în oficiu ca profesore al Scholei Preparandiale din Hațeg și după aceea, de mai multe dăți, atât pre forul vicariale, cât prin acesta, pe Illustrissimu D-nia Voastră ca pe un parente, dispuitoriu al acelui institut și verbaliter și în scris, cu cea mai mare umilința, am rugat ca încât s-ar putea să se întetească eruirea simbriei mele de profesor, pentru an. 1856/57 și să mi-o capăt a mână, ca să mai pociu împlini lipsele neîncungiuurate ce mă apasă. Însă cu durere sum silit a mărturisi că nici de o parte nici de alta, de cum în timpul oficiului, dară nice până în ora aceasta nu mi se pot mijloci nici cea mai puțină mulțiamire. Eu până în asta die tot aștept că dară din ore careva parte se va lucra ceva pentru remunerarea mea preste oficiul prestat, dară asceptarea mi-a amorțit, lăsându-mă în marginea disperarei.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

XIV

Nr.4/17 martie 1858

Suplica la înalta C. R. Locutenentia a Tra(nsilva)niei în cauza simbriei mele de profesore al Scholei Praeparandiale din Hațeg necapătă pentru anul 1856/7 scho- lastic. Deși în viață actul nu mai sustă, dară din memoria încă, totuși nu s-a șters, existenta Institutului Pedagogic Gr. Cath. din Hațeg, care la unanima cerere

¹ Calea juridică a legii.

a poporului acestei Vale, în Sabiniu, în 7 noiemb. 854, cu nota Locutenentiale, sub nr. 18161/2246 fu aprobat pe 3 ani înainte și a căruia Institut prin Illustritatea Sa D. Ep(isco)pul, acum Metropolit al Albei Iuliei, Escelentia Alesandru Sterca Șuluțiu, fui eu subscritul donominat didascăl și decretat din 854, nr.....

În acest institut oficiul mie concrediut, după a mea potintia peste 4 ani lu purtai așa, după cum din relațiuni e cunoscut Înaltei C.R. Locutenentia prea bine, nu frustai (așa sum convins) nici acceptarea mai marilor mei, nici scopul Înaltei ocărnuire; nici mulțiamita poporului ce și-au susținut acest institut, nici sedusem frageda minte a tinerilor mie concrediuti, către scopuri laterale, ori către o alta ruinare nefericită a sa, ci având înaintea ochilor mei scopul binelui de comun, prosperarea poporului apus din acest jur și scopului Înaltei ocărnuiri (îi condusei în calea fericirii sale, îi făcui mădulari credincioși și folositori statului și îi îndrumai ca și dintâi ieșind în lume și privind povara lor asemnată din acest institut, asemenea să lucre cu tineretul lor concrediut), ca așa viitoarea generațiune cu atâta să fia mai abilă și mai corespunzătoare chiemărei sale, atât facie cu Atotputernicul Creator care ne susține pre toți, cât și facie cu Înalțul Tron care ne scutește și apără).

Misiunea mie concrediută cu acuratate o împliniu facie cu Înalta ocărnuire și cu poporul ce m-a primit, nu eu mărturisesc ci lucrul acum săvârșit, ba și Înalta Locutenentia a recunoscut aceasta prin nota sa nr.... pentru care recunoscentia mă simt a mă ținea mărăteiu, ca după a mele slabe puteri în această carieră, atât de grea, am putut a mulțumi pe un Guvern așa de loial.

Înse Înalță C.R. Locutenentia ! cu toate că eu din cât mi-a fost în potintia deregătoră însărcinată pre umerii mei mi-am plinit-o, nerămânând nici cel mai puțin responsatoriu lui D(umne)dieu și ocărnuirei pentru vreo neîndestulire cu care s-ar fi maculat această deregătoră de mare însemnătate, totuși pentru mine singur s-au contras nemulțamire din acest oficiu; o nemulțamire a căreia petru greoi și acuma mă apasă.

Eu ca profesore al numitului Institut Pedagogic din Hațeg Gr. Cath. pe cei 3 ani mai dinainte deși cât de neregulat, totuși îmi trăsei simbria cu cât necaz, dară anul 4-lea, adică 1856/7 scolastic, puse cununa nemulțamirei mele, căci de pe acela ori cât mă rugai de organele guvernului, supraveghiatoarele acestui institut și prin care am fost legat ca didascălul acestui institut, un filer batăr din simbria mea de 300 fl. m. c., nu căpătai și cu alte de lipsă nici în acel an, în sperantia căpătării simbriei rămăsei îndatorat altora de care nici în acest minut nu sum scuturat, neavând aliurea de unde a mă refui.

Iată Înalță C. R. Locutenenția nemulțumirea mea, iată apăsarea ce mă tortură, jertfîndu-mă pentru o mică remunerare statului și binelui de comun, acum să înot în necaz – un miser ca mine împlinind o deregătoră așa de însemnătoare, nu pentru mine dară pentru stat și popor, și acum în loc ca aceia să mă mulțumească cu quantul acel puțin, numai pentru susținerea vieței, acum să mă înfunde în

nemulțumire. Voi în aceia Înalt C. R. Locuten. ca statului și binelui de comun toți suntem datori a ne jertfi, cu ce putem și avem, dară a se jertfi cineva cu aceia ce n-are, până acum nu s-a practisat. Sum silit a mă exprima În. C. R. Locut. că rari s-ar mai afla cineva asemenea mie, care să sufere o nemulțumire ca a mea, contrasă din leala îndatorire ce i-a însărcinat-o persoanele de ocârmuire și căreia acum nu pot face destul compromisia formală facia nu numai cu cei obligați la oarecare îndatorire, dară și cu aceia pentru a căroră îndatorire, deși pentru acest acum contract legal contras în numele poporului cu capii lui.

Înaltă C. R. Locutenentia ! ca esenția umilitei mele cereri să rezulte mai apriat din cele până aci zise, dilucidez în următoarele: După împlinirea celor 3 ani de nainte ai oficiului meu aprobat prin Înalta C. R. Locutenentia, cu nota mai sus amintită, adică cu Vicariul foraneu de atunci al Hațegului, Ștefan Moldovan și împreună înțelegere Măritului Domn Pretore al Hațegului Vasiliu Buttyan, a căruia copia aici o și alătur sub x și deși eu împliniiu a mea obligațiune, propunând învățăturile și în acest an în institutul numit și deplinind tinerii docenți așa cât să fie abili în cariera ce li s-a asemnat, după aceia ei se așezară de ocârmuire în posturile sale și astăzi funcționează în a lor oficiu pentru stat și popor, eu pentru o atâta jertfă, nici recunoscintia n-am, decum să mai cugete cineva că sum meritat de simbria mea, asemnată prin obligațiunea de subt x, dară nime se îndatoresce a mi-o mijloci – căci cei care m-au obligat bazați în sperarea că Înalta C. R. Locutenentia, iubitoare de prosperarea popoarelor de subt scutul său va întări din nou contractele întinse din libera voinția de poporul din vicariatul Hațegului Gr. Cath. încă pe trei ani înscrise pentru sustare a fi mai încolo a acestui On. Institut, acum văzând că de la Înalta Locutenentia aceasta s-a abnegat, aceia încă s-a lăsat de îndatorire-și și nu-și mai aduc aminte de obligațiunea legată cu mine.

Iată prin urmare On. Locutenentia nemulțumirea mea, iată apăsarea asupra mea, ca eu să fiu jertfit pentru Institutul Pedagogic Public din Hațeg, eu să susțin un profesore într-un an cu datorii, dară o ocârmuire și un popor, căroră singur li s-au făcut bine prin acest institut să nu fie în stare a susține, nu știu cine cu minte sănătoasă ar încuvinția. Înaltă C. R. Locutenentia de prisosință ca să mai aduc și alte argumente spre lămurirea, consolidarea și adevierea dreptei mele pretențiuni, dară fiindcă aicea n-am unde a mă mai ruga așa de-a dreptul, în sensul obligațiunei aici alăturată, cu cea mai adâncă umilinția îndrănesc, vă rog îndurați-vă prin oarecareva mijloc a mi se refui simbria anului scholastic 1856/7 ce l-am împlinit în numitul Institut Pedagogic – îndurați-vă mă rog și să nu fiu singur eu așa de desolat și nemulțămît.

Îndurați-vă, compătimindu-mi misera stare și pe temelia contractelor de nou întărite ale poporului din Valea Hațegului, pe a căroră bază s-a rezemat și contractul meu, aici alăturat, contract pentru popor, cu capii lor conducători, prenumiți, sau prin alte mijloace să mi se amanuedia simbria de profesor anului

denumit ca să mă slobozesc din mâna creditorilor și să nu fiu prostituat așa de rău pentru că m-am jertfit pentru binele unui popor supus Înalțului Tron Austriac – cari la din contră o prea mare nedreptate și vexare mi s-ar face mie, care de capii ocârmuirii fusei dispus în acel Institut Pedagogic de profesor și acei capi acuma să nu se îndure a efeptua îndatorirea către mine – după cum și eu m-am supus dispozițiunei lor, dând vreo 40 tineri de docenți abili, carii acuma lucru la înaintarea scopului celui mărețu și la consolidarea credinței poporului, atât către D-dieu, cât către Sacratul tron al Majestății Sale Împăratul Austriei.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

XV

Nr. 5/17 martie 1858

Mă rog Illustritatei Sale ca suplica mea adresată Locutenenței Tran(silva)ne pentru a mi se refui simbria anului 1856/7 scholastic, pentru care am slujit ca profesore în institutul pedagogic din Hațeg, să mi-o înainteze la locul menit, considerând-o și cu observările sale gratioase. Prea bine este cunoscut Illustritatei Tale, că în mai multe rânduri m-am plâns pentru necăpătarea simbriei mele profesore de 300 fl. m. c., pentru care am slujit în Institutul Pedagogic din Hațeg, preste anul scholastic 1856/7, deși eu am contract pentru aceea, legat în numele Synodului vicariale, cu R(everendi)ss(imul) domn vicariu Ștefan Moldovan și întărit prin pretorul Hațegului, Vasziliu Buttyanu.

Acum ca cel nemulțumit și fără de un rezultat îmbucurătoriu de oare careva parte, pentru pretenția mea, la care am dreptul, de alături, pe baza contractului încheiat, de alta pe valoarea Decretului denumirei mele ca profesor la acel Institut prin Ordinariatul Blasiului și recunoscut și de acesta al Logosiului, și de alt pe serviciul ce l-am împlinit cu succes în numitul institut pentru stat și popor – de nou mai îndrăznesc cu umilitia a ruga pre Illustritatea Voastră să binevoiți și suplica aici alăturată, laolaltă cu copia contractului încă acelaș, cu care cererea mea mai pe larg e adumbrată, argumentele drepte mele pretensiuni sunt mai via și cu ochii plini de lacrimi scrise – Gratiose să o înaintați la C. Regia Locute(nen)ția Tran(silva)na, comitând-o și cu ponderoasele observațiuni ale Illustritatei Voastre în favorul remunerării mele preste oficiul săvârșit.

V-am convins Ill(u)s(tri)sime că după gratiositatea cu care cuget a avea favor înaintea Illustritatei Tale, prin această umilită cerere a mea nu voi incomoda, ci compătimindu-mi miserei mele stare, temeinicesce veți observa C. Regesci Locutenentia Tran(silva)ne, ca în urma documentelor sus pomenite și a valoarei contractelor întinse de popor pentru susținerea Institutului numit, am tot dreptul a-mi

căpăta simbria numită - și așa în. C. R. Locutenentia Tra(nsilva)nă prin orice mod care-l va socoti cuvincios și drept să se îndure a mijloci remunerarea.

Căci Illustrissime ! îndrăznesc a mă exprima împins de necaz, de nu mi se va mijloci simbria des pretinsă, tot statul cauzei mele cei drepte și la persoana Impăratului le voi întinde; ca așa și de nu voi dobândi nimica, batăr să se facă cunoscut și Majestății Sale că un miser ca mine, de mai marii mei dispus de profesor în acest institut public, într-un an de timp am prelegat fără de a-mi trage simbria pentru aceasta deși aceea mi s-a asigurat legaliter, dară contra legem până acum nu mi s-a onorat-o, și un popor ori o ocărmuire care s-au îndatorit, n-au fost în stare, ori a fost indiferența a îngriji ca pentru jertfa pusă să fiu remunerat cu bănuțiul văduvei și îndatorirea să și-o îplinească.

Cu care așteptând gratiosul patronagiu, pre lângă sărutarea santei drepte, rămân.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26. Publicat de Ioachim Lazăr în Sargetia XXV, p. 658-659.

XVI

Concurs preste Parochia și Vicearchidiaconatului Nagyag

Prin officiul Vicearchidiaconale al Temișoarei mi se cercula officioasa scrisoare a Illustrității Voastre, cu data din 29 iunie a. c., nr. 646, prin care se publică concurs preste Parochia Nagyag, împreună cu officiul V. Archidiaconale a Districtului Bobolnei, până în finitul lui iuliu a.c. Și eu prin acesta bazat pe documentele mele authentice care și acum se află la Ordinariat, de la timpul de când s-a fost deschis concurs preste Parochia Aradului și a Zăbrănilor, preste care și eu am fost concurat, îndăznesc a concurge preste această Parochia, împreună cu officiul V. Archidiaconale.

Motivele ce mă îndeamnă la acest pas (lăsând cele cunoscute Illustrității Voastre, adică ce sunt meritat sau nu pentru a mă îndemna de o astfel de Parochia și officiul V. Archid., împreună cu ea) sum destul sau nu pentru acest post, răspunde purtarea mea morală și politică acestei cereri sau nu sunt și că aceste aş dori să fiu și eu ceva mai aproape de patria și familia cărei îi sum mult obligat în ajutorul și că viața mea ca a unui om singuratic, înconjurată aici de niște jurstări. Nemulțumitoare și foarte /.../ cum sunt subsintintia cea esagerată, cu care nu sum în stare a recefi spiritul cel egoistic și alienatoriu a acestui popor, ce pre omul blând și sincer îl face sălbatec spre degenerarea lui. Lipsa de societatea, batăr a ceva oameni mai calificați, e înecată și fără dezvoltare.

Eu m-am convins Illustrissime ! că acestei cereri a mele și motivelor înșirate într-însa pre care temeinic se poate baza, îi veți da ascultare și nu veți

dechiara-o de necalificată scopului, cu atâta mai mult cu cât că Grătia Illustratei Voastre în tot timpul manifestată mia, cu remunerare, cum nu m-a izolat până acuma, nu mă va izola nici acum când aceasta iară o cer și când aceasta puteți să mi-o întindeți.

Ponderați Illustrissime gravitatea cererii mele și cu rezultatul dorit o meritați, care spre a-l dobândi.

Lighet, 27 iuliu 1859.

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 26.

XVII

1863

Onoratalui Oficiu protopopesc al Bobârnei în Săcărabu

Deși suntem deplin convinși că Frăția Ta și preoții districtuali subordinați, sunteți deplin pătrunși de însemnătatea celui moment în viața noastră politică națională, carele lu constitua în timpul de față convocarea Dietei transilvane și deși știm că voi conform exemplului predecesorilor voștri cari în toate timpurile și la toate ocasiunile au fost conducători și cei dintâi eluptători ai prosperității poporului nostru și de astă dată veți stăru și întreprinde toate ca poporul nostru în Areopagul legislativ transilvan să fie după merit și dreptate reprezentat, ca așa să poată în mod decisiv influența la regenerarea Patriei și Națiunei sale – totuși nu aflăm lucru de prisos, ba simțim o mare mângâiere a vă putea comunica că îndreptariu în aceste agende pline de însemnătate, Instrucțiunea emisă de Escelentia Sa Metropolitul nostru către clerul său, în care e prescriu cum trebuie să se poarte clerul în timpul și împrejurările de față către înaltul guvern, patrie și națiunea sa. Noi încă vă dojenim în Domnul și vă rugăm pe onoarea ce o aveți către sângele vostru, să vă împliniți cu conscientiositate, scumpătate și fără nici o pregetare datorințele ce le aveți față cu poporul în acest moment decisiv al regenerării sale.

Rugați pe Domnul cerurilor să-și reverse darul îndurărilor sale peste fii noștri sufletești și să îi ajute așa putea elupta pusețiunea aceea, care după legea lui D-deu. și a gintelor, încă de mult a meritat-o în patria lor comună. Spre care scop și noi împreunându-ne cu rugăciunile voastre vă cerem de la Tatăl de sus, darul său ceresc iar din adâncul inimei noastre vă împărțim Archireasca Noastră Binecuvântare.

Logosiu în 1 iuniu 1863

Benevolu

Episcopu Alesandru

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25.

XVIII

Săcărâmb, 16/4, (1)869

Prea stimate domnule !

Cu această ocaziune am onoarea a vă aclude aici 10 fl. v. a. pentru 11 exemplare, cu cel rebut din Protocolul Synodale, ce ați anunțat cu data 20 martie a. c. a-l eda publicului; deodată cu speduirea protocolului să aveți bunătate, domnule ! a-mi spedui și un exemplariu din "Molivetnicul" ce ați fost edat cu litere; însă să dispuneți a se lega frumos în Blasiu și așa legat să-l primesc; prețul apoi vi l-oi trimite îndată omenește, căci acum nu știu cât va costa ca să trimit acum.

Lista ce vi-o alăturez sub % cuprinde numele prenumeraților la protocolul synodale. Cu aceasta primiți domnule și deosebita mea stimă cu care totdeauna vă datoresc. Al prea onorat D-voastră stimătoriu.

Beniamin P. Densușianu
protopop(ul) Bobârnei

Lista prenumeraților la protocolul Synodului din 11 august 1866, etc.
din protopopiatul Bobârnei.

Nr	Numele prenumeraților	Funcția	Locuința	Nr. exp.	Preț	Obs.
1	Beniamin P. Densușianu	protopop	Săcărâmb	1	1	
2	Petru Boeriu	ofic. mont.	Săcărâmb	1	1	
3	Petru Popoviciu	paroch	Cib	1	1	
4	Petru Pop	paroch	Poiana	1	1	
5	Petru Iancu	adm. par.	Bobârna	1	1	
6	Anton Muntianu	paroch	Sărăcsău	1	1	
7	Iosif Popa	adm. par.	Homorod	1	1	
8	Ioane Drăghiciu	"	Cigmău	1	1	
9	Georgie Popa	"	Geoagiu	1	1	
10	Nicolae Paladiu	"	Rengheț	1	1	
Total				10	10	

XIX

Săcărâmb, 20/2, (1)874

Mult onorate domnule și frate !

Vin cu epistola aceasta a-ți face o rugare oarecare și cred că nu vei lua de greutate când îți cer rezolvirea ei, fiindcă știu că-ți stă în putință și sunt convins că te și interesează pe atâta cât și pe mine. De câțiva ani de când conduc eu destinele tractului Bobârnei m-am adoperat a-mi culege datele necesare pentru compunerea și descrierea monografiei acestui tract și a parohiilor lui cu privire singur numai la evenimentele lui bisericești de la datul unirei (1700) până în prezent. Până acum, după datele ce mi-au stat la dispozițiune, precât și din arhivul acestui tract, pe atât culese de prin parohie și alte izvoare, am înaintat cu redigerea ei mai până către finit și nu mult îmi mai restează de lucrat, însă:

Precum toate lucrările de astă natură încât ating evenimentele noastre religioase, peste tot din lipsa de documente certe dau peste multe greutăți și pedice, dau de lacune însemnate care numai cu greu se pot suplini; așa m-am împiedecat și eu în decursul lucrării; la multe puncte esențiale am dat și eu în lucrarea mea de lacune care cu ajutoarele de care dispun nu le pot suplini; ba, mai mult, chiar și între ajutoarele – documentele – de care dispun am aflat contradicțiuni și confuziuni, cât abia mai sunt în stare a le lumina și clarifica; de aceea, știind că p(re)a o(n)orat) domnia voastră vă cam ocupați cu dilucidarea întâmplărilor noastre bisericești și cu preferință scrutați cu multă diligență și profunditate documentele referitoare - și câte mai sustau; la aceea;

Am cugetat că nime altul afară de p(re)a o(n)orat) d-voastră nu-mi va putea mai bine presta un serviciu întru clarificarea punctelor care mă îngrijesc; de aceea mi-am și luat cutezarea cu această ocaziune a mă adresa în acest respect singur la d-voastră, convins fiind că nu mă veți lua în nume de rău. Acea peste ce vă cer concursul binevoitor este;

1. Din documentele unirei de la (1700) dacă mai sustau la arhiva mitropolitană concernate și respectiv din seria protopopilor subsemnați la acele să-mi clarificați;

a) Cum se află subsemnat protopopul Petru din Geoagiu sau Giurgiu ? cu 27 sau 25 preoți ? Deoarece în acest punct esențial pentru acest tract datele care le am după documentele lui Laurian și Metropolia lui Popea, care susține a le fi luat după Șincai, diferesc cu totul deolaltă, aflându-se la Laurian, prot(opo)pul Petru din Geoagiu cu 27 preoți, iar la Popea, respectiv Șincai, protopopul Petru din Giurgiu cu 25 preoți; deci Geoagiu sau Giurgiu stă în actele unirei la numele Pr(otopo)pului Petru ?

b) Cum se află subsemnat pr(otopo)pul Demetriu din Băcău sau Băcăiu cu 37 preoți ? Deoarece numiții autori și aici diferesc, semnând Laurianu – Băcău - iară Popea, după Șincai – Băcăiu; deci: Băcău sau Băcăiu sau Bacaia se află semnat în numitul act ? Și acestea fiindcă tot în acest tract se află și Geoagiul și Băcăia; prin urmare

îmi este neapărat de lipsă ca să știu de la izvor și limpede care dintre acești doi protopopi și cu reședința lor este cel adevărat și din acest tract ?; deoarece: doi pr(o)t(o)popi cu reședințe deosebite și tot deodată n-au putut să fie pe aceste părți; pozițiunea geografică a teritoriului acestui și numărul comunităților de pe dânsul (ceva peste 30 la număr), încă nu conced aceasta; sau în Geoagiu sau în Băcăia a trebuit să fie p(rotopo)pul; deci: sau unul sau altul dintre autorii numiți au greșit cu numirea comunității de reședință, schimonosindu-i numele în decopiere și din această cauză eu nu pot ști care e pr(otopo)pul acestui tract de atunci și care-i reședința lui adevărată dintre cei doi ? Numai actul original poate să clarifice peste această giurmare: ce, p(re)a o(norat) d-voastră cred că-mi veți putea-o face; Sub acest punct citez a vă cere ceva mai greu, dară despre ce sperez totuși că cât de puțin îmi veți putea să-mi dați ceva ajutoriu, posita conditione:.....

a) dacă arhiva metropolitană este în ordine și în stare de a putea corespunde acestei recerinte și;

b) dacă cercarea nu va fi împreună cu timpul și fatigii mai îndelungate, cererea-mi este; Fiindcă eu în descrițiunea mea trebuie să deduc și succesiunea p(rotopo)pilor acestui tract de la datul unirei până în prezent, cu locul reședințelor lor și fiindcă; mai de datul unirei (1700) până către 1770 îmi lipsesc datele mai de tot; luând afară pe protop(opii) de la unire (unul dintre cei chestionați mai sus) și pe altul cu numele Angel Popp de Poiana, care-l aflu pe la an(ul) 1759, pentru alții nu posed nici un dat, deci;

Crezând că arhiva metropolitană ar putea să deslușească ceva în acest aspect, pentru aceea citez a mă adresa către p(re)a o(norat) d-voastră; nu vi-ați putea lua osteneala a-mi servi și în acest punct cu oarecare date peste numele și reședința pr(o)t(opo)pilor acestor părți de la 1700 până către 1770 ?; căci pentru seria preoților parochiali (a căror date su(nt) și mai mance și mai anevoie de aflat) m-am mărginit a le deduce succesiunea numai de la relapsu (1760) încoace; și și aceasta numai pe câtu-mi servesc documentele de sub acest timp nu-i aflu pretutindenea în serie neîntreruptă. Aceasta fiindu-mi rugămintea mă rog foarte să nu-mi luați cutezarea în nume de rău și dacă puteți și aveți ceva timp binevoii a-mi servi cu ceva deslușiri. Suntem încă tot în neștiința despre viitorul nostru episcop; se aude de unul, se vorbește de altul, se asigură despre al treilea etc. până în infinit; despre nime nu ști spune; o știre de curând de prin Pesta voiește a întări că numai Mihali, secretarul excel(enței) s(ale) mitrop(olitul), poate să ne fie ep(isco)p; domnia voastră în acest respect puteți să știți mai mult; însă: oricare-mi va fi ep(isco)pul, odihna și liniștea nu va veni, căci lipsele și carențele acestei diocese sunt legion: nu sunt preoți, nu protopopi, nu sunt școli, nu învățători, căci nimica nu e îngrijit în acest respect: tot ce este e numai mizeria și mare ticăloșia. Regimul accelerează complinirea acestui scaun ep(isco)pesc; caută după bărbați de chipul și asemănarea sa; atât și mai mult nu, deoarece lui nimica nu-i pasă de celelalte

giurstări ale diecesei; lui îi pasă de a avea ep(isco)p în politică, dară nu și în biserică.

Salutându-vă, sum aplecat serv.

B. P. Densușianu
adm(inistratorul) Bobârnei

DJCAN, Cluj-Napoca, Fond Blaj, Arhiva personală Ioan Micu Moldovan, Doc. nr. 10447 publicat de Liviu Botezan în Restituiri IV, p. 129-132.

XX

Lugoj, 5 septem(brie) 1890

Reverendissime domnule !

Un tânăr cu nume Gavril Suci, gr. catholic, din Sălașu Inferior, în Valea Hațegului, frecventează studiile juridice la Universitatea din Clusiu și acuma merge pe cursul III-lea. Din lipsa mijloacelor de subzistență, având numai pe mama sa văduvă cu puțină avere, ba chiar săracă îmi scrie că a recurs pentru un stipendiu oarecare din fundațiunile Șuluțiană ori Romanțiană la Blasiu, cu care să poată fi ajutat la continuarea studiilor și mă roagă a-l recomanda și eu la cunoștii membri ai V(enerat) Conistoriului metropolitan spre părtinire.

Fiindu-mi cunoscut că re(verendi)ssima încă sunteți un mare sprijinitoriu al tinerilor studenți săraci și de bună purtare, iar mai cu seamă a celor din părțile româniei noastre mai întunecate și pe unde lipsa inteligenței române e mai simțită (și unde e mai simțită această lipsă ca în părțile hațegane?), am cugetat că nu vă voi molesta rugându-vă pentru sprijinirea numitului tânăr la împărțirea stipendiilor menționate în 10 septem(brie), a.c.; ba cred și aceea că intevenirea r(everendi)ss(i)mei d-voastre va îndemna și pe ceilalți membri ai ven(eratului) Consistoriu ca să sprijinească cererea numitului tânăr.

Într-altele, rugându-vă ca să mă scuzați pentru incomodare, cu profundă stimă am rămas al r(everendi)ss(i)mei d-voastre sincer amic și frate.

Beniamin Densușianu
canonic

N. B. În privința aceasta am rugat și pe illustr(ul) d(omn) Pappfalvi și pe A. Grama.

Idem

DJCAN, Cluj-Napoca, Fond Blaj, Arhiva personală Ioan Micu Moldovan, Doc. nr. 10449, publicat de Liviu Botezan în Restituiri IV, p. 132-133.

Beniamin Densușianu către Nicolae Densușianu**XXI**Lugosiu 10/3 (1)885

Iubite Nicolae

Tipograful mi-a trimis cele două tomuri din "Horia" dar nu mi-a scris că, câți bani să-i trimit, ci zice numai să-i trimit prețul care după banii noștri de acolo eu nu știu cât face, deci spune-i să-mi facă socoata în banii austriaci (bancnote) să mi-o trimită el sau tu și eu îndată voi trimite banii, deoarece tu mi-ai fost scris în Hațeg că banii trebuie trimiși în argint după valoarea de acolo, eu însă nu mă pricep la aceasta, că , cam cât ar trebui să trimit, laolaltă cu spesele poștali, care cum am observat din ștempelele, care poștali singure au fost 2 franci și 10 centime lipite pe plic, va veni o sumă de peste 9 flor(ini) bani de-ai noștri.

Apoi cu exemplarul prenumerat în Hațeg pentru Proto(popul) Rațiu, nu pentru Ianza, cum ai înțeles și mi-ai scris cu epistola din urmă, eu acel exemplar până am fost în Hațeg, adică până la finele lui ianuarie nou, nu l-am primit, deci nici ca să pot să-ți dau seama după el. De bunăseamă poate și acuma zace pe la vreo poștă undeva aruncat de nu cumva se va fi trimis la Hațeg, de când n-am (fost) eu, ce uite eu nu știu.

Mi-ai scris că la vară se poate să mai faci o excursiune pe aici, te aștept cu tot dorul. La Emilia lui Ganea să nu-i mai trimiți nimica, ci dacă voiești și poți să faci ceva ajutoriu din când în când, apoi acela mai bine se va renta pentru nepoții școlari la Blasiu, Beniamin a lui George, care este în II clasă gimnas(ială) și pentru care plătește tată său la convict în Blasiu 100 fl. la an, deci ajutare pe tatăl seu în acest respect – apoi pentru Septimiu Darie a lui Iuliei din Răchitova care este în a VI cl. gimnasială și învață foarte bine dar nu-i în convict.

Biata soră Iulia din Răchitova e mai pedepsită, căci siogoru Darie, a devenit neputincios cu totul, e și alterat și e neputincios, e numai mormânt căci el nu mai știe nimica de lume. Apoi trei prunci la Blasiu, e o mare greutate pentru ea, drept că unul Iulius e la morală ca să se facă preot lângă tata seu și numai peste doi ani va absolvi, dară spesele cu ei sunt mari și numai ea singură se luptă pentru ei toți. Dacă le vei trimite vreodată ceva, apoi să faci cunoscut și Iuliei în Răchitova, ca să știe și pe atâta să se cruțe ea cu cât vei ajuta-o tu.

La Alexandru, în Iași, în anul trecut și acesta până la Crăciun, i-am dat și eu ceva ajutor și-i voi mai da din când în când, mult nu pot nici eu, căci pentru cele 2 nepoate, fete mari la mine trebuie să spenez numai eu, apoi tu știți spesele cu fetele mari câte sunt, ele de acasă de la părinți nu mai capătă nimica și nici pretind

să li trimită, căci le știu starea cu cheltuielile cu pruncii școlari și de aceea le-am luat de pe cap fetele care mai cu mult le trebuie ca la pruncii de școală.

Sărutându-te sunt,
Beniamin

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, nr. 121.

XXII

Lugosiu 8 iulie 1890

Iubite frate,

Cu multă bucurie am primit epistola ta din 3 iunie a. c. cu care îmi faci omagii mie și episcopului pentru meritele pretinse față de tine.

Frate ! eu nu-mi ascriu nici un merit față de tine, tot ce ești e meritul diligenței tale și a spiritului care ne-a animat pe toți frații, ca să ne eluptăm din soarta ordinară la o soartă mai nobilă. Noi ne-am eluat cât am putut, am dat exemplu nepoților noștri care să-l urmeze, ba ne-am angajat în ajutorul lor – care noi nu l-am avut pare-mi-se însă că spiritul părinților noștri și care ne-a nutrit pe noi, nu planează cu aceea lumină și peste nepoții noștri, ci apar mai inferiori, recad căci n-au ambițiunea soartei mai nobile, ei nu ne văd pe noi ci numai pe lumea cei ordinară, de aceea toate năzuințele noastre de până aci de a-i deștepta la un spirit mai elevat au suferit naufragiu, excepta Alexandru din Tecuci, dacă se poate zice excepțiune cu acesta dintre ceilalți.

Apoi mai sperez cu pruncul lui Aron, care de va trăi tată său, încă se va ridica, cuget eu la o soartă mai demnă; ceilalți nepoți, de numele nostru, căci ai Iuliscei, nu-i număr între noi, deși și cu aceștia ne-am trudit destul să facem oameni din ei, dar fără succes, sunt toți recăzuți; Romul e un învățător sătesc, Beniamin, urându-i-se a mai continua clasele gimnasiale, am mijlocit eu abia, ca să fie primit cu stipendiu la Preparandia din Orade, unde a parcurs până acum 2 ani, și eu l-am ajutat și aici cu câte 80-100 fl. pe an, în anul I s-a purtat eminent, iar acum în II-lea an s-a purtat cât mai neglijent, numai cu suficientie a ieșit la examen; din care cauză m-am indignat de el; chiar azi i-am scris la Cornelia și Chețian să-i spună că pentru anul viitor, care-i cursul final de preparandie – dacă se va purta tot ca în acest an, să nu spereze de la mine ajutor, că pentru mișel ca el nu mai am bani de prădat.

Ceilalți doi nepoți, tot după Georgie, Sabin și Octavian, căci iar n-au vrut să învețe, sunt și rămân economi pe acasă, pe lângă mama sa, așa stăm frate cu viitorul neamului (familiei) nostru după noi; ne-am ales trei inși dintre cei de până aci ca o aparițiune extraordinară până acum; ce va fi după noi ? Se va mai continua această aparițiune în nepoții actuali ? N-am multă speranță ce va fi din strănepoți ?

Numai D(umne)zeu poate ști. Destul, că soarta omului atârână de spiritul care-l animează, singura creșterea și educațiunea, fără spirit elevat, nu ajunge nimica, voi să zic; nu-l avântă pe om la o viață mai cu eclat, mai superioară celei ordinare.

Fratele Georgie, fie iertat ! A fost bun producătoriu de oameni dar rău crescătoriu spiritului – pesimist, în grad suprem, o influență asupra generațiunei lui care a crescut lipsită de tot spiritul mai elevat și de aicea extravaganțele copiilor lui pe care noi nu-i putem îndrepta ! Dar destul cu acestea.

Astăzi prezenta-i episcopului Victor cartea de documente istorice, trimisă pe lângă o adresă estras din Epistolia ta cu care ai comunicat prezentarea acestui op. Ep(isco)pul a fost surprins și a mulțumit în termenii cei mai aleși pentru considerațiunea deosebită ce o ai față de dânsul, poftindu-ți lungă și fericită viață în folosul neamului și a patriei române....

Dar ce-ți poftesc eu pentru considerațiunea față de mine? Mai întâi aş pofti și aş dori să te văd și să te am în față ca să te sărut și să mă delectez de prezența ta, a doua, să nu încetezi a fi mândria neamului și a națiunii noastre, peste numeroși ani încă de aci încolo – a treia – să posezi însuși bucuria vieții până la adânci bătrânețe, neconturbată în sănătate-ți și scutită de toate grijile lumești care muncesc și neliniștesc spiritul.

Cu aceste trei dorințe ale mele te salut de astă dată, rugându-mă lui D(umne)zeu ca să te reîntorni acasă sănătos și voios, de la băi, ca să-mi scrii succesul curei și eu să am ocaziunea ați scrie mai multe.

Te sărut,
Benjamin

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, nr. 125.

XXIII

Lugosiu 15 decem(brie) (1)891

Iubite frate,

Cu epistola ta din 3 noiem(brie) a.c. am primit codicele III cu docum(ente) istor(ice) și cele 3 medalii comemorative, care cu ocaziunea ședinței consistoriale urmată imediat, le-am prezentat Ep(isco)pului și Consistoriului pentru care dar cred că ai și primit mulțiamita votată. Din parte-mi încă îți mulțumesc foarte pentru codicele mie trimis.

Episcopului, cu această ocaziune i-am prezentat în original epistola ta, pentru ca să cunoască din original simțămintele tale nobile față de dânsul, ce tare l-au afectat. Imi ceri ca să-ți trimit Șematismul diecesei și catalogul bibliotecii

diecesane și al museului, acesta ți-l trimit, deja, deosebit în fascioara încredințată, dară șematismul care acuma se tipărește , ți-l voi trimite mai târziu.

Din pana lui Kyralyi Pal, deputat în Pesta, a ieșit tomul I din istoria cetății Alba Iulia (Apulum – Gyulafehérvár törtenete) care și eu l-am prenumerat și l-am și citit. Cartea este de 27 coale (432 pag.) în octo mare și se ocupă cu istoria veche a Daciei; cu ocuparea ei prin romani, până la deșertarea ei, apoi rolul cetăților Apulum și Sarmizegetusa etc., nu este o carte de disprețuit; cuprinde multe date interesante, culese din mai mulți autori, vechi și noi, care s-au ocupat cu istoria Daciei și a monumentelor ei. De cumva nu o ai, sau cel puțin biblioteca Academiei nu a procurat-o, atunci să-mi scrii ca să ți-o procur eu.

Pe nepotu Beniamin l-am așezat de docente în Bouțariul de Sus, unde are acuma 200 fl. anual, cortel și lemne de foc. În vara trecută l-am ținut mai mult timp pe la mine, până l-am așezat. Pe la sărbătorile Crăciunului și a Paștilor, cred că iar va fi pe la mine, căci acasă nu-i prea place să șadă, fiindu-i trebile tare deranjate.

La calcanul epistolei tale am citit; (Dorind să te pot revedea sănătos cât mai în grabă și de atunci tot aștept cu dor ca să te revăd la mine odată) și te rog notifică-mi batăr aproximativ timpul pe când să te aștept; dar și până atunci, fiindcă ziua numelui tău e aci, îți poftesc a o ajunge și petrece fericit, peste mulți ani încă de aci înainte.

Doresc mult și pe Aron, el însă se vede că e mai puțin sentimental ca noi, de vreo doi ani n-am primit nici o epistolă de la el. Și până la revedere cu acestea te sărută al tău iubitoriu frate.

Beniamin

N. B. Catalogul voind a ți-l trimite copertat cu această epistolă și recomandat oficiul poștal de aici a prețuit taxa p. portului cu 1 fl. 75 cr. eu abdicând de această taxă ți l-a expediat sub covertă încrucișată.

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, nr. 127.

XXIV

Lugosiu 30 III (1)892

Iubite frate !

Din continuele ocupațiuni oficioase, abia îmi desfăcui câteva momente spre a răspunde epistolei tale din 30 decem(brie) (1)891, cu care ne-ai gratulat de anul nou. Mi-ai împărtășit programul călătoriilor științifice, care în anul acesta voiești a-l executa. Îți doresc ajutorul lui Dumnezeu ca să-l poți executa sănătos și cu deplină mulțumire, să nu uiți însă când vei executa punctul programului cu drumurile pe la Lugoș – ca să nu ne cercetezi, că mi-ar pare foarte rău. Aron cu Alesandru mă

invitară în zilele acestea ca să fac pe Paști o escurgere prin țara noastră și să vă cercetez.

De mult mă ocup și eu cu ideea aceasta însă până acum nu i-am aflat modul dezlegării; ocupațiunile mele grele oficioase și cu mare responsabilitate (administra-rea fondurilor diecesane cu un capital de peste 70 mii fl. și alte lucrări judicioase) și peste aceasta, sdruncinarea sănătății mele, acum în cești doi ani din urmă, îmi confundă tare calculul dezlegării dorinței mele de a vă cerceta; însă de voi mai trăi sperez că tot îmi voi putea împlini această dorință sau în anul acesta sau cel mult în anul viitoriu, numai să mă mai restaurez încâtva.

De pe la Densușiu și Răchitova am știri bune și sunt toți sănătoși. Eu însă după împrejurări mă aflu acum mai bine. Benjamin nepotul și acum docente în Bouțariul de Sus se află aici la mine, am trebuit să-l încalț și să-l îmbrac eu că era gol – de acasă nu-l ajutură cu nimica, apoi din salariul său de 200 fl, care-l capătă neregulat, de a țărâita, abia se poate susține cu costul și alte mărunțișuri.

Ep(isco)pul a plecat azi la înmormântarea fratelui său mai mare, Gabor, care a murit în morb de rinichi. Cu acestea zicându-ți sărbători fericite, te sărut,

Benjamin

P. S. Sora Iulisca din Răchitova ar vrea să știe, că, când vei veni tu pe aici pe la mine, ar dori să fie și ea aici, că tare mai tâlnim cu toții deci, să-mi notezi timpul mai de nainte, ca să-i notific și ei.

Idem

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, nr. 130.

XXV

Lugosiu 23 septem(brie) 1892

Iubite frate,

La corespondența ta din 4/16 sept(embrie) a. c. mă grăbesc a-ți răspunde; ca ți-am trimis cele 2 volume de documente le-am primit nevătămate și unul l-am și predat Ep(isco)pului Victor, pentru care îți și trimite mulțumirea sa respectuoasă.

Mi-am uitat dacă îți voi fi scris despre morbul în care am fost căzut în primăvara acestui an și care m-a muncit 4 luni de zile și de abia am scăpat cu pielea. Har Domnului că acuma mă aflu mai bine.

Morbul mi-a fost paralizarea stomacului, de nu mai puteam mânca nimica, din aceasta apoi baterea de inimă, în urmă debilitare generală, cât mă făcusem un schelet și doctorii mă părăsiseră - în urmă incidentaliter - mi-am aflat eu medicina, care m-a mântuit de moartea sigură și această medicină a fost siropul Togliano, curățitoriu de stomac și sânge. Cu acesta singur - luat în cinci zile - am scăpat din gura morții, la care eram judecat de toți - adevărată panacea - acest siropul în

bolile de stomac, operațiunea lui e neîntrecut de sigură și cu efect extraordinar, căci tot ce-i rău în corp și în sânge trage și aruncă afară fără a-ți cauza ceva dureri, adevărat că te cam slăbește prin operația lui drastică dar apoi te și face sănătos cu siguranță, acest medicament pentru bolile de stomac e neîntrecut și nu trebuie să lipsească din nici o casă, nu mai ai lipsă de medic în astfel de boli, care mai mult te conturbă decât te curează și-ți sug punga în redat.

Chiar în luna lui mai când eram mai rău morbos, venindu-mi bine la socoteală - mi-am cumpărat casa mea proprie în Lugosiu, în strada Timișoarei și acum locuiesc în hodăul meu propriu și comod. Casa e frumoasă, bine împărțită, de material solid, coperită cu țiglă și cu o grădină de un iugăr de mare, cu pomi, viță de vie și alte fructe, constă din 2 părți, partea mai mare și mai frumoasă de către stradă cu 4 chilii și o antischambră închisă ca și o chilie, apoi partea din lăuntru, în acolo cu 2 chilii, culina, camera abort care se curăță singură cu apă prin o pompă, mai este un stal și un șopron, toate din material solid. Edificiul principal e prevăzut cu drot electric pentru clopoțelul de signal. O am cumpărat cu 7000 fl. din care la încheierea târgului am plătit 3000 fl., 4000 fl. întabulați pe casă, am să-i plătesc după 7 ani începând din 1893. În timpul acesta plătesc 4 % după ei, sperez cu ajutorul lui Dumnezeu, că de voi trăi, îi voi și aduna în șapte ani, și-i voi putea plăti – adevărat că trebuie să mă cam restrâng cu spesele în acești ani – dar eu știu să mă acomodez greutăților și voi reuși.

Ajutându-ți Dumnezeu ca să mă mai cercetezi cândva – te voi primi în hodăul meu propriu. Noutăți de pe aici nu am să-ți pot scrie, de pe la Densuș nu mă mai interesează mult, căci oamenii aceia au degenerat, ei numai a cerși știu, dar să se ajute singuri nu-și prea bat capul – până aci i-am tot ajutat, acum s-a întărcat căci eu trebuie să mă gândesc de plățirea casei.

Numai sora Iulia din Răchitova se ține mai bine și e mai solidă.

Cu acestea te sărut,

Beniamin canonic

P. Scriptu.

De la Aron n-am mai primit nici o știre, ce știi tu de el ? Cum se află ? În luna trecută a fost pe aici bătrânul Maniu, de acolo, m-a cercetat și pe mine ca cunoscut vechi din (1)857, când era pe aici notariu comunal în Satu Mic, mi-a spus că vă cunoașteți de aproape și sunteți amici și mi-a spus și aceea că pe Aron voiesc a-l face membru academic cât mai curând, să ajute Dumnezeu.

Dar nepotul Alexandru din Tecuci precum și de Septimiu Darie, ce mai ști, cum se poartă pe acolo, Alesandru ca profesor trebuie că stă bine, dar Septimiu are ceva ocupațiune de a putea trăi ?

Idem

XXVI

Lugoșiu 4 decembrie 1892

Iubite frate

Epistolia ta din 19 noiembrie a. c. cu fotografiile Tale o am primit chiar azi, care m-a îmbucurat foarte; voi dispune ca pozele precum mi-ai scris, una din pozele mai mari, ce-i subsemnată cu numele tău, voi să o prezint în numele tău Ep(isco)pului Victor, care acum se află pe la Pesta în obiectul congruei preoțești. Îmi scrii că nici ție nu-ți merge cu totul bine cu sănătatea, eu îți cred lucrul mult spiritual oboșește tare capul omului, pentru indispozițiuni provenite din conturbarea stomacului, care apoi conturbă și curățenia și cursul regulat al sângelui, din care apoi provine lipsa de apetit, amețeli, dureri de cap, batere de inimă, lăncezire generală în corp și altele nu pot din destul a-ți recomanda siropul Togliano, care eu l-am folosit și-l folosesc cu mult succes, cearcă cu acesta frate și vei vedea că te afli bine, numai să-l poți câștiga nefalsificat, căci sunt și falsificate.

M-am supărat de purtarea nepotului Alesandru, nu-i mai corectă nici a celorlalți frați ai lui; or eredit scăderile tatălui lor, fie iertat, dar vadă ei, eu am rupt-o cu totul cu ei, nu mai voi să mai știu de ei, căci destul m-au necăjit și supt până aci, numai după ce vor da, mai de multe ori cu capul de perete vor simți că peretele e mai tare ca capul lor. Îmi pare bine că Aron a ajuns cu copii lui până la ținta de a-i ferici, numai schilvul de mama sa de nu i-ar conturba în cariera lor.

Mi-a plăcut frate de palma ce ai aplicat-o Blesienilor, toți clericali noștri de pe aici: nepreocupați cu blasienii – nu numai au încuvințat dar au aplaudat cu multă satisfacțiune părerea ta pe arena; mai trebuia tu să le mai spui și aceea: Că sinoadele respective conciliale ținute și introduse de Vancea în biserica noastră, sunt numai parodie de sinoade, deoarece în acelea numai episcopii singuri decid, cu votul decisiv – celălalt cler participant are numai vot consultativ, și această procedură se urmează acum chiar și în sinoadele și consistoriile singuraticilor diecese episcopoești, dacă nu-i place episcopului votul clerului, atunci decide el și-și enunță voința proprie; la aceasta anomalie a ajuns acum biserica noastră, ca de cum să mai aibe și mirenii vot, dar chiar și clerul e lipsit de vot decisiv. Cu acestea gratulându-te de ziua numelui și de anul nou care se apropie și poftindu-ți de la tatăl ceresc lungă și fericită viață, sărutându-te cordial, am rămas al tău frate iubitoriu.

Benjamin canonic

XXVII

Lugoșiu 9/XII (1)892

Iubite Frate !

Venind ep(isco)pul Victor de la Pesta, ieri i-am prezentat fotografia ta și în semn de mulțumită el mi-a dat fotografia lui care ți-o alătur aici, caracteristic este, că în schimbul acestor fotografii el mi-a zis: că primesc fotografia Ta, fără de a aproba și vederile tale exprimate în Gazetă, în cauzele noastre bisericești. Ei ! Ce să-i faci dacă și el e educat în Roma și acum, încă chiar și episcop cu aspirațiuni la "Metropolia". Cu acestea încă odată salutându-te rămân cu dorul Tău.

Beniamin

N.S. În 8 I. c. ți-am adresat încă una epistolă simplu francată.

Pe verso: Fotografia s-a trimis la secțiunea stampelor în 31 mai 1933.

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 132.

XXVIII

Lugoșiu 22 I (1)894

Iubite Frate !

Iulia, iubita noastră soră din Rechitova e moartă, astăzi se va înmormânta. Acest anunț trist ți-l comunic după o telegramă de ieri a lui "Olteanu", cu care mă invita la înmormântare, apoi telegrafic i-am răspuns că nu mă pot prezenta pe acest timp nefavorit, fiind și cam indispus.

Cred că te vor fi încunoștințat și pe tine de-a dreptul. După ce voi primi amănunte, îți voi scrie iarăși, până atunci să rugăm pe Dumnezeu a-i așeza sufletul între dreptii săi.

Beniamin, canonic

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 139.

XXIX

Lugoșiu 10 martie 1897

Iubite Frate !

Au trecut o grămadă de ani de când nu mai corespundem. Nu voi să cerc cauza, care poate să fie undeva ascunsă în labirintul anilor trecuți, nu ? Eu trec cu balonul peste labirint, ca să ajung la tine și să-ți povestesc ceva din întâmplările

mele mai recente, care deși nu te vor interesa, le vei lua spre știință și vei trece iarăși la ordinea zilei; acele sunt:

Pe nepotul Beni, care pare-mi-se că-l cunoști, din anul trecut, mi-a succes a-l așeza de docente aici în Lugoj și a-l căsători cu o fică a docentului de până aci, sora lui Virgiliu Popescu, profesor în România, pare-mi-se la Ploiești; casa în care s-a căsătorit e bună, postul încă e bun, poate să trăiască bine și liniștit.

Pe Valeria, nepoata din Răchitova, care încă am ținut-o la mine câțiva ani, încă am măritat-o în Racovița, de lângă Buziaș, aici în Banat, după Remus Agliceriu, învățător de stat acolo, care de altminte e de origine din Bouțariul Inferior, copil deștept și solid, și sperez că va trăi bine cu el. Iar pe mine cu aceste, m-am eliberat încâtva din iobăgia în care mă încătușase și acești nepoți; încâtva zic, căci ordul lor nu e finit, îmi bat alții acum la ușă.

Noul nostru episcop numai după Paști se va așeza între noi; din Patria nașterii noastre, nimica de bucurie, tot numai vaiereturi și nemulțumiri aud de acolo, oameni care ar trăi bine și să muncească puțin.

Ce mai faci ? Cum trăiești ?

Te sărut,

Beniamin

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 140-141.

XXX

Lugoj la 14/27 iunie 1903

Iubite Frate !

Cu epistola ta de deunazile, la invitarea mea ca să vini pe sărbătorile jubiliare al Diecesei, ca să ne mai întâlnim la olaltă, mi-ai fost răspuns că ocupațiunile tale literari nu-ți permit a veni deocamdată; dar mi-ai spus în prospect că vei veni în vara aceasta și eu să-ți defig termenul pe când ași dori eu să vini.

Măi frate ! Eu te doresc în tot momentul, deși am și eu ocupațiuni în tot timpul; defige-mi tu timpul când poți să vini, și eu mă voi acomoda decisiunei tale ori în ce timp va fi aceea.

Serbările jubiliare trecură neted și frumos, cum poate vei fi citit și tu din ziare, mai rostiră încă Sfințirea Ep(isco)pului nostru Vasile Hoszu în Blaj (29 iunie c. v.) iar în Duminica după Sânpetru (6/19 iulie) se va celebra instalarea lui în Lugoj și Ep(isco)pul Dem. Radu se va strămuta după aceea îndată la Oradea Mare.

Ep(isco)pul Hoszu, după aceea, numai prin septembrie se va așeza definitiv în Lugos. La serbările jubiliare am avut norocirea de am găzduit, în trei zile, mai pe toate neamurile din Valea Hațegului; 14 persoane la număr, care toți au scoborât la mine cu muieri, cu fete și copii; așa Chețian cu Cornelia din Densuș,

Olteanu cu fata mare, Pompei cu muiera și cu un copilaș din Răchitova, Csachi cu două fete mari din Ostrov, Agliceriu, învățător de stat în Timișoara cu nepoata Valeria și cu o fetișoară a lor, eu cu personalul meu de serviciu, laolaltă toți 16 persoane.

Pe toți am trebuit să-i duc la banchet, concert și bal pe deasupra.

Acum scăpând din acest tumult iarăși sunt în rândul normal – instalarea noului Ep(isco)p nu va fi așa tumultuoasă.

Terminând acum, de astă dat cu acestea aștept determinarea ta pe când poți să vini, ca să jubilăm și laolaltă timpul cât vei voi să-l petreci la mine.

Te sărută.

Beniamin

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 142.

XXXI

Lugoj, 29 ianuar(ie) (1)904 st. v.

Iubite Frate !

Am primit corespondența ta prin care îmi notifici că ai sosit în pace și sănătos în București, m-am bucurat foarte de aceasta și cu atâta mai mult cu cât; că te-ai aflat mulțumit deplin, în zilele câte le petrecurăm împreună.

Dar aceste zile să fie numai începutul, dorul meu este ca să le continuăm mai des, peste vară când timpul e mai desfătat și grădina ne oferă câte ceva din roadele ei (cam prin september) și apoi iarăși peste iarnă și așa în toți anii câtî vom mai trăi, căci Doamne !

Cât de satisfăcut m-am aflat eu în aceste zile cât ai petrecut la mine, abia pot să-ți mulțumesc, de oarăce; de la celelalte rude și nepoți numai supărare și nemulțumire am avut și mai avem.

Spune Ilustr(ului) D(omn) General I. Brătianu și casei lui deosebitele mele considerațiuni de stimă și respect ce le nutresc pentru înalta-i persoană și fericirea familiei și casei sale. Te sărut cu speranța de revedere la vară dacă Dumnezeu ni va fi îndurat să mai trăim și să fim sănătoși.

Al tău frate Beniamin

NS. Economa Mari încă te salută.

Idem

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 144-145.

XXXII

Lugoj la 11 iulie, nou, 1904

Iubite Frate,

Am așteptat să-mi scrii din Băile Herculane, unde îmi spuneai că vei petrece luna lui iunie, ba așteptam că te vei mai rezezi de acolo pe câteva zile pe la mine ca să ne mai înțelegem de unele-altele ale viitorului nostru, care pentru tine poate să fie mai lung, iar pentru mine nu-l mai pot spera lung după 75 de ani, a căror povară o simțesc cât de bine.

Eu testamentul meu încă nu l-am gătit, pentru că am așteptat ca să ne mai înțelegem ambii.

Până aci am consultat legile noastre peste testamente, din care am aflat:

- Că un testament scris de mâna proprie a testatorului și subscris de doi martori fide demni are valoare legală nedisputată.

- Iar la testamentul scris de mâna altuia, chiar și de notarul public, precum și la testamentul verbal se cer 4 martori.

- Rudele testatorului strămutate în altă țară (stat) sunt eschise de la moștenire, dacă au părăsit patria contra ordinațiilor sustatoare.

- Rudele care au dezertat în altă țară, sustrăgându-se de la serviciul militar, de asemenea sunt eschise de la moștenire.

- Rudeniile care au abzis de bună voie de la moștenire, sau pe când testatoarele "espresis verbis" le eschide de la moștenire.

Acum fiindcă eu după cum ți-am fost spus când ai fost aici; ca pe tine să te las

ereditate universală al averii rămase după moartea mea, ca până vei trăi tu să o folosești, însă fără a o deteriora ori a o înstrăina; iar după moartea ta (în)tâmplată, să treacă în ereditate Capitlului nostru din Lugoj, formând o fundațiune de stipendii școlare și de alte ajutoare pentru urmașii din rudeniile noastre, deci spre a putea eu formula cu precizie testamentul meu în sensul indicat, am lipsă de declarațiunea și consensul tău care – dacă în persoană mai venind pe la mine – sau împedecată fiind a veni – în scris și încă cât mai curând, să-mi comunici vederile și cugetele tale – căci timpul e suprem, ca să dispun din vreme cu averea după mine.

Eu aș dori, ca totuși să-ți mai iei ceva timp și să te mai abați pe la mine, chiar și singur, numai în această cauză, ca să ne mai consultăm.

Sunt sănătos și te sărut.

Beniamin

XXXIII

Lugoj 31 august 1904

Iubite Frate,

Am primit epistola ta din 15 august și m-am bucurat că ai sosit în pace acasă. Referitor la cele două sticle de carbonat de litină, care mi le-ai pus pe poștă, acelea s-au împiedecat la poșta din Brașov, că iată ce-mi scrie Oficiul poștal de acolo, că numai așa mi le poate espedia la Lugos, dacă voi produce la acea poștă - în sensul legii vamale respective, a statutelor vamale - § 121 - concesiune de la ministrul nostru de interne – altcum nu, și dacă în 6 săptămâni nu voi produce concesiunea, pachetul se va remite înapoi la București.

Pare-mi-se că aceea e cauza împedecătoare, căci pe pachet s-a semnat conținutul cu medicina (orvosag) care specie de material numai în concesiune mai înaltă se permite a intra în țara noastră.

Eu însă m-am decis; a nu-mi face val cu rugări și spese pe la ministeriu pentru acele două sticle de carbonat, deci, ca să nu steie acelea la poșta din Brașov mai mult timp cu spese de păstrare, va fi mai bine ca tu să le revoci de acolo, și lucrul e terminat, fără mai multă învâluială (cum ai mai avut tu cu hărțile lui Brătianu).

Eu acum mă aflu mai bine, har D(om)nului în ce privește starea regulată a funcționării organismului intern; dar după credința de obște, un rău nu vine numai singur și fără soț, așa se întâmplă cu mine; după ce mă restaurai de o parte, mă pune păcatele (Vinerea trecută), să crâp și tai niște lemne de foc, îmi sare un dărab de lemn și mă plesnește peste ochiul drept așa de puternic, cât mai să-mi spargă ochiul; acum însă e mai bine, folosind apa rece și niște medicina de alinare, în scurt timp se va însănătoși deplin.

Cu acestea pofindu-ți sănătate și viață liniștită, te sărută al tău frate,
Beniamin

Notă. La testament , de cum cu vătămarea ochiului n-am mai putut lucra și nu voi putea lucra până nu mi se restaurează deplin, căci nu-l pot sili la mai mult lucru.

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 150.

XXXIV

Lugoj, 3/16 decembrie 1904

Iubite Frate !

La epistola ta de mai curând trimisă numai atâta am să-ți răspund; că eu aflându-mă acum mai sănătos și putându-mi ajuta; tu vei mai veni, când îți vor permite împrejurările.

De astă dată folosindu-mă de apropierea zilei tale onomastice (Sf. Nicolae) îți doresc ca această ziă și cu sărbătorile ce o urmează să le petreci în deplină mulțumire și fericire peste numeroși și pașnici ani.

Alaltăieri m-a întâmpinat Protopopul gr(eco) orien(tal) de aici Georgie Popoviciu, întrebându-mă de locuința ta în București, cu gândul de a-ți trimite opul lui "Istoria Banatului", după ce i-am spus locuința ta, mi-a trimis și mie un exemplar din acest op al lui, în care frunzărind câteva foi m-am convins, că a lucrat ceva, ce va fi folositor și altor scriitori din neamul și despre neamul nostru românesc.

Termin de astă dată cu dorul de a ne revedea sănătoși, când vom mai putea tracta laolaltă chestiuni de interes pentru noi, pentru familia și "Valea Hațegului", acesta slab cunoscut de istoricii noștri până aci.

Spune salutare din parte-mi și generalului Iuon Brătianu cu familia.

Cu aceste sărutându-te am rămas al tău frate.

Beniamin.

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 152.

XXXV

Lugoj 1 april(ie) 1905

Amate Frate !

Fii bun întocmește-ți trebile de acolo astfelu ca să te poți repezi până la mine cât mai curând, având lipsă de ajutorul tău în trebile mele, deoarece din zi în zi mă simțesc tot mai slab și să nu se întâmpleze cumva catastrofa cu mine, fără a ne mai vedea și înțelege.

Al tău frate,
Beniamin.

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 154.

XXXVI

Lugoj la 8 april(ie) (1)905

Iubite Frate !

Am primit cele două epistole ale tale datate din 21 martie a. c. în care îmi faci cunoscut, că ai fost și tu morbos și acum esti reconvalescent, de aceea nu poți să vii în curând pe la mine, până nu te vei restaura bine și timpul se va mai încălzi, sperez totuși ca după Paști – prin mai sau iunie vei putea veni, a început acum să-mi fie și mie mai bine.

Cu compunerea testamentului eu sum gata, numai să-l jurizez, l-am compus cu ajutorul avocatului nostru diecesan, care e un bărbat discret și înțelept, ți-l voi împărtăși cât mai curând spre a-l cunoaște și ai face observările ce le vei cugeta de făcut.

Dar și până atunci doresc să te afli tot sănătos și la putere de lucru. Pe aici umblă un timp foarte anormal, ieri (ziua Bunevestiri) a nins pe aici și astăzi noapte a înghețat tare pământul și apa, de prezent încă tot bate un vânt rece ghețos care ne alungă în casă lângă cuptorul încălzit.

Cu acestea sărutându-te am rămas al tău frate,

Beniamin.

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 156.

XXXVII

Lugoj, 3/16 decem(brie) (1)905

Iubite Frate !

Din ocaziunea zilei tale onomastice, adică sărbătoarea Sf. Nicolae, mă grăbesc a-ți trimite gratulările mele, ca să o sărbătorești aceasta la mulți fericiți ani, spre lauda ta și bucuria neamului nostru.

Simțindu-mă încă în puteri m-am grăbit cu terminarea testamentului încă, dar nici părerile nu mi le-am schimbat încă, deși giurstările bătrânețelor cu slăbiciunile lor și nesiguranța în un ajutoriu statornic, credincios și devotat, până la împlinirea zilelor mele, îmi face multe gânduri și mă îngrijoreze de traiul liniștit, odihnit și mulțumit până la gâtatul zilelor. Cu ajutoriul străin sum numai de azi până mâine. Între rudenii nu aflu pe omul trebuincios și astfel sum tot îngândurat.

D(om)nilor Brătianu spune salutările mele.

Noutăți de valoare de pe aici n-am să-ți scriu.

Te sărut

Beniamin

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 158.

XXXVIII

Iubite Frate !

Fiindcă m-a ajuns dorul de a ști cum și pe unde te mai afli ? Căci, în timpul Jubileului cu Expozițiunea noastră nu te află și pe tine figurând în ceva calitate printre miile de expozanți și cercetători, din acest motiv și;

Fiindcă poimâne (miercuri) e aici serbarea zilei tale onomastice, nu m-am putut răbda mai mult, ca să nu-ți scriu și să nu te felicitiez, bătrăne, la această ziua însemnată a ta – dorindu-ți încă mulți și fericiți ani de viață !

Mulți m-au întrebat, că unde te-ai ascuns tu de nu te-am văzut, nici au citit sau auzit de aflarea ta ?

Eu le-am răspuns; Că de bună seamă n-ai fost prin București, ci în călătorii istorice, pentru istoria neamului românesc, de aceea nu te-au văzut, nici auzit de tine prin România.

Eu mă aflu frate de altminteă sănătos, dar experieziu pierderea înceată din puteri, care mă îngrijorează mult, cu atâta mai mult, că n-am îngrijitori statornici și devotați lângă mine.

Servitoarea economă de până aci se poartă cu cuget de a mă părăsi în toată ziua. Am adus la mine încă pe o strănepoată, fata mare a preotului Ciachi din Ostrov cu nepoata Veta din Răchitova – dar acestea încă așteaptă fiecare ora pentru măritat și așa eu sum tot în nesiguranță cu viitorul îngrijirii mele și slăbiciunile – dacă mai trăiesc – se adaugă, din această cauză sum tare îngrijorat și deprimat.

Scrie-mi unde ești ? Cum te afli ? Cu ce te ocupi ?

Lugoj la 4/XII st. v. (1)906

Sărutându-te sum,

Beniamin

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 160

XXXIX

Iubite Frate !

De la tatăl cel ceresc, din inimă vi poftesc anul nou binevenit să-l petreceți mulțumit. Și cu această ocaziune nu m-am zeuitat de tine. Simțul legăturii frățești nu lasă să-l izgonești.

Deunăzi ți-am gratulat ziua onomastică dar nu știu dacă te-a aflat în București la acea ziua. Eu mă aflu la sănătate, încât îmi permit cei 78 ani purtați în spate. Împrejurările casnice mi le-am schimbat, încât pe economă svabică o am alungat de la casă, ce se prea încrezuse și sumețise de nu mai era de suferit.

Mă ajut acum cu nepoata Veturia, fata mare a preotului Ciachi cu Elisabeta din Ostrov, până când se va mărita și aceasta. După aceea – dacă mai trăiesc – nu știu cu cine mă voi mai putea ajutama, căci slăbiciunile bătrânețelor mele, poftesc ajutor stabil și eficace.

De străini m-am săturat, iar din neamuri nu mai aflu cu care să fiu ajutat și îngrijit, pe lângă un preț mai moderat, ci pretind moștenirea după mine. De altcum

până la măritişul nepoatei Veturia sum îngrijit, căci e o fată tare modestă şi înţeleaptă, mă stimează şi mă îngrijeşte.

Când va sosi timpul măritişului ei, dacă trăiesc până atunci, te voi anunţa să vini să ne înţelegem, peste restul zilelor mele şi rămasul meu.

Te sărut,

Beniamin.

BAR Bucureşti, Arhiva Nicolae Densuşianu, VIII, varia 2, f. 166

XL

Lugos la 16/3 1909

Iubite Frate !

Aflându-mă eu în anul 80-lea al etatei şi nemaiavând speranţa la mai mulţi ani de aici încolo, doresc să-mi reglez mai de timpuriu lucrurile mele cu avutul meu, ca nu cumva întâmplându-se-mi moartea mea înainte de a-mi fi regulat rămasul să dau apă la procese între rudenii şi să se risipească mult-puţinul, fără scop şi mulţumire, deci:

M-am gândit să mă înţeleg cu tine în această treabă, ca să fac un lucru bun şi fără complicaţiuni; iar ca să pot face aceasta cât mai curând, îndrăznesc a ştirici de la tine:

1. Cum stai tu în Bucureşti, eşti tu prevăzut şi asigurat pe viaţa ta acolo, fără să mai sperezi şi să mai doreşti a te reintorna iarăşi în patria, ca să mai trăieşti şi să mori aici ?

2. Iar dacă nu te-ai prevăzut şi asigurat până acum acolo. Cum te-ai gândit pentru restul vieţii tale ? Unde ? Şi cu ce ajutoare să-l petreci ?

3. Cam cât timp socoteşti să mai trăieşti în România, dacă te vei fi determinat să te întomi la bătrâneţe iarăşi în patrie şi respectiv, aici la mine dacă voi mai trăi până atunci ? Pentru că:

4. Nepoata Veturia, care îngrijeşte de mine până la moarte-mi, ori se va mărita ori nu, doreşte să o asigur, după moartea mea să nu rămână neasigurată şi fără viitor asigurat, deoarece:

5. Eu ca să nu mai fiu silit acum la bătrâneţele mele adânci a mai schimba şi a căuta după un alt ajutor necunoscut şi fără nici o atragere către mine şi casa mea, i-am promis nepoatei, că voi îngriji de ea şi viitorul ei şi până la moarte şi după moartea mea, numai să nu rămân părăsit şi de ea, acum la slăbiciunile mele, adică:

6. Eu aşa mi-am făcut socoata. Că dacă tu nu vei avea lipsă să vini să locuieşti aici şi după moartea mea, să fii şi tu îngrijit la bătrâneţele tale tot de nepoata numită, atunci eu voi să las în testamentul meu ca după moartea mea casa îndată să se vândă şi din preţul ei, după subtragerea cheltuielilor de înmormântare şi a

unei cruce de piatră la capul meu, restul prețului să se împărțească în 3 (trei) părți din care:

a. Una parte și cu un rând de mobile din casă să se dea numitei nepoate pentru serviciul ei pe lângă mine până la moarte.

b. Una parte să rămână de fundație de stipendii pentru pruncii de acolo din rudeniile noastre.

c. Iar a treia parte să se împărțească între nepoții mai săraci. Așa mi-am făcut eu socoata, acum ce zici tu de asta ?

Așteptându-ți răspunsul, am rămas al tău iubit frate.

Beniamin

Spectate Unchiule !

Permite-mi și mie de a-ți trimite mii de salutări și sărutări de mâini.

Veturia Ciachi

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 162.

XLI

Lugoj la 4/17 ian(uarie) 1910

Iubite Frate !

Primind telegramul tău gratulatoriu de anul nou, foarte m-am îmbucurat de solitudinea ta, care o nutrești și o cultivezi față de mine, când mă apropiu cu pași grăbiți, către ținta finală a zilelor petrecute în ceasul acestei lumi de dureri și desnădejdi.

Anul trecut ți-am fost gratulat și eu anul nou și promovarea ta de membru ordinar academic, ba ți-am fost cerut și niște deslușiri despre starea ta pe acolo; dară neprimind nici un răspuns, m-am liniștit cu cugetul, cum zice românul că nu vei fi fost acasă ci dus pe undeva, din această cauză, nu ți-am gratulat și eu anul nou acum început în tăcere, însă am gândit și m-am rugat pentru tine.

Fiindcă zilele tot mereu mi se împruținează, iar slăbiciunile se înmulțesc pe zi ce merge, mă muncește dorul de a ne mai vedea și a ne mai îmbrățișa încă o dată în viață; dar fiindcă slăbiciunile mele, nu-mi înlesnesc împlinirea acestui dor, căutându-te eu pe tine prin România – fericită, care ași fi dorit să o cunosc și eu așa.

Nu rămâne alta decât, ca tu să te rezolvi – permițându-ți giurstările și să mă mai cercetezi încă odată căci multe aș avea de a ne mai înțelege cu tine cu privire mai cu seamă la susținerea și perpetuarea numelui nostru de familie "Densușian", având speranța aceasta, în cei doi prunci strănepoți, unul a lui nepotul Octavian, și altul a lui Sabin din Densuș, căci alții nu mai sunt și nici prevedere de a

mai fi de la ceilalți nepoți nu mai este – nepoate (fete) ar fi mai multe, dar acestea vor întemeia familii de alt nume.

Pe lângă aceasta mai având și alte lucruri de înțeles cu tine, sperez că nu-mi vei denega invitarea, care fiindu-ți posibil să o poți împlini cât mai curând, ca să nu ne prevină scurtarea zilelor.

Salutându-te din adâncul inimii, am rămas dorindu-te,

Beniamin,

Spectate Unchiule, Permite-mi și mie a vă scrie mii de sărutări de mână poftindu-vă un an nou fericit și plin de fericire.

Vă sărut mâinile,

Veturia.

BAR București, Arhiva Nicolae Densușianu, VIII, varia 2, f. 164.

Beniamin Densușianu către Terezia Densușianu

XLII

Recunoștința

La cererea cumnatei mele "Theresia Densușianu" din Densușiu, văduvă după Georgie, cândva Densușianu paroch G(reco) Cath(olic) de acolo, fac și-i dau recunoștința următoare:

Fiul ei legiuit Beniamin Densușianu fost învățător în Lugos, la școala elementare gr(eco) cath(olică) de aci, după un morb greu de plămâni, murind în august 1899, subsemnatul ca unchiu al lui l-am înmormântat cu spesele mele proprii, plătind reuniunii române de înmormântare din loc spre acest scop 172 flor(ini) (una sută șieptezece și doi floreni val. aust.) peste aceasta: În timpul cât a fost morbos l-am ajutat și am cheltuit cu dânsul peste 200 flor(ini) – două sute floreni val. aus. – iar în timpul studiilor sale pe la școlile gimnasiali și la Preparandia din Oradea Mare, l-am ajutat cu spese de peste 400 fl. – patru sute floreni val. aus., laolaltă 772 flor(ini) - șiepte sute șiepte zeci și doi floreni val. aus., afară de alte ajutoare mai mărunte date cu ocaziunea căsătoriei și la alte ocaziuni când era lipsit, care dacă le-ași computa și acestea, suma ajutoarelor ce i-am făcut trece peste 1000 flor(ini) – una mie floreni val. aus.

Mort fiind acum menționatul nepot, fără erezi din trupul său și după ce el a avut drept de moștenire la o parte din moșia de pământ cu casa și intravilanul părintesc din Densușiu, la care subsemnatul ași fi în drept a reflecta pentru recaptivarea speselor mele avute cu dânsul; aceasta însă din motivul că mama sa văduvă încă este în viață cu doi fii neașezați și în stare foarte scăpătată, în favorul acestora și anunit, a cumnatei văduvite "Theresia" și a fiilor ei neașezați Sabin și

Octavian, născuți Densușianu, abdic de toate pretențiunile mele, ce cu drept le-aș putea formula la partea de moșia după repausatul nepot Beniamin, cuprinsă în complexul de moșia stăpânită și folosită de către mama și frații săi mai sus pomeniți și peste această abdicare dau respectivilor – cumnatei Theresia cu fii ei Sabin și Octavian, născuți "Densușian" aceste litere de recunoștință, spre a lor știință și folosire.

Dat Lugos la 14 august 1901

Beniamin P. Densușianu mp
Canonic în Lugos

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, Secția istorie, fond Densușieni, act. nr. 115.

Scrisoarea Consistoriului către Beniamin Densușianu XLIII

Nr.2943/1907

Reverendissime în Christos frate !

În ziua de 22 decembrie st. n. a. c. se împlinesc 50 de ani de când Reverendissima Frăția Ta, la 9/21 decembrie 1857, ai fost înălțat la treapta preoției prin punerea mâinilor episcopului de fericită amintire Alexandru cândva Dobra. Deși Reverendissima Frăția Ta a ajuns acum la venerabile bătrânețe, mai mult ca ori și când, te lași îmbrăcat în haina modestiei, virtute care pururea te-a caracterizat.

Cu toate acestea, noi și Consistoriul nostru episcopesc, în vederea faptelor frumoase și a activității neobosite și de roade pline, cari le-ai săvârșit, în decurs de un jumătate de secol spre mărirea Numelui atotputernicului(ui) Dumnezeu și spre înaintarea binelui obștesc al Sfintei noastre Biserici și mai vărtos al Diecesei de Dumnezeu păzite a Lugoșului, acestea fapte zicem și credem că nu ne permit ca din fastul incident al Jubileului de 50 de ani sacerdotali al Reverendissimei Frății Tale, să nu exprimăm sentimentele de frățescă venerațiune și recunoștință ce îți păstrăm.

Nu ne ajunge timpul ca acum să putem înșira toate datele privitoare la viața rodnică a Frăției Tale Reverendissime, acest lucru îl lăsăm istoricilor biografi, care desigur se vor afla pentru a te pune la locul cuvenit în istoria neamului și a Bisericii noastre.

Nouă acumă destul ne este a contempla în general zelul neîntrecut ce l-ai avut între împrejurările totdeauna grele și nefavorabile atât ca cooperador parohial în Lugoș și ca preot în Lighet, cât și mai vărtos ca conducător și protopop al districtului Bobârnei și ca paroh al Săcărâmbului, unde ai pus temelie înființării casei

bisericești, care azi se bucură de o foarte frumoasă avere, pentru bisericile districtului ai mijlocit partea cuvenită greco-catolicilor din împrumutul de stat din anul 1854, iar mai târziu cu ocaziunea regulării dreptului regal de crășmărit, ai stăruit de s-a recunoscut acest drept și pentru 9 parohii din acel district, din care izvor de venit s-a înființat apoi fondul districtual protopopesco al Bobârnei, ajuns la un capital însemnat.

În acest loc cuvine-se Reverendissime întru Christos Frate să constatăm și interesul mare ce l-ai manifestat pentru consolidarea acelui district, din care istoricii următori cunoscând trecutul, să poată înțelege prezentul și adăuga mijloacele folosind în viitor pentru susținerea și ulterioara progresare a Santei Uniri în acele părți expuse.

După o activitate așa de intensivă desfășurată timp de 15 ani în acest district și în parohia Săcărâmbului, prea vrednic ai fost ca să fii promovat de paroh al Hațegului și de vicariu foraneu episcopesc al districtului de același nume, unde încă înainte de hirotonire servești cu onoare 4 ani în calitate de profesor la Preparandia înființată acolo, după ce în 1849, tot acolo erai să-ți pierzi viața din cauză că ai apărat interesele bisericii și ale neamului nostru.

După atâtea dovezi de dragoste înflăcărată pentru biserică și neam stăruit-ai în demnitatea de vicar foraneu și încă din răspuneri – pentru asigurarea instituțiilor culturale destinate pentru înaintarea progresului și culturii fiilor neamului și ai bisericii – regulat-ai afacerile școlare și luat-ai din nou la inventar averile bisericesti și școlare din vicariat.

După atâtea merite câștigate pentru biserică și neam, ca dreptate a fost ca să fii înălțat la demnitatea de canonic, în care deși înaintat în vârstă, cu conștiinciozitate ți-ai împlinit în interval de 25 de ani, obligamentele oficioase și înaintând succesiv prin staturile canonice, cu fericire ai administrat fundațiunea "Ioan Jova și Ecaterina Popoviciu", așa că ai ajuns a vedea cu ochii realizată intențiunea pie a fondatorilor, deschiderea școlii de fete și împărțirea stipendiilor pentru studenți, deși această fundațiune fu expusă multor și îndelungate piedici.

Reverendissime în Christos Frate, nemaivoid a obosi puterile Reverendissimei Frăției Tale, prin cele aduse mai sus, am voit numai a da mărturie adevărului - și încă numai în lineamente generale – despre activitatea preoțească a Reverendissimei Frăției Tale în decurs de un jumătate secol deja împlinit.

Sunt, Reverendissime Domnule și în Christos Frate Preaiubite, aceste fapte istorice expuse mai sus, prea destule motive ca Reverendissima D(omnia) Ta acum la venerabile bătrânețe cu îndestulirea inimei și cu o conștiință liniștită să privești peste trecutul plin de onoare ce l-ai avut cu ajutorul Îndurătorului Dumnezeu, iar pentru noi deasemenea sunt prea deajuns ca din incidentul fast al Jubileului sacerdotal de 50 de ani al Reverendissimei Frăției Tale, mulțumind Preabunului Dumnezeu pentru viața Reverendissimei Frăției Tale să-l rugăm umiliți, ca spre

binele bisericii noastre să te conserve în pace încă mulți ani, iar pe Reverendissima Frăția Ta te rugăm să binevoiești a primi urările noastre de bine și sincerele noastre felicitări.

Să trăiești La Mulți Ani !

Lugoj: Ședința Consistorială ținută la 12 decembrie 1907.

Episcop Vasile

BAR București, Arhiva Beniamin Densușianu, Mapa I, Acte 1-25, Actul nr. 15.

Poezli de Beniamin Densușianu

XLIV

Anii trecuți

După anii cei trecuți,
Fie puțini fie mulți,
Să ne tragem seama bine,
În pragul anului ce vine,
Ce-am lăsat neîmplinit,
Să-plinim în cel venit.

XLV

Căldură mare

De trei luni i cald fierbinte,
De nimeni nu ține minte,
C-așa timp să mai fi fost,
Cu căldură fără rost.
Soarele de cum răsare,
Peste toate ziua mare,
Dogorește cald nespus,
Pân-coboară la apus.
Mulți oameni i-a îmbolnăvit
Din cari unii au și murit.

Beniamin Densușianu

XLVI

Stelele

Seara când mă pun în pat,
Și mă aștern la culcat,
Prin fereastra casei mele,
Văd trecând roiuri de stele,
Și mai mari și mai mărunte,
Cu luceferii în frunte.

Ele trec încetîșor,
Fără zgomot, fără zor,
Merg toate către apus,
Unde soarele a repus.

Ca și ele să apună,
Până ziua se răzbună,
După ziua răzbunată,
Stele nu se mai arată,
Numai cât călătoresc,
Prin văzduhul cel ceresc.

Ca-n deseară să sosească,
Prin fereastră să-mi scipească,
Când le văd mă închin cu dor,
Către creatorul lor,
Și mă întorc spre adormit,
Cu sufletul liniștit.

Densușianu canonic

XLVII

Anii trecuți

Anii trecuți nu sunt muți,
Deși ni se par mulți,
Ei ne sunt învățători,
Pentru anii următori.
Binele să-l promovăm
De rău să ne apărăm,
Până suntem la viață,
Trăim și zile cu ceață.
Nici cei înalți în demnitate
N-au tot zile desfătate.

XLVIII

Instalarea lui Grof Nako în Flum

Fie această poezie,
Să rămână pe vecie,
De laudă pentru maghiari,
Ș-a lor sumeți gazetari.
 S-a întâmplat la Fiume,
 Orașul de acest nume,
 Când grof Nako s-a instalat,
 În tronul de gubernat.

El a dat un banchet mare,
Goștilor la instalare,
Dintre care mulți maghiari,
Parte mare gazetari.
 Cari prin foi l-au lăudat,
 Că-i bărbat de guvernat.
 După banchetul sfârșit,
 S-a aflat că-i păcălit,
 De oaspeții gazetari,
 Lăudați între maghiari,
 Care nu s-au mulțumit ,
 Cu bacșișul ce-au primit.

În bani gata numărați,
Cinșpe mii computați.
După banchetul mâncat,
De tacâmuri s-au apucat,
Linguri, furcuțe, cuțite,
Cești din aur și argint gătite,
Pachete de țigări scumpe,
Ș-alte lucruri mai de frunte,
Au pierit ca prin minune,
Prin a gazetarilor mâne.

 Acum Nako se căiește,
 C-a fost păcălit hoștește,
 De goștii lui gazetari,
 Lăudați între maghiari,
 Că sunt oameni de onoare,
 Nako zice "de răcoare".

Anonimul

XLIX

Zii limbutului obraznic

Mergi și te ștergi,
Pleacă că te freacă,
Să nu vii printre cei vii,
Că te urăsc pân trăiesc.

N-ai onoare, demn de răcoare,
Ești câine fără rușine,
Porc puturos, șierpe veninos,
Locul tău într-un pârâu,
Înglodat și depărtat,
Să trăiești, să limbuțești.

L

Umilința

Omule, nu te mări,
Până în lume vei trăi,
Numai suflet umilit,
La Dumnezeu e primit.
Iar sufletul îngâmfat,
La lad fi-va aruncat.

Densușian canonic.

BENIAMIN DENSUȘIANU (1829 - 1915)

HIS LIFE AND ACTIVITY

Abstract

Beniamin Densușianu was one of the less known personalities from Hunedoara county. Although he distinguished himself during the movement for the cultural, spiritual and national emancipation of the Romanians from Transylvania, Beniamin Densușianu remained in the shadow of his brothers Aron and Nicolae.

He was born at 24th of July (old style) 1829, as the first son of the priest Vizantie Pop and of Sofia, born Popovici. Between 1836-1853, he was a student in Hațeg and Blaj, with a compelled two years break because of the revolution from 1848-1849.

In the spring of 1848, along with other colleagues, he participated to the making of tens of copies of the Proclamations addressed by Simion Bărnuțiu and Aron Pumnul to the Romanians, then he took part to their distribution in the villages from the Hațeg County (Țara Hațegului).

From October 1848, he became a tribune in the army of the prefect Nicolae Solomon, taking part to the establishing of a Romanian administration in the villages from Hațeg County, as well as to the recruiting of the bands of fighters. Due to his zeal, he almost lost his life, a high official Hungarian from Peșteana poisoning him. After 10 weeks of medical treatment, he regained his health and resumed his revolutionary activity.

He participated to the battle from Simeria along with the imperial troops, and retired to Banat after General Bem occupied Transylvania. In Banat he took part to two patrolling missions along Timiș river. The patrol detachment lead by lieutenant Moraru remained isolated in Banat, occupied by Bem's troops, after the withdrawal in Țara Românească of the imperial army, the Romanian frontier guards, and the bands of fighters lead by Nicolae Solomon. Part of this patrol succeeded to squeeze at night into the mountains at the border with Țara Românească. The lieutenant Moraru, along with part of the tribunes, decided to pass through the mountains and join the army lead by the Prefect Nicolae Solomon.

Beniamin Densușianu and colleagues from Hațeg came to the decision to return to Transylvania and join Avram Iancu's army in the Apuseni Mountains in order to continue their battle.

The priest Vizantie Pop warned them about the danger they expose themselves to. Beniamin Densușianu nevertheless returned to the village of Densuș, got arrested and imprisoned in Hațeg, where was active a "blood tribunal" lead by the famous major Kleeberg. The tribunal sentenced him to death, but was saved only by the intervention to General Bem of Constantin Papfalvi, vicar of Hațeg.

After being released, he was under the strict supervision of authorities.

In the fall of 1850, at the reopening of the schools from Blaj, which were destroyed at the revolution by the Hungarian insurgents, Beniamin Densușianu entered the theological institute. In December 1853, Beniamin Densușianu was appointed as professor at the teachers school (Preparandia de Învățători) from Hațeg where he stayed until 15th of July 1857. During his stay at the school, he prepared 35 teachers who were going to occupy the desks at the Greek-catholic schools in the Hațeg County.

After the death of priest Vizantie Pop, the Densușianu's passed through a very critical phase. This is why Beniamin embraced the ecclesiastic career. In December 1857 he is ordained as priest and appointed at the Lugoj Parish.

In 1860 he competed for the position of priest in Săcărâmb and archbishop of Bobâlna, and won, being active until 1875. He made considerable efforts to establish an independent bank for the keeping and administration of the funds for the church in Săcărâmb. He obtained part of the credit funds from 1854, for the Greek-catholic church from the district of archbishop as well as of the privilege from publican trade. With the money saved this way, he contributed to the reparation of churches, parish houses and schools from the district of the archbishop of Bobâlna.

In appreciation of his activity, the diocese of Lugoj appointed him dean of Hațeg, where he worked from 1875-1884. The problems he faced here were very complex and difficult. The churches and schools from the vicariate were in need of repairing and equipment with diverse objects in order to function in best conditions.

The most difficult task was the endowment of the schools with qualified teachers. In order to offer them a decent salary, Beniamin Densușlanu established common schools for 2,3 even 4 communities. At the same time, he made considerable efforts in order to maintain Romanian as teaching language, fighting against the tendency to Magyarize the school system.

In 1884, Beniamin Densușlanu was raised to the high position of canon of the diocese of Lugoj, and after passing through all academic stages he became canon lecturer.

In 1915, Beniamin Densușlanu died at almost 86 years old, being buried in the Greek-Catholic cemetery from Lugoj.

Throughout his life, he imposed himself in the history, culture and Romanian spirituality from Transylvania, being an example for his younger brothers Aron and Nicolae Densușianu.

BENIAMIN DENSUȘIANU (1829 - 1915) DE SA VIE ET DE SON ACTIVITÉ

Résumé

Beniamin Densușianu représente l'une des personnalités du département de Hunedoara moins connu du point de vue de sa vie et de son activité. Quoiqu'il s'est remarqué dans le mouvement pour l'émancipation culturelle, spirituelle et nationale des roumains de Transsylvanie, Beniamin Densușianu a resté éclipsé par ses frères Aron et Nicolae.

Il est né en 24 Juillet 1829 comme le premier fils du prêtre Vizantie Pop et de Sofia (née Popovici). Il a fait ses études à Hațeg et Blaj dans la période 1836-1853, avec une pause de deux années, à cause de la révolution de 1848-1849.

Dans le printemps de l'année 1848, Beniamin Densușianu a participé à côté des autres collègues à la reproduction et après, à la propagation d'un grand nombre d'exemplaires des Proclamations adressées aux roumains des villages de Hațeg par Simion Bărnuțiu et Aron Pumnul.

De l'Octobre de 1848 il est devenu tribun dans l'armée du préfet Nicolae Solomon et a participé à l'instauration de l'administration roumaine dans les villages du Pays du Hațeg. Grâce à son zèle il a été empoisonné par un dignitaire hongrois de Peșteana, en étant dans la situation de perdre sa vie. Après dix semaines de traitement médical il s'est rétabli et il a recommencé l'activité révolutionnaire.

Beniamin Densușianu a participé à la lutte qui a eu lieu à Simeria, à côté des troupes impériales. Après l'occupation de la Transsylvanie par le Général Bem, il s'est retiré en Banat. Ici, il a participé à deux missions de reconnaissance tout le long de la rivière de Timiș. Le détachement de reconnaissance conduit par le lieutenant Morariu, a resté isolé dans le Banat occupé par les troupes du Général Bem, après que les armées impériales, les soldats roumains et les combattants conduits par Nicolae Solomon s'étaient retirés en Valachie.

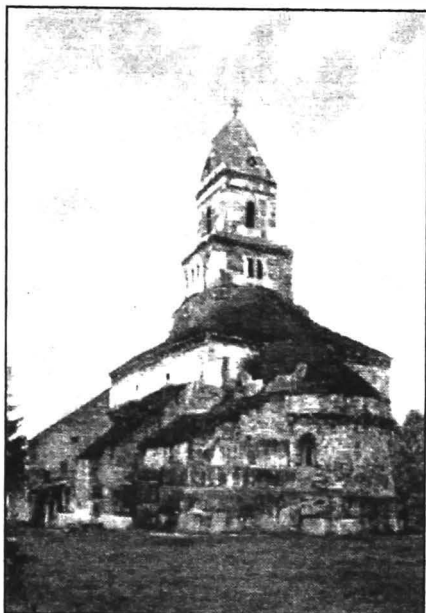
Une partie de la patrouille a réussi de se frayer, dans la nuit, près de la zone montagneuse de la frontière avec la Valachie. Le lieutenant Morariu a décidé de traverser les montagnes, avec une partie des tribuns, et de se rallier aux armées conduites par le préfet Nicolae Solomon. Beniamin

Densușianu et ses collègues de Hațeg sont décidés de rester en Transsylvanie et de continuer la lutte à côté de l'armée d'Avram Iancu. Mais, ils ont été avertis par prêtre Vizantie Pop sur le péril à lequel ils s'exposent. Il s'est retourné dans le village Densuș et, ultérieurement il a été arrêté et fermé dans la prison de Hațeg, par le Tribunal conduit par le commandant Kleeberg. Le Tribunal l'a condamné à mort mais il a été sauvé grâce à l'intervention du vicaire de Hațeg, Constantin Pap au Général Bem.

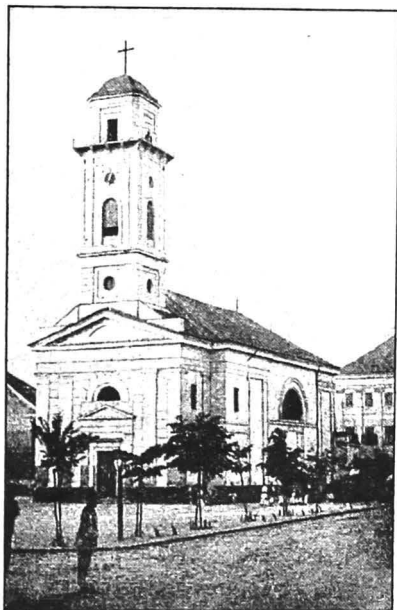
Les autorités l'ont surveillé après sa libération. Pendant l'automne de 1850, après la rentrée des classes à cause de la destruction des écoles roumains par les armées hongroises, Benjamin Densușianu s'est inscrit à l'institut théologique. En Décembre 1853, il est nommé professeur à la Preparandia (l'école) des instituteurs de Hațeg où, il a resté jusqu' à 15 Juillet 1857. Dans cette période il a préparé près de 35 instituteurs qui ont occupé les chaires des écoles uniates de Hațeg.

La situation critique passée par la famille des Densușianu, par la mort du prêtre Vizantie Pop, l'a déterminé d'embrasser la carrière ecclésiastique. En Décembre 1857 il est devenu prêtre dans la paroisse de Lugoj. En 1860 il a été nommé prêtre à Săcărâmb et puis, archiprêtre de Bobâlna, où il a activé jusqu' à 1875. Il a fait des grands efforts pour la construction d'une maison indépendante de l'église de Săcărâmb, pour le maintien des fonds et leur administration. En 1854, il a obtenu des fonds, aux sons des églises uniates. Avec les fonds épargnés il a contribué à la réparation des églises, des maisons paroissiales et des écoles de l'Archidiocèse de Bobâlna. En appréciant son activité, la diocèse l'a nommé vicaire de Hațeg où il a activé entre 1875 - 1884. Ici, les églises et les écoles du vicariat ont eu besoin des restaurations et des diverses donations avec des objets pour leur fonctionnement. La plus difficile mission était d'assurer la préparation des instituteurs. Aussi, pour assurer un salaire acceptable pour les instituteurs, Benjamin Densușianu a organisé des écoles communes auxquelles ont été affiliées deux, trois ou quatre communautés. Dans le même temps, il a milité pour la sauvegarde de l'enseignement roumain. En 1884, Benjamin Densușianu est devenu chanoine de la Diocèse de Lugoj. Il est mort en 1915 et enterré dans le cimetière de Lugoj.

Benjamin Densușianu s'est imposé dans l'histoire, la culture et la spiritualité roumaine de la Transsylvanie comme un exemple pour ses frères plus jeunes, Aron et Nicolae.

Biserica din Densuș (sec. XIII)

Biserica Catedrală din Lugoj

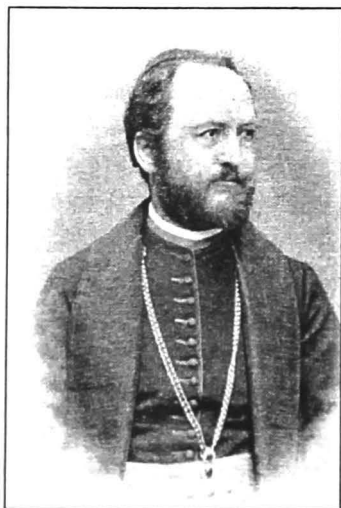
Episcopi lugojeni sub care a slujit Beniamin Densușianu

Episcopul Alexandru Dobra
(1856 – 1870)

Episcopul Ioan Oltean
(1870-1873)

Episcopul Victor Mihályi de Apșa
(1874-1894)

Episcopul Demetriu Radu
(1897- 1903)

Piatra de mormânt
a lui Vizantie Pop

Piatra de mormânt
a fiicei sale Elisabeta

Nicolae Solomon,
prefectul Legiunii Ulpia Traiana

Sofia Pop (n. Popovici), mama
Densușienilor (fotografie inedită)

Familia Densușianu (fotografie inedită din anul 1879)

Beniamin Densușianu
(1829-1915), canonic
(fotografie inedită)

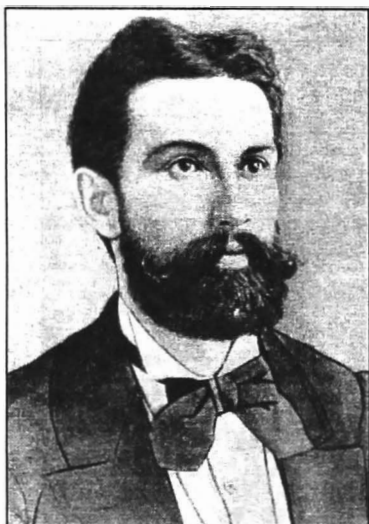
Aron Densușianu
(1837-1900)

Elena Densușianu (n. Circa)
împreună cu fiicele și fiul Ovid
(fotografie inedită)

Iulia, sora Densușienilor și
soțul său Dumitru Darie
(fotografie inedită)

Nicolae Densușianu
(1846-1911)

Elisabeta, sora Densușienilor
(?-1860) (fotografie inedită)

Octavian și Sabin, fii lui George Densușianu (fotografie inedită)

Romul Densușianu, învățător în comuna Mocod, și familia sa
(fotografie inedită)

Alexandru, fiul lui George Densușianu, profesor în Galați
(fotografie inedită)

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE INEDITE

- Arhivele Naționale București
 - Fond Ministerul Educației Naționale
- Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale
 - Fond Protopopiatul greco-catolic Hălmagiu
- Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale
 - Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg
 - Fond Protopopiatul greco-catolic Orăștie
 - Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II
- Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale
 - Fond Astra 1865-1883
 - Fond Comitetul pentru administrarea fostelor școli grănicerești 1861-1920
- Biblioteca Astra Sibiu
 - Colecții speciale
- Biblioteca Academiei Române
 - Arhiva Benjamin Densușianu
 - Arhiva Nicolae Densușianu
- Biblioteca Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca
 - Fond Francisc Hossu-Longin

CORPUSURI DOCUMENTE, COLECȚII DE LEGI

- Dragomir, Silviu. Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849, vol.II, Cluj-Sibiu, 1944.
- Foaia legilor provinciale și ale Guberniului 1850-1853
- Colecțiunea legilor din 1868, Buda, 1868
- Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920, București, 1990.

PRESA

- Amicul școalei, 1860-1865
- Concordia, 1863-1865
- Columna, 1990
- Cuvântul liber, 1995
- Gazeta Transilvaniei, 1860-1884

BIBLIOGRAFIE (CĂRȚI, STUDII, ARTICOLE)

- Albu, Nicolae. Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867, București, 1971.
- Antonescu, Georgeta. Aron Densușianu, Cluj, 1974.
- Armeanca, Ernest. Însemnările unui tribun din 1848-49. AIIIN, 1931-1935, vol. VI.
- Basarab, Maria. Repere Densușiene în patrimoniul bibliofil hunedorean. *Historia Magistra Vitae*, 3/1994.
- Idem, Vizantie Pop, deschizător de drum, în *Columna*, nr. 7/1990.
- Bărnăuțiu, Simion. Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848. Ediție îngrijită de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, 1990.
- Boboșa, Dumitru. Folclorul în preocupările familiei Densușianu. Ovid Densușianu, omul și opera, Deva, 1973.
- Bordeianu, Mihai, Vladcovschi, Petru, Învățămintul românesc în date, Iași, 1979.
- Botezan, Ioana. Documente privind istoria învățământului din Țara Hațegului între 1850-1860, Sargetia, VIII/1971.
- Botezan, Liviu. Situația rentei în bani din comitatele transilvănene. *Studia UBB*, seria Historia, fasc. 2/1970.
- Idem. Dimitrie Moldovan, fiu al Devei. Rolul său în viața politică a Transilvaniei din perioada 1848-1867. *Sargetia*, XXV/1992-1994.
- Bucur, Marin. Ovid Densușianu, București, .
- Călin, Cornelia. Contribuții la istoria folcloristicii românești. Un manuscris vechi aparținând lui Bizanțiu P. Densușianu. *RE*, București, t. 18, nr. 5, 1973.
- Căzănișteanu, Constantin, Berindei, Dan, Florescu, Marin, Niculae, Vasile. *Revoluția română din 1848*, București, 1969.
- Cerghedean, Mihai. Conscriptia urbarială de la 1785 în Țara Hațegului. *Sargetia*, VIII/1971.
- Cerghedean, Mihai, Marinescu, Ștefan, Contribuții privind desfășurarea revoluției de la 1848-49 în comitatele Hunedoara și Zarand. *Sargetia*, XIV, 1979.
- Checiu, Stela-Maria, Oprescu, Cristina. Importanța turistică a satului Densuș. *Restituiri*, IV, 1996.
- Cheresteșiu, Victor. *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966.
- Comșa, Nicolae, Șeiceanu, Teodor. *Dascălii Blajului*, 1994.

- Densușianu, Aron. Suveniruri și impresiuni de călătorie. Familia, 1865.
- Dezső, Danyi. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787), Budapest, 1960.
- Dragomir, Silviu. Avram Iancu, București, 1968.
- Feneșan, Costin. Informații noi privind revoluția din Transilvania în vara anului 1848. Sargetia, XIV, 1979.
- Giura, Lucian, Racovițan, Mihai. Fruntașul revoluționar de la 1848, Ștefan Moldovan. Sargetia, XIV, 1979.
- Gyemant, Ladislau. Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1790-1848. București, 1986.
- Hinescu, Arcadie. Profesorul Aron Pumnul (1818-1866). Cultura creștină, 1994.
- Ideologia generației de la 1848. București, 1968.
- Iorga, Nicolae. Istoria românilor prin călători. București, 1981.
- Istoria învățământului din România. Compendiu. București, 1971.
- Istrati, C. I. Nicolae Densușianu. Viața și opera sa. Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii științifice, seria II, tomul XXXIV, 1911-1912.
- Itu, Maria. Forme instituționalizate de educație populară în România, 1859-1918. București, 1981.
- Lazăr, Ioachim. Din activitatea Preparandiei din Hațeg (1854-1857), în AIIIC, Cluj, 29, 1989, p. 503-512.
- Idem. Beniamin Densușianu, 75 de ani de la moartea sa, în Columna, 6 aprilie 1990.
- Idem. Beniamin Densușianu, tribun în revoluția românilor de la 1848-1849, în Columna, nr. 10 din iunie 1990 și 11 din iulie 1990.
- Idem. Beniamin Densușianu, 80 de ani de la moartea sa, în Cuvântul liber, an. VII, 3 mai 1995.
- Idem. Șapte fotografii inedite despre Densușieni. Beniamin Densușianu (1829-1915), în Cuvântul liber, an. VII, 18 august 1995.
- Idem. Beniamin Densușianu în Revoluția română din Transilvania de la 1848-1849, în Restituiri, an. I, nr. 1/1993, Deva, p. 18-31.
- Idem. Din activitatea revoluționară desfășurată în Banat de către tribunul hațegan Beniamin Densușianu în primăvara anului 1849, în Ziridava, XVIII/1993, p. 123-134.
- Idem. Un protocol din anul 1855 aparținând lui Beniamin Densușianu, în Vechi tipărituri și manuscrise, 1993, p. 26-29.

- Idem. Știri inedite despre familia Densușienilor, în "In memoriam Ovid Densușianu (1873-1938)", în *Historia Magistra Vitae*, nr. 2/1994, p. 7-11.
- Idem. Învățământul pedagogic hunedorean între anii 1848-1883, în *Sargetia*, 25, 1992-1994, p. 623-660.
- Idem. Aspecte privind învățământul elementar în satul Ostrov din țara Hațegului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în *Sargetia*, 1994, 21-24, p. 347-392.
- Idem. Benjamin Densușianu (1829-1915) un vrednic și devotat slujitor al Bisericii Române Greco-Catolice, în *Cultura creștină*, an. I, nr. 1/1995, Blaj, p. 23-28; an. II, nr. 1/1996, p. 96-101; an. III, nr. 1/1997, p. 120-126.
- Idem. Istoria romanilor antici de Benjamin Densușianu, în *Saeculum Traiani*, Sibiu, 1996, p. 60-63.
- Idem. Din viața și activitatea lui Benjamin Densușianu (1829-1915), în *Restituiri*, IV, Deva, 1996, p. 23-43.
- Idem. Un exemplar al Proclamației lui Simion Bărnuțiu din 24/25 martie 1848, în *Marisia, Studii și materiale*, vol. XXV/2000, p. 219-238.
- Idem. Benjamin Densușianu, autor de manuale școlare pentru Preparatoria din Hațeg (1854-1857), în *Info-Biblio, Buletin de informare*, an. II, nr. 3 Deva, 2002, p. 40-42.
- Maior, Liviu. Aspecte ale desfășurării revoluției din 1848-1849 în comitatul Hunedoara. *Sargetia*, V/1968.
- Idem. 1848-1849. Români și unguri. București, 1998.
- Mălinaș, Ioan Marin. La umbra Sarmizegetusei romane. Basilica din Densuș. Viena, Oradea, 1997.
- Mârza, Iacob. Școală și națiune. Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale. Cluj-Napoca, 1987.
- Naghi, Gheorghe. Memoriile lui Ștefan Moldovan din 1852 și 1854 cu privire la școlile românești din Hațeg. *Sargetia*, XIV, 1979.
- Idem. Un manuscris inedit a lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului, la mijlocul secolului al XIX-lea. *Sargetia*, XX, 1986-1987.
- Neamțu, Gelu. Revoluția românilor din Transilvania. Cluj-Napoca, 1996.
- Netea, Vasile. Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881). București, 1974.
- Papiu, Ilarian Al. Istoria românilor din Dacia Superioară. Tom. I, Viena, 1852.

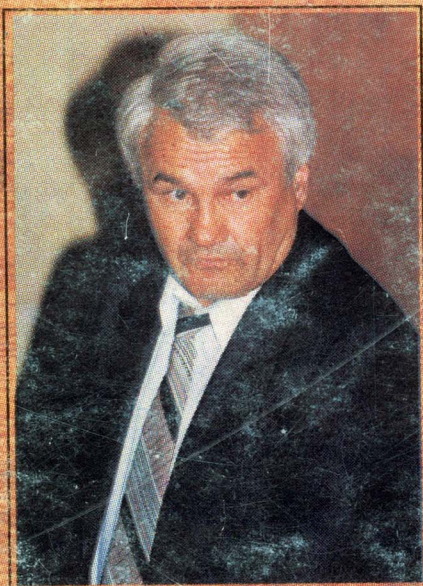
- Idem. Antologie. București, 1981.
- Pascu, Ștefan. Voievodatul Transilvaniei. Vol. I, Cluj, 1972.
- Idem. Voievodatul Transilvaniei. Vol. II, București, 1979.
- Idem. Voievodatul Transilvaniei. Vol. III, București, 1986.
- Idem. Voievodatul Transilvaniei. Vol. IV, Cluj-Napoca, 1989.
- Pavel, Teodor. Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860). Lucrări științifice, Oradea, seria B, 1970.
- Păcurariu, Mircea. Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii. Sibiu, 1995.
- Idem. Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918). Sibiu, 1996.
- Popa, Radu, La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului. București, 1989.
- Popescu, Constantin-Mihail. Nicolae Densușianu – omul și opera. Teză de doctorat. București, 1998.
- Popoviciu, George. Unirea românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I. Lugoj, 1901.
- Prodan, David. Supplex Libellus Valachorum. București, 1984.
- Idem. Răscoala lui Horea. Vol. I, București, 1984.
- Pușcariu, Ioan. Notițe despre întâmplările contemporane, Sibiu, 1913,
- Radu, Demetriu. Diecesa Lugojului. Sematism istoric. Lugoj, 1903.
- Radu, Iacob. Vicariatul greco-catolic al Hațegului. Lugoj, 1913.
- Recensământul din 1850. Cluj-Napoca, 1986.
- Retegan, Simion. Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1850-1867). Cluj, 1994.
- Rusu, Adrian Andrei, Un manuscris inedit a lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului în mijlocul secolului al XIX-lea, în Sargetia, XXI-XXIV, 1988-1991.
- Idem, Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700. Satu Mare, 1997.
- Stoica, Cornel, Frățilă Ion, Vlad, Ovidiu, Wardegger, Nicolae. Din istoria învățământului hunedorean. Deva, 1973.
- Suciu, Coriolan. Dicționar istoric al localităților din Transilvania. Vol. I, București, 1967.
- Suciu, I. D. Revoluția de la 1848-1849 în Banat. București, 1968.
- Idem, Monografia Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977.

CUPRINS

Prefață	5
Argument	11
Densușul prin veacuri de istorie	15
Strămoșii	27
Părinții	31
Vizantie Pop	31
Sofia Pop n. Popovici	37
Beniamin Densușianu	45
Tribun în revoluția română de la 1848-1849	51
Profesor la Preparandia din Hațeg (1854-1857)	83
Slujitor al Bisericii române greco-catolice (1857-1915)	107
Preot în Săcărâmb și protopop al Bobârnei	113
Vicar foraneu la Hațeg	131
Canonic la Lugoj	158
În loc de încheiere	177
Anexe	181
Beniamin Densușianu (1829-1915), his life and activity	245
Beniamin Densușianu (1829-1915), de sa vie et de son activité	249
Ilustrații	251
Bibliografie	257
Cuprins	263

Format: 148,5 x 210. Coli de tipar 16,5
Planşe alb-negru: 6 pagini

Tiparul executat la Tipografia „Astra” Deva
B-dul Decebal, Bl. N (parter)
Comanda 54

Ioachim Lazăr, originar din satul Crișan (Zurand), s-a născut la 15 mai 1942, în orașul Lupeni. Studii liceale la Gurabarza (1960-1964), universitare la Cluj-Napoca (1964-1970). Profesor la Școala Generală Bara-Mare (1967 - 1971), Director al Muzeului Castelul Corvineștilor Hunedoara (1971 - 1978) și al Muzeului Județean Hunedoara - Deva (1978-1987).

Din 1987, muzeograf și șeful secției de istorie la Muzeul Civilizației Dacice și Romane

Deva. Redactor responsabil al revistei „Sargetia” - (1979), inițiatorul și redactor responsabil al revistelor „Restituiri” - vol. I-V (1993-1997) și „Corviniana” - vol. I-III (1995-1997).

Specialist în istoria modernă a Transilvaniei, a publicat peste 150 studii și articole, recenzii, cronici ale activității muzeale, necroloage, articole în reviste de cultură.

În anul 1999 a obținut titlul de doctor în istorie, cu o teză referitoare la „Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei între 1848-1883. A editat, cu participarea unor colaboratori, volumele „Castelul Corvineștilor Hunedoara (1975, 1995, 1997), „Din istoria metalurgiei hunedorene— (1994), „Hățeg, istorie, cultură, civilizație (1997), „Hățeg 750 (1997), „Orăștie 775 (1999), „Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei 1848-1883 (2002).